

ВІДОЗВИ. ЗАЯВИ. ЗВЕРНЕННЯ

РЯТІВНІ ПІДВАЛИНИ ПЛАНЕТАРНОЇ ЄДНОСТІ УКРАЇНСТВА І ЛЮДСТВА

Звернення Наукового товариства імені Шевченка та Наукового товариства імені Сергія Подолинського до співгромадян та українців діаспори з нагоди Дня Соборності України

**Високоповажне товариство! Дорогі друзі! Шановні побратими і посестри з усіх закутків планети!
Щиро вітаємо вас із Днем Злуки — Святом всеукраїнської єдності і свободи!**

Україна і світ нині переживають небачені випробування. Перозв'язувані віддавна економічні проблеми призвели до соціальних та екологічних негараздів, які загострила протидія планетарній пандемії. Глобальне поширення страхів, маніпулювання інформацією про світові небезпеки, нагнітання думок про безвихідь чи „запізнілість” реагування на загрози спричиняють тотальний переляк. В Україні ці прикрощі істотно посилює тривала і виснажлива війна з Росією.

Як поводитися в умовах, коли за давнини негаразди потребують невідкладних відповідей? Як відповідати на виклики, котрі, нашаровуючись один на одного, спричиняють вже не побоювання, а реальну тривогу за майбутнє сучасників і нащадків?

Український інтелектуал і боржник загальнолюдських прав М. Руденко наполягав на потребі „вжитися думкою в категорію субстанції”. Гуманістичне бачення мислителя, письменника і правозахисника стає особливо переконливим сьогодні, коли, за його висловлюванням, „ми [...] сягаємо таких глибин, що далі заглиблюватись нікуди”. Видатний онтолог володів глибинним осягненням основоположної світоглядної категорії. І радив починати пізнання саме із субстанції, навіть коли та невідома досліднику. Інтелектуал і гуманіст світового виміру, він осмислював субстанцію у питому українському прояві: тлумачив її як духоматерію, розкриваючи унікальний симбіоз духовного і матеріального.

...Аби вийти із пастки обставин, закликаємо вас починати із субстанційних вимірів загальнолюдського буття, усвідомлюючи, що опанування єдності одухотвореної матерії і матеріалізованого духу є життєствердними „пазлами”, якими нині володіє тільки українство. Звертаємося до всіх, кого об'єднує переконаність у здатності нації відповідати на виклики власними досягненнями, що вимірюються рятівною для людства духоматеріальною єдністю. Переконані, що завдяки українству сучасний світ здобуватиме спроможність долати небезпеки і припинити сповзання до хаосу, єднаючись на засадах рятівного знання.

Властивий українству світоглядний підхід має два основні виміри. Визначальним серед них є духовно-інтелектуальний вимір. Йому належить пріоритет у творенні субстанційних підвалин єдності українства і людства. „Ключем” до його опанування є науковий доробок, започаткований Сергієм Подолинським, Володимиром Вернадським та Миколою Руденком і розвинутий їхніми послідовниками. Основоположні підвалини планетарної єдності, закладені визнаними світом подвижниками, засвідчують першість українства у наданні рятівного статусу загальнолюдському інтелектуальному надбанню і потребують утвердження цієї першості. Розкриття сутності українського доробку, інтерпретація його життєствердної змістовності досягаються через побудову модерної наукової картини світоустрою.

Видатний український учений-новатор д-р С. Подолинський одним із перших почав розбудову цієї грандіозної картини на принципово нових наукових засадах. Новітнього осмислення потребує висновок, який зробив акад. В. Вернадський, оцінюючи підходи свого попередника до „вивчення економічних явищ”. Надзвичайно важливим є доведене С. Подолинським і відзначене В. Вернадським енергетичне розмежування живого та неживого. Беручи до уваги, що більшість біологів того часу шукала спорідненість між живим і мертвим, доведення їхньої відмінності є започаткованою українським новатором оригінальною парадигмою, що потребує новітнього творчого розвитку. Поряд із цим С. Подолинський одним із перших у світовій науці показав унікальну роль розумного у примноженні енергетичного бюджету людства.

Дослідження термодинамічних процесів, яке він здійснював незалежно від „батьків” термодинаміки, на чому наголошував В. Вернадський, а також відзначене В. Вернадським застосування цих новацій до вивчення економічних явищ, свідчать про визначні інтелектуальні пріоритети С. Подолинського як основоположника національної і світової фізико-економічної думки.

Стає дедалі нагальнішою потреба сучасного аналізу множини наукових парадигм, що стали передумовами відзначених В. Вернадським нових економічних явищ. З другого боку, виходячи з наукових досягнень ХХІ століття, потребує нового розгляду доробок самого В. Вернадського, починаючи з положень, що розвинули новаторські ідеї попередника.

Значущість здобутків С. Подолинського глибоко усвідомлював М. Руденко. Наш сучасник розглядав його місію у контексті ІІІ тисячоліття і бачив місце С. Подолинського у колі „економічних геніїв світу”. Оцінюючи доробок видатного мислителя і натураліста, наш сучасник наголошував, що В. Вернадський „використав ідеї С. Подолинського в праці над створенням парадигми земної біосфери і ноосфери”. Нині постає потреба новітнього розкриття взаємозв'язку ідей, висунутих українськими геніями. Завдяки загальнолюдському утвердженню їхніх новаторських положень вимальовується сукупність парадигм, що потребують подальшого поширення для утвердження принципово нового світобачення українства.

Що стосується самого М. Руденка, то в 70-ті роки ХХ ст. він констатував наміри „створити цільну картину Буття: від людського суспільства через Сонце до Світової Монади”. Переслідування, ув'язнення, заслання та еміграція перешкодили втіленню прагнень українського інтелектуала. А щойно опинившись на волі, він створив унікальний за лапідарністю ескіз картини вселюдського пізнання. Наукову картину економічного пізнання людства у вигляді уявних дерев, які свого часу посадили француз Ф. Кене і брита-

нець А. Сміт, українець М. Руденко малював із прагматичною метою. Адже з'ясування, за М. Руденком, метафоричної сутності цих дерев дає змогу відповісти на основне питання економіки як науки. Не знаючи змісту питання, ані передбачуваної відповіді, навіть не фахівець може у той же час сказати, що очікувана відповідь є правильною або хибною.

Завдяки глибинній змістовності Руденкової метафори стає зрозумілим, чому дерев на картині — двое. Розпізнається їх дихотомія, що пояснює, чому плоди пізнання першого дерева поживні, а другого — отруйні. З'ясовується, чому зображених дерев „двое, і тільки двое“ — навіть за умов появи новіших теорій. З'ясовуються також засади теорій — природничі чи політичні. Що більше: парадигми М. Руденка акцентують увагу на (не)достатності вказаних наукових теорій, яку належить пов'язувати з наданою мислителем дефініцією сучасної світової економічної науки. Її визначення як тієї, „від якої залежить життя на Землі“, вказує на обов'язковість розмежування життєствердного та смертоносного „наповнення“ теорій, змальованих у вигляді плодів пізнання уявних дерев.

Розвиваючи цей ескіз, належить продовжувати його вдосконалення. Крона зображеного на картині першого дерева має три потужні гілки — це класичні школи європейської та світової фізіократії; це пов'язана з ними українська наукова школа фізичної економіки; це також окремі зі шкіл, що репрезентують сучасну світову фізико-економічну думку. Так, становлення останньої відбувається нині у формі екологічної економіки, а українець С. Подолинський, за визнанням зарубіжних подвижників, є її „піонером“.

Неупереджений розгляд гілок дерева з поживними плодами свідчить про визначальну роль України в утвердженні рятівного знання. У сучасному вигляді це дерево уособлює сегмент економічного надбання людства, який належить Україні. Перефразовуючи слова В. Вернадського, що стали заповітом українського мислителя і натураліста, маємо підстави стверджувати: „Життєдайне дерево загальнолюдського економічного надбання перебуває в наших руках. Ми його не випустимо!“

Засилля у середовищі державних чиновників, науковців та освітян осіб, котрі понад три десятиліття мімікрують, удаючи із себе „реформаторів“, залишаючись, м'яко кажучи, не прихильними до питомо українського знання, спричиняє „дезертирство“ дослідників економічної думки та викладачів економічних дисциплін, провокує добровільну „втечу“ тих, котрі належать до наймолодших та найздібніших. Відтак професура провідних закладів вищої освіти, так і не наважившись збагнути питомо українські смисли світу ового економічного знання, які є рятівними, приречена нав'язувати молоді меншвартісне сприйняття національних наукових надбань.

Зростання значущості надбань української неортодоксальної економічної думки посилює нагальність творення громадської платформи Всеукраїнської рятівної освіти (ВукРО). Апелювання до громадянського суспільства стає альтернативою, вельми доречною сьогодні, коли держава (не)навмисне зволікає чи дистанціюється від рятівних ініціатив.

...Таким чином, опанування інтелектуального надбання, яким Україна володіє майже півтора століття, дає змогу осягати сутність матеріальних підвалин єдності українства і людства, а також духовних смислів, які є передумовами надійності цих підвалин. Застосування субстанційного (духовно-інтелектуального та речовинно-енергетичного) підходу для осмислення особливостей розвитку і згуртування модерних суспільств відкриває наступний ступінь розуміння теперішнього буття України і світу.

Вкрай важливою для землян є передовсім та складова субстанції, що здатна матеріально забезпечувати їхню життєдіяльність. Найпридатнішою для споживання є органічна речовина: через фотосинтез вона надходить від Сонця і продукується в хліборобстві. Відтак теперішня суспільно-господарська ситуація у країні потребує адекватного розуміння врожаю зернових, зернобобових та олійних культур, отриманого 2021 р. Потрібен речовинно-енергетичний підхід, що здатний розкрити властиву українському світоглядному баченню сутність і обсяги врожаю, чого ні науковці, ані державні чиновники донині вповні не зрозуміли.

Через брак потрібних знань вони не помічають навіть причин власного нерозуміння. М. Руденко іронічно пояснював це властивим їм „ідеалізмом“: він є найгіршим з наявних, бо виростає не з філософських переконань, а з обставин наукової безпорадності і лінощів думки. Належить збагнути: щорічний урожай українського зерна — це не „просто сировина“ для вивезення на світовий ринок, валюта від продажу якої „осідає“ в кишенях захланного олігархату, а субстанційна передумова запровадження „вічного двигуна“ життєдіяльності і неруйнівного планетарного розвитку, найнадійніша рятівна основа матеріального забезпечення загальнолюдської єдності.

Збагнути значущість отриманого врожаю для утвердження й розвитку рятівного господарювання можна за умов осмислення врожаю зернових із природничих позицій, науково обґрунтованих українськими подвижниками. За С. Подолинським, урожай зернових є найціннішим втіленням енергетичного бюджету людства. За В. Вернадським, хліборобство як єдина галузь отримання зерна є найважливішою складовою біосфери. Перехід біосфери у ноосферу являє собою унікальний прояв досліджуваного симбіозу духовного та матеріального. Завдяки цьому керована розумним сфера живого набуває небаченої речовинно-енергетичної потужності.

М. Руденко ще на початку 2000-х передбачав необхідність й обґрунтовував можливість отримання урожаю злаків в обсягах, зібраних в Україні аж 2021 року. Він неодноразово називав заповітне число 100 млн тонн. Бачив у ньому прояв поточного фотосинтезу, завдяки якому сонячна енергія прибуває на планету і безперервно збагачує землю. Постійне надходження енергії Сонця на Землю видатний інтелектуал тлумачив як додатковий продукт та його суспільне відзеркалення — додаткову вартість.

Надзвичайно важливою є інтерпретація цього надходження: 100 млн тонн зерна — це, за М. Руденком, 3/5 енергії прогресу, яка є фізичним аналогом абсолютної додаткової вартості. Нескладні розрахунки дають змогу визначити іншу складову енергії прогресу, 2/5 якої становить солома. Більш того: зерно й солома в інтерпретації М. Руденка — це чинники творення капіталу в абсолютному вираженні і найпо сутніші джерела його примноження. Поряд із зерном та соломою абсолютними благами, що забезпечують капіталотворення, також є гумус, худоба, гній та інші органічні добрива. Ці блага — безальтернативні, тож нехтувати ними — неприпустимо.

Визначальними для об'єднання українства і людства є природничі засади розподілу та перерозподілу енергії прогресу, втілені у зерні й соломі. Апелюючи до Ф. Кене, М. Руденко трактував свою формулу енергії прогресу як світову константу. Значущість доведених ним положень особливо зростає в нинішніх суспільно-господарських умовах: дотримання світових сталих визначає передумови неруйнівного для природи відтворення національного та світового господарств.

Нині стають ще актуальнішими доведення М. Руденка про те, що урожай зерна в обсягах 1 тонни на душу населення забезпечує рівень добробуту, який відповідає досягненням цивілізованих країн. Тож отримання 2021 р. врожаю, який більш ніж удвічі перевищує ці норми, свідчить про злочинну неприпустимість запровадження продовольчих карток та інших регуляторних заходів. Ще в 90-ті роки ХХ ст. М. Руденко застерігав українство від подібних „спокус“, вказуючи на небезпеку „через державне лукавство“ повернутися „до розподільчої економіки“.

Субстанційна інтерпретація господарювання відкриває принципово нове бачення реального та монетарного секторів економіки. Глибоко усвідомлюючи, в якому з них відбувається реальне збагачення, М. Руденко закликав „якомога більше фінансів [...] перепускати через землеробство“. І водночас приходив до унікального за світоглядною значущістю наукового узагальнення про зерно, що „стає субстанційним наповненням грошей на світовому ринку“, витісняючи золото. Одним із підсумків життєвого шляху українського гуманіста стало положення про запровадження 1 т (1 ц) пшениці як еталона вартості. На переконання мислителя, це б порятувало сотні мільйонів землян від загрози голодної смерті.

Постає резонне питання про те, яку ж чисельність планетян здатен порятувати той чи інший різновид криптовалюти, яка паморочить мізки фінансистам та пересічним громадянам? Здається, цим ніхто і не переймається. Однак кожен, хто глумиться над появою рятівних паростків сучасного розуміння монетарного сектора економіки, мусить розуміти, що в такий спосіб потурає бізнесу, який стає одним із найбільш ворожих життю.

Володіючи власним субстанційним мисленням, українство покликане поєднувати рятівне мислення із потужним матеріальним потенціалом. М. Руденко окреслив типологію найважливіших стратегій, властивих повноцінним суб'єктам світового співтовариства. Так, Національна економічна стратегія України має виходити з положень, за якими 100 млн тонн зерна є реальною речовинно-енергетичною основою продукування заможного майбутнього нації. Стратегія передбачає потребу збільшення та здешевлення кредитування сільського господарства, забезпечення сільгоспвиробників за аналогією до забезпечення армії під час війни, спорудження для фермерських господарств приватних зерносховищ, здатних зберігати понад 100 млн тонн товарного зерна, випуск засобів транспортування та спорудження зернових портів. Усвідомлюючи „грандіозність завдання“, порушеного два десятиліття тому, мислитель застерігав тих, кому ці завдання і нині можуть „видатися фантазуванням“.

Даючи окреслення глобальної економічної стратегії, М. Руденко мав глибоке світоглядне переконання в тому, що „гумусний шар планети“ є найвартіснішим багатством, яким володіє людство. Український подвижник безкомпромісно доводив: українців зроблять багатими „найкращі в світі чорноземи“. Називаючи ключовий для людства стратегічний напрям збагачення України, видатний інтелектуал і гуманіст передбачав: „Багатою вона стане [...] тоді, коли кожен гектар її землі родитиме по 80—100 центнерів добірного збіжжя“.

...Людей доброї волі усього світу нині споріднює готовність долати небезпеки й усвідомлено переходити на шлях порятунку. Генсек ООН, статус якого зобов'язує об'єднувати нації, називає сьогодні найбільші виклики, що постали перед сучасним світом. Ці виклики настільки небезпечні, що світ не може їх ігнорувати, а тільки вирішувати, об'єднуючись. Очільник ООН висловлює переконаність, що теперішній світ повинен і може вирішити їх, об'єднуючись як „солідарне співтовариство держав“.

Сучасні українці беруть до уваги те, що Україна є країною-засновницею ООН. Громадяни дедалі більшою мірою усвідомлюють спроможність України висувати міжнародні ініціативи, адекватні її повноправному членству в ООН. Легітимації властивого Україні статусу суб'єкта сучасної геополітики має сприяти донесення до ООН ключових меседжів, заснованих на духоматеріальних засадах, що притаманні питомо українському мисленню.

Першість у цьому донесенні належить духовно-інтелектуальним меседжам, зміст яких є рятівним. Вони визначають пріоритети творення світоглядних підвалин загальнолюдської єдності. Солідарне опанування рятівних смислів, що „наповнюють“ духовно-інтелектуальне надбання, яким тривалий час володіє Україна, є „ключем“ до осягнення сутності матеріальних підвалин, здатних поєднувати теперішнє та майбутнє українство і людство. Володіючи рятівним мисленням, українство покликане поєднувати його з потужним речовинно-енергетичним потенціалом.

Новітня національна і світова геополітика потребує урахування віковичного об'єднавчого досвіду України, передовсім — історичного досвіду Всеукраїнської Злуки, що відбулася понад 100 років тому. Результати геополітичного аналізу, здійснюваного на рятівних засадах, адекватних викликам III тисячоліття, мають бути врахованими в сучасному розвитку країн, що вже об'єдналися, так і тих, що прагнуть до єднання.

ПЛЕКАЙМО ЖИТТЄСТВЕРДНУ МІСЮ УКРАЇНСТВА!

Звернення у день народження
великого українського поета і мислителя Тараса Шевченка

Шановне товариство! Дорогі українці! Побратими і посестри з усієї планети Земля!

**У часи визначальних для буття України і світу випробувань вітаємо вас із черговою річницею,
що продовжує відлік третього століття з дня народження нашого Кобзаря**

...Нині слово духовного Батька нації додає особливої енергії нашим серцям і головам. Його вогненне слово немилосердно палить віковичного ворога. Свого часу лихопомний карлик украї не обачно для власного життя взявся цитувати нашого Тараса. Гидливо кривлячись та блазнюючи, нікчемний карлик не збагнув, що таким, як він, у жодному разі не дозволено бавитися з надпотужним вогнем. Адже священний вогонь безпощадно палить нікчем, що доторкуються до нього. Опаленого визвольним вогнем токсичного

карлика, котрий нині перетворив себе на політичного мерця, неблаганно чекає праведний вирок за злочини супроти українства і земної цивілізації.

Задовго до нинішньої війни світове співтовариство постало перед надзвичайно загрозливими викликами. Деструктивна модель господарювання спричинила вкрай небезпечні для людства і довкілля соціальні та екологічні негаразди, які посилила світова пандемія. Ще до початку війни нерозв'язаність цих проблем свідчила про загострення системної кризи, а нині стала загрожувати людству глобальним колапсом. Тож війна, що додатково поглибила руйнівну взаємодію невирішених проблем, мусить бути негайно припинена.

Теперішня війна, замислена, згідно з доктриною Путіна, як блицкриг, повинна була засвідчити регіональну перемогу РФ і стати передумовою розповзання кривавого тероризму по всій Європі. Але Україна власною питомо рятівною силою зруйнувала ці загарбницькі наміри. Належить наголосити, що якраз тут криється заплутаний клубок нерозуміння визначальних подій загальнолюдської історії. Цей клубок треба невідкладно розплутати, аби за лаштунками зламаного Україною блицкригу та зруйнованих регіональних авантур розгледіти наміри терориста просуватися в Балтію, на Балкани і далі.

Для того, аби розплутати клубок нерозуміння, потрібне новітнє осмислення тенденцій у геополітиці, що динамічно зазнають парадигмальних змін. Нині привертають увагу запитання щодо інтерпретації геополітичних тенденцій, зокрема:

Чому, ведучи мову про сучасний світоустрій у контексті нинішньої війни, експерти акцентують увагу здебільшого на одній, а не на обох сторонах військового зіткнення?

Яким, з погляду нинішньої війни, є місце України у світовій геополітиці?

Чи є Україна суб'єктом теперішньої міжнародної політики? А якщо є, то яку роль вона там відіграє?

Якою є глобальна місія, котру покликана втілювати Україна в сучасному світоустрої?

Шановні однодумці, спробуйте знайти відповіді на ці питання — ми вас щиро привітаємо зі справді екзистенційною знахідкою. Неупередженість ваших відповідей на порушені питання має стати своєрідним „ключем“ до розмикання глухого нерозуміння, яке потребує термінового подолання, бо стає світоглядною загрозою планетарному існуванню.

Для цілого світу настав час усвідомити: щойно наші герої вцент розбили ворожі сподівання на „блискавичне“ завершення війни, як Україна не тільки набула статус суб'єкта — вона миттєво перетворилася в епіцентр світової геополітики. Цей факт є ключовим для осягнення сутності війни, коли блицкриг зазнав краху вже в перші її дні. Що більше: Україна тоді ж стала геополітичним лідером, покликаним творити нову парадигму світоустрою. Йдеться про ноосферну парадигму, яка заслуговує глобального поширення. Ця питомо українська парадигма має загальнолюдський вимір і призначається для захисту інтересів сучасників та нащадків.

...Визначальною передумовою нашого глобального лідерства є інтелектуальний чинник, яким володіє Україна. Визначний український учений і громадський діяч доктор Сергій Подолинський заклав рятівну для людства парадигму енергетичного бюджету, а також викрив смертоносну сутність мальтузіанства. Як фундатор питомо української місії, він довів, що „загальна сума воєнних витрат є набагато більшою, ніж сума, потрібна на утримання людей, що гинуть у війнах“. Доведення С. Подолинського нині стає науково обґрунтованим аргументом на користь ініціатив України про без'ядерний статус планети.

Геніальний український інтелектуал і натураліст Володимир Вернадський виклав парадигму переходу біосфери у ноосферу, існування якої має бути виключно життєствердним, а не смертоносним. Нині принципово нових смислів набувають його застереження щодо майбутнього, котре в жодному разі не повинно потьмарити загальнолюдські сподівання. Видатний український мислитель, письменник і правозахисник Микола Руденко, творчо продовжуючи доробок своїх видатних попередників, переконано відстояв ідею про те, що безсмертя українства — це безсмертя людства.

Кричущою світоглядною перешкодою на шляху утвердження загальнолюдської місії України є, висловлюючись за М. Руденком, „наукова безпорадність та лінощі думки“ суспільства. Донині позбавлене доступу до оволодіння засадами питомо українського мислення, наше посолитство радше відмовчується, ніж підтримує рятівне призначення України. А найтвердолобіші із „занадто українців“, опираючись покликом до самостійного мислення, *de facto* перетворюють себе на супротивників визвольної місії української нації, покликаної врятувати планету.

Усвідомлюючи відповідальність за осягнення місця, ролі та рятівної місії, якою володіє українство в теперішньому розкладі геополітичних сил, закликаємо героїчних воїнів, жертвованою кров'ю яких зруйновано людиноненавистницький блицкриг, українських дипломатів, котрі виборюють домінування загальнолюдських імперативів на перемовинах та в міжнародних інституціях, депутатів, здатних законодавчо захистити інтереси свого народу, українське духовенство, котре відважно доводить пастві святість нашої віри, українських науковців та освітян, зокрема філософів і політологів, фахівців культурно-просвітницьких закладів, журналістів і працівників ЗМІ, військових та політичних експертів, котрі доносять правдиву інформацію про Україну, закликаємо всіх патріотів української землі осмислювати, активно поширювати і розкривати парадигмально нове призначення України та її життєствердну місію.

Українство і людство мають зрозуміти: завдяки законам цивілізаційного розвитку нині ми потрапили на самісіньке вістря світової історії. І поки автори майбутніх підручників історії лише вчаться осягати неортодоксальні історичні смисли, Україна і благословенний український народ творять цю історію, бо покликані якомога адекватніше віддзеркалити її не спотворену, справжню світоглядну сутність. Аби кожний свідомий землянин розумів, що насправді ховається за констатацією фактів про військові сутички та/чи повідомлень про дотичні до українських інтересів події на міжнародному рівні.

...Належить збагнути, що „токсичний“ фюрер є породженням не тільки „токсичної“ імперії, але й сучасної цивілізації, котра продовжує ганебно мовчати, спостерігаючи за кровопролиттям, яке дедалі більшою мірою перетворюється на терористичну акцію як проти українства, так і проти людства. Невідомий світові кривавий терор проти дітей і немовлят уперше в історії цивілізації здійснює держава,

котра є ядерною. Поглумлений світ має усвідомити, хто є Іродом III тисячоліття, озброєним ядерною палицею.

Країни так званого „далекого зарубіжжя”, ошелешені несподіваними для них змінами, не допускають думки і не можуть змиритися з тим, що Україна — вже не простий, а визначальний суб'єкт міжнародної політики. А про те, що саме вона перебуває в епіцентрі глобальної геополітики і є країною-лідеркою, покликаною „задавати тон” принципово нового світоустрою, володіючи розумінням чинної парадигми цього устрою, країни ні Заходу, ні Сходу не дозволяють собі й подумати. Політичні „мантри” на кшталт Ялти-2, Потсдама-2 чи „холодної війни”, котра настала після Ялти-1 та Потсдама-1, взявши в заручники земну кулю, видають їх шаблонне мислення, що застаріло більш як на 3/4 століття.

Уперте ігнорування динаміки сучасного історичного розвитку спричинятиме відставання від вимог часу, неблаганно відкидаючи їх на узбіччя цивілізаційного розвитку, незважаючи на те, про кого йдеться — Китай, Європу чи навіть Америку. Подальше небажання „далекого зарубіжжя” визнавати геополітичні місце і роль України у змінах новітнього світоустрою може стати істотним гальмівним чинником цивілізаційного прогресу.

...Істотною перешкодою на шляху до розуміння нового призначення України стає хибне трактування просторових вимірів війни, зокрема, (не)нависна нездатність розмежування регіональної та світової воєн. Усупереч тим, хто каркає про ядерну війну, раніше пророкував, а нині вже вказує на початок Третьої світової війни, відповідаємо — на щастя, люди всієї Землі мають можливість усвідомити: завдяки Україні ця нищівна війна не настала, хоча минув місяць, як світ завис над її жахливим урвищем. Кров'ю і відвагою героїв, спротивом мирного населення у протистоянні терористам ми стримуємо переростання регіональної війни Росії проти України у світову. Українське суспільство і міжнародне співтовариство мусять збагнути: на перешкоді сповзанню до світової війни героїчно стоїть Україна, а наша перемога над Росією здатна заобігти виникненню фатальної війни.

Що більше: як потенційний переможець, Україна покликана стати світовим гарантом, здатним унеможливити майбутнє виникнення війни ядерної. Це — той ключовий злам новітнього світоустрою, сутність якого мусять розуміти навіть ті, хто вперто не бажає прощатися із застарілими претензіями на світове панування. Відтак пріоритетом без'ядерної України є ініціатива про без'ядерний статус планети. Українська сторона наполягатиме на включенні своєї ініціативи про без'ядерний статус планети (включно з Росією) до Акта про безумовну капітуляцію РФ.

На противагу тим, кого до дразливого „поросячого верещання” доводять наші рятівні ініціативи щодо без'ядерного статусу планети, українство має аргументовано вказати людству найістотніші вигоди, що дозволяють полегшено зітхнути чесним землянам, котрі справді прагнуть миру. Так, людство здатне отримати значні економічні вигоди, скоротивши споживання найцінніших ресурсів, що нині марнуються для нарощування озброєнь, аби спрямувати їх на задоволення потреб розумної життєдіяльності. Адже споживання мешканців західноєвропейських країн давно сягнуло рівня, поширення якого на решту планетян потребуватиме ресурсів в обсягах кількох земних куль. В американських вимірах ці обсяги є ще більшими, що додатково підтверджує невідкладність ядерного роззброєння.

Належить вказати на істотні соціальні вигоди від роззброєння. Першою чергою слід порахувати чисельність життів землян, котрих можна порятувати від голодної смерті коштом скорочення ядерного потенціалу, призначеного для нищення нашої планети кілька десятків тисяч разів. Демонтаж ядерної зброї дозволить помітно скоротити так званий екологічний борг, існування якого свідчить про відібрану у природи критичну здатність до самовідтворення.

Українська сторона має наполягати, аби Акт про безумовну капітуляцію РФ був пронизаний питоמו українським світоглядним баченням, яким ми віддавна володіємо. Йдеться насамперед про мисленнєву складову нашого бачення: на противагу ворожій Росії українське мислення є життєствердним, а не смертоносним. Належить нагадати, що Україна входить до провідного кола світових зерноекспортерів, а відтак має наполягати, аби горезвісній політиці „кнута і пряника”, яку вогнем і мечем прагне насадити „руський мір”, що зазнає ганебної поразки від українського вогню і меча, була протиставлена рятівна загальнолюдська політика „хліба щоденного і рятівного знання”.

...Ми не тільки занадто довго жили чужою правдою — ми живемо нею до того часу. Але „позичена” правда може виявитися гіркою неправдою. Через довіру до неї ми програвали революції, що вибухали впродовж трьох десятиліть нашої незалежності. А нині ризикуємо віддати умиту кров'ю героїв українську перемогу залаштунковим маніпуляторам, що вже приміряють нагороди та лаврові вінки. Осягнення того, що „своя правда, і сила, і воля” здобуваються та зберігаються виключно „у своїй хаті”, є оберегом, здатним визволяти націю з-під гнітючого засилля чужої правди. Відмітаймо від себе чужу правду та прояви підступного маніпулювання нею. Рішуче проганяймо носіїв та маніпуляторів чужої неправди.

Бо схильне до балаканини посполитство, котре вважає, ніби знає все (і перелік хвороб, на які слабує Пу, і чисельність шаманів, що обіцяють йому позбутися за давних болячок, і навіть день кончини біснுவатого фюрера ХХІ століття), на превеликий жаль, не відає про українську місію і вкрай мало замислюється над її призначенням.

Інтелектуально найбезпораднішими та найлінівнішими нині виявляються ті з прогнозистів і так званих прозирателів майбутнього, котрі, уподібнившись сонмищу новоявлених оракулів, мольфарок, шаманів, ворожок чи звичайнісіньких відьом та упирів, бачать когось „під лісом”, нехтуючи поглянути собі під ніс. Чужа правда заводить їх у безвихідні нетрі безпідставного нав'язування українцям меншовартости, колабораціонізму, сепаратизму, інших потворних явищ, що стоять на перешкоді осягненню глобальних вимірів життєствердної української місії. Не проявивши належної рішучости, не відмітаючи чужої правди, не проганяючи, а потураючи носіям цієї неправди, Україна вельми завинить перед людством, спраглим визволення.

Нині закордон акцентує увагу на тому, що світ відвертається від Росії. Та чи стає для нього зрозумілою принципово нова місія України? Якщо світ в особі двох наддержав не збагне змін новітнього світоустрою та призначення України, котра (і саме вона!) позбавила ці держави їх найтоксичнішого конкурента,

застаріле мислення цього світу змусить людство й надалі борстися у пастці гонки озброєнь та клубка нерозв'язаних проблем.

Українські ініціативи про без'ядерний статус планети необхідно позиціонувати активніше і завчасно: аби не тільки уникнути чергової і ще злочиннішої війни, але й запобігти шахрайському маніпулюванню, внаслідок якого українську перемогу маніпулятори ладні вкрати на очах поглумленої світової спільноти. Закликаємо представників посполитства бачити пастки, в які штовхають націю ті, хто святі слова про призначення України зустрічає несамовитим регогом. Тут не важливо, яким є цей дикий регіт,— придуркувато-меншовартостісним чи зверхньо-глузливим.

Світ, котрий не дуже прислухається до нас, ризикує так і не розгледіти, хто ким був, є нині і стане в майбутньому. Якщо українська влада керуватиметься розумінням, що „голос народу — це Божий голос“, вона не повинна прогавити визначальний момент світової історії. І українство, і людство мусять його не „пропустити“, як висловлювався великий В. Вернадський, констатуючи фатальні упущення у світовій науці, неприпустимі в часи змін її фундаментальних парадигм.

Позбавлення ядерного статусу пришвидшить розпад Росії, а найважливіше — унеможливить і зробить безпідставною боротьбу між новоствореними на її теренах державами за поділ ядерного потенціалу РФ, що конас. Але чому прозірливі візії щодо розпаду Росії, які ще до початку Другої світової війни висловив Ю. Липа, не дуже вдячні правнуки „славних прадідів великих“ донині ганебно ігнорують?

Українське суспільство має активніше проявляти себе, розуміючи, що саме воно є первісним джерелом влади — легітимним та конституційно унормованим. Осягнення того, що владні гілки держави є вторинними, похідними від первісного джерела, спричиняє невідкладність адекватних трансформацій владних інституцій, їх приведення відповідно до змін чинної парадигми світоустрою. Належить усвідомлювати, що на зміну започаткованій Ярославом Мудрим парадигмі Влади, керованої Розумом, до якої українство апелювало впродовж тисячоліття, прийшла новітня парадигма Влади, керованої Рятівним Знанням. Її світоглядні основи заклав уже згаданий подвижник ноосферного вчення Володимир Вернадський. Відтак нашим невідкладним завданням стає оволодіння питомо українським життєствердним надбанням та імплементація у владу представників громадянського суспільства, спроможних керуватися рятівними, а не смертоносними сенсами.

Нині, коли частина посполитства, свідомість якої настільки спотворена, що безпорадність і лінощі думки видаються їй комфортнішими від осмислення призначення України в теперішньому світоустрої, вбачаємо вихід у згуртуванні громадянського суспільства та оволодінні рятівним мисленням. Усе це треба робити якомога швидше. Кожний, хто має намір здолати у собі безпорадність і лінощі, мусить пройти кілька ступенів їх подолання. Перший ступінь схожий на „витискування“ із себе віроломно накинутої ролі заручника смертоносного мислення. Наступний ступінь, пов'язаний з першим, потребує оволодіння життєствердним мисленням та здатністю його практичного застосування. Завершальний ступінь дає змогу формувати інститути Влади, керованої Рятівним Знанням, та пропонувати до їх складу своїх однопумців.

Як стверджують США, нині світ підійшов до точки неповернення. Наведене твердження потребує конкретизації, бо є вельми абстрагованим. Україна інтерпретує його як неповернення до порядку денного, котрий настільки застарів, що вже не здатний бути для світу рятівним виходом. Компетентні українські експерти доводять: після ганебного для РФ завершення війни розвалиться НАТО, якщо країни блоку нині не робитимуть відповідних висновків і не вживатимуть необхідних дій. Неадекватною глобальним викликам може виявитися й ООН, змушена „відмовчуватись“ через нездатність протистояти загрози світової війни, що ще раз підтверджує раціональність українських ініціатив про без'ядерний статус планети.

Володіючи життєствердною парадигмою світоустрою, Україна покликана втілювати її у власному суспільно-господарському бутті і зовнішньо-політичній сфері. Розуміючи закони і перебіг цивілізаційного розвитку, вона реалістично усвідомлює, що може статися, коли сучасне трактування точки неповернення відбудуватиметься на американський кшталт. Зневаживши закономірності цивілізаційного розвитку, так звані „сильні світу цього“ змусять світ долати ці негаразди аж до часу, поки об'єктивні закони світоустрою не розпочнуть свою невблаганну дію. Українство усвідомлює, що може статися, коли чергова війна чи кричущі економічні, соціальні та екологічні негаразди спричинять планетарний колапс.

„Відкупившись Україною“, як висловлюються українські аналітики, що наважуються оперувати неупередженими твердженнями, наддержави, котрі завдяки Україні позбуваються Росії як претендента на світовий перерозподіл, розпочнуть ще безпоцаднішу конкуренцію, поділяючи між собою „пиріг світу цього“. Необачно вважаючи, ніби законами цивілізаційного розвитку можна нехтувати, вони посилюватимуть і ядерні озброєння, і видобуток та спалювання енергоносіїв, і виплавку металу та нарощування шкідливих виробництв: усе це буде запаковане у звабливу обгортку для споживання планетарним обивателем. Проте це не стане на перешкоді найболючішим проблемам виживання землян, а навпаки — ще більше заострити їх вирішення.

...У той же час парадигма чинного світоустрою докорінно змінюється на користь України. Найгірший вид ідеалізму, за лаштунками якого ховаються сумнозвісно згадані інтелектуальна безпорадність і лінощі посполитства, ще перешкоджає усвідомленню нового місця, ролі і місії України у теперішньому світоустрої, котрому — заледве два тижні від народження. Представники громадянського суспільства, здатні адекватно сприймати зміни теперішнього світоустрою, мусять відстояти властиве українству життєствердне світобачення, надаючи адекватності конструктивним викликам, які покликана втілювати Україна відповідно до свого геополітичного призначення у прийдешньому світоустрої, що болісно визріває у вогні священної визвольної війни.

Сьогодні — винятковий момент у загальнолюдській історії. Світ має збагнути, хто виборює йому право на продовження земного буття загальнолюдських нащадків. Наш незникомий рятівний дух дозволяє стверджувати: „Все буде Україною!“ Це ж бо якраз вона „світ правди засвітить“.

УКРАЇНА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

УКРАЇНА — НЕЗДОЛАННА!

„Круглий стіл” в онлайн-режимі, організований Історичною комісією Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. 10.03.2022 р.

ВСТУПНЕ СЛОВО провідника „круглого столу” проф. Богдана Якимовича до річниці народження українського Пророка у 15-й день Вітчизняної священної війни проти повномасштабного вторгнення РФ на територію України

Шановні колеги! Дозвольте мені, як координаторові нашої онлайнівської зустрічі, організованої на доручення керівництва НТШ, розпочати нашу розмову про повномасштабну війну проти України всією потугою держави-імперії Росії, при керівництві якої вже 22 роки стоїть особа із сумнівним означенням „президент Росії Володівір Путін”. Чому — сумнівним? Усі притомні люди в Україні та поза її межами добре розуміють, що таке доволітне перебування В. Путіна на вершині владної піраміди цього застиглого у своєму поступовому розвитку народу з його ментальністю і бажанням мати в себе доброго „царя”, маніпуляції з Конституцією РФ дали можливість цій недовченій особі перетворитися на автократора, навіть тирана, нового „собірателя руських земель”, який пробує відновити імперську Росію та зазомбувати свій, м’яко кажучи, голоднуватий народ. Ординські амбіції параноїдальний маніяк та довершений українофоб сповідує та реалізовує з однією метою — приєднати демократичну державу до свого ярма, закладеного біснуватим Андрієм Боголюбським, злодієм та розбійником, закріплені в ментальності практично в усього „населення” Московського улусу Золотої Орди від часу його утворення в далекому XII ст.

Ми, порадившись з відомим дослідником військової та воєнної історії України проф. Леонтієм Войтовичем, вирішили для скорочення часу нашого заходу розробити 11 запитань, які запропонували учасникам. А це: **Леонтій Войтович** — доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри середніх віків та візантології Львівського університету імені Івана Франка, **Андрій Харук** — доктор історичних наук, професор Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного у Львові, **Олеся Куцька** — доктор історичних наук, підполковник, професор НАСВ ім. Петра Сагайдачного, **Петро Костюк** — фаховий історик та військовик, голова Львівської обласної організації Спілки офіцерів України, полковник у запасі, та автор цих рядків **Богдан Якимович** — доктор історичних наук, професор, заслужений працівник культури України, професор ЛНУ ім. Івана Франка.

Отже, кожен з нас за минулу добу, а власне — 9 березня 2022 р., підготував відповіді на сформульовані запитання, доповнивши їх даними на 10 березня ц. р. Це залишитися для нашої новітньої історії як певне джерело перебігу воєнних подій за два тижні повномасштабної війни, власне з додатком — і війни без правил, на теренах незалежної України, яку розпочав одержимий параноїк і нелюд В. Путін (так і хочеться назвати вождя дикої

...не втечете
І не сховатесь; всюди
Вас найде правда-мста...

Т. Шевченко

орди, який сповідує ідею екзистенційного знищення українського народу, що не вдалося російським царям і більшовицьким тиранам Ленінові та Сталінові. Саме з цією ідеєю він розпочав велику війну на європейському континенті ще 2014 р.

1. ЧИ ВІРИЛИ ВИ У МОЖЛИВІСТЬ ВЕЛИКОГО ШИРОКОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ?

Л. Войтович: Звичайно, що ні. Виходячи з інформації про чисельність і розміщення московських сил, які публікувалися на різних сайтах, подібно до наших очільників не бачив зосередження ударних груп і напрямку головного удару. Я не мав жодних ілюзій стосовно стратегії Путіна, він її і не приховував. Йому потрібна не лише Україна, але решту колишніх республік і європейських сателітів. Але я, як і багато інших, не врахував, що диктатор хворий, а система не дає йому можливостей отримати справжню інформацію. Йому доповідали і доповідають далі те, що він хотів почути. А він був переконаний, що українців не існує і чекав, що його армію зустрінуть з квітами. Виглядав він твердим лідером, який, купивши частину західних політиків і налякавши іншу, впевнено йшов до реалізації своєї мети, щоб стати „спасителем руського мира” і відновником імперії, таким собі Владівіром Огромним. Єдине, чого я тоді боявся, це те, що наш уряд погодиться піти на реалізацію мінських домовленостей і саме — в путінському трактуванні.

А. Харук: До останнього сподівався, що влада РФ не зважиться на широкомасштабну війну. Зрештою, відповідь про причини такого рішення лежить не у військово-політичній площині, а у площині психіатричній — усім уже зрозуміло, що В. Путін є психічно хворою людиною. Нам, історикам, вкотре доведеться повернутись до осмислення проблеми ролі особистості в історії, а політологам — до глибокого аналізу авторитарних/тоталітарних режимів.

О. Куцька: Насправді, — ні. Я не знаю, чому у мене сформувалось таке враження: мабуть, сподівалась, що у ХХІ столітті в Європі конфліктні питання можна вирішити дипломатичним шляхом. Можливо, вплинув, на жаль, той факт, що я — покоління, яке зростало у „совковому” СРСР. Крім того, я, як і більшість українців, уважно стежила за політичними програмами та аналітичними публікаціями і виступами відомих військових та політичних експертів, які схилились до думки, що ескалації російської агресії не буде. Це я говорю про власні відчуття як людини. Як викладач та офіцер, я, звичайно, припускала можливість такого сценарію розвитку подій. Тому під час навчальних занять намагалась дати курсантам якомога більше

знань про війни, у яких брала участь Російська Федерація, тактику дій її армії, слабкі та сильні сторони тоді ймовірного, а сьогодні — реального противника.

П. Костюк: Вторгнення ЗС РФ на територію України відбулося ще 2014 року — окупація Криму. А 24 лютого ц. р. рашисти здійснили відкрите широкомасштабне вторгнення на контрольовану українською владою територію України. До 24 лютого 2022 р. Росія брехала світові, що „їх там нет“. Я не сумнівався, що рашисти розпочнуть відкрите ведення війни. Певні сумніви були щодо часу початку і масштабу бойових дій та напрямку головного удару.

Путін не приховував свого бажання відновити Советський Союз, розпад якого, за його твердженням — найбільша трагедія ХХ ст., а 100 років створення СРСР випадає на грудень 2022 р. Путін, як і кожний диктатор, практикує символізм. Навіть 24 лютого 2022 р. Україну та її столицю рашисти розпочали бомбити о 4-й годині ранку, як і німецькі нацисти.

Б. Якимович: На генному рівні я завжди був переконаний: українці для москалів лише вороги, котрих їм їхній московський „Бог“, якого проповідував і проповідує секта під назвою „Московський патріархат“, завжди спонукали лише нищити. Мій дід, Василь Якимович, випускник Коломийської гімназії та офіцер австрійської армії, повторював завжди, коли чув московські наривати з радіо казав мені так: „Все це брехня, большевицька пропаганда“, зараз нині доповнити — рашистська, але мій дід під терміном „большевики“ завжди мав на увазі лише „москалів“. Усі його заповіді є зі мною все моє життя.

Уперше я зрозумів, що війна з Московією неминуха і висловив цю думку вголос своїй родині в обід 19 серпня 1991 р. в с. Космач на Гуцульщині, як тільки дізнався про ГКЧП — переворот у Москві, усунення від влади М. Горбачова. Ми негайно почали збиратися з дітьми до Львова, а я обдумував, де знайти в околицях міста кривічки для тодішніх обласних керівників Степана Давимуки та Івана Геля — В'ячеслав Чорновіл був тоді в Києві. Але ГКЧП під керівництвом Геннадія Янаєва, пияка і бабія, почало в Бозі за три дні, Україна проголосила незалежність. Усе ж від того часу я постійно чекав часу „Ч“, щиро був переконаний, що московський імперіаліст почне тотальну війну з Україною. Не вірив нібито „лібералові“ Б. Єльцину, а коли вперше побачив по телевізору В. Путіна, котрому Б. Єльцин передав владу, сказав пророчу фразу: „З цим хлопцем (а ми ровесники), ми будемо мати великі проблеми“. Рік 2014-й лише скріпив мою впевненість у кровожерливості Москви, а після того, як новоявлений „фюрер“ розпочав концентрувати своє військо на наших кордонах, та ще й підім'яв під себе колишнього радгоспного бригадира з таким самим світоглядом „бацьку“ О. Лукашенка, я чекав з дня на день нападу на Україну, анітрохи в цьому не сумніваючись. І коли В. Путін напав 24 лютого 2022 р., оголосивши замість тотальної війни, якусь там „операцію“, мені стало на душі насправду легше — для мене очікувати те, що мало статися, завжди важче, аніж доконаний факт. Я навіть не сумнівався в тому, що він нищитиме цивільне населення. Ці методи є у крові московитів, нащадків Московського улусу Золотої Орди. Бо тільки колишні раби можуть бути такими жорстокими.

До речі, передісторію про те, чому московит конче хоче стерти з лица нашу державність і сво-

боду, добре розказав професійний військовик та історик, член-засновник Спільки офіцерів України та голова її Львівської обласної організації полковник Петро Костюк. Тому на цьому спинятися не буду.

2. ЯКІ БУЛИ ПЕРШІ ВІДЧУТТЯ ПІСЛЯ ТОГО, ЯК ЦЕ ВТОРГНЕННЯ СТАЛО РЕАЛЬНІСТЮ?

Л. Войтович: Не повірите, що стало легше, коли зрозумів, що диктатор сам продикував план військовим, намітивши п'ять різних напрямків ударів, що є порушенням усієї практики ведення воєн. На жодному з цих напрямків він не зміг би забезпечити необхідну перевагу в силах (щонайменше у 3—5 разів, виходячи з практики воєн ХХ ст.). І це давало надію. Далі забезпечити логістику (тобто безперерйне забезпечення постачанням амуніції, продовольства, паливно-мастильних матеріалів, технічного обслуговування і ремонту, евакуації поранених та ін.) на різних напрямках теж практично нереально. Тим більше, що з просуванням у глибину комунікації потрібно захищати. Свого часу Гітлер втрутився в дії генштабу і повернув армії для ударів по напрямках, що розходяться. Якщо під Києвом через впертість Сталіна це привело до успіхів, то одночасний удар по Сталінграді і Кавказу привів до поразки і переламу у війні.

А. Харук: Перші відчуття, звичайно — шок. Але з появою перших фото і відео полонених російських солдатів трофейної техніки шок пройшов — стало зрозуміло, що російська армія значною мірою бутафорська. Коли ж виявилось, що противник ударив одразу по кількох напрямках, прийшло розуміння того, що операція спланована вкрай бездарно. Почали надходити відомості про розгром загонів ОМОН, Росгвардії. Це свідчило про одне: операція планувалась як насамперед поліцейська. Російське командування, плануючи вторгнення, припустилось (на наше щастя) низки помилок. По-перше, воно виходило з мітологізованої, а не об'єктивної, оцінки ситуації, розраховуючи на прихильне або бодай нейтральне ставлення більшості населення Сходу й Півдня України. По-друге, воно недооцінило потужність, а головне — мотивованість наших сил оборони. По-третє, воно переоцінило власні бойові спроможності.

О. Куцька: Спочатку відчуття не проявились. Я військова людина — в ніч на 24 лютого схопила підготований на такий випадок рюкзак і вирушила до місця проходження служби, щоб отримати завдання і бути корисною. Звичайно, у перші години було відчуття занепокоєння, оскільки я залишала вдома неповнолітню дитину з матом. А згодом виникли почуття гніву та розлюченості: як так, щоб інша країна диктувала нам свої умови? Потім почуття гордості за наші Збройні Сили, Національну гвардію, Державну прикордонну службу, територіальну оборону, які сміливо і блискуче відреагували на загрозу. Одночасно я пишаюсь громадянами всіх регіонів України: войовничо тверди ми, патріотичними північно-східними та південно-східними областями, на які припали найскладніші випробування війни; західними — які розгорнули широкомасштабні роботи з біженцями та гуманітарною допомогою (адже міцний тил — запорука перемоги); центральними, які підстраховують області, що воюють, так би мовити, „зі спини“. А потім з'явилась зневага до росіян, які так і не зрозуміли силу української нації!

П. Костюк: Путін укотре недооцінив рішучість українців та переоцінив свій вплив у нашій країні. Росія планувала бліцкриг, бо чекала на підтрим-

ку з боку українців, принаймні нейтральність. Але проти його планів повстала практично вся Україна. Десятки тисяч українців з усіх регіонів взяли до рук зброю для захисту своєї держави у лавах ЗСУ. Їх майже водночас підтримали сотні тисяч громадянських добровольців, простих українських громадян, які почали забезпечувати армію та оточені українські міста всім необхідним. Стало зрозуміло, що Путін зіткнувся тепер не з тією державою, яку він уявляв. Рашистам чинять опір не тільки Збройні Сили, але практично весь український народ. Український народ, хоч і недостатньо озброєний, але надзвичайно вмотивований. А ще майже одразу світ побачив нищість та звірства окупантів, які спробували прикрити це риторикою про якесь „визволення“.

Почувши про руйнівні обстріли нашої столиці Києва, я згадав його перше розорення (8—12 березня 1169 р.) князями із Залісся, зібраними володимиро-суздальським князем Андрієм Боголюбським та очоленими його сином Мстиславом Андрійовичем.

Як написано у літописі: „І грабували вони два дні весь город — Поділ, і Гору, і монастирі, і Софію, і Десятинну Богородицю. І не було помилювання нікому і нізвідки: церкви горіли, християн вбивали, а інших в'язали, дружини вели в полон, силоміць розлучаючи з чоловіками їх, діти ридали, дивлячись на матерів своїх. І узяли вони майна множина, і церкви оголили від ікон, і книг, і риз, і дзвони з церков познімали. Запалений був навіть монастир Печерський святий Богородиці поганими, але Бог молитвами святої Богородиці оберіг його від такої біди. І був у Києві серед всіх людей стогін, і туга, і скорбота...” Було розграбовано майно та спалено житлові квартали, значну кількість церков та монастирів. Вивезли з Києва не тільки приватну власність, а й ікони, ризи та дзвони. Була викрадена з Києва й свята ікона Божої Матері, яка згодом названа „Володимирською іконою Пресвятої Богородиці“ та стане найбільшою святинею Російської імперії. Вперше за багатовікову історію так нещадно розгромлено „матір міст Руси“. До того часу такого руйнування Київ ще не зазнавав.

Сьогодні це знову повторюється. Тепер доля світу вирішується в Києві. Йдеться про майбутнє. Лише той народ має майбутнє, який, крім пам'яті про минуле, має чітке бачення свого майбутнього. Сьогодні Україна захищає світ і Європу від російської агресії. Це демонструє світу вартісність української держави та народу. Це наша участь в європейській і світовій політиці.

Б. Якимович: Річ зрозуміла, що очікування неминучого сприймати важко. Тому якимось стало легше на душі, перевірів свою офіційно зареєстровану зброю, показав, як користуватися нею зятеві. Моя ненависть до ворога подесятерилася. Але це — особисте.

З точки зору офіцера у відставці та дослідника військової і воєнної історії України не можна зрозуміти до кінця логіку московських генералів. Розпорощення зосередженого на наших кордонах не такого й великого контингенту загарбників — помилка стратегічна. Вони явно недооцінили міць і бойовий досвід ЗСУ, сил ППО, національної єдності українців, врешті не сподівалися на таку реакцію Заходу. Але, чи не найістотніше — чи не сподівалися вони, що своєю ідіотичною пропагандою та такою порівняно малою кількістю особового складу вони що, шапками закидають найбільшу за площею в Європі країну з 40-мільйонним населенням? По суті, логістика у проведенні суходільних операцій агресора повністю відсутня. Навіть Гіт-

лер, котрий також готував „бліцкриг“ для СРСР, як і його послідовник В. Путін, був-таки більше готовий до війни, принаймні кількісно і якісно. Путін проявив себе, як верховний головнокомандувач, повним дилетантом. Його кадебістська освіта не дає йому широти поглядів, світогляд „на рівні взводного командира“, як оцінювали колись фахівці військової здібності царя Ніколая I. Поки що його сила лише в кількості літаків та ракет. А оскільки він, по суті, грабіжник і гвалтівник, брехун, істока без честі і совісти, то свою перевагу в повітрі сьогодні використовує, атакуючи мирне населення, давно ставши укинченим державним терористом. Дуже розчаровує мене позиція не лише Лукашенка — саме через нього московський окупант вліз у Чорнобильську зону, а, запустивши ворога на територію нібито „незалежної“ Білоруси, недолугий та нелегітимний О. Лукашенко тим самим відкрив для московитів 975 км! українсько-білоруського кордону. Де ж тоді дружній білоруський народ, що у своїй масі мовчить і терпить сваволлю цього класичного недоріку з його зверхником — недоноском з пітерської підворітні, нащадком більшовицького чекіста й, відповідно, нелюда та розбійника?

І це: цю війну, як і всі дії усіх керівників Московії, я вважав екзистенційними (згадайте путінське денацифікація), бо без впокорення і приєднання України до колишньої Російської, а пізніше — до більшовицької імперії СРСР вона просто не відбудеться, зі своєю кучою історією. Байці, яку донедавна сповідував (а може, й далі сповідує) акад. Петро Толочко в Україні вірять хіба що прихильники В. Путіна. Далеку від науки схему „російської історії“, котру В. Путін вкидає в голови навіть професійних російських істориків, а насамперед — малоосвіченому загалові, не вартує і ламаного гроша.

3. ЧИ БУЛА ВІРА В НАШУ АРМІЮ?

Л. Войтович: Єдине, в що була віра, так це в нашу армію. Президентів та урядові дилетантів, як і більшості у Верховній Раді, я не вірив. Сьогодні наш Президент мене справді здивував. Він поводить себе мужньо і твердо. Навіть ця, на перший погляд дилетантська, відвертість у розмові з партнерами сьогодні виправдана і потрібна. А армія поводить себе просто блискуче.

А. Харук: В перші години після початку повномасштабного російського вторгнення один із наших випускників, молодий офіцер-десантник, написав на своїй сторінці у фейсбуці такі слова: „До бою, панове! Без страху, на смерть, за життя!“ У цих словах — шляхетність, самопожертва і розуміння того, за що йде війна. Чи можна не вірити в армію, яка дотримується таких поглядів?

О. Куцька: Як на мене, віра — це впевненість у тому, на що ми сподіваємось через призму власних переконань і досвіду. Те, що я відчуваю, — це більше, ніж просто надії. Це є ТВЕРДЕ ПЕРЕКОНАННЯ у силі нашої армії. Я доволі давно працюю з курсантами, і на заняттях ми розглядали битви у різні історичні періоди, оцінювали помилки та визначали знакові елементи досягнення перемоги, намагались подивитись на події з боку полководців, що програли, та визначали, що потрібно було зробити, щоб виграти тощо. Ви собі навіть не можете уявити, наскільки креативні та модернові варіанти вони пропонували, як професійно вони обгрунтовували свої позиції! Розумієте, — це молодь — вона вихована у незалежній Україні, у неї інакше мислення, якась життєва спритність, рішучість і, можливо, безкомпромісність. Своє переконання в силі

нашої армії я б підсилила словом „ДОВІРА“, адже військові навчальні заклади виховують патріотів з твердими громадянськими переконаннями, що, поряд із професійними військовими навичками, викликають беззастережну впевненість у правильності рішень та дій на всіх рівнях Збройних Сил України.

П. Костюк: Беззаперечно, була впевненість у захисниках і захисницях України. Була віра у їхню непохитність в обороні незалежності України. Саме вони вже дев'ятий рік дають гідну відсіч російському агресорові. Сьогодні наше військо, підтримуване сотнями тисяч українських громадян-волонтерів, відчайдушно воює з підступним цинічним ворогом і захищає міста і села, своє право на життя, на свою національну ідентичність, на свободу та за право залишатися самі собою у своїй Незалежній Українській Державі.

Жінки й чоловіки з усіх прошарків суспільства борються і за свободу європейців, тримаючи небо України, вони борються за вільний відкритий світ.

Це насамперед завдяки їхньому героїчному чину по цілому світу сьогодні звучить „Слава Україні! — Героям слава!“

Б. Якимович: Звичайно. Україна понад усе і на віки вічні! А гарант цього — лише армія. До речі, на час цього вторгнення московитів моя віра в армію була на порядок, а то й більше, сильніша, аніж у 2014 р. По суті, тоді Україну врятували народ, добровольці та волонтери. Сьогодні — армія і народ. Ми достоту стали сильнішими в багаті разів. Наша армія має восьмидесятирічний добрий бойовий досвід воєнків, що брали участь у бойових діях, вицколений резерв. Тому ми тепер нездоланні.

4. А ЩО ПАРТНЕРИ?

Л. Войтович: Частина з них далі перебуває на московських дотаціях. Як можна оцінити крок німців з переносними ЗРК, невже педантичні німці не знали, що їх придатність закінчилася ще в минулому столітті? Інша частина просто залякана. Захід вірний собі: не відреагували на вторгнення Гітлера в Рейнську демілітаризовану зону, далі проковтнули аншлюс Австрії, силою змусили чехів віддати Судетську область з потужними укріпленнями, не звернули уваги на окупацію Чехії, а потім віддали фактично Польщу (лінія Зігфріда була недобудована, а прикриття слабе, але французька армія стояла і чекала...) і прогавили окупацію Данії і Норвегії. І якби не Черчіль, то проковтнули б і окупацію Франції. Америка торгувалася з Англією, змушуючи віддати військові бази за старі есмінці, а потім вступила у війну наприкінці 1941 р. після того, як японці знищили її флот у Перл-Гарборі. 1942 р. висадилися у Касабланці в Марокко і повільно просувалися до Тунісу, де було аж дві німецькі дивізії та розбиті англійцями італійські частини. І справжня висадка відбулася аж наприкінці літа 1944 р. Так, вони поставляли радянській армії по ленд-лізу все необхідне в достатній кількості, чекаючи, щоби вона перемолола якнайбільше німецького війська. Цього не скажеш про сьогоднішнє становище. Я не вірю в допомогу союзників (причому реальні союзники — це балтійські держави, Польща, Канада і Великобританія), але сподіваюся, що вони зрозуміють хоча б те, що розуміли Рузвельт і його оточення: без нормального ленд-лізу нам вистояти буде нелегко. А, зламавши нас, він вторгнеться у Прибалтику, Польщу, Румунію та ін.

А. Харук: Наші партнери задовго до початку повномасштабного російського вторгнення попереджали про ймовірність такого розвитку подій. Те озброєння, яке вони терміново надали перед самим вторгненням — піхотна протитанкова зброя і ПЗРК — виявилось саме тим, що потрібно, щоб ефективно чинити опір агресії (будь-які складніші системи озброєння ми просто не встигли б освоїти). На РФ накладені безпрецедентні санкції — і в цьому теж заслуга наших зарубіжних партнерів. Це все істотно ускладнює противникові вирішення своїх завдань і наближає нас до перемоги.

О. Куцька: Тут слід розуміти наступне: країни Заходу та США після Другої світової війни жили, як то кажуть, „у теплі і добрі“, а тому спонукати їх до активних заходів (тим паче бойових) доволі складно. У їх суспільстві зовсім інше сприйняття всіх подій та реагування на них. Вони ставлять на чолі охорону демократичних цінностей країн-партнерів НАТО та ЄС, добробут та безпеку їх громадян. Тому, на мій погляд, ті санкції, які їх уряди вже запровадили проти Російської Федерації, гуманітарна допомога, яка надходить в Україну, та прийняття біженців з нашої країни, надання нашим Збройним Силам оснащення та озброєння — це вже доволі значна допомога. Думаю, у Європі та Америці ще не витіснилися з пам'яті період „холодної війни“ та всі загрози, які йому були притаманні. Добре всі пам'ятають й війни ХХІ ст. та ризики від них. Для наочності наведу приклад: рух „жовтих жилетів“ у Франції 2018 р. Чи всі українці взагалі про нього чули? А скільки з нас співпереживали французам? А вже якщо говорити про Сирію, Лівію, то взагалі важко окреслити кількість людей в Україні, що поінформовані про війни у цих країнах. Тоді, чому ми очікуємо, що всі переймаються, як самі українці, долею нашої Батьківщини. Тому варто віддати належну шану нашому дипломатичному корпусові, який віртуозно розгортає свій фронт на політичній арені. А як результат — підтримка України у всьому світі (я не беру до уваги ті квазіреспубліки, які були створені Росією).

П. Костюк: Наразі країни-партнери поставляють нам зброю, зупинили російський газопровід і підтримують санкції проти Росії. З моменту повномасштабного вторгнення російських військ в Україну світова спільнота запровадила проти країни-агресора Росії понад 3600 санкцій. Про це розповів на онлайні-брифінгу міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба.

— Загалом проти Росії, як покарання за брутальне порушення міжнародного права та агресію проти України, за 18 днів з моменту вторгнення світова спільнота запровадила вже 3612 обмежувальних заходів. Так називаються санкції юридичною мовою, — наголосив Д. Кулеба.

Він уточнив, що разом із санкційними обмеженнями, які запроваджували проти РФ з 2014 р. (з часу незаконного захоплення Криму та початку війни на Донбасі), загальна кількість антиросійських санкцій становить 6366.

Росія стала лідером у світі за кількістю запроваджених проти неї санкцій.

— Наразі РФ випередила Іран і Північну Корею та перетворилася на підсанкційного лідера світу, лідера за кількістю запроваджених проти неї санкцій. Росія у прямому сенсі стала світовим вигнанцем, токсичною країною, від якої відвертається світ, — зазначив Д. Кулеба.

Міністр додав, що внаслідок такого санкційного удару обвалюються економіка РФ та курс рубля.

Очевидно, що це постачання зброї може вплинути на хід війни. Зброя, яку постачають наші партнери, може змінити ситуацію, але лише за умови, що Україна й надалі матиме збройні сили, здатні їх використовувати. Точні цифри знайти важко. Бен Воллес сказав ВВС, що Захід доправив „тисячі“ одиниць протитанкової зброї та „понад тисячу“ „Стінгерів“.

Переносні зенітно-ракетні комплекси, які використовують „з плеча“, лише один вид зброї, яку західні країни постачають Україні. Серед них ракети класу „земля-повітря“ американського виробництва „Стінгер“. CNN, цитуючи представника оборони США, називає 17 000 одиниць протитанкової зброї та 2000 „Стінгерів“, надісланих США та союзниками по НАТО.

Британія та Америка надали Україні зброю до початку вторгнення 24 лютого, а Велика Британія поставила 2000 легких протитанкових ракет (Nlaws).

Багато країн почали надсилати зброю лише після вторгнення Росії в Україну. Зброю надіслали вже 14 країн. Серед них Швеція та Фінляндія, які мають довгу історію нейтралітету і не є членами НАТО. Але обидві країни відправили в Україну тисячі одиниць протитанкової зброї.

Німеччина надала 1000 одиниць протитанкової зброї та 500 ракет „Стінгер“. Країни Балтії також надали тисячі одиниць зброї, зокрема ракети „Стінгер“ і „Джавеліни“, один із найефективніших у світі видів протитанкової зброї з далекобійністю 2,5 км.

Останні вантажі зброї також містять десятки тисяч штурмових гвинтівків і кулеметів, протитанкових мін і сотень тон боєприпасів, а також бронжилети і шоломи та медичне обладнання.

Держави, які надають Україні термінову воєнну допомогу, повинні дбати про те, щоб їхні вантажі відповідали актуальним потребам армії. Нам потрібно більше зброї, щоб мати змогу захистити себе. Все має значення — від боєприпасів до медичного обладнання, але ми особливо потребуємо протиповітряної та протиракетної оборони.

Б. Якимович: Наші друзі і партнери з Європи і Великої Британії, США забезпечили нас найголовнішою протитанковою зброєю, системами ППО. Інакше ми не змогли б витримати. Правда, ми мусимо поки що воювати самі. Дані розвідок США, Британії для нас також вкрай помічні. А щодо закриття повітряного простору над Україною, то це питання не лише політичне, мовляв, так НАТО буде втягнене у війну. Уявіть собі технічний бік цієї проблеми: ми й самі не зможемо підняти в повітря свої літальні апарати, скористатись ракетами наших ППО. Може, я чогось не розумію?

Шкода, що свого часу було усунуто з посади першого міністра оборони України, видатного пілота, фахівця в галузі оборони повітряного простору генерал-полковника Костянтина Морозова, з яким я і мій колега сл. пам'яті проф. Мар'ян Демський багато разів зустрічалися, виконуючи його особисте завдання — дати ЗСУ україномовні загальновійськові стагути, відродити українську військову термінологію. Президентам Л. Кравчукові та Л. Кучмі не треба було „ділити“ кораблі віджилого, старого Чорноморського флоту, а: 1) віддати їм всі кораблі і вигнати з Криму; 2) зберегти всю авіацію. І це треба було робити. Така була наша і К. Морозова пози-

ція. Пам'ятаю, ми з ним говорили і про збереження стратегічних бомбардувальників ТУ, хоч, на його думку, це дуже затратно. Але такі розмови велися. І це, врешті, було можливим. З приходом до керівництва на посаду його наступників усі концепції К. Морозова щодо захисту повітряного простору канули в Лету. Невже в сухопутних генералів та і не генералів не було ніякої широти мислення? І це треба було робити відразу, поки на нашій території була ядерна зброя і ставлення до нас Заходу, передусім США, було зовсім іншим. Ми, на жаль, вміємо втрачати час, що вже було не раз у нашій історії. До речі, цю нашу історичну помилку щодо ЗУНР, я, зі сльозами в серці, спробував проаналізувати у своїй статті „Причини поразки ЗУНР: вторгнення, бездіяльність чи зрада?“, що побачила світ у 1-му числі „Українського історичного журналу“ за 2019 р.

А щодо ймовірності початку Третьої світової війни, то вона почалася 24 лютого 2022 р., але з великою потугою світового агресора своїми людьми жертвує лише героїчний український народ.

5. ЯК ВИ ОЦІНЮЄТЕ НАШІ МОЖЛИВОСТІ ОБОРОНИ ПОВІТРЯНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ? ЯКЩО ПОВІТРЯ НАД УКРАЇНОЮ ВСЕ Ж ЗАКРИЮТЬ, ЯКА ВІРОГІДНІСТЬ ПОЧАТКУ ТРЕТЬОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ?

Л. Войтович: На це питання, на мою думку, компетентніше відповість проф. Андрій Харук.

А. Харук: Наша авіація і протиповітряна оборона найкраще зарекомендувала себе в боях — хоч упродовж десятиліть інвестиції в її удосконалення були набагато нижчі за необхідний мінімум. Мені важко уявити, що коїлось на аеродромах напередодні і в перші години війни — як злітали один за одним літаки, передислокуючись на запасні летища, як на злітних смугах і стоянках почали вибухати ворожі ракети... Знищення авіації і ППО противника з часів Другої світової війни розглядалось як першочергове, надпріоритетне завдання. Згадаймо, з чого почалась німецько-радянська війна — з удару по „мірно сплящим аеродромам“... Безперечно, російське командування, плануючи напад, насамперед намагалось вивести з ладу українську авіацію і засоби ППО. Досягти цього не вдалось. Це засвідчують героїзм і самовідданість українських авіаторів та зенітників: з 12 Героїв України, яким присвоєно це звання першим з моменту початку широкомасштабного вторгнення Указом Президента, вісім — це пілоти (у тому числі шість посмертно) і один — зенітник. І нині ми бачимо, як наша протиповітряна оборона завдає серйозних збитків ворожій авіації, перехоплюючи не тільки літаки, але й крилаті ракети. Непрямим визнанням значних втрат російської авіації є розпорядження їхнього уряду про заборону до кінця 2022 р. експорту будь-яких літальних апаратів: вочевидь, літаки й гвинтокрили, які призначали для зарубіжних замовників, мають компенсувати російські втрати.

О. Куцька: Я не вельми компетентна у цьому питанні. Можу навести деякі відомості з історії розвитку ППО сухопутних військ ЗС України від отримання незалежності і до АТО на Сході нашої держави. Так, після розпаду СРСР Україна успадкувала досить серйозну систему ППО — 132 зенітно-ракетні дивізіони (зауважимо, що стільки ж було на озброєнні Російської Федерації станом на 2015 р.). Після проголошення незалежності наша держава, не потребуючи занадто великого спектра

техніки ППО (особливо застарілих зразків), обрала шлях скоротити її кількість. З початком російської агресії проти нашої держави, щоб виконувати бойові завдання в АТО, були створені (вдосконалені) військові формування ППО СВ. Починаючи від 2015 р. почалися планові роботи з посилення зенітно-ракетних частин з наголосом на заводський ремонт і продовження термінів експлуатації зенітних ракет. Ще одним напрямом став ремонт і модернізація ЗРК „Бук-М1“. Одночасно почалися спроби посилити нашу протиповітряну оборону не лише кількісно, але й якісно. Саме у цьому напрямку варто розглядати прийняття на озброєння таких досить унікальних комплексів, як С-300В1 і „Тор“.

Наразі війська протиповітряної оборони сухопутних військ мають на озброєнні комплекси ЗРК „Оса-АКМ“, ЗРК „Стріла-10“, ЗСУ-23-4 „Шилка“, ЗРК 2С6 „Тунгуска“, а також численні 23-мм спарені зенітні устами ЗУ-23-2 та ПЗРК „Ігла“. Для оновлення парку радіолокаційної техніки військ ППО військові закуповують сучасні РЛС. У принципі, наведені відомості є доступними для широкого кола, оскільки розміщені на сайті Міністерства оборони України та в окремих аналітичних матеріалах. Вести мову про сучасний стан справ вважаю недоцільним, з огляду на бойові дії, що тривають.

6. ЯКЩО ПОВІТРЯ НАД УКРАЇНОЮ ВСЕ Ж ЗАКРИЮТЬ, ЯКА ВІРОГІДНІСТЬ ТРЕТЬОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ?

Л. Войтович: Прогнози можна робити, коли ти аналізуєш дії адекватних керівників держави та полководців, що не скажеш про очільника Кремля. Проте є сподівання на часткове закриття неба, бодай над областями, де не проходять активні бойові дії. Що б це нам дало? По-перше, військово-політичне керівництво не відволікало б сили і засоби на захист „мирних територій“, по-друге, гарантувало б безпеку численним переселенцям з небезпечних для життя цивільних людей територій. Чи були випадки часткового закриття неба в історії воєн? Так, були. Наприклад, під час війни в зоні Перської затоки наприкінці ХХ ст. Тоді це не спричинило світової війни, але й обставини були інші. Зокрема, перекрита тоді територія Іраку була значно меншою, ніж та, яку потребує закрити Україна. Більше того, щоб закрити небо, треба придушити ППО противника та залучити велику кількість літаків наших партнерів. Країни НАТО та ЄС мають побоювання, щоб Путін не сприйняв це як участь їх збройних сил у війні. Тому я підтримую позицію нашого Президента щодо отримання від Заходу та США новітніх систем ППО та літаків, на яких працюватимуть українські військові.

П. Костюк: Від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну охоронці українського неба знищили 77 літаків окупантів. Також на рахунок ЗСУ вже 90 гелікоптерів ворога. Про це повідомляє РБК-Україна, покликаючись на Головнокомандувача ЗСУ генерала Валерія Залужного. „Система протиповітряної оборони, про яку говорили як про неіснуючу, кожного дня і ночі рятує тисячі мирних життів“, — повідомив В. Залужний. За його словами, станом на ранок 14 березня по нашій території ворогом завдано 259 ракетних ударів, випущено 395 крилатих ракет.

Міністерство оборони Великої Британії заявляє, що протиповітряна оборона України має значний успіх проти російських літаків. Про це пише Reuters. Велика Британія заявила, що протиповітряна оборона України досягла успіху проти росій-

ських літаків, що, ймовірно, заважає Росії контролювати повітряний простір. „Здається, українська протиповітряна оборона досягла значних успіхів у боротьбі з сучасними російськими бойовими літаками, що, ймовірно, не дозволило їм досягти будь-якого рівня контролю над повітрям“, — йдеться в повідомленні розвідки Міністерства оборони ВБ у Twitter. В оцінці Британії також сказано, що російським військам не вдалося зробити жодного значущого прориву в боях на північний захід від Києва.

Також похвалив Україну за „креативну“ організацію оборони від агресора, зокрема повітряну, і високопоставлений чиновник з Міністерства оборони США. Оцінку неназваного посадовця надає CNN, повідомляє „Європейська правда“. Чиновник повідомив, що Україні не доводилося сильно покладатися на свої винищувачі, тому що вона використала інші можливості. Зокрема, це безпілотники та ракети класу „земля-повітря“.

За словами чиновника, українці здійснюють від п'яти до десяти вильотів літаків на день порівняно з приблизно 200 вильотами росіян.

„Українці знову дуже творчо підійшли до того, як вони захищаються і як використовують авіацію, яку вони мають“, — сказав чиновник. Представник міністерства оборони сказав, що, окрім українських винищувачів, українці ефективно використали безпілотники, зазначивши, що вони „дешеві“ і можуть літати поза зоною дії радарів.

„Це дуже маневрена платформа, і вони використовують її з приголомшливим ефектом, особливо проти російських наземних підрозділів“, — сказав чиновник. За його словами, українці „з великим успіхом“ використовують ракети класу „земля-повітря“ проти російського війська.

„Вони стежать за тим, у що стріляють, переміщують речі, вони дуже спритні. І це довело свою ефективність“, — сказав чиновник.

За даними Пентагону, з початку вторгнення в Україну російські війська запустили понад 800 ракет. Близько половини запусків здійснено з місць на території України, ще половина — з Росії та Білоруси.

Можу впевнено сказати, що на сьогодні єдине, що зведе нанівець вірогідність початку Третьої світової війни Росією, — це її поразка.

До того часу, як це станеться, дипломатичне вирішення російсько-української війни неможливе. Немає після таких втрат і руйнувань компромісного варіанта ні для Росії, ні для України.

Б. Якимович: На це запитання я вже частково відповів. Нині ворог, витративши основні запаси своїх сучасних ракет, витягує на світ створені і взяті на озброєння в СРСР устами „Точка У“. Але і в нас вони ще є. Звичайно, нам потрібні найсучасніші засоби ППО, хоч би системи „С-300“. Сподіваюся, ми їх таки отримасмо від наших партнерів. А може, потім дійде і до винищувачів? Тут спрацьовує певний забобон — винищувачі є наступальною зброєю. Згадується генерал К. Морозов: їх треба було свого часу зберегти. Дефіциту в „МІГах“ і „СУшках“ в 90-ті роки не було.

7. ЩО НИНІ НАМ НАЙБІЛЬШЕ ПОТРІБНО?

Л. Войтович: Це запитання до Генштабу і Міністерства оборони. Як військовий історик, можу стверджувати, що, починаючи з Другої світової війни, найважливішою є протиповітряна оборона. Тоді союзники поставляли СРСР літаки і сировину для їх виготовлення в такій кількості, що, не встигаючи підготувати льотні кадри і несучи вели-

чезні втрати порівняно з противником, радянська авіація не дозволила німцям отримати перевагу на всіх напрямках. Потрібні передовсім засоби протиповітряної оборони. Звичайно, знаючи добре, як виглядала радянська армія, у мене виникає багато запитань: кожна мотострілецька чи танкова дивізія мала в штаті зенітно-ракетний полк, у складі якого було 5 батарей ЗРК „Оса“ (20 одиниць), які могли перехоплювати, крім літаків і гелікоптерів, крилаті ракети та безпілотники на висоті від 10 до 5000 м і на віддалі від 1,5 до 10 км. У кожному з чотирьох полків був зенітний дивізіон (ЗРК „Стріла-10“ і „Тунгуска“, яка йшла на заміну ЗСУ-23-4 „Шилка“) Цей комплекс у частині дивізію замінювався ще більш потужним комплексом ТОР. На території України розміщалися три загальновійськові армії (1-а окрема, 13-а і 38-а) та дві танкові (6-а і 8-а) — сумарно 26 дивізію. Це не стратегічна ядерна зброя, куди поділися ці зенітні комплекси з цих підрозділів? Я не кажу про потужніші 300-ті комплекси. Але руйнування армії почалося ще наприкінці ХХ ст. Тому ми нині і найбільше потребуємо саме такої зброї. Ну, і, звичайно, наш істеблшмент вперто не хотів бачити конечність модернізації та підтримки армії, витрачаючи більші ресурси на поліцію і національну гвардію, яка замінила внутрішні війська. Навіть нова техніка надходила переважно туди.

А. Харуж: Погоджуюсь з проф. Л. Войтовичем — пріоритетними для нас є засоби протиповітряної оборони. Але я б ще додав безпілотні авіаційні комплекси. І не тільки добре знані „Байрактари“, але й апарати інших класів, передусім — одноразові ударні БПЛА на кшталт польського „Wargate“ чи ізраїльського „Harop“.

О. Куцька: Якщо брати за відправну точку слова „зараз“, на 15 день війни, то нам не можна, так би мовити, розслаблятися. Ми бачимо перелам у війні на користь України, але бойові дії тривають; ми бачимо доволі серйозні успіхи на дипломатичному рівні (Росія іде на певні поступки, змінює риторику та принципові вимоги), але остаточних домовленостей ще немає. Нам потрібна підтримка наших західних партнерів як у зброї і техніці, так і на дипломатичному й економічному фронтах. Щодо першої позиції, то останніх вісім років війни (маю на увазі АТО/ООС) наші Збройні Сили здебільшого втримували противника на обмеженій території в ході позиційної оборони і нам вистачало наявних сил і засобів збройного протистояння. Але нині українська армія стримує одночасно на декількох напрямках другу за потужністю армію світу і можливості сторін неспіврозмірні. Адже при всій мужності наших військових „голими руками“ ракету не спіймаєш і танкові колони не зупиниш. Сучасне протитанкове озброєння, засоби ППО, боєприпаси — це, як на мене, найважливіше, у чому є потреба. На міжнародній арені наша держава отримала чималу підтримку, але застосовані санкції стануть дієвими лише через певний час. Нам сьогодні треба зробити все можливе і неможливе, щоб події в Україні висвітлювалися на всіх міжнародних зустрічах, щоб не сходили зі шпальт газет і заповнили телеэфір західних та американських ЗМІ. Адже важливою площиною гібридної війни, яку проти нас веде Російська Федерація, є інформаційний простір. І я вважаю, що нам дуже пощастило, що у команді Президента України багато креативних та обізнаних медійників та спеціалістів з комунікації, адже

завдяки їх фаховим діям ми не лише фізично перемагаємо ворога на полі бою, а й переграли Росію в інформаційній війні!

П. Костюк: Від безсилля зламати опір українців російські війська атакували навіть лікарні та пологовий будинок. Діяльність рашистської армії в Україні вже затьмарила злочини нацистської Німеччини під час Другої світової війни.

Україна нагально потребує літаків і якнайшвидшого постачання засобів ППО. Відмова в цьому дорого коштуватиме Україні. Вагання тут неприпустимі. Для цього насамперед мають бути захищені повітряний простір України, її мирні мешканці та інфраструктура. Це прискорить перемогу цивілізованого світу над рашистами.

Обурює відвертий ядерний шантаж Кремля. Путін уже готовий підірвати весь світ, щоб задовольнити власні амбіції. Він шокував атакою Запорізької АЕС (яка у 6 разів потужніша за Чорнобильську), втратою МАГАТЕ контролю над Чорнобильською АЕС, а ще жагою заволодіти доступом до небезпечних об'єктів, наприклад, греблею Кременчуцького моря. Його удари руйнують підвалини світового ладу, наріжними каменями якого є міжнародне право, гуманістичні цінності і демократія. Втілення ж „плану Беннета“ означатиме відкласти нову агресію рашистської Росії на певний час.

Цілком очевидно, чому Росія вимагає, щоб Україна відмовилася від своїх амбіцій щодо вступу до Європейського Союзу та НАТО. Нейтральний статус України не гарантуватиме безпеки українцям, а виведе нашу державу поза рамки міжнародної системи безпеки (зрештою, ми саме сьогодні там і перебуваємо). І таким чином Європа та світ очікуватиме новий сценарій російсько-української війни.

2014 р. Україна була нейтральною країною як на папері, так і насправді. За чотири роки до цього ухвалено закон, в якому чітко говорилося, що наша держава є позаблоковою країною, яка не має наміру вступати до якогось військового альянсу. Протести на Євромайдані, що розпочалися 2013 р., були спрямовані не на військовий альянс, а на економічну та політичну інтеграцію з ЄС. Нейтралітет не зміг тоді завадити Путіну розв'язати війну.

Україна бореться, українці одностайні у протистоянні агресорові. Але ракетно-бомбовий потенціал пугінської Росії ще залишається значним.

Не можна ігнорувати все більш агресивні дії Путіна. Занадто довго Захід не сприймав серйозно амбіції Путіна і відповідав на них зволіканням, нерішучістю та слабкістю. Настав час відповісти їм силою.

Зрозуміймо: маємо бути в коаліції з цивілізованим світом і разом тиснути на Росію, у нас є шанс втриматися і перемогти.

Б. Якимович: Погоджуюсь з проф. Л. Войтовичем та іншими колегами — пріоритетними для нас є засоби протиповітряної оборони. Їх має бути широкий спектр, навіть те, що досі засекречено.

А ще ми мусимо мати достатню кількість наших ракет „Нептун“, які просто розтросують ворожі кораблі і не дадуть змоги висадити морський десант на нашому півдні. Як не досить наших,— просімо в США і Великої Британії. На мою думку, конче, щоб в акваторію Чорного моря зайшли бодай ракетні крейсер, корвет та есмінець цих потужних країн. Російські старенькі військові плавзасоби чорноморського флоту для американських та британських сучасних кораблів не є ніякою загрозою. А ще, коли врахувати хоч би міць 6-го флоту США з його авіа-

носцями, то все це добре остудить шал московських політиків та військових. Мені інколи просто смішно, коли наші журналісти озвучують, наприклад, кількість особового складу на військовому кораблі. Пригадую одного з українських генералів середини 90-х років, який оцінював міць нашого фрегата „Гетьман Сагайдачний“ так: та на ньому 110 членів екіпажу, це лише одна рота. Ні, пане генерале, вас погано вчили в сухопутній академії. Такого класу корабель ну аж ніяк не можна оцінювати кількістю пар чобіт, чи за сучасним екіпуванням — берців. Повірте мені, хоч і не фахівцеві, якими є морські офіцери, це зовсім інша „опера“. І я про це неодноразово ще тоді досить писав, але чи читали..?

8. ЯКА НАЙБЛИЖЧА ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ПОДІЙ?

Л. Войтович: Противник зазнав значних втрат, його ударні сили видохлися, налагодити логістику на різних напрямках він не здатний, розгорнути ще кілька армій — теж. Техніка підготована кошмарно, нового озброєння мало і частина вже знищена. Налагодити випуск він не зможе. Але кожному диктаторові доповідають про свої втрати, занижені разів у десять, а про втрати противника — завищені щонайменше разів у п'ять. Розлючений впертістю націоналістів і наркоманів, які продовжують оборонятися, він віддав наказ нищити міста і села, сподіваючись, що народ сам змусить припинити оборону. Захід спокійно спостерігає і цим підштовхує його до подальшого нахабства. Найближчим часом війна загрожуватиме набрати системно-позиційного характеру зі спробами проривів в обхід Києва та Херсона з напрямком на Одесу. Одночасно будуть продовжуватися спроби залучити армії Білоруси, Киргизії та Туркменії (думаю — Казахстан відмовиться). Диктаторові втрачати нічого, він буде йти до кінця, тим більше, що не бачить у своєму бункері реальної картини.

А. Харук: Станом на сьогодні ми бачимо зміну тактики противника — він перейшов до терористичних бомбардувань та обстрілів міст, від чого страждає мирне населення. Це засвідчує безсилля російського командування — неспроможне перемогти нашу армію, воно почало воювати проти жінок і дітей. За таких обставин завдання сил оборони — завдавати максимальних втрат ворогові, завдання цивільних — підтримувати наших вояків, завдання партнерів — надавати нам допомогу і душити агресора санкціями. Так переможемо!

О. Куцька: Я — історик, тому вмю аналізувати події, які вже відбулись. Звичайно, ми маємо світовий досвід історії воєн і збройних конфліктів, але знову-таки — історія не може надати прямих рекомендацій. У прогнозуванні я хочу навести слова, які лунають з ефіру всеукраїнського телемарафону: „Все буде Україна!“ За моїм переконанням, найголовнішого ми досягли — зберегли державність! Адже Путін планував підкорити всю територію України. Великі надії покладаю на наш дипломатичний корпус, позиції якого мужньо й неухильно підтримують військові успіхи на фронті. Ідеальний варіант розгортання подій — підписання усіх умов, які офіційний Київ висуває перед Російською Федерацією, і швидке завершення війни. Більш песимістичний, до якого ми маємо бути готовими, — піти на певні поступки і знову-таки підписати документи на вигідних умовах для нашої країни та завершити війну. Але я думаю, що дипломати заготовували для перемовин певні позиції, які вони готові обговорювати і низити ви-

моги. Як то кажуть: „Завжди проси більше, щоб отримати те, що реально хочеш“. Адже переговори у воєнний час — це пошук компромісів.

П. Костюк: Станом на 15-й день російсько-української війни Україна впевнено перемагає, виявляючи при цьому надзвичайну стійкість та відчайдушність. Правильним є висновок Генерального штабу ЗСУ про те, що війська Російської Федерації на деяких напрямках втратили боєздатність і вводять в операцію резерви. Очевидне падіння морально-бойового духу більшості війська рашистів, спричинене браком мотивації та відвертим нерозумінням кінцевої мети цієї війни.

За 15 днів війни проти України Росія втратила понад 12 тисяч особового складу. Також українські захисники знищили 335 танків та 81 гелікоптер окупантів.

Але цифри можуть бути ще більшими, оскільки підрахунок ускладнюється високою інтенсивністю бойових дій. Про це повідомили у Генштабі Збройних Сил України.

Також окупанти залишилися без 1105 бойових броньованих машин, 123 артилерійських систем, 56 одиниць реактивних систем залпового вогню та 29 засобів ППО.

Крім того, українські захисники знищили 49 літаків, 526 одиниць автомобільної техніки, 60 цистерн із ППМ, а також 3 кораблі та 7 БПЛА оперативно-тактичного рівня.

Слід зазначити, що очільник Розвідуправління Міноборони США генерал Скотт Беррієр визнав свою помилку в оцінці воєнного потенціалу України в контексті спротиву російському широкомасштабному вторгненню. Нагадаємо, що у своїх прогнозах американські військові чиновники давали дві доби на захоплення Києва російською армією. Це щось рідкісне, коли високопоставлений урядовець чесно визнає свою помилку. Генерал Скотт Беррієр заявив, що недооцінив волю українців до боротьби. „Це була погана оцінка з мого боку, тому що вони (українці.— *Авт.*) воюють хоробро і з гідністю...“ — зазначив він.

На тлі браку помітних успіхів у реалізації агресивних планів ЗС РФ фіксуємо їх компенсацію у вигляді різкого збільшення злочинних уражень мирного населення, бомбардуваннями, артилерійськими (танковими) обстрілами. На жаль, розстріли цивільних громадян стали нормою рашистської війни. Все частіше з'являється інформація про мародерство та відверте знущання російських вояків над цивільними українцями. При цьому російсько-українська війна довела важливість і дієвість територіальної оборони. Від забезпечення разом з поліцією евакуації цивільного населення до охорони об'єктів і магістральних шляхів, та знищення й захоплення диверсійно-розвідувальних груп. Це стало однією з переваг України.

Бліцкриг Росії з метою знищити Україну провалився. Збройні Сили України, український народ зірвали план агресора щодо швидкого захоплення Києва й Харкова та ключових адміністративних центрів України. ЗС Росії дещо змінили свій план знищення нашої держави. Тепер, замість повсюдного одночасного наступу, вони намагаються завоювати Україну по частинах.

Українські ЗС успішно обороняють столицю, завдаючи окупантам відчутних ударів. Рашисти намагаються мінімізувати свої втрати, закріпившись на окупованій території. Російське командування і далі намагається прорвати оборону навколо столиці.

На півдні та на сході України також ідуть запеклі бої. Українці відбивають атаки та стримують просування російських військ на Донеччині та Луганщині, Запоріжжі та Миколаївщині.

Наразі російська армія прагне вийти на адміністративні кордони Донецької та Луганської областей. Також у її планах — повністю окупувати чорноморське узбережжя України та створити прямий коридор з окупованого Криму до Придністров'я. Після цього, перегрупувавшись, рашисти можуть атакувати центральні райони України. Для реалізації цього задуму російські війська закріплюються на захоплених територіях Херсонської та Запорізької областей. Рашисти готують черговий псевдоферендум на півдні України. Також окупанти прокладають з Криму додаткову залізничну гілку до Херсонської області. Ймовірно, окупанти рухатимуться в обхід Миколаєва на схід.

Просування російських військ сповільнене через жорсткий спротив української армії та отримані в боях з нею втрати. Російська армія отримала великі втрати і потребує поповнення. Ворог близький до зупинки. Тому Путін вимагає допомоги військами від Білоруси та збирає сирійських бойовиків Асада для війни в Україні. Будуть спроби Росії залучити до участі у російсько-українській війні армії держав-членів ОДКБ.

Видається, що наступні два—три тижні будуть визначальні у цій війні. В обложеному Маріуполі 400 тисяч людей сидять без води та їжі вже майже тиждень. Росіяни намагатимуться захопити Маріуполь. Ймовірно, буде спроба рашистів оточити українські війська у зоні ООС.

Б. Якимович: Путін просто помішаний на українофобстві і його ніщо не зупинить. Він буде йти до кінця у своєму пекельному задумі — знищити дотла нашу державу, навіть коли його держава буде тріщати по швах. Він ніколи не буде зважати навіть на свої втрати, вимете до кінця усі свої резерви, якщо цьому сприятиме його найближче оточення. Його шантаж про можливе застосування ядерної зброї вірогідний лише для України та Європи — стратегічні ракети до США просто не долетять, їх ще по дорозі зіб'є американський протиракетний щит. А ще — не він сам натискає гудзик злету цих ракет. Навіть коли дійде справа до натиску на пуск — останнє слово за командиром і навіть черговим офіцером балістичної ядерної ракети типу СС, від його натиску чи ненависку на пусковий гудзик (кнопку). А от застосувати тактичну ядерну зброю щодо України та Європи він теоретично може. Або зруйнувати в Україні хоч би одну атомну електростанцію! Так що, друзі на континенті,— будьмо пильними, бо маємо справу з безжалюбним бандитом-гопником з великої дороги, в душі якого нема нічого святого.

9. А ЧИ НЕ ПОВСТАНЕ РОСІЯ?

Л. Войтович: Інтелігенція справжня має мужність боротися проти режиму, але навіть її більшість зазомбована і не має доступу до реальної інформації, ті санкції її майже не зачіпають. Росіяни не звикли турбуватися про будівництво розкішних домів і про запаси валюти на чорний день. А поки санкції торкнуться простих людей — мине багато часу. Крім того, значна частина людей вірить, що Росія захищається від світового імперіалізму, який посадив в Україні своїх наймитів. Хіба немало хто з нас вірив радянській пропаганді у 60-ті та 70-ті роки? Олігархи ізольовані від диктатора і хоч несуть значні втрати, по суті, не здатні

щось змінити. Диктатор відірваний і від армії та оточений кагебешною гвардією. Національні еліти Кавказу і Поволжя будуть очікувати до остаточного розвалу. Диктатора може змести тільки його найближче оточення.

А. Харук: Ні, не повстане. Єдиний шанс змінити владу в Росії — це палацовий переворот. Табакерка, шарф — колеги мене зрозуміють.

О. Куцька: У Росії ми нині бачимо певні рухи проти війни, але вони, на жаль, доволі нечисленні. Я для себе це пояснюю тим, що до влади там прийшов чекіст з комплексами та беззастережною владою, який протягом майже трьох десятиліть побудував жорстку вертикаль влади та систему репресивних покарань. І ті росіяни, які є політично свідомі, у більшості своїй бояться та зволікають з активними виступами. Проте, я вважаю, більшості громадянам Російської Федерації просто байдуже до тих подій, що відбуваються в Україні. Та й у самій Росії теж! Згадуються мітинги на підтримку опозиційних до путінської влади Б. Немцова та О. Навального — хіба вони були багатолюдними? Тому, як на мене, повстання в Росії можливі, але радше як протести проти відімкнення „Instagram“ чи „TikTok“. Аморфність росіян призведе до занепаду Російської Федерації!

П. Костюк: Не повстане. Йй самій назагал потрібно пройти те, що Путін вимагає від України,— денацифікацію (дерашистизацію) та демілітаризацію.

На сьогодні переважна більшість росіян підтримує і схвалює війну рашистів з Україною. Наразі в Росії Путіна може повалити лише наступний Путін.

Б. Якимович: Ні. За винятком незначної кількості інтелігенції проти путінської агресії масових виступів не буде. Гей, де ви нині, російські інтелектуали, ті, хто співали на весь СРСР шлягер „Хотят лі русские войны..?“

Лише фізичне знищення диктатора щось на деякий час може змінити. Хоча, на перспективу — допоки Московія залишиться в нинішніх кордонах, а не розвалиться десь так на 20 окремих держав (а лише тоді ми можемо сподіватися на покінчення імперського ординського мислення, тут дуже доречні терміни „денацифікація“, а як уточнює полковник П. Костюк „дерашифікація“, та позбавлення українофобства), то де гарантія, що в них не народиться новий тиран, хай і через 15—20 років. А це — знову загроза для всієї цивілізації. Окрім того, це дасть можливість забрати в дикунів ядерну зброю.

10. З ОГЛЯДУ НА ВЕЛИКИЙ ПОТІК ЕМІГРАНТІВ ЗІ СХОДУ КРАЇНИ НА ЇЇ ЗАХІД, ЯК ВИ ОЦІНЮЄТЕ НАЙБЛИЖЧУ ПЕРСПЕКТИВУ РОЗВИТКУ ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ (інвестиції з-за закордону, створення та відновлення нових робочих місць, повернення емігрантів на Батьківщину)?

Л. Войтович: Потрібні великі інвестиції і повна перебудова промислових підприємств з наповненням новітнім обладнанням, відбудова міст за рахунок репарацій та іноземних інвестицій. А людей, при добрій оплаті праці, вистачить.

А. Харук: Після перемоги першочерговим завданням буде відбудова зруйнованих міст та інфраструктури. Ось тут і знадобляться і інвестиції, і робочі руки. Ми їх шукатимемо і в Україні, і поза її межами.

Б. Якимович: Коли ми переможемо, то зможемо відродити Україну і, на мою думку, на вищому цивілізаційному рівні. Московія мусить сплатити репарації, полонених відпускати не треба, але вони мають ВІДБУДОВУВАТИ те, що зруйнували. Сподіваємося також на міжнародну допомогу. Українці повертатимуться на рідну землю, їхні руки будуть дуже потрібні. І, думаю, заробітки будуть пристойні. Кожен має знайти своє місце і перти нашого спільного плуга.

11. А ПОДАЛЬША ПЕРСПЕКТИВА?

Л. Войтович: Я вірю, що ми вистоїмо, хоча і не сумніваюся, що якби він нас знищив, то продовжив би війну далі вторгненням у Прибалтику, Польщу, Молдову і Румунію. Йому немає чого втрачати — він вестиме війну до останнього свого солдата, як колись хотів Гітлер. Тому західним мудрецам не вдається відсидітися у м'яких кріслах. Страшно, що при цьому поляжуть багато людей і значна частина мирного населення та дітей. Але у нас немає вибору. Він вирішив нас знищити, а союзники за наш рахунок вирішили ще трішки нажитися, продовжуючи шукати шпаринки аби торгувати з ним, а інші від страху, мов страуси, пробують заховати голову у пісок...

У нас немає вибору. Ми мусимо перемогти!

А. Харук: Найближча перспектива — вистояти в цій війні. Після цього — інтеграція в НАТО і ЄС. Ми мусимо цього домогтись, бо це — запорука нашого існування як держави і нації.

П. Костюк: Україна здатна перемогти Росію і переможе. Проте це залежить не лише від стійкості самої України. Значною мірою це залежить від здорового глузду Заходу та його твердої й послідовної позиції щодо безумовної підтримки України у цій війні за Незалежність.

Оскільки Путін не зупиняється, то потрібно, щоб рішення були ініціативні та приймалися негайно. Головним пріоритетом і далі буде посилення української протиповітряної та протиракетної оборони, ЗСУ загалом.

Рашистська імперія зла має бути знищена, а рашизм як новітній нацизм має бути засуджений Міжнародним судом. Все знищене і поруйноване має бути компенсоване за рахунок рашистського агресора.

Б. Якимович: Світ, певно, аж тоді зрозуміє, що ми стали щитом сучасної Європи. І це не вперше — ми були заборолом також готичної Європи, як висловлюється у своїй поезії українська прима-пое-теса Ліна Костенко. Ми маємо стати повноправним членом ЄС, НАТО. І, звичайно, добре пам'ятати, хто був ким, коли українська армія, народ стікали кров'ю. Ми маємо твердо йти своїм шляхом до демократії та добробуту. І добре пам'ятати — ніякого московського „брата“ ніколи не було і не буде. Є лише сусіди, а вони бувають різними: і добрими, і поганими. Крапка! Врешті, про що я вже говорив, Московії нинішній має прийти кінець, а тоді буде спокій у світі.

ПРИКІНЦЕВЕ СЛОВО МОДЕРАТОРА: Я, як провідник нашого „круглого столу“, хочу подякувати всім його учасникам. Чи ми маємо рацію, чи ми помилялися — стане відомо згодом, після нашої переможної звитяги, бо історія аналізує події, що відбулися. На цьому акцентувала в нашому диспуті-розмові підполковник та історик Олеся Куцька.

А на закінчення нашої розмови скажу таке. Оскільки наш „круглий стіл“ є, по суті, „шевченківським заходом“ з нагоди 208-х роковин від уродин нашого Пророка, я відзначу ще два, на мій погляд, дуже важливі аспекти з приводу теперішнього повномасштабного московського вторгнення на нашу незалежну державу, що, як видається, допомагає нам успішно боротися з окупантом. По-перше, недовчений тиран і такі самі малоосвічені його ідеологи, розпочавши у 2014 р.— у рік 200-річчя від народження українського Пророка, тим самим собі наперед непередбачливо в кінцевому підсумку виписали наряд на поразку. По-друге, яким треба було бути недалекоглядним, щоб, знаючи розмір нашої території та кількість населення, думати, образно кажучи, „закидати нас шапками“ своїми ще й голодними малопрофесійними вояками, зокрема строкової служби. Тому від Шевченкових днів поточного року нам випало б зняти гасло, яке не личить нашому багатому культурнішому від нападників народу: „Москаль — іди на...й“, а замінити його, як запропонував дрогобицький журналіст і літератор Роман Пастух, на Шевченковий віщий заклик: „І вражою злою кров'ю волю окропіте!“ І таки окропимо, наші славні вояки це роблять вже від часу повномасштабного вторгнення на нашу святу землю!

До речі, Т. Шевченко ніколи у своїй творчості не вживав московські матюки. А навіть коли лявся, то використовував лише українську лайку, де ніде не знайти ні слова „й... вашу матір“ чи якихось слів на означення інтимних частин людського тіла!

А ще: нам і нашим споконвічним ворогам-московитам слід запам'ятати й осмислити віщі слова нашого національного Пророка (таких, як Т. Шевченко, їхня земля не народжувала!). Хоч би й ці:

*І звір того не зробить дикий,
Що ви, б'ючі поклони,
З братами дієте...*

***

*І ваша злая своєволя
Сама скупається, сама
В своїй крові.*

І насамкінець — це стосується всіх без винятку народів світу, а не лише українців, яких пробують знищити ці нелюди ХХІ ст.:

*І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син і буде мати,
І будуть люде на землі.*

**До нашої святої перемоги
у Вітчизняній священній війні!
Україна буде завжди!
Смерть окупантам!
Слава Україні! Героям слава!**

ШЕВЧЕНКО-2022

Вшанування Шевченка-2014 мало бути особливим, адже двохстоліття випадає раз на століття, раз на два століття. І воно таки стало особливим, обійшовшись без помпезних концертів та академій із їх „великих слів великою силою”; уславивши Кобзаря „без золота, без каменю, без хитрої мови, а голосно та правдиво, як Господа слово”¹. Бо на Майдані, символом і „головним екстремістом” якого він був.

Пам’ятаємо оті постери з мускулястим Тарасом у залізній жилеті, в береті Ше, у бандані, в кудлатім „шоломі”... Актуальні проєкції класика супроводжувалися рядками, пророчість яких пізнавалася аж тепер: „...Як Україну злії люде Присплять, лукаві, і в огні Її, окраденою, збудять...”² Через вісім літ, і знов у шевченківські дні одним великим Майданом стала вся Україна.

Чи нам до Шевченка і його вшанування в час, коли знову, здавалось, не до вшанувань? Нагадалося часто цитоване: „...Тоді за що ми воюємо?” Цитувати Черчилля було б банально (хоча нині, нехай і банально, аби зносило макітру кацапові), але вшанування Шевченка — це не лише про данину поваги і пам’яті, а й про інстинкт виживання нації, особливо в лихі часи. Адже саме Шевченко заклав основу нашої модерної ідентичності, першим сказавши за що ми воюємо. І проти кого.

За всієї поваги до його попередників, яких і він шанував і заповідав шанувати („На вічну пам’ять Котляревському“, „До Основ’яненка“ та ін.), за всього їхнього внеску в збереження мови, основин нового письменства тощо, і Котляревський, і Основ’яненко, і навіть дошевченківські романтики залишалися вірнопідданими імперії, „одного батька, царя білого, дітьми”³. „А усьому сьому народові [...] одна голова, один начальник, один государ наш, імператор Николай Павлович [...] Як бог на небесах, так він у нас на землі!”⁴

Типовий імперський світогляд, що відповідав середньовічним уявленням про монарха як про „уособлення Бога на землі” (за Ж. Ле Гоффом) та суспільство, котре в такій системі „уявляється свого роду емпіричним продовженням небесної ієрархії”⁵. Бог-отець — цар-батьושка — й вся очолена ним нисхідна вертикаль. Шевченко десаєралізував і висмиїв оце омосковлене візантійство у комедії „Сон”.

„Дивлюсь, цар підходить / До старшого... та в пику / Його як затопить!.. / Облизався неборак; / Та меншого в пузо — / Аж загуло!.. А той собі / Ще меншого туза / Межи плечі; той меншого, / А менший малого...”⁶ Хрестоматійно відома „картина генерального мордобиття” (за І. Франком) вкупі з пародійним образом царя-медведика та опенькоподібної „богині”-цариці коштували Тарасові нелюдського ви року за особистою візю „царя проклятого, лукавого, аспіда неситого”, якому першим зважився кинути свій вікопомний виклик,

в якому першим узрів корінь зла. Саме тоді було перейдено рубікон межі інфантильним минулим під покровом нерідного імперського батьושки та самостійним, дорослим національним майбутнім, за яке доведеться пролити чимало крові. І вражої, злої, і живої, козацької, чистої, святої. Сучасники одразу відчували вагу того, що відбулося. І їм стало моторошно.

„Тарас Григорович прочитав мені свої недруковані вірші. Мене охопив страх... Тарасова муза прорвала якийсь підземний склеп, уже кілька віків замкнений багатьма замками, запечатаний багатьма печатами, засипаний землею, навмисне зораною і засіяною, щоб приховати від нащадків місце, де знаходиться підземна порожнеча”⁷, — писав М. Костомаров, тим самим ословлюючи й колективне враження усього свого покоління, яке під впливом Шевченка вмиг перетворилося з розгублено-розпачливих „дошевченківських романтиків” на трагічно-оптимістичних кирило-мефодіївських братчиків.

Допіру вони поділяли песимістичний сценарій української справи; до того, чим займалися (укладання історії, збирання фольклору, колекціонування любові їхньому серцю „запорозької старовини”), ставились, як до музейної експедиції, поспішаючи зафіксувати свідчення останніх із могікан. Для раннього М. Костомарова Полуботок „був українцем останній”, Квітчина „Маруся” — „девушкою доживающою Малороссию”, а сам він — Ієремією Галкою — птахою смерті, у якої до того ж ім’я найрозпачливішого з пророків... Тепер же, натхнений Тарасовою музою, він разом з побратимами укладає програмний документ Кирило-Мефодіївського братства „Закон Божий” (Книга буття українського народу) — першу маніфестацію модерного українства, свідомого власної ідентичності.

Наскрізним концептом цього історіософського твору є нищівна критика монархічно-імперського суспільного устрою, який братчики вважали поганським, язичницьким, таким, що на місце правдивого Бога ставить ідола, — царя, самодержця, узурпатора Божої влади. Найпоказовішим і найактуальнішим прикладом-носієм тут суть московити, з якими Україна поєдналася, не обачно гадаючи, що має справу з православними єдиновірцями. „Але скоро побачила Україна, що попалась у неволю, бо вона по своїй простоті не пізнала, що там був цар московський, а цар московський усе рівно було, що ідол і мучитель”. Ба, не лише цар: „І одурів народ московський і попав у ідолопоклонство, бо царя свого нарід богом, і усе, що цар скаже, те уважав за добре, так що цар Іван в Новгороді душив та топив по десятку тисяч народу, а літописці, розказуючи те, звали його христулюбивим”⁸.

...Пошукаючи мотивацію злочинних дій Путіна, історики говорять про імперські амбіції; політоло-

¹ Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т.— К., 1990.— Т. 1.— С. 53.

² Там само.— К., 1991.— Т. 2.— С. 8.

³ Котляревський І. Твори: У 2 т.— К., 1969.— Т. 2.— С. 97.

⁴ Квітчина-Основ’яненко Г. Твори: У 8 т.— К., 1970.— Т. 8.— С. 316.

⁵ Демчук Р. Українська ідентичність у модусі міфологем.— К., 2014.— С. 27.

⁶ Шевченко Т. Повне зібрання творів...— Т. 2.— С. 187.

⁷ Костомаров М. Твори: У 2 т.— К., 1967.— Т. 2.— С. 404.

⁸ Костомаров М. „Закон Божий” (Книга буття українського народу).— К., 1991.— С. 23, 27.

ги — про кагебістськість та ефесбешність; психологи — про образене самолюбство, комплекс пiтерського гопника, ущербне дитинство, тривалу карантинну ізоляцію; а просто нормальні люди — про маразм, параною, неадекватність, варварство, ідіотизм... Так, усе це до теми, але це — лише складові багаточислової „пандрьошки”⁹, у самiм осереддi якої — старе і недобре ідолянство, язичництво.

Кирило-мефодіївці рефрено акцентують саме на ньому, і їхній акцент комусь може видатись парадоксальним. Адже свій горезвісний „руській мiр” Росія збиває до купи власне „православними” „скрепами”, донині позуючи на культуртрегерську місію „християнської імперії”, „народу-богоносця” (за Ф. Достоевським)... Шевченко і братчики демаскували той симулякр.

Московію вони бачили не „християнською імперією”, а сучасною версією язичницького Риму; себе ж відчували неофітами — спадкоємцями справи тих, які свого часу кинули виклик „спідленому римському царству”¹⁰. (Після заслання Шевченко повернеться у творче життя поемою „Неофіти”, осмислюючи сенс того, за що „карався, мучився, але не кається”.)

Вони вважали, що їхнє братство — поновлення традиції українських братств XVI—XVII ст., які своєю чергою взорувалися на братства неофітів, були „такі, як були у перших християн”¹¹. Українські братства (Львівське, Київське, Луцьке), а особливо найбільше й найпотужніше з них Запорозьке („козацтво єсть то істее братство”) визначили цивілізаційний формат України яко території, де люди прагнули жити по-братерськи, як брати во Христі, властиво, в Законі Божому; не визнаючи над собою „ні сiятельства, ні превосходительства”, окрім Бога, й, відповідно, культивуючи у суспільнім житті органічну, природну народократію: віча, козацькі ради, виборність / звітність гетьмана, кошового, військових і цивільних старшин. „Урядник і правитель повинні подлегать закону і сонмищу (народному зібранню.— Р. Ч.), бо і Христос повеліває судитись перед сонмищем, і так як урядник і правитель перш, то вони повинні бути слугами і недостойть їм робити те, що здумається, а те, що постановлене”. „...І старшини вибирались на раді і повинні були слугувати всім по слову Христовому”¹².

Йшлося про євангельську легітимацію того, що нині прийнято називати європейськими цінностями і що вже тоді, напередодні „весни народів”, було загальноєвропейським трендом. Ідея народу та національної держави проти монархічного абсолютизму та ідеї імперії; ідея демократичного суспільного устрою проти авторитарно-кастової ієрархії; „голос народу — голос Божий” проти сатрапа, „фельдфебеля-царя”, „неудобозабываемого Николая Тормоза”, який сприймався аж ніяк не „уособленням Бога на землі”, а хіба уособленням власної, тупої й недалекої, самодержавної сваволі. Він перетворив Росію на велику мілітарно-поліцейську казарму „жандарма Європи”, розчавлюючи імперським чоботом перші паростки весняного воскресіння майбутніх національних держав. Однак історичний процес вже не можна було зупинити, бо він керувався не поганським, а християнським дороговказом — не законом джунглів (хто сильніший, той і правий), а Законом Божим: блаженні гнані за правду... „...Ганьбою криється не так раб, як той, хто обертає в рабство, не так гноблений, як гнобитель, що позбавляє свободи...” (за Я. Колларом¹³).

Намагаючись розвернути навспак історію, повернутися до формату царської імперії двохсотлітньої давнини, Путін вдається до засобів поганського нехриста, якому невтямки, що насиллям зможе досягнути хіба ефекту, діаметрально зворотного, аніж те, на що сподівався. Поготів насиллям до України з її багатосотлітньою традицією боротьби „за святую правду-волю”, з її глибинно-ментальною відразою до рабства і тиранії, з її Шевченківським серцем, з її Майданом!

„Встане Україна. І розвіє тьму неволі. Світ правди засвітить”...¹⁴ „І встане Україна з своєї могилы, і знову озветься [...] Тоді скажуть всі язики, показуючи рукою на те місто, де на карті буде намальована Україна: „От камень, его же не брегоша зиждущий, той бисть во главу”¹⁵. Хіба не це відбувається нині?

Завершую Кобзаревго ранку, а в мережі один за одним — нові пости, де він знову при ділі; де він знову на нашому боці, як раніш, як завжди. Отож, все буде добре.

Ростислав ЧОПИК

АНТИУКРАЇНСЬКИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТЕРОР

Поняття „постправа” охарактеризовано в „Оксфордському словнику” англійської мови. У цій дефініції ідеться, що постправа „стосується або позначає обставини, у яких об’єктивні факти меншою мірою впливають на суспільну думку,

ніж апелювання до емоцій та особистих переконань”.

Суть постправи полягає в тому, що емоції заміняють раціональне мислення. Особливість префікса „пост-“ у цьому слові не означає часовий

⁹ Курчаб-Редліх К. Пандрьошка.— К., 2010.

¹⁰ Куліш П. Твори: У 6 т.— Львів, 1910.— Т. 6.— С. 378.

¹¹ Костомаров М. „Закон Божий”...— С. 25.

¹² Там само.— С. 18, 24.

¹³ Цит. за: Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст.— К., 1992.— С. 28.

¹⁴ Шевченко Т. Повне зібрання творів...— С. 233.

¹⁵ Костомаров М. „Закон Божий”...— С. 30.

вимір „після“ правди, як, наприклад, „постмодерний“ час, „посттравматичний“ стан. Префікс „пост-“ не має стосунку до того, що йде „після“, а позначає радше зневажливе ставлення до чогось. Тобто, правда як така не існує, вона має другорядне значення, а визначальною є постправда, головним інструментом якої в оцінці фактів, подій, явищ є емоції, а не об'єктивний, критичний, всебічний аналіз, осмислення їх сутності в історичному і сучасному суспільно-політичних процесах. Сприйняття реальності ґрунтується зазвичай не на розсудливих, а на візуальних чинниках, які збуджують душевні переживання людини і відображають ситуативне ставлення до навколишнього світу і до себе самої.

Серед деяких журналістів і навіть окремих науковців побутує думка, що постправда — це та ж брехня, але в більших масштабах, бо підсилена найновішими інформаційними технологіями. Але це трактування хибне. Погоджуюся з твердженням, що „опускання поняття „постправда“ до звичного „брехня“ є типовою спробою примітивізації поняття. Бо суть постправди в тому, що вона не є брехнею, а інтерпретацією правди. Спектр таких інтерпретацій настільки великий, що вони можуть як злегка коригувати факти, так і цілковито їх деформувати (саме цей аспект помилково асоціюється з брехнею)“. Негативна психологічна сила впливу постправди на людину підступна, маніпулятивно вразлива; її досить важко виправляти, спрямовувати світоглядний розвиток людини у русло Правди, Істини.

Під час теперішньої широкомасштабної російсько-української війни, яку рашист Путін лукаво називає „спеціальною військовою операцією“, постправда переплелася з потужною брехнею, популізмом і набрала рис антиукраїнського, антилюдського інформаційного терору. На відкритому полі постправди маніпулюють міфами, створюючи віртуально-фейковий світ. Найпоширенішим нині є міф про існування „триєдиного руського народу“ (великороси, малороси і білоруси), на засадах якого функціонує антиукраїнська ідеологія і політика. У московських енциклопедіях писали, що „малороссы, малоруссы (иногда называемые южноруссами), представители одного из трех восточнославянских народностей, вместе именуемых русскими“.

Цей отруйно живучий міф пропагував не лише на Донбасі, а й по всій Україні, журнал „Русское слово“, засновником якого „Движение Владимира Мономаха „Русь“, у місті Красний Луч Луганської області. У числі 11 (92) за листопад 2010 р. на першій сторінці обкладинки журналу великими літерами написано, що „русские, украинцы, белорусы — единый народ русский“. Назва статті „Культура общерусская, а не украинская“ на сторінці 28 також підрізала українське етнонаціональне коріння, психологічно готувала населення Донецької і Луганської областей до створення так званих „днр“ і „лнр“.

Інтегральний міф-постулат, що українці і росіяни — один східнослов'янський народ, у якого, мовляв, одна і та сама мова, культура, віра, історія, територія, є наріжним каменем імперської ідеології і політики путінської Російської Федера-

ції. Адже кримінальний злочинець Путін є психологічним віддзеркаленням моксельців-московитів, а від 1721 р. — росіян. Саме тоді Петро I украв назву нашої давньоукраїнської держави „Русь“ (уже 838 р. „Русь“ була розвиненою на той час європейською державою) і назвав Московію „Российским государством“ — Росією.

Нині по всій Європі, Америці, Азії і навіть Африці московські ідеологи-маніпулятори лицемірно тиражують вислів Путіна, в якому органічно переплелися постправда, брехня і популізм, що російські війська не вбивають свій слов'янський народ на своїй історичній території, а воюють з нацистами, фашистами, бандерівцями, новітніми мазепінцями і петлюрівцями, які внаслідок націоналістичного перевороту захопили владу по всій Україні, а тепер зневажають, принижують, переслідують росіян, російськомовних українців, забороняють їм спілкуватися рідною російською мовою.

Важко знайти точні слова, щоб описати звірства російських солдатів у Маріуполі, Харкові, Чернігові, Сумах, Мелітополі, Києві та інших містах і містечках і багатьох селах. Хіба масові вбивства дітей, суцільне руйнування Волновахи, Маріуполя... — це боротьба з фашизмом і нацизмом?! Лицемірство новітнього Гітлера-Сталіна рашиста Путіна не має меж. Маніакальна мета навіженого фюрера Путіна і його біснуетих, несамовитих поплічників — відродити російську імперію під назвою СРСР. Постулат „мета виправдовує засоби“ очманілі російські солдати, офіцери, генерали щоденно, щогодинно, щохвилино, щосекундно заливають шляхетною українською кров'ю.

Тому насамперед потрібно розвінчувати міф про однокорінність українців і росіян. Десять років наукових досліджень безальтернативно стверджують, що нинішні „русские“ ніколи не були слов'янами. Моксельці-московити-москалі-росіяни — це нащадки залських диких племен: чудь, весь, меря, мурома, черемиси, мордва, перм, печера, ям, замигола, корсь, нарова та інші. Філософ М. Ільїн писав (подаємо в оригіналі), що „Россия — самая паскудная страна во всей мировой истории. Методом селекции там вывели чудовищных моральных уродов, у которых само понятие Добра и Зла вывернуто наизнанку“. М. Булгаков так характеризовав росіян: „Не народ, а скотина, хам, дикая орда душегубов и злодеев“. Ці вбивчі слова підтверджують нині звірства російських солдатів на даній Богом українській землі. Логічно: русини=українці та московити=росіяни не одного роду-племені, це різні етноси, і спадкоємицею Руси=Київської Руси є Україна, а не Московія=Росія.

Отже, явище постправди в органічній єдності з брехнею і популізмом у російській маніпулятивній пропаганді — це зловорожа, людиновбивча пандемія. На наш погляд, найефективнішим способом розвінчування, нейтралізації, позбавлення емоційної отруйної енергії вірусу постправди, яка спотворює факти, події, явища, є професійне, добросовісне утвердження Правди, Істини в усіх куточках земної кулі.

Василь ЛИЗАНЧУК

НОТАТКИ ЖУРНАЛІСТА

ЗАПИТ НА МОВУ БУВ. ПРОСТО ІМПЕРЦІ ЙОГО ІГНОРУВАЛИ

Деякі спогади фіксують і цілком толерантне ставлення до мови приїжджих росіян.

Скажімо:

„Мой отец получил назначение на военную кафедру в Одессе в 1964 после окончания ВМ Академии в Ленинграде. Пока не было куда перевезти семью, он жил в Одессе в гостинице, на Садовой, и приехал к нам в отпуск, с улыбкой спрашивал: „Как ты думаешь, доча, что это значит: „розмовляти з водієм під час руху заборонено“? И довольный, переводил мне эту надпись из одесских трамваев...”

Нам же мурасви будуть розповідати лише про страждання російськомовних від утисків українізаторів. Але не захочуть розвивати тему, що, спираючись на згадану лояльність частини росіян, можна було б підтримувати в Одесі гармонійну двомовність.

За браком місця не наводжу аргументи десятків харків'ян. Зацитую лише вчительку Ірину Луньову:

„В моїй педагогічній роботі було майже десять років перерви. І це дозволяє мені з більшою переконаністю говорити про тенденції. Місто Харків загалом „налаштоване“ на Україну. Впливає наявність військових частин. Воюють з Росією батьки і сини частини харків'ян. Це не може не впливати на настрої міста! А якщо десь і почуєш нарікання на „майдануту“ владу, то неодмінно хтось поряд заперечить: „А ви що, хочете, щоб у нас було, як в Донецьку чи в Луганську?“ Якщо говорити про сферу освіти, то загалом зростає інтерес до мови. Мудрі педагоги не нав'язують мову, а намагаються зацікавити нею дітей. Прикро, що не вистачає україномовного середовища поза школою. Але якщо десь і є можливість розмовляти українською поза уроками, то діти просто в захваті!”

Ці слова вчительки також підтверджують тезу: запит на мову існує навіть на Південному Сході. Ігнорувати цю обставину під час війни було б нерозумно.

ПРИРЕЧЕНІ НА СОЛІДАРІСТЬ

1982 р. перебував у відрядженні в Красноярському краю. І ось в одному з магазинів селища Ідринського я несподівано для себе почув українську мову! Група людей різного віку розмовляла між собою так, ніби приїхали десь із Київщини чи Кіровоградщини. „Ви з України? — з надією запитав я. — Ні, ми — мордва. А ось вона, взагалі, німка...” Виявилось, що це люди не місцеві, а з якогось тайгового селища, де переважають українці. Тому й представники інших народів (включаючи німців та росіян) вивчили мову. У згаданій компанії українців зовсім не було, але ж мова наша звучала!

Тоді вперше дізнався, що у Красноярському краї живуть ерзяни. Хоч термін „мордва“ російська влада поширює також і на мокшан. Коли працював на Поволжі, намагався бодай трішки спілкуватися ерзянською з представниками цього народу.

Наприклад, заходив до сусідів і казав: „Шумбра валске! Кодат тевенть?“ (Доброго ранку! Як справи?)

Таким чином я намагався віддячити єдинокровним братам і сестрам тих красноярців, які мене приємно вразили у 1982 р.

***

Перебуваючи в республіках Прибалтики, я також виконував свій „інтернаціональний обов'язок“. Словниковий запас був недостатнім, щоб вільно розмовляти з місцевими, але коли бачив військових, то завжди запитував у них латиською (якщо був у Ризі) або литовською (у Вільнюсі), як пройти у те чи інше місце. Відповідь найчастіше була: „не понимаю“, дехто роздратовано

огризався: „парень, не выпендривайся, говори по-русски!“ Моїх старань було явно недостатньо, щоб змусити російських офіцерів поважати мови окупованих ними народів. Проте установка залишалася незмінною: поки живий хоч один українець, безкарно тіснити латиську і литовську не вийде. Друзі-прибалти цінували таку принципову позицію. Бо лише солідарність дарувала нам надію на визволення.

***

Союз ще існував, коли ялтинець Остап Кіндрачук почав розучувати і виконувати під бандуру кримськотатарські пісні. Залучав до цього і своїх дітей: „Чим більше пісень цією мовою ми проспівали своїми серцями, тим кращими будуть стосунки між українцями та кримськими татарами“, — говорив він. Мені це подобалося. Капітана ялтинського буксира „Кримчанин“ я відразу сприйняв як свого духовного побратима. Ви пам'ятаєте вислів Павла Тичини про „арко-дужне перевисання до народів“ з вірша „Чуття єдиної родини“? На українців це впливало. Коли перший диск „Піснярів“ вийшов повністю білоруськомовним, ми раділи! Коли другий уже був двомовним, білорусько-російським, — засмутилися. Коли казашка Роза Римбаєва співала пісні рідною мовою — нам це подобалося. Коли естонець Як Йоала співав у Москві виключно російською — його не розуміли. Чим це пояснити? Я думаю, несприйняттям політики асиміляції. Деякі риси нашого менталітету виявилися стійкими. Павло Алеппський, син антіохійського патріарха Макарія — свого часу (1654—1656), порівнюючи росіян та українців, писав: „Протягом цих двох років у Москві замок висів на наших серцях, а

розум був до краю пригнічений і притлумлений. Оскільки в цій країні ніхто не може скільки-небудь бути вільним і задоволеним, окрім її хіба що корінних жителів. Країна козаків — навпаки, була мовби наша вільна країна, а її жителі були нам дорогими...”

Чим ми тепер цінні для світу? Своїми чорноземами? Транзитними можливостями? Роллю буфера з непередбачуваною Росією? Безумовно. Але Павло Алеппський відповів значно вичерпніше.

Поки що не вся черкеська інтелігенція знає про нову книгу Дмитра Чобота „Вбивство нації. Російський геноцид черкесів“. Тоталітарна Росія обмежує творчі контакти. Кремль через свою агентуру досить „креативно“ нейтралізує стихійні прояви солідарності з поневоленими народами. Вже є чимало українців, які вживають термін „мокша“ як синонім слова „окупант“. Років десять тому більшість із них і слова такого не чули. Це вже тепер Москва їх „просвітила“ в етнографії. Не стверджую, що всі „мокшанствуючі“ є московськими агентами. Але частина з них таки перебуває під впливом активізованої кремлівської агентури. Один мудрагель дописався навіть до того, що Батурич „був спалений мокшанцями“. Хотілося б нагадати слова Конфуція про вміння правильно висловлюватись. Бо „коли не буде сказано те, що має бути сказано, то не буде зроблено те, що має бути зроблено“.

Це стосується і „професора антропології“ Ореста Лютого, який вживає термін „мокша“ в негативному контексті. Піснею „З чого починалась Московія“ він намагається нас переконати, що вона почалася з „мордовських боліт“. Це не зовсім так. Першими були асимільовані меряни. А корінні народи республіки Мордовія (правильним є термін Ерзяно-Мокшанія) досі намагаються зберегти свою ідентичність. Ерзяни 2014 р. навіть виступили із зверненням до своїх чоловіків із закликом не воювати проти України! Уявляєте? Не чеченці, не да-

гестанці, не татари, не мешканці величезної Якутії, а саме ерзяни. А Орест Лютий нам про болота співає. Які болота в Мордовії? Це радше лісостепова республіка. Там під лісом лише 26,9 відсотка — це трішки більше, ніж у Київській області.

Але найважливіший аргумент ось який: Інязор (верховний старійшина) ерзянського народу Болянь Сиресь воював за Україну! А ще він любить і вже почав перекладати ерзянською деякі твори Ліни Костенко. Мені й раніше подобався вірш ерзянської поетеси Аліни Подгорнової, який передає біль від усвідомлення невідворотності асиміляції: „Мон Раськенъ пелькске, мелявтыця атом...“ / „Я частинка Народу, неспокійний атом...“

Це варто було вивчити напам'ять! Тепер же вчу і Ліну Костенко ерзянською. Вчу і порівнюю наші мови. Скажімо, фраза „Сміялись в спину скіфи та етруски“ звучатиме так:

„Ракасть этрускат, скифтне ракасть копорьс...“

Мова досить багата — як же можна допустити її зникнення? Треба підтримувати всі мови „співкамерників“ по СРСР.

У своїй позиції я не оригінальний. Співачка із Закарпаття Мирослава Копинець дивовижно красиво виконує декілька ерзянських пісень. До того ж, як стверджують фахівці, співає без акценту. Український рок-гурт „Кому вниз“ так потужно виконує ерзянську пісню „Звернення до Тюшті“, що від того співу аж мурашки по шкірі.

***

Нині на пострадянському просторі дуже актуалізувалася „казахська“ тема. В Росії дехто з острахом говорить про небезпеку відродження пантюркізму. Мабуть, їм є чого боятися. А для нас це лише потенційно союзницька армія. Та ще й потужна! Але й про суттєво слабший угро-фінський фронт забувати не слід. І слов'яни, і тюрки, і угро-фіни — всі ми приречені на солідарність. Кремль не залишає нам іншого вибору.

НА ХВИЛІ СЕМІТОФІЛЬСТВА

Існує ряд причин для семітофільства, тому й українці не виняток. У нас давно існує це явище. Хтось захоплюється розумом євреїв, важливими досягненнями в науковій сфері, умінням побудувати сім'ю, готовністю допомагати одне одному. Ще в дитинстві багато доброго про євреїв я чув від мам. Євреї становили значну частину її класу (хоч школа була українською), і вони залишалися її вірними друзями впродовж життя.

***

Після виникнення держави Ізраїль причин поважати євреїв суттєво збільшало. Тут і цінний досвід існування маленької, успішної держави у ворожому оточенні, великі успіхи у медицині, сільському господарстві, навіть у насадженні штучних лісів. Ото вже для українських лісівників улюблена тема! Весь північний захід Ізраїлю — зелене море лісопосадок, а північніше державного кордону... знову пустеля. Про наших українських євреїв та їхню роль у різних галузях (скажімо, у сфері гумору) і говорити нічого. Жванецький, Карцев, Ільченко — улюблені гумористи навіть з точки зору україномовних громадян. Попри те, що ті творили виключно російською. Багатьом украї-

номовним киянам, львів'янам, житомирянам подобається неповторна „одеська мова“, хоч вона на 80 відсотків російська. Щоправда, з масою українських вкрапленнь та єврейськими зворотами, але ж російська! Прикладів семітофільства в Україні набагато більше, ніж антисемітизму.

Тому й дивують розмови про буцімто вічний і неприборканий антисемітизм українців. Якщо вже починати міряти „ізмами“, то тут євреї далеко попереду. Причин декілька: децю зверхне ставлення до українців як до менш успішної нації. Плюс довга й тривала ідеологічна обробка Росією, її ідеологічними інституціями. Тому намагання українських „семітофілів“ якимось виправити ситуацію не надто результативні. Бо в іншому таборі досі відчутна українофобія. Та українофобія, яку самі євреї, може, й не помічають. Зате її відчувають українці. Подивіться, як поведуться хасиди в Умані. Хоч одиниці і кричать на камеру: „Я люблю Україну!“, але таких зовсім небагато. Більшість дивляться на українців як на примітивних аборигенів, не вартих уваги. Я вже не кажу про традиційні гори сміття (винесемо його за дужки), але бодай мовний закон могли б не порушувати? По-

вчилися б у тих же уманських українців. Ті вже починають на деяких своїх магазинах український текст оголошень дублювати на івриті. Євреї могли б відповісти „дзеркально“? Але ні, івритомовні написи хасиди чомусь дублюють англійською. А якщо зрідка і трапляється українською, то мікроскопічним шрифтом і під „своїм“ текстом. Та що там Умань, коли навіть у Коломиї при відновленні давнього єврейського цвинтаря напис при вході був таким: угорі великими літерами на івриті, а внизу значно меншим шрифтом російською. Коли громадськість міста почала обурюватися, вивіску було змінено: вгорі так і залишили напис на івриті, а внизу російський напис замінили українським, але... зробили це ще меншим, ніж був до цього, шрифтом. Ось така „принципова“ позиція значної частини єврейства — ігнорувати наш закон про мови.

***

А шанс на покращення стосунків є, і він досить великий. Один лише результат президентських виборів в Україні чого вартий! Тут би протилежній стороні скористатися всеукраїнською хвилею довіри й максимальної толерантності! Піти б назустріч! Але ж ні. В „єврейському“ кварталі Умані, який постійно розростається, нічого українського не помітиш. Цю територію вже анексували? Чим пояснити неповагу до української мови, якою володів сам цадик Нахман? Та й не лише він. На початку минулого століття третина світового єврейства проживала на українських етнічних землях. Хіба це не причина ставитися толерантно до мови, якою, безсумнівно, володіли і предки? До того ж, україномовні хасиди краще пояснили б українцям суть вчення цадика Нахмана. Існуюча прірва зменшилася б. Неповага до української в Ізраїлі (при толерантному ставленні до російської) не може не засмучувати українських семітофілів. Красномовний факт: мій приятель дитинства, який не так давно переїхав до Ізраїлю, моментально забув українську. І тепер принципово листується виключно російською. За кілька років так охмурили земляка! Так виглядає, що це результат українофобського консенсусу: денікінські та більшовицькі погроми, за які нікого не карали, набагато „кращі“ і „солодші“, аніж петлюрівські, за які погромників розстрілювали. Така позиція нас точно роз'єднує. Бо у сучасного українця (навіть у такого, що пова-

жає Ізраїль) вбивця Петлюри Шварцбард може викликати лише огиду. Цей завербований ГПУ „месник“ вбив людину, яка розстрілювала погромників і яку в юності, під час навчання в Полтавській семінарії, називали „жидівським батьком“ за те, що той завжди заступався за скривджених євреїв. Зате Шварцбард по-псячи вірно служив тим, хто, найімовірніше, вбив усю його рідню. Бо єврейський погром у Балті відбувся в 1919 р. саме тоді, коли там перебувала Червона армія. А війська УНР у той час перебували за 200 км від міста.

***

Чому ж українці залишаються порівняно спокійними попри помітні „перекуси“ в наших стосунках? Тут причин декілька. Перша: традиційна толерантність. У нас же євреї були і в козацтві, і у війську махновців, і в УПА, і серед добробатівців 2014 р. Ми — нація без ксенофобії. Не вірите про євреїв-січовиків? Тоді наведу цікавий факт. 1930 р. велика кількість документів на івриті була знайдена істориком та філологом Саулом Боровим в архівах Запорозької Січі, що зберігалися в Москві. Вони свідчать про участь євреїв у вищих колах козацького суспільства та про існування полків, які включали велику кількість євреїв. Ці матеріали стали основою для докторської дисертації С. Борового, яка була захищена в Одесі 1940 р. Довести такий народ до погромів — це треба було ду-уже постаратися!

Попри все, українці трактують цадика Нахмана як важливого діяча минулого. Звісно, важливого передусім для євреїв, але й цього достатньо для толерування.

Ще одна причина: повага до Ізраїлю як до держави.

І, нарешті, небажання псувати стосунки зі „своїми“ українськими євреями, серед яких багато проукраїнських. Такі є вже скрізь: і в Києві, і у Львові, і в Одесі. Але загалом, попри українське терпіння, в наших стосунках прориву не спостерігається. Часом здається, що є сенс поєднати зусилля українських, палестинських, польських (і де там ще є „антисемітизм“?) інтелектуалів. І спокійно та ґрунтовно поговорити про причини його виникнення. Українським семітофілам теж було б що сказати.

ЩОБ ЦЕРКВА ГЕНЕРУВАЛА ОПТИМІЗМ

(ПРО РИТУАЛИ ТА ПОШУК ЕФЕКТИВНІШИХ МЕХАНІЗМІВ ПРОПАґАНДИ ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ)

Ритуали важливі для певного відсотка людей, які змалку звикли ходити до церкви. Для країни загалом набагато важливішими є християнські цінності. Більшість українців толерантно сприйняла б їх утвердження. Головне, щоб це хтось почав робити. Але люди бачать, що за останні три десятиліття (коли й церкви будували ударними темпами, і священників не репресували) духовність суспільства не зросла. І тому у багатьох з'являється закономірний скепсис стосовно церкви. Причому конфесія тут не відіграє особливої ролі.

Вирубка смерекових лісів у Карпатах та нищення соснових борів на Рівненщині під час „бурштинової лихоманки“ були настільки масштабними, що їх не можна було не помітити! Те саме стосується і вугільних копанок на Донбасі. Там теж лісі до грошей безбожники завзято нищили найкращі в Європі чорноземи. Чи реально було це зупинити? Не знаю. Але принаймні мали б ходити по „гарячих точках“ якісь фанатики віри, щось пояснювати людям... Бо коли масово порушується заповідь: „не вкради“, то християнам гріх не реагувати. У 2017—2019 роках я поїздив по Рівненському та Житомирському Полісся. Тоді ж спеціально побував і в Карпатах. Щось не чув про мандрую-

чих проповідників та подібні церковні ініціативи. Лише натрапив на баптистів, які розповіли, що їхній пастор переконував не займатися видобутком бурштину. Бо це ж гріх — земля нищиться... Відтак годовальники багатодітних родин почали збиратися на заробітки до Польщі. Цей факт завжди згадую з приємністю.

***

Не так давно в соцмережах жваво обговорювався прикрий випадок, що стався з молодим галицьким священником. Суд визнав його винним у нетверезому водінні авто. Перевірка на алкотестері підтвердила підозри патрульних — 0,92 проміле алкоголю. Священника оштрафували на 17 тис. грн та позбавили водійських прав на один рік. Та найбільший інтерес для нас становить не так рішення суду, як відгуки громадян на подію. Бо це своєрідний „зріз суспільства“:

„Усі християни знають, що для причастя вино — це як кров Ісуса. Використовують і хліб, як тіло Ісусове. Все, що залишилося після причастя парафіян у чаші, священник повинен випити і з'їсти. То що — тепер будуть штрафувати всіх священників?“ Це аргумент на захист. А дехто, навпаки, підколює: „В наступну неділю всі патрулі стоятимуть біля церков. Прибуткова справа відкрилася! Драгери принесуть прибутки!“

Було й зовсім зневажливе: „Що таке для священника 17 тисяч гривень? Та нічого! Помахає кадилом, і заробить“. Інший дописувач також односторонньо підтримує рішення суду: „Правильно зробили! Ще б і кадило забрали...“

Проте було чимало слів на захист: „Це прекрасний священник, який має чим поділитися з людьми, постійно працює над собою, вдосконалюється, надихає своїм прикладом любові до Бога і його цінностей“. / „Особисто знаю отця, для мене він є одним з найкращих прикладів сучасного душпастиря!“ / „Знали б ви його особисто, червоні б від сорому за те, що написали...“

Судячи з фото, яке чомусь вирішили оприлюднити ЗМІ, священник — молода, приємна з вигляду людина. Я більш ніж упевнений: ті, хто його захищають, мають рацію. Попри те, що мої діди-прадіди були православними, вважаю, що УГКЦ — найкраще з того, що є в західному регіоні. А найцінніше там — це плеяда молодих, освічених, мотивованих священників.

Але дуже важливо зосередитися на цінностях. Менше ритуалів — більше конкретних справ! Замість того, щоб зациклюватися на тому, що з'їдено чи не з'їдено після прихожан, краще зосередитися на духовних речах. Оголосити безкомпромісну боротьбу за цінності, які цементують суспільство! Бо є підстави для великої тривоги. Ось що пише академік Елла Лібанова:

„Ми маємо страшні втрати працездатного населення: у працездатному віці ми втрачаємо майже 40 відсотків наших чоловіків і близько 8 відсотків жінок. Нездоровий спосіб життя, погані умови праці, висока смертність на дорогах, незадовільна медицина...“

Справді, ми не вміємо жити гармонійно. Тому й живемо на 12—14 років менше, ніж шведи, швейцарці, японці...

Нація гине на очах, а церква боїться розпочати якусь антиритуальну реформу. Невже не розуміє, що боротьба за цінності може об'єднати нас усіх? Навіть атеїсти, мусульмани, кришнаїти зацікавлені в тому, щоб християнська заповідь „не вкради“ в Україні не порушувалася. З цього і виходити треба. І вчитися можна у представників інших релігій. Скажімо, у чеченців є своя „шаріатська гвардія“. Це близько двох тисяч молодих, глибоко віруючих мусульман, які контролюють не лише Чечню, але й чеченську діаспору Росії. Вони можуть розшукати злочинця будь-де і покарати згідно з приписами ісламу. І за розпусту, і за крадіжки, і за вбивство. Скажімо, довго розшукували вбивцю двох жінок на території РФ, але врешті-решт знайшли і винесли йому смертний вирок. Припустимо, це надто радикально з української точки зору. Можна діяти поміркованіше. Головне — більше конкретики. Скажімо, одна церква виховує кілька вчителів-християн. Інша лікаря-християнина. Третя поліцейського-християнина. Кому що більше подобається. Головне, щоб результат був!

***

Не слід обмежувати себе в географії. Скажімо, тепер можна було б висадити „християнський десант“ для допомоги меру Лебедю (Сумська область) Олександрові Бакликову. Свого часу той переміг із великим відривом від суперників, бо виборці знали його як чесну людину. Мер запланував повну інвентаризацію земель громади. „А там авгієві стайні, і багато хто з депутатів перелікани перспективною розкриття їх маніпуляцій із землею“, — пояснює ситуацію політичний активіст Іван Лозовий, який через соцмережі звернувся за допомогою до всіх небайдужих українців.

Звісно, є велика спокуса залишити все як є. Не займатися тим, чим і раніше не займалася церква.

Проігнорувати слова Любомира Гузара, сказаним ним двадцять років тому: „Трагедія нашої церкви, що ми духовно дуже слабкі. Ми будуємо гарні храми, але не виховуємо людей...“ Професор Ігор Лосєв через десятиліття напише: „Коли в основі успіху злочинство, уроки християнської моралі не зарадять“. Протестантський філософ Михайло Черенков не менш категоричний: „Церква не зможе нічим допомогти суспільству, якщо не розпочне з себе“ („День“, 27.04.2012). Пам'ятаймо, що й нинішня глава УГКЦ Блаженніший Святослав закликав: „Церква повинна вийти за межі огорож своїх храмів“ („День“, 2.03.2012).

Вибір за церквою. І якщо вона вирішить, що краще обійтися без радикальних дій, то й більшість українців може зробити висновок: без вихолощеної, суто ритуальної церкви тим паче можна обійтися.

Сергій ЛАЩЕНКО

ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ЗАСНУВАННЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

ЗАСНОВНИКИ ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ. ПЕРШИЙ СТАТУТ ТОВАРИСТВА 1873 РОКУ

Як неодноразово підкреслювалось у літературі, Товариство імени Шевченка (від 1893 р.—Наукове товариство імени Шевченка) появилось завдяки спільним зусиллям українців Східної і Західної України. Ініціатива належала полтавчанам і киянам та була викликана політичною ситуацією в Україні — заборонаю царським урядом усього писаного і друкованого українською мовою. Подія, пов'язана зі створенням Товариства, нині є певним символом єдності українців в умовах поділеної їх території між Росією і Австро-Угорщиною і водночас спільної боротьби за відродження українства — мови народу, національних традицій, культури та науки.

Створенню і діяльності Товариства імени Шевченка присвячена велика література. У зв'язку з чим навіть припускаємо, що наближається той час, коли в дуже недалекому майбутньому появиться багатотомна праця, присвячена історії Товариства імени Шевченка (відповідно, й Наукового товариства імени Шевченка) від його першопочатків 1873 р. і до сьогодні. Серби видали і видають досі монографічні дослідження про „Матицу србску“ (Товариство працювало в один і той же час, що Товариство Шевченка), поляки опублікували історію краківського „Towarzystwa przyjaciół nauk“. Це зауважене і щодо наукового товариства „Matica slovenská“ (майже ровесника Товариства ім. Шевченка). Відомі окремі видання „Matica hrvatska“ („Matica ilirska“), „Matica česka“.

Товариство імени Шевченка, яке робило свої перші кроки у 70-х роках ХІХ ст. і досягло до 1892 р. значного поступу, працювало і, зокрема, видавало порівняно багато для відродження і розвитку національної культури, особливо після 80-х рр. ХІХ ст. Варто згадати, що за неповних 19 років діяльності інституція Шевченка (1874—1892) видала 925 назв різних видань (в окремих працях називається цифра 944 та ін.). Нині НТШ, крім статей, повідомлень і монографічних досліджень (деякі винятково присвячені Товариству), як відомо, ще чекає свого окремого видання. Важливими підготовчими кроками на сьогоднішньому етапі є поява таких збірників праць, як „З історії Наукового товариства імени Шевченка“ (1997), „125 років Науковому товариству імени Шевченка“ (2001), „Наукове товариство ім. Шевченка: дослідження, матеріали“ (2013), а останніми роками — „Наукове товариство ім. Шевченка. Енциклопедія“ (нині виходить уже п'ятий том)¹.

Кожна інституція, в тому числі громадсько-культурна і наукова, працює згідно зі своїм Статутом. Це вже зауважене в Європі з ХVІІІ ст. Про це знали фундатори та засновники Товариства. Крім збору грошей, які практично служили для заснування і облаштування інституції, від початку було винесене на порядок денний укладання Статуту Товариства імени Шевченка. Без Статуту жодна інституція не могла бути офі-

¹ Основну літературу про Товариство імени Шевченка, його фундаторів, засновників, а також діяльність див.: Барвінський О. Про заснування і дотеперішній розвиток товариства ім. Шевченка у Львові // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ).— Львів, 1892.— [Т. I].— Част. I.— С. 209—212; Грушевський М. Наукове товариство імени Шевченка [Історія від початків заснування до 1899 р. зі знімками фундаторів, першого голови та фундаційного дому] // Літературно-науковий вісник.— Львів, 1900.— Т. 9.— Ч. II.— С. 184—200; його ж. Львовское ученое общество имени Шевченка и его вклады в изучение Южной Руси // Журнал Министерства народного просвещения (Санкт-Петербург).— 1904.— Март.— С. 117—124; Дорошенко В. Украинская Академия Наук // Украинская жизнь (Москва).— 1912.— Кн. 10.— С. 23—25; його ж. Наукове товариство імени Шевченка у Львові (1873—1892—1912).— Київ; Львів, 1913.— С. 3—8; його ж. Огнище української науки Наукове товариство імени Т. Шевченка. З нагоди 75-річчя його заснування.— Нью-Йорк; Філадельфія, 1951.— С. 19—26; Гнатюк В. Наукове товариство імени Шевченка у Львові. Історичний нарис першого 50-річчя 1873—1923.— Львів, 1924 (перевид: Мюнхен; Париж, 1984.— С. 37—46, 91); Студинський К. Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові, 1873—1928 рр. // Записки НТШ. Праці Філологічної та Історично-філософської секції / Під ред. К. Студинського й І. Крип'якевича.— Львів, 1929.— Т. CL.— С. IX—XI; Український загальний календар „Криниця“ на 1937 рік.— Львів, 1937.— Рік 3.— С. 58—60; Історія Наукового товариства ім. Шевченка.— Нью-Йорк; Мюнхен, 1949.— С. 9—14; Лев В. Сто років праці для науки й нації. Коротка історія Наукового Товариства ім. Шевченка.— Нью-Йорк, 1972.— С. 5—7; Герич Ю. Статути Наукового товариства ім. Шевченка у Львові // Український історик (Нью-Йорк; Мюнхен).— 1973.— Ч. 1—2 (37—38).— С. 43—64; Романів О. М., Грицак Я. Й. З іменем Шевченка // Аксиоми для нащадків. Українські імена у світовій науці: Збірник нарисів / Упоряд. О. Романчук.— Львів, 1992.— С. 16—26; Купчинський О. Видавничі діяльність Товариства імени Шевченка у Львові у 1874—1892 роках // Купчинський О. Наукове товариство ім. Шевченка: Дослідження, матеріали. Вибрані статті та повідомлення.— Львів, 2013.— [Т.] 4.— С. 140—220. (Там також велика література предмета.)

ційно визнаною, відповідно, й діючою. Це було закономірністю для того часу. Статут творив підставу для діяльності інституції, водночас забезпечував правову основу для її існування.

Традиційно Статутом називають збірники основоположних правил та законів праці для інституції. Статути, як правило, визначають межі зайнятості Товариства, засоби та форми його діяльності, вирішують питання про кваліфікацію, право і обов'язки його членів, про керівні органи і способи контролю. З другого боку, вони ж становлять важливе джерело пізнання історії Товариства і його розвитку, а також певних елементів культури і науки народу взагалі. І це стосується як основних положень змісту цих документів, так і змін поглядів на них залежно від часу і розвитку Товариства...²

У літературі на основі аналізу автентичних джерел устійнилася думка, що Статут Товариства імені Шевченка є спільним проектом — полтавчан і киян — основних фундаторів Товариства також львів'ян — фактичних засновників інституції. Згідно з невідданими даними, одна з основних фундаторів Товариства Є. Милорадович, первісний варіант тексту Статуту доручила укладати Д. Пильчикову та М. Драгоманову. Участь у його написанні не минула також О. Кониського³. Згодом у Галичині під час „редакції тексту і підготовки до друку проекту документу“ Статутові чи не найбільше уваги присвятив К. Сушкевич. Будучи досвідченим правником, який добре знав австрійські порядки під час апробації таких документів владою, присвятив текстові документа також чимало уваги.

Аналізуючи зміст і структуру Статуту Товариства імені Шевченка 1873 р., у ньому зауважено брак сподіваної рубрикації за розділами. Лише наприкінці основного тексту документа виділяється одна „перехідна“ рубрика під назвою „Постановлення переходові“*. Статут охоплює 30 параграфів. Вони групуються довільно. Кожен із параграфів містить свій, властивий йому зміст. Окремо висвітлена праця Виділу (Президії) Товариства і звернута увага на ухвали Загальних зборів („Загального збору“), а всілякі суперечки у Товаристві вирішує „мировий суд“. Члени Товариства діляться на „дійсних, почесних і допомагаючих“. Дійсним членом може бути „кожна особа руської народності, котра принята буде в члени Загальним збором“**. Дійсні члени наділені відповідними обов'язками щодо поточної діяльності Товариства, зокрема Виділу (Президії) і Загальних зборів. У разі лік-

відації Товариства „весь маєток его переходить на фонд стипендійний імені Шевченка“. Він повинен забезпечувати стипендії „русином-літератам, працюючим около руської (малоруської) словесности“ (§ 30). У Статуті окремо відзначені контакти „Просвіти“ з Товариством, саме „Просвіта“ на випадок ліквідації Товариства ім. Шевченка відає названим фондом і розподіляє стипендії. (Остання увага, напевно, належить не наддніпрянським укладачам Статуту, а львівським редакторам.)

На першому місці Статуту викладені основні (першорядні) завдання Товариства: „Товариство імені Шевченка, місцем пробування котрого єсть Львів, має на цілі вспомагати розвій руської (малоруської) словесности (§ 1).

Щоби сю ціль осягнути, Товариство 1. заводить власну друкарню; 2. видає і накладає книжки і часописьма літературні і наукові; 3. втирає літературні і наукові видання; 4. роздає премії і запомоги літератам; 5. скликає збори учених і літератів; 6. устроює відчити публичні, літературні вечерниці і т. ін.“ (§ 2).

Так, як відзначалось, серед перших заходів фундаторів і засновників, крім збору фондів, було поставлене питання про формування Статуту Товариства імені Шевченка у 1873 р. Він став обличчям Товариства й основою праці новоствореної інституції на західноукраїнських землях, що безперервно діяла майже 19 років. 1893 р. Товариство ім. Шевченка перетворене в Наукове Товариство імені Шевченка.

11 грудня 1873 р. намісництво затвердило спільно укладений Статут Товариства імені Шевченка у Львові. Для остаточної реалізації задуму фундатори „за порозумінням із провідниками галицької національної (народовецької) спільноти“ тут же створюють Тимчасовий комітет, який розпочинає організацію інституції і офіційне її відкриття. Статут Товариства підписали дев'ять осіб-засновників інституції: **Степан Качала** (він же також фундатор Товариства), **Михайло Димет**, **Корнелій Сушкевич**, **Омельян Огоновський**, **Лонгин Лукашевич**, **Михайло Коссов**, **Олександр Огоновський**, **Теодор Барановський**, **Юліян Романчук**. Названі особи стали засновниками інституції.

Наступного року 4 червня 1874 р. Статут прийняли і затвердили Загальні збори Товариства. Так почала працювати у Львові нова і, як у мабутьному виявилось, виняткового значення громадсько-культурна і наукова інституція.

Для загального ознайомлення громадськості з текстом Статуту 1873 р., а також, хто за про-

² Купчинський О. Статути, проекти статутів і регламенти (регуляміни) Товариства ім. Шевченка та Наукового товариства ім. Шевченка. 1873—1989 // Купчинський О. Наукове товариство ім. Шевченка: Дослідження, матеріали. Вибрані статті та повідомлення.— [Т.] 4.— С. 19.

³ Дорошенко В. Наукове товариство...— С. 3—4; [Грушевський] М. Олександр Кониський... [Некролог] // Хроніка НТШ.— Львів, 1901.— Ч. 5.— Вип. I.— С. 21—29.

* Незважаючи на вказані непослідовності щодо оцінки документа (тут слід мати на увазі, що вони майже всі подані з точки зору сучасника), Статут відіграв величезну роль у становленні і розвитку Товариства ім. Шевченка, а з його утворенням і діяльністю відродження українства та поступу у сфері мови та культури під різним кутом зору.

** Після 1898 р. у Науковому товаристві ім. Шевченка ці критерії для прийняття дійсними членами Товариства змінюються.

фесіями і посадами були підписанти-засновники Товариства імени Шевченка цього Статуту у Львові, наводимо повністю оригінал тексту документа:

Статут Товариства імени Шевченка

§ 1

Товариство імени Шевченка, місцем пробування котрого єсть Львів, має на цілі wspomagати розвій руської (малоруської) словесности.

§ 2

Щоби сю ціль осягнути, Товариство:

1. заводить власну друкарню;
2. видає і накладає книжки і часописьма літературні і наукові;
3. взирає літературні і наукові видання;
4. роздає премії і запомоги літератам;
5. скликає збори учених і літератів;
6. устроює відчити публичні, літературні вечерниці і т. ін.

§ 3

Прихід Товариства становлять:

1. вкладки членів;
2. дохід з друкарні і видань;
3. дохід із складок публичних і добровільних дарів;
4. дохід з відчитів публичних і т. п.

В загалі може Товариство всякого роду предмети на власність набувати, і майном своїм, яко же і фондами під его заряд через кого-небудь переданими, свобідно з увзглядненням своїх статутів управляти.

§ 4

З маєтку Товариства має ведля означеня Загального збору часть виділитися на фонд желізний, котрого нарушати не вільно, а з котрого лиш відсотки на цілі Товариства мають уживатися.

В фонд желізний мають входити і ті добровільні дари, котрі дателі виразно на сей фонд призначать.

§ 5

Товариство складаєся з членів дійсних, з членів почесних і членів спомагаючих.

§ 6

Членом дійсним стаєся кожда особа руської народности, котра принята буде в члени Загальним збором.

§ 7

Члена дійсного, котрий найдалше в трьох місяцях, лічивши від дня платности, не зложить приписаної в § 12 вкладки, взглядно рати, має виділ узнати за виступившого.

Член дійсний може і сам з Товариства виступити. Загальний же збір має право виключити члена дійсного з причин через збір за важні узнаних.

Вкладки зложені через членів виключених, або виступивших Товариство не звертає.

§ 8

В члени почесні приймає Загальний збір на внесення виділу, людей високозаслужених около руського народа, літератури або добра Товариства.

§ 9

В члени спомагаючі приймає Виділ людей взираючих Товариство в який-небудь спосіб.

§ 10

Член спомагаючий може з Товариства виступити або через Загальний збір з причин через той же збір за важні узнаних бути виключений.

§ 11

Члени дійсні мають право:

1. брати безплатно від часу приступленя по одному примірникови кождої книжки, котру видасть Товариство своїм накладом, окрім часописів;
2. право активного і пасивного вибору;
3. право рішаючого голосу на Загальних зборах і голосу дорадчого на зборах Виділу;

4. право ставляти внесення і інтерпеляції на Загальних зборах;
5. право вглядати в книги діловодства Товариства;
6. право предкладати Виділові письменно внесення в ділах Товариства, котрі то внесення Виділ під обраду взяти мусить.

§ 12

Кожний член дійсний обов'язаний в дню означенім Виділом зложити 100 з[лотих] р[инських] а[встрійської] в[алюти] яко одноразову вкладку в касу Товариства. Сю вкладку може Виділ розложити і на сплату частинами, однак — се ж тільки в надзвичайних случаях — найбільше на 10 рівних річних рат. При дозволеню сплати ратальної має Виділ означити день платности кожної рати.

§ 13

Члени почесні і члени спомагаючі мають право:

1. голосу дорадчого на Загальних зборах;
2. право предкладати письменно Виділови внесення в ділах Товариства, котрі Виділ під обраду взяти мусить.

§ 14

Ділами Товариства, оскільки вони несуть застережені Загальному зборови, править Виділ, зложений з п'ятих членів і двох заступників. Члени Виділу і заступники мусять мати стале мешкання у Львові.

Із веденя діл і орудованя майном Товариства обов'язаний Виділ щороку предкладати справоздання Загальному зборови. Уряд виділових і заступників триває один рік, а по році аж до вибору нового Виділу.

§ 15

Виділ сходиться на засідання під проводом голови Товариства або его заступника (котрого заступника виділ сам вибирає) найменше раз на дві неділі, в стало означених днях, а крім того після потреби на надзвичайні засідання на завізнання голови Товариства або его заступника.

§ 16

Члени Виділу і заступники обов'язані являтися точно на кождім засіданню Виділу.

§ 17

На засіданнях Виділу становлять комплет три члени (вчисляючи і проводящого) і рішає проста більшість голосів, а в разі рівности голос проводящого. Заступники, котрі не вступили до Виділу, мають на засіданнях Виділу тільки дорадчий голос.

§ 18

Если котрий член Виділу не може сповняти своїх обов'язків, або взагалі тих обов'язків не сповняє, тогді має Виділ право рішити, що такий член перестає бути членом Виділу. В такім разі, яко же і в разі виступленя члена виділового з Виділу, вступає до того ж заступник. Заступник може до Виділу покликаний бути і часово на місце члена виділового, котрого Виділ для важних причин на певний час від повнення обов'язків увільнить. Так вступаючий заступник позістає в Виділі через цілий час, на котрий зістав покликаний.

При покликуваню заступників має первенство той з них, котрий при виборах більше голосів отримав, а в разі рівности голосів той, котрого Виділ покличе.

§ 19

Члени Виділу не побирають за свої праці жодної нагороди; коли б член Виділу прийнявся в Товаристві якої-небудь роботи за заплату, тим самим перестає бути членом Виділу і маєся на его місце в мисль § 18 покликати заступника.

§ 20

Загальний збір звичайний скликає Виділ раз в рік; крім того може Виділ скликати Загальні збори надзвичайні.

Такі надзвичайні збори іменно Виділ обов'язаний скликати на умотивоване письменне жаданя одної четвертої части членів дійсних.

Коли б в тім посліднім случаю Виділ не скликав Загального збору до місяця, тогди згадані члени мають право самі скликати Загальний збір відозвою, на котрийся повними іменами підписати мають.

§ 21

Членів дійсних завзиваєся на Загальні збори запрошеними, котрі кождому найменше 14 днів перед збором вислані бути мають, а окрім того оголошуєся день збору в часописах найменше 8 днів наперед.

Крім того обов'язаний Виділ, наколи він збори скликає, розіслати позамісцевим членам дійсним найменше 14 днів наперед справоздання Комісії контрольної і інші справоздання, котрі мають бути предложені Загальному зборови; місцеві члени дійсні відбирають сі справоздання в канцелярії Товариства.

§ 22

Збір загальний

1. розсмтрює і приймає справоздання Виділу;
2. дає Виділови абсолюторію з ведення рахунків на внесення Комісії контрольної;
3. приймає членів дійсних і членів почесних;
4. вибирає Виділ і заступників, а з поміж виділових голову Товариства;
5. вибирає Комісію контрольну з трьох членів на рік слідуочий;
6. рішає над внесеннями Виділу і поодиноких членів;
7. рішає о зміні статуту. Однако ж §§ 4 і 30 сего статуту не може і Загальний збір змінити; постановленя тих двох §§ мають при всяких змінах статуту остати ненарушені;
8. рішає о виключенню членів і розв'язанню Товариства.

§ 23

На Загальних зборах проводить голова Товариства або его заступник, а в разі потреби найстарший віком з присутних членів дійсних.

Комітет становить одна четверта часть всіх членів дійсних.

§ 24

Загальний збір рішає простою більшстю голосів. Тільки рішення о приняттю і виключенню членів, о зміні статуту і о розв'язанню Товариства потребують двох третин голосів присутних членів.

Голосования відбуваєся явно; тільки при виборі Виділу, голови і Комісії контрольної, при приняттю або виключенню членів Товариства голосуєся тайно.

§ 25

Внесення і інтерпеляції поодиноких членів тільки тоді на Загальних зборах приходять під дискусію, коли суть поперті найменше чотирма членами дійсними.

§ 26

Загальні збори відбуваються явно.

§ 27

Комісія контрольна справджує рахунки Товариства і здає справу Загальному зборови. Члени Виділу і заступники не можуть належати до Комісії контрольної.

§ 28

На вні заступає Товариство Виділ. Всі грамоти, відозви і заявлення Товариства носять підпис голови Товариства або его заступника і одного члена Виділу і мають бути заосмотрені печаткою Товариства з написом: Товариство імени Шевченка.

§ 29

Всякі спори в Товаристві рішає суд мировий. Сей суд складаєся в той спосіб, що кожда сторона вибирає по одному суддеви з дійсних членів Товариства, а тії вибирають зверхника також з дійсних членів Товариства.

§ 30

Наколи б наступило розв'язання Товариства, весь маєток его переходить на фонд стипендійний імени Шевченка.

З доходів того фонду мають уділятися стипендії русинам літератам, працюючим около руської (малоруської) словесности.

Завідувати сим фондом і роздавати стипендії має товариство „Просвіта“; наколи б же тоє в часі розв'язання Товариства імени Шевченка не існувало, або заряду не приймало, мають особи, котрі належали до послідного Виділу Товариства імени Шевченка, більшстю голосів рішити, хто сим фондом завідувати і стипендії роздавати має.

Наколи б однако ж товариство „Просвіта“, принявши заряд сего фонду, опісля розв'язалося, тоді мають особи, котрі належали до послідного Виділу „Просвіти“, більшістю голосів означити, хто дальше згаданим фондом завідувати і стипендії роздавати має.

Постановлення переходові

1. Першими членами дійсними Товариства імени Шевченка суть підписані основателі.

2. Тії основателі виберуть з-поміж себе тимчасово голову Товариства і его заступника і уконститууються jako комітет; втім комітет буде рiшати проста більшість голосів, а комплет будуть становити 5 членів.

3. Комітет сей скличе перші Загальні збори Товариства імени Шевченка.

4. До перших Загальних зборів буде згаданий уряджуючий комітет приймати членів дійсних і спомагаючих, і буде завідувати всіми справами Товариства, виконуючи всі права, прислугуючі ведля повисшого статуту Виділови, і виповнюючи обовязки вложені тим статутом на Виділ.

5. З ділання свого здасть уряджуючий комітет справу першому Загальному зборови; рахунки уряджуючого комітета справдить Контрольна комісія, вибрана на тім зборі, а взглядом уділення абсолюторії сему комітетови будеса так поступати як взглядом уділення абсолютарії Виділови Товариства.

Стефан Качала, посол сойму краєвого і Ради державної.

Михайл Димет, купець і обиватель міста Львова.

Др. Корнилій Сушкевич, секретар ц[ісарсько-]к[оролівської] прокур[аторії] скарбу.

Др. Омелян Огоновський, ц[ісарсько-]к[оролівський] професор університету.

Лонгін Лукашевич, диригент репрезент[ант] асекурації Наза.

Михайло Коссак, обиватель міста Львова.

Др. Олександр Огоновський, редактор „Правди“.

Теофіл Барановський, інженер-асистент в Виділі краєв[ому].

Юліян Романчук, учитель гімназияльний⁴.

Як видно з документа, підписали Статут Товариства імени Шевченка у Львові дев'ять осіб. Хто ж були ці особи? Всі народились у Галичині, а в час укладання Статуту Товариства і його затвердження 11 (26) грудня 1873 р. намісництвом мешкали у Львові. Це, як вказують навіть додані до прізвищ на прикінцевій сторінці Статуту короткі помітки про рід занять і професії, були люди, які репрезентували різні суспільні стани, мали різні громадсько-культурні зацікавлення і займали різні посади, але їх об'єднували спільні ідеали відродження українства в Галичині через заснування спільних громад, відкриття українських часописів, організацію національних товариств та ін.

Немає сумніву, що вказані назви роду занять і професій, які супроводжують прізвища підписантів Статуту, є нині недостатньою інформацією для ближчого ознайомлення та оцінки осіб-засновників Товариства імени Шевченка у Львові, на яких лягла основна організаційна праця під час створення інституції. Для того, подібно, як раніше і про фундаторів⁵, подаємо короткі біографи всіх названих засновників Товариства*.

Степан Качала (*1815, м-ко Фирліїв Бережанської округи (нині с. Липівка Рогатинсько-го р-ну Івано-Франківської обл.) — † 10. 11. 1888,

с. Шельпаки Тернопільського повіту, Галичина (нині с. Підволочиського р-ну Тернопільської обл.) — громадсько-культурний діяч, публіцист, меценат і фундатор українських інституцій, священник.

Середню освіту здобув у Бережанській гімназії, закінчив теологічний факультет (Львівську духовну семінарію) Львівського університету (1842). В часи „Весни народів“ 1848—1849 рр. — один з організаторів Головної руської ради, член-засновник „Галицько-руської матиці“, Народного дому, Народної ради. Учасник Слов'янського з'їзду у Празі (1848), де у своїх промовах захищав рівноправність українців серед інших слов'янських народів. Разом із Ю. Лаврівським, Т. Глинським як політик старшого покоління підтримав у 1860-х рр. початки народовецького руху в Галичині. Член-засновник „Просвіти“ у Львові, фундатор Товариства ім. Шевченка у Львові (1873), жертводавець на інші українські інституції („Руська бесіда“) та громадські справи. Перед смертю усе своє майно записав народовським інституціям. Обирався послом до Галицького сейму (1861—1866, 1870—1888) і віденського парламенту (Райхстагу) (1861—1866, 1873 і 1879 рр.). Автор статей і повідомлень, публікованих

у „Слові“, львівських „Основи“, „Меті“, „Галичанині“, „Ділі“, серед яких: „Москва і шизма“ (1863), „Погляд на справу обрядову з становища політики“ (1863), „Галицько-руська матиця“ і її

Степан Качала

⁴ Правда (Львів).— 1873.— Рік IV.— 13 (28) студня.— Ч. 21.— С. 720—726.

⁵ Див.: Вісник НТШ.— 2021.— Ч. 65.— С. 9—13.

* Про першого підписанта Статуту, засновника Степана Качалу, який водночас був фундатором Товариства, йшлося раніше (див.: Там само.— С. 12—13). Основні біографічні відомості повторюються.

ціль“ (1865), „Кілька слів о V-ій книжечці „Зорі“ (1872), „Наші політичні партії“ (1886) та ін.

Михайло Димет (*1819, м-ко Дунаїв Березанської округи (нині с. Дунаїв Перемишлянського р-ну Львівської обл.) — † 20. 07. 1890, м. Львів) — підприємець, громадсько-культурний діяч, меценат українських інституцій просвіти і культури.

Народився у селянській родині. Початкову освіту здобув у Дунаєві, згодом навчався у Львові. 1848 р. член польської „Гвардії народо-вої“ у Львові, за що поплатився примусовою службою в австрійському війську. 1850 р. звільнений за станом здоров'я. Після взявся М. Димет за купецько-торговельну справу — відкрив крамницю з церковними ризами і предметами, займався гарбарством, володів землею і ставком на Замарстинові у Львові. М. Димет причетний до появи „літературного письма“ „Вечерниці“ (1862—1863), за його кошти з'являється літературно-політичний вісник „Мета“ (1863—1865). У 1864—1865 рр. М. Димет субсидує вихід у світ шести випусків „Руської читальні“, 1867 р. — „Німецько-руського словника“, „Читаночки для сільських людей“ під назвою „Зоря“ (вийшло друком шість чисел), згодом „Читанки для селян і міщан“. 1862 р. привозить з Києва „Кобзар“ Т. Шевченка, що було великою подією для громадськості, зокрема, студентської молоді Галичини.

М. Димет — один із засновників національного театру „Руська бесіда“ (1864), „Просвіти“ у Львові (1868), Товариства ім. Шевченка у Львові (1873). Член віденського студентського товариства „Січ“. Відомо, що за гроші М. Димета також навчалися у школах незалежних українські діти.

М. Димет упродовж 27 років обирався радним Львова, був заступником голови Торговельної палати у Львові, директором Галицької каси ощадності, входив до складу комісії, яка опротестувала у Відні езуїтські зазіхання на майно василіянських монастирів (див. статтю „Михайло Димет — діяч українського національного відродження Галичини XIX століття (до 200-річчя від народження)“.

Корнило (Корнилій) Сушкевич (Сушко) (*1840, м. Львів — † 08. 06. (27. 05.) 1885, м. Львів) — правник, громадсько-культурний діяч.

Народився у родині службовця. Середню і вищу освіту здобув у Львові, доктор права (1866). В юнацькі роки — учасник студентських етнографічних мандрівок по Східній Галичині.

У 1860-х рр. — „душа“ львівських громадівців і молодих народівців (до них належали Ю. Герровський, В. Качала, Ф. Заревич, К. Климкович, К. Горбаль, В. Шашкевич, А. Нижанківський, М. Михалюк, згодом — А. Січинський, Є. Желехівський, Л. Лукашевич, М. Бучинський, О. Барвінський. (З появою „Руської ради“ цей список розширюється втриє (О. Барвінський.) У помешканні К. Сушкевича (Львів, вул. Оссолінських, 17, нині — вул. Стефаника) вони часто збиралися й обговорювали різні суспільно-культурні та політичні питання Львова і краю (очолював „Громаду“ А. Січинський).

К. Сушкевич працював секретарем прокураторії державного скарбу; член-засновник Товариства „Просвіта“ у Львові (1868), заступник першого голови Віділу (Президії) „Просвіти“ (1869), співавтор (разом з А. Вахнянином і О. Борковським) першого статуту Товариства „Просвіта“. 1871 р. — автор пропам'ятного листа від „Просвіти“ до митрополита Й. Сембратовича про „можливе порозуміння між українськими політичними партіями лише за умови дотримання ідейних засад „Головної Руської Ради“ (1848).

Накладом К. Сушкевича виходять у Львові „Поезії Тараса Шевченка“ у 2-х т. (1867), в основу яких покладено текст петербурзького „Кобзаря“, виданого П. Кулішем 1860 р. Заслугою К. Сушкевича було те, що у виданні помістив Шевченкові поезії, заборонені в Росії.

Член редакції журналу „Правда“ (1868), з січня 1870 р. — член Віділу (Президії) (разом з Ю. Лаврівським, Н. Вахнянином, О. Партицьким та іншими) „Руської бесіди“, ініціатор розвитку народних тенденцій театру (зрезигнував з посади 18 травня 1875 р.), один із засновників Товариства ім. Шевченка у Львові (1873), його перший голова (1874—1885), співавтор петиції про потребу розширення прав української мови в освітньо-навчальному процесі різних рівнів та активний поборник москвофільських втручань в освіту, член Ставропігійського інституту, Руського товариства педагогічного (1881), почесний член Товариства ремісників „Зоря“ у Львові.

Опублікував: „Тези з всіх правничих і політичних наук, которі [вимагають] публічної оборони“ (Львів, 1866); „Бесіда д-ра Корнила Сушкевича, виголошена дня 18 (30) листопада для умотивування третьої резолюції в справах школьних“ (Діло (Львів), 1880, 4 груд. (22 листоп.), ч. 90, с. 1—2).

Помер на 45-му році життя. Зберігся нагробний пам'ятник на Личаківському цвинтарі у Львові.

Михайло Димет

Корнилій Сушкевич

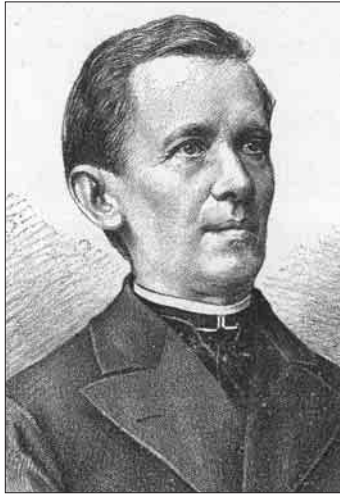
Омелян Огоновський (*03. 08. 1833, с. Григорів Станіславівської округи (нині с. Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл. — † 28. 10. 1894, м. Львів) — учений-філолог, громадсько-культурний діяч.

Народився у священничій родині. Навчався у Бережанській (1840-ві роки) і Академічній гімназії у Львові (сьомий клас), далі — на теологічному факультеті (Львівській духовній семінарії) Львівського університету. Після семінарії продовжує навчання у Львівському університеті, студіює класичну філологію.

1865 р. стає доктором філології, а з 1867 р. виконує обов'язки професора (після від'їзду Я. Головацького), очолюючи кафедру української словесності Львівського університету. Паралельно слухає цикл філологічних курсів у Віденському університеті, там захищає дисертацію „Über die Präzision in der altslovenischen und ruthenischen Sprache“. Брат О. Огоновського.

Ом. Огоновський — один із засновників товариства „Просвіта“ у Львові (1868) (протягом 1877—1894 рр. — його голова), Товариства ім. Шевченка у Львові (1873), член Виділу (Президії) товариства „Руська бесіда“ (1870-ті роки), у якому редагував статті про численні проблеми театрального життя Львова, виставляв свої твори і виступав з промовами... У бібліотеці театру зберігалися рукописи Ом. Огоновського. Належав, за словами істориків театру, до тих людей, які „несли свій труд для добра української сцени“ (С. Чарнецький). Він же член Руського товариства педагогічного, член Краківської академії наук (обидва 1881 р.).

Ом. Огоновський писав, починаючи з 1856 р. („Зоря Галицька“), на теми з поточного життя галичан, літературно-критичні праці та художні твори — поезію, оповідання, драматичні твори (він автор п'єс „Федько Острозький“, „Гальшка Острозька“, інакше „Галька з Острогу“, „Павло Полуботок“). Як історик літератури оцінив „Правду руську“ з XI віку (1875), уклав „Граматику руської мови“ (1889), переклав українською мовою „Слово о полку Ігоревім“ (1876). У доробку вченого наукова біографія Т. Шевченка (1893). Найбільша наукова праця „Історія літератури руської“ у шести книжках та чотирьох томах залишилася незавершеною (публікувалася у друкарні Товариства ім. Шевченка).

Омелян Огоновський

Лонгин Лукашевич (*1839 — † 07. 07. 1882, м. Тернопіль) — фінансовий урядник, громадсько-культурний діяч.

Навчався у Тернопільській і Чернівецькій гімназіях (1859). Того ж року переїхав з батьками до Львова. Став урядником асекураційного товариства „Ацієнда“. 1861 р. сприяв появі друком перших поетичних творів Ю. Федьковича українською мовою у додатку до брошури А. Кобилянського, причетний до заснування часопису „Русь“ (1867) і проукраїнських задумів його редакції. У 1867 і 1876 рр. — редактор і видавець журналу „Правда“. Як редактор першого річника „Правди“ відзначався винятковою старанністю у виконанні своїх обов'язків. (За непідтвердженими даними, задля часопису навіть кинув основну працю.) На сторінках „Правди“ публікує переклад з російської мови повісті П. Куліша „Майор“ (1867, ч. 3—20). Наприкінці 1860-х рр. працює у філіалі банку „Наза“ у Львові. 1876 р. Л. Лукаше-

вич (разом з О. Огоновським та О. Барвінським) знову редагує „Правду“ (відп. ред. ч. 4—12), проте через уміщення полемічної статті П. Куліша „Мальована Гайдамаччина“ з критикою Т. Шевченка був змушений залишити редакцію часопису. Після банкрутства банку „Наза“ переїхав до Відня, де працював службовцем загальноавстрійського страхового товариства. 1880 р. повертається в Галичину і стає урядником так званого Крилошанського банку у Львові, але в ньому перебуває недовго.

У некролозі Л. Лукашевича сказано: „покійний відзначався горячим руським [українським] патріотизмом і що міг складав у жертву улюбленої своєї рідної країни і рідного народу“.

Михайло Косак (*бл. 1815, м. Дрогобич Самбірської округи (нині м. Львівської обл.) — † 12. 04. 1890, м. Болехів (нині м. Івано-Франківської обл.) — урядник, перекладач, громадсько-культурний діяч.

Початкову освіту здобув у Дрогобичі, середню — у Буцацькій василіянській гімназії, де його стрийко, ЧСВВ Омелян Косак був учителем. З кінця 1840-х рр. перекладає документи та інші матеріали з української мови і на українську мову в одній із міністерських інституцій Відня. Це тривало недовго. Через захворювання очей повертається в Галичину. 1850 р. — редактор першої щоденної газети „Зоря Галицька“, яка, як відомо, проголошувала ідеї окремішності та єдності українського народу (ч. 64—90). Від 1860 р. — керівник друкарні Ставропігійського інституту. У 1862—

Олександр Огоновський

1863 рр. видає календар „Львовянинъ“, а, будучи повіреним у судових справах василіян, опрацює монастирські архіви та публікує „Шематизм провінції чина св. Василя Великого ... і короткий погляд на монастир і монашество руське...“ (1867). М. Коссак також цікавиться питаннями національної етнографії та історії: на сторінках „Руської читанки для нижчих клас“ з'являються його дослідження „Гуцули“ (Львів, 1871, ч. II, с. 237—248), у „Газеті шкільній“ — „Децо про гуцулів“ (1877, ч. 12—13).

Член-засновник Товариства ім. Шевченка у Львові, один з організаторів появи щоденної газети „Діло“ і перший її редактор (помічник редактора, видавець (1880—1882).

Кілька років перед смертю переїхав до м. Болехова на Підкарпатті, де на 75-му році життя помирає.

Олександр Огоновський (*17. 03. 1848, м-ко Букачівці Станіславівської округи (нині с. Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.) — † 10. 02. 1891, м. Львів) — вчений-правознавець, редактор, громадсько-культурний і політичний діяч Галичини.

Народився у священничій родині. Навчався у Бережанській гімназії (з 1859 р.), згодом на правничому факультеті Львівського університету (1866—1870), де паралельно вивчав і гуманітарні науки. Після закінчення університету працював адвокатом у Львові. Д-р права і філософії, професор цивільного права Львівського університету (1882), у 1886—1887 рр. — декан правничого факультету. Читав лекції у Львівському університеті українською мовою. Брат Ом. Огоновського.

Йому належить значний внесок в опрацюванні української правничої термінології. Ініціатор та великий подвижник розширення мережі читалень по селах і містечках Галичини. Член-засновник ряду національних товариств: „Дружній лихвар“ (1868), „Просвіта“ у Львові (1868), Товариство ім. Шевченка у Львові (1873). 1870 р. входив (разом з М. Диметом, М. Коссаком, К. Устияновичем, В. Ільницьким та ін.) до складу Театрального комітету „Руської бесіди“. У 1872—1876 рр. — відповідальний редактор часопису „Правда“, співзасновник і член Руського педагогічного товариства. Разом із Ю. Романчуком укладав статут і став першим головою політичного народовецького товариства „Народна Рада“ (1885), член Ради Львова.

Автор монографій і статей із цивільного права. Найважливіші: *Die Geschäftsführung ohne Auftrag nach oesterreichischen Rechte. Civilistische Untersuchung.* — Lemberg, 1877. — 109 + 1 S.; *Oesterreichisches Ehegüterrecht, Systematisch dargestellt von dr. Alexander Ogonowski.* — Leipzig, 1880. — Ersten Theil. — S. VI + 442; Система австрійського права приватного. — Львів, 1892.

Теофіл Барановський (*10. 11. 1840, с. Ріпнів Золочівської округи (нині с. Буського р-ну Львівської обл.) — † 18. 07. 1897, м. Львів) — інженер-технік, громадсько-культурний діяч.

Закінчив реальну школу у Львові, навчався у Львівській політехніці. Від 1869 р. працював у Крайовому відділі (президії) намісництва у Львові, де відповідав за стан справности консервації та ремонту державних доріг на території Галичини. Короткочасно працював у Бережанах (1885).

У 1860—1890-х роках активний учасник національного відродження. Один із засновників „Просвіти“ у Львові (1868). 1889 р. входив до складу виконавчого комітету у справах зведення будинку Товариства; член-засновник Товариства ім. Шевченка у Львові. 23. 03. 1890 р. — заступник голови Виділу (Президії) Товариства, з 10. 05. 1891 р. — член Виділу (Президії). 1897 р. — відповідальний редактор щоденної суспільно-політичної газети народовецького напрямку „Руслан“ (1897—1914).

Помер на 57-му році життя. Похований на Личаківському цвинтарі у Львові.

Юліян Романчук (*24. 02. 1842, с. Крилос Станіславівської округи (нині с. Галицького р-ну Івано-Франківської обл.) — † 22. 04. 1932, м. Львів) — педагог, визначний політичний та громадсько-культурний діяч, публіцист.

Народився в учительській родині. Середню освіту здобув у Стрийській і Львівській гімназіях. У 1860—1863 рр. навчався на філософському факультеті Львівського університету. Ще під час навчання у Львівській гімназії створив таємний студентський гурток. Від 1863 р. — заступник учителя однієї з німецьких гімназій у Львові, а з 1870 р. — учитель. З 1877 р. — учитель Академічної гімназії у Львові, працював гімназійним учителем упродовж 1863—1900 рр. (класична філологія).

Член-засновник товариства „Просвіта“ у Львові (1868), Товариства ім. Шевченка у Львові (1873), ремісничого товариства „Зоря“ у Львові, „Народної Ради“ (1885), страхового товариства „Дністер“ (1892), „Народної торгівлі“. Належав до Товариства українських учителів „Учительська громада“ (створеного 1908 р., його другий голова). У Товаристві налагоджує видання перших шкільних підручників („Читанка для середніх шкіл“).

У 1873—1878 рр. редагує журнал „Правда“, у 1879—1887 рр. — фундатор газети для селянства „Батьківщина“, був одним із засновників газети „Діло“ (1880) та газети „Ruthenische Rundschau“ у Відні (1903).

1885 р. виступив ініціатором створення першої української політичної організації „Народна Рада“, у 1885—1899 рр. — її голова. Як один із провідників поміркованого крила народовців

Юліян Романчук

Ю. Романчук разом з О. Барвінським, В. Антоновичем, митрополитом С. Сембратовичем намагався досягти порозуміння з австрійськими властями і польськими політичними колами, втілюючи в життя політику „нової ери“ (1890—1894), яка зазнала невдачі.

Ю. Романчук — співзасновник Української національно-демократичної партії (до 1907 р. — її голова). Був депутатом Галицького сейму (1883—1895), послом австрійського парламенту (1891—1897, 1901—1918), головою Української парламентської репрезентації (1901—1910, 1916—1917). У роки Першої світової війни очолив Український допомоговий комітет, а у 1918—1919 рр. входив до складу Української національної ради ЗУНР — ЗО УНР. Після відступу у листопаді 1919 р. українських військ зі Львова був ув'язнений, перебував у польському таборі в Демб'ю.

Видавець творів Т. Шевченка, ініціатор видання „Просвітою“ бібліотеки українських класиків „Руська писемність“ (упродовж 1904—1920 рр. появилось 23 томи).

Помер на 91-му році життя.

Підписані під Статутом особи були організаторами і фактичними засновниками Товариства імени Шевченка у Львові, хоч, як відомо, ініціатива його створення у Львові належала українцям із Східної України. Проте під час затвердження документа львів'яни як засновники інституції мусили дотримуватись правил Австро-Угорської держави. Статут нової інституції міг бути підписаний і поданий на затвердження до намісництва у Львові тільки громадянами країни. Тому під текстом статуту фігурують підписи тільки галичан. (Це не до кінця розумів М. Драгоманов, про що натякав у своїх „Спогадах“.)

Показово, що серед дев'ятох підписантів знайшлося лише троє гуманітаріїв, саме брати Огоновські і учитель гімназії, викладач класичних мов Ю. Романчук. Саме ці три особи були пов'язані з наукою як такою і літературною працею. Крім них, був ще священник С. Качала. Щодо останніх п'яти, які фігурують серед вказаних підписантів, то вони належали до інших суспільно-культурних середовищ і сфер публічного життя. На це звернув увагу ще В. Дорошенко. Серед цих осіб, як відзначалось, знаходимо „відомого тоді у Львові купця, радного міста Львова М. Димета“, що контактував із Києвом і киянами, привозив звідти наддніпрянські видання, зокрема, „Кобзар“ Т. Шевченка, радного міста — М. Коссака, скарбового урядника д-ра К. Сушкевича, під фірмою якого 1867 р. вийшло у Львові перше повне видання Шевченкових поезій, упорядковане тодішньою студентською молоддю на чолі з О. Барвінським, службовця асекураційного товариства Л. Лукашевича та інженера Т. Барановського⁶.

Після затвердження Статуту одразу почалася праця навколо реального відкриття Товариства. Члени-засновники обирають з-поміж себе Тимчасовий комітет, у завдання якого входила підготовка Загальних зборів Товариства і пов'язаних з його офіційним відкриттям різних попередніх заходів. На той час обирався також тимчасовий голова, ним став С. Качала, та його заступник — К. Сушкевич.

Втім, очевидно, було б помилково вважати, що число організаторів і засновників Товариства обмежувалося тільки вказаними дев'ятьма особами. В організаційну роботу Товариства прямо чи опосередковано включалися інші зацікавлені особи. Це, найімовірніше. У Статуті, опублікованому у часописі „Правда“, повідомлено громадськості не лише про створення Товариства, але й запрошення стати його членами. Нині важко відтворити перебіг усіх цих подій, хто, крім підписантів Статуту, був пов'язаний з організацією Товариства. Відомо, однак, із супровідних матеріалів, публікованих у пресі, що до Загальних зборів Товариства разом із підписантами Статуту, неофіційними членами-засновниками, „було вже 33 особи“. З-поміж них, згідно з повідомленнями В. Гнатюка, у зборах брали участь Є. Желехівський, В. Шухевич, В. Ільницький, М. Бучинський, І. Пулюй, Д. Гладилевич, С. Громницький, Д. Савчак, Северина Сушкевич (дружина Корнилія) і Товариство „Січ“ у Відні⁷.

Перші Загальні збори Товариства, як відзначалось, відбулися 4 червня 1874 р. у присутності 20 осіб — членів інституції. На зборах заслухано доповіді, прийнято до відома звіт згаданого Тимчасового комітету засновників (який тут же затверджено), обрано перший Виділ (Президію) Товариства в такому складі: Корнило Сушкевич, голова*; члени Виділу: Сидір Громницький, Михайло Коссака, Олександр Огоновський; заступники голови: Юліян Романчук, Дем'ян Савчак. До контрольної комісії увійшли: Василь Ільницький, Боромир Нарольський і Сидір Шараневич⁸. (Зауважимо, що подібно проходили вибори керівного складу Товариства і в пізніші роки.)

Наступними головами Товариства (після Корнила Сушкевича) були: Сидір Громницький (1885—1886 (обрано 14 червня 1885 р.), Дем'ян (Дам'ян) Гладилевич (1886—1887 (обрано 28 березня 1886 р.). Згодом два названі голови помінялися посадами очільників Товариства: 17 квітня 1887 р. головою обрано знову (на три роки) Сидора Громницького — 1887—1890 рр., а 27 квітня 1890 р. — Дем'яна (Дам'яна) Гладилевича — 1890—1892 рр. (помер 28 січня 1892 р.). Четвертим головою Товариства імени Шевченка 13 березня 1892 р. обрано Юліяна Целевича. Але його каденція була дуже короткою і напівформальною (він хворів, а 24 (12) грудня 1892 р. покинув цей світ).

⁶ Пор.: Дорошенко В. Огнище української науки Наукове товариство імени Т. Шевченка... — С. 20—21.

⁷ Гнатюк В. Наукове товариство імени Шевченка у Львові... — С. 39.

* К. Сушкевич був незмінно головою Товариства повних одинадцять років, з 4 червня 1874 по 8 червня 1885 р.

⁸ Гнатюк В. Наукове товариство імени Шевченка у Львові... — С. 41.

У день обрання Ю. Целевича головою Товариства на Загальних зборах (13 (1) березня 1892 р.) був прийнятий новий статут (затверджений намісництвом 16 листопада 1892 р.), згідно з яким Товариство ім. Шевченка було перетворене (перетворене) у Наукове товариство ім. Шевченка із традиційними адміністративними урядами і, що головне, трьома науковими секціями: Філологічною, Історично-філософічною та Математично-природописно-лікарською. У зв'язку з цим докорінно змінилися мета та завдання інституції, стали появлятися наперед плановані наукові праці, поряд колективні та індивідуальні видання.

***

На завершення сказаного відзначимо, що названі засновники Товариства імені Шевченка заклали основи великої будови, яка після 1892 р. перетворилася у Наукове товариство імені Шевченка. Вони (поряд з фундаторами) стояли біля джерел відродження українства, поєднуючи у цьому особисте — велику організаційну працездатність та цілеспрямованість задумів і переконань, із загальносуспільними потребами, в одне ціле. Вони розуміли своє завдання для піднесення духовності рідного народу і розвитку його свідомості. Під цим оглядом на окрему увагу заслуговує також той факт, що серед названих засновників Товариства велика подвижницька праця торкнулася не лише гуманітаріїв, але й осіб інших професій — священників, купців, людей із адміністративно-правничого середовища. Вони через Товариство (хоч кожний

своїм шляхом) „всівали здорове зерно“ в рідну культуру, плекали мову, дбали про друк літератури та її поширення серед народу. Нині життя і праця засновників Товариства належить історії...

У контексті суспільно-політичних процесів, протистоянь і культурно-національних непорозумінь (русофільство в Галичині), що побутували на українських землях, Товариство імені Шевченка скріпило основи національної думки, водночас заклало підвалини модерних наукових узагальнень. Завдяки діяльності інституцій „український світ став багатшим“ (В. Ільницький). Товариство, не висуваючи жодних претензій на власну винятковість діяльності, наполегливою працею утворює свою самобутність та особливе місце в житті свого народу. В кінцевому наслідку, цілий ряд його постулатів стали прообразом духовно-інтелектуальної (політичної також) незалежності України, а у сфері науки виконало роль першої української академії наук (В. Ягич, О. Брікнер), яка за своєю основною номенклатурою та характером роботи відповідала тогочасним європейським академіям.

Наближається 150-річчя від заснування Товариства, і ця дата зобов'язує продовжувати і розширювати різнопланові дослідження інституції на тлі епохи як виняткового явища в історії національної і східнослов'янської культури та науки.

Олег КУПЧИНСЬКИЙ

ЕКОНОМІЧНА НАУКА У ВИДАННЯХ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

(90-ті рр. XIX — перша половина XX ст.)

Економічна наука в Україні як окрема галузь наукової діяльності розпочалася господарсько-статистичним дослідженням окремих українських земель. Серед перших праць був опис Лівобережжя („Топографическое описание „Малой России“ 1770—1780“). Економічні знання популяризували природознавці Києво-Могилянської академії, українські фізіократи кінця XVIII — початку XIX ст. Представниками фізіократичної думки в Україні були Я. Козельський, В. Каразін. Останній, зокрема, критично ставився до аграрного феодалізму і кріпацтва, обґрунтував економічність трудового селянського господарства, підкреслював користі вільного товарообміну. Він був першим в Україні

теоретиком вартості грошей. У XIX ст. українські вчені М. Арандаренко („Записки о Полтавской губернии“, 3 т., 1848—1852), А. Скальковський („Опыт статистического описания Новороссийского края“, 2 т., 1850) та інші провели важливі соціолого-економічні дослідження. Значний внесок у монографічне вивчення господарства України внесли Південно-Західне відділення Російського географічного товариства та Південно-Західного відділення Російської експортної палати (велика збірна праця „Весь Юго-Западный край“, 1913). Особливі заслуги у вивченні господарства України мало статистичне бюро Полтавського земства. Найвидавнішим із земських статистиків був О. Русов*,

* Олександр Русов (1847—1915) — народився в сім'ї військового лікаря. Навчався в першій Київській гімназії та на історико-філологічному факультеті Київського університету (1868). Активний член київської „Старої громади“. Викладав латинську мову та історію в Золотоноші, в жіночій гімназії на Подолі в Києві. Організував статистичну роботу в Чернігівській губернії (1878—1880), був дослідником українського господарства і кооперації як його складової частини, автор „Статистично-економічного опису Чернігівської губернії“, „Опису Херсонського повіту“ та інших праць (1893—1898). Збирав Шевченкові твори для видання „Кобзаря“, працював професором Київського комерційного інституту (1909). О. Русов співав у хорі кафедрального собору святого Володимира, виконав партію Вакули в опері М. Лисенка „Різдвяна ніч“ (1903). М. Лисенко вважав О. Русова найкращим виконавцем своїх творів.

який виховав цілу плеяду вчених-статистиків. На кафедрі політичної економії в Київському університеті працювали І. Вернадський, М. Бунге, М. Яснопольський. З Київської громади вийшли такі визначні економісти-соціологи, як М. Зібер, П. Чубинський, С. Подолинський, Т. Рильський. Від марксизму почав свою наукову діяльність найвидатніший український вчений-економіст М. Туган-Барановський, який згодом піддав марксизм ґрунтовній критиці.

На західноукраїнських землях економічні дослідження концентрувалися переважно в установах Крайового сейму і друкувалися в офіційних виданнях польською і німецькою мовами. В. Барвінський, І. Франко, Б. Навроцький, К. Паньківський, І. Петрушевич, Т. Войнарівський, В. Будзиновський писали на господарські теми в економічній пресі.

У другій половині XIX — на початку XX ст. збагатили дослідження в царині економічної історії історики В. Антонович, О. Лазаревський, І. Луцицький, М. Владимирський-Буданов, П. Єфименко, М. і О. Грушевські, Д. Багалій, М. Василенко, М. Довнар-Запольський, В. Модзалевський, І. Джиджора, І. Крип'якевич¹.

Визначну роль у розвитку економічної науки відіграло Наукове товариство імені Шевченка. 13 березня 1892 р. відбулися збори Товариства, на яких був прийнятий новий Статут, опрацьований комісією у складі Ю. Целевича, К. Левицького, І. Белая і О. Кулачовського. Головою Товариства обрали Ю. Целевича, а до Виділу ввійшли: К. Паньківський, С. Громницький, О. Барвінський, О. Кулачовський; заступниками обрано П. Огоновського, І. Верхратського.

16 листопада 1892 р. Статут затвердило намісництво. О. Барвінський так пояснив зміну назви літературного товариства на наукове: „Товариство ім. Шевченка має плекати та розвивати науки в українсько-руській мові та штуки і збирати та зберігати деякі пам'ятки, старинності і наукові предмети України-Руси. До того мають служити наукові дослідження з філології руської і слов'янської та історії українсько-руського письменства а штуки, з історії і археології України-Руси, а також з наук філософічних, політичних, економічних і правничих, математичних, природничих з географією і лікарських...“²

25 грудня 1892 р. помер Ю. Целевич. Головою Товариства обрали О. Барвінського*, заступни-

ком — І. Верхратського. О. Барвінського запевняли, що, згідно з австрійським законодавством, після двох років видавничої діяльності НТШ буде надано статус академії наук. Проте цього ніколи не сталося.

Економічна наука концентрувалася в Історично-філософській секції НТШ, яка уконституювалася на Загальних зборах 11 травня 1893 р., на яких були присутні 50 членів. До Виділу обрані: О. Барвінський — голова; І. Громницький — заступник; О. Маковей — секретар і бібліотекар; К. Паньківський — адміністратор майна; П. Огоновський, О. Ганичак — члени Виділу; Г. Величко, О. Макарушка — заступники³. У перших роках існування (1893—1894) секція не проявляла особливої активності, збиралася всього два рази на рік. Засідання відвідували переважно 4—9 членів, найчастіше — О. Барвінський, С. Барвінський, І. Белей, В. Будзиновський, А. Вахнянин, С. Громницький, А. Дольницький, В. Коцовський, К. Левицький, О. Маковей, С. Олесницький, Г. Величко.

У перших роках існування секції появились праці В. Будзиновського „Аграрні відносини Галичини“ та Г. Величка „Політичні та торговельні взаємини Руси з Візантією в X і XI ст.“

У той час Товариство друкувало книжки, часописи для усієї України. Серед них траплялися й такі, що досліджували економічну тематику. Йдеться, зокрема, про часопис політично-економічно-господарську „Батьківщина“, яку видавали К. Левицький і К. Паньківський (Річн. 14.— Львів, 1982)⁴. 4 липня 1892 р. було видруковано економічний реферат С. Олесницького, виголошений на народному вічі в Станіславові (Львів, 1892.— 29 с.)⁵.

Нове життя секції почалося з часу, коли до неї вступив М. Грушевський. Уперше на її засіданні він з'явився 16 листопада 1894 р. У той час на ньому були присутні: С. Громницький, К. Левицький, О. Калитовський, І. Матвіїв, І. Белей, Г. Вряцьона, А. Кос, О. Маковей, В. Коцовський.

2 лютого 1897 р. в залі „Руської бесіди“ (Львів, площа Ринок, 10) відбулися Загальні збори НТШ. Присутніх нараховувалося близько 90 осіб. Звіт зачитав О. Барвінський. Він заявив, що не виставлятиме своєї кандидатури на голову НТШ. Головою Товариства обрано М. Грушевського. Він отримав 52 голоси, О. Барвінський — 34. На цій посаді вчений пробував аж до вересня 1913 р.

У промові після обрання М. Грушевського головою Товариства він заявив, що НТШ існує тіль-

¹ Див.: Садовський В. Розвиток економічної думки на Україні. Життя і знання. IV.— Львів, 1928; История русской экономической мысли. I. АН СССР.— Москва, 1955; Полонська-Василенко Н. Українська академія наук. I.— Мюнхен, 1955; Нариси з історії економічної думки на Україні. АН УРСР.— К., 1956; Злупко С. Економічна думка України: від давнини до сучасності.— К., 2000; його ж. Українська економічна думка. Постаті і теорії.— К., 2004.

² Кубійович В. Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка (1873—1949).— Львів, 1991.— С. 17—18.

* Олександр Барвінський (1847—1927) — педагог, історик, громадсько-політичний діяч. З 1868 р. учитель гімназії в Бережанах, Тернополі, згодом професор державної учительської семінарії у Львові; 1891—1907 рр.— посол до Віденського парламенту; у 1894—1904 рр.— посол до Галицького сейму. Обстоював українські інтереси в шкільництві, запровадив фонетичний правопис у школах. Один із засновників „Просвіти“, „Рідної школи“, редагував журнал „Правда“, газету „Діло“. Спілкувався з М. Костомаровим, П. Кулішем, М. Драгомановим.

³ Див.: Мороз М. Матеріали до хронологічної діяльності Наукового товариства імені Шевченка: Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові.— Львів, 1998.— С. 265.

⁴ Див.: Купчинський О. Список книжкових та інших видань друкарні Товариства ім. Шевченка у Львові у 1874—1892 роках (Причинки до бібліографії) // Наукове товариство ім. Шевченка: дослідження, матеріали. Вибрані статті та повідомлення. Львів, 2013.— [Т.] 4.— С. 216.

⁵ Там само.— С. 219.

ки для науки і не може бути ареною політики⁶. 26 жовтня 1901 р. вчений підтвердив свою позицію щодо повної деполітизації внутрішнього життя НТШ. Товариство, на його думку, „не може бути рекламою для партії“, бо не є політичною організацією, а науково-культурною і з принципу тримається якнайдалше від усього, що пахне політикою⁷.

За час головування М. Грушевського його заступниками були: К. Левицький (1894—1900), С. Дністрянський (1900—1904), Ф. Вовк (1904—1909), С. Дністрянський (1909—1913); секретарями: В. Коцовський, К. Студинський, М. Павлик, С. Томашівський, І. Кривецький⁸.

М. Грушевський намагався залучити до наукової праці в секції якомога більше наукових працівників. Він уперше порушив питання щодо вивчення економічної історії України. Його заслуга, на думку І. Витановича, полягала в тому, що останній сформулював головні напрями соціально-економічного процесу. Скажімо, суспільно-економічну еволюцію першої доби української історії М. Грушевський вважав двоїстою — наявними були громади і князівсько-дружинна влада, розвивалася торгівля та формувалася купецько-боярська верства, яка поступово еволюціонувала у великоземельну.

Друга доба охарактеризована зміцненням вагомості економічного життя з міста в село, утворенням привілейованої вищої верстви й економічним поневоленням цією верствою народної маси.

Третя доба вирізняється козацьким рухом, який виник на землях самооборони в ім'я народних ідеалів справедливості.

Аналізуючи деякі чинники, що впливали на еволюцію українського національного життя впродовж XIV—XVII ст., М. Грушевський вибудував їх ієрархію, зазначивши, що економічні чинники, які глибоко входили у сферу суспільно-політичних і культурних відносин, не були єдиними і що було б „великою помилкою піддатися спокусі спрощення історичного процесу й силкуватися звести всю різноманітність і різносторонність його до впливу самих економічних причин. Така чисто династична подія, як шлюб Ягайла з Ядвігою, або така клерикальна інтрига, як церковна унія, мали на дальший розвій українського життя не менші може впливи, як розвій фільваркового господарства“⁹.

1899 р. проведено реформу Наукового товариства імені Шевченка, яка полягала в тому, що у склад секцій повинні були входити особи, які мали власні наукові праці. Таких вчених обирали дійсними членами НТШ. 1 червня 1898 р. на

спільному засіданні трьох секцій (Історично-філософської, Філологічної та Математично-природописно-лікарської) дійсними членами Історично-філософської секції були обрані: В. Антонович, Ф. Вовк, М. Грушевський, К. Левицький, С. Сіцинський, Я. Шульгин, В. Охримович, О. Терлецький, П. Стебельський, С. Томашівський, С. Дністрянський і М. Зобків¹⁰.

М. Грушевський заохочував до наукової роботи також своїх студентів, вихованців власного наукового семінару. У протоколах засідання секції зауважуємо, що кожного року з'являються нові наукові сили, які вперше виступали з доповідями: 1895 р.— О. Калитовський; 1896 р.— М. Кордуба, С. Томашівський, О. Терлецький; 1897 р.— С. Рудницький; 1898 р.— Ю. Левицький, О. Целевич; 1900 р.— Д. Коренець, Ю. Кміт; 1901 р.— В. Доманицький; 1902 р.— М. Галушинський, Б. Барвінський; 1903 р.— З. Кузеля, А. Крушельницький, О. Сушко; 1904 р.— В. Гарасимчук, І. Джиджора, І. Кривецький; 1905 р.— І. Крип'якевич, С. Петлюра, О. Чайківський, Ф. Срібний; 1906 р.— Ф. Голіччук; 1907 р.— Б. Бучинський; 1908 р.— І. Шпитковський; 1909 р.— М. Залізняк; 1910 р.— М. Шпаковский, В. Дорошенко, О. Назарів; 1912 р.— М. Бордун, А. Клюк.

До складу Історично-філософської секції за часів керівництва М. Грушевського ввійшли також: О. Лотоцький, Є. Олесницький (1900); О. Маркевич (1901); М. Зубрицький (1904); В. Лесевич (1905); О. Грушевський, І. Кривецький (1907); К. Мельник-Антонович, М. Біляшівський, О. Шахматов (1909); О. Левицький, П. Жукович, О. Русов (1910); М. Василенко, А. Євген (1913)¹¹.

З 1894 по 1913 р. на засіданні Історично-філософської секції було прочитано 35 доповідей на економічну тематику. Насамперед назвемо доповіді М. Грушевського про економічний стан селянства: „Про економічний стан селян на галицькій Подністрів'ю“, „Про економічний стан селян в Перемиській землі в половині XVI в.“, „Два селянські контракти з початку XVI в.“, „Економічне становище селян у львівських королівщинах XVI в.“, „Матеріали до історії суспільних і економічних відносин Західної України“¹².

Окремі праці відтворювали економічні проблеми Галичини, зокрема праця І. Крип'якевича „Торговельні записки львівських купців Гайдера і Вільчка“, І. Франка „Збірка документів до історії селянських шпихлів в Галичині“, В. Будзиновського „Жнива у східній Галичині і на Буковині“, М. Зубрицького „Маєтковий стан селян в Мшанці Старосамбірського повіту“, С. Витвицького „Економічні відносини в селі Малі Богородчани“,

⁶ Купчинський О. Список книжкових та інших видань...— С. 269.

⁷ Див.: Грушевський М. Як мене спроваджено до Львова // Український історик (Нью-Йорк; Мюнхен).— 1984.— Ч. 1—4 (81—84).— С. 234.

⁸ Див.: Крип'якевич І. Історично-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського у 1894—1913 роках // Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі — Записки НТШ). Праці Історико-філософської секції.— Львів, 1991.— Т. ССХХІІ.— С. 393.

⁹ Грушевський М. Студії з економічної історії України // Літературно-науковий вісник.— Львів, 1907.— Т. XXXVIII.— С. 231.

¹⁰ Див.: Крип'якевич І. Історично-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського у 1894—1913 роках.— С. 394—395.

¹¹ Там само.— С. 395.

¹² Там само.— С. 399.

В. Охримовича „З поля національної статистики Галичини”¹³.

Низку статей із економічною тематикою опублікувала Етнографічна комісія: Ф. Вовк „Рибальство на Дунаї”; А. Веретельний „Рубання дерева”; „Олійні у північно-східній Галичині”; М. Могильченко „Гончарство в с. Опішні в Чернігівщині”; В. Гнатюк „Кушнірство в Буцацькій повіті”; „Ткацтво у Східній Галичині”; М. Зубрицький „Гудівля овець у Старосамборщині”; П. Литвинова „Олійниця в с. Зелемниці Глухівського повіту”; М. Русов „Гончарі в с. Опішні”; „Вироби з дерева і рога в с. Грунь”; О. Рудакова „Про золотарство в Харківщині”; М. Шишкевич „Продукція олією на галицькій Волині”¹⁴.

Для публікації економічних праць Історично-філософська секція використовувала „Записки Наукового товариства імені Шевченка”, що на початку були спільним органом усіх секцій, а від 1897 р.— органом Історично-філософської і Філологічної секцій; вони виходили спершу чотири рази на рік, від 1896 р.— у шести томах щорічно. На спільному засіданні секцій 9 лютого 1902 р. обговорювався проект поділу „Записок” на два окремі видання двох окремих секцій, однак цей проект тоді не був схвалений.

У 1905 р. І. Крип'якевич опублікував у „Записках...” статтю „Склепова книжка М. Гайдера” в якій дослідив торгівлю зерном із Заходом. Вона проходила через Гданськ і майже повністю перебувала в руках земельних магнатів. Останні мали всі економічні переваги в торгівлі над купцями, навіть дрібною і середньою шляхтою. Магнати не сплачували регіональних мит і податків, мали можливість користуватися безплатним гужовим транспортом своїх кріпаків для доставки зерна та інших продуктів.

За свідченням вченого, зі Східної Європи завозили, головним чином, промислові вироби для потреб заможних верств населення. На львівському ринку можна було побачити товари німецької, англійської, голландської, французької, італійської роботи — ювелірні вироби, зброю, тонке полотно, сукно, різні прикраси тощо. Деякі західноукраїнські купці, зокрема купець М. Гайдер, мали торговельні зв'язки з торговельними фірмами Кракова, Познані, Гданська, Любліна та фірмами інших міст¹⁵.

І. Карпинець простежив виробництво заліза в районі Карпат, де в середині XVIII ст. діяло понад 20, а на початку 70-х років — понад 40 залізобудівних підприємств. Вони були переважно дрібними, на них працювало по 4—15 робітників. Поміщиць-

ка залізодобувна промисловість зосереджувалася переважно у гірських маєтках Самбірської, Стрийської і Сяноцької округ. У січні 1815 р. фінансова палата галицького губернського управління повідомляла, що державні підприємства Галичини щорічно виробляли 3500 центнерів заліза, зокрема на мануфактурах і руднях у Смільній, Мізуні, Майдані, Підмихайлі, Ореві, Руді Рожанецькій, Залокоті¹⁶. У 1825 р. на території Галичини було 15 залізних гут (7 належало магнатам, 7 — державі й одна — церкві), на яких працювало 1400 найманих робітників.

На початку XIX ст. доменне виробництво витіснило примітивні рудні. 1810 р. у Галичині діяло 13 доменних печей (у селах Майдані, Рибнику, Смільній Самбірського повіту; Сопоті, Соколові, Дубині, Синевідську, Демні, Велдіжі, Мізуні, Людвиківці Стрийського округу і два в селах Сяноцького округу). Протягом року домни виплавили 500—600 тонн металу; у другому десятиріччі XIX ст.— 1100 тонн¹⁷.

У 20-х роках XIX ст. в залізодобувній промисловості Галичини працювало 1400 найманих робітників. Продукція залізних гут у 1841—1848 рр. сягала 66,6 тис. віденських центнерів¹⁸. За підрахунками І. Карпинця, у 40-х роках XIX ст. залізні гуті щорічно переробляли понад 1 млн кубічних віденських стоп дерев'яного вугілля, яке випалялося тільки з твердих порід дерев¹⁹.

Згідно з дослідженням Ю. Овсінського, у подільсько-волинських маєтках М. Жевуського існувало дев'ять фільварків. Основу фільваркової адміністрації становила збідніла шляхта. Магнатурія, наділяючи її адміністративними та службовими посадами при дворі, тим самим надавала можливість останній втримуватися на привілейованих суспільних позиціях. Основні обов'язки адміністратора полягали у вчасній організації фільваркових робіт — оранки, жнив і зведення врожаю з полів. Виконуючи адміністративні обов'язки, управитель фільварку утримував і власне господарство, функціонування окремих галузей якого було регламентовано магнатом²⁰.

У праці „Економічна політика російського правительства супроти України в 1710—1730-х роках” І. Джиджора зробив висновок: царський уряд прагнув підпорядкувати економіку козацької України, перетворивши ці терени на ринок збуту російських товарів. Працю надруковано у чотирьох томах „Записок НТШ” за 1910—1911 рр., а також окремим відбитком. Критичну рецензію на неї в газеті „Діло” опублікував М. Кордуба,

¹³ Крип'якевич І. Історично-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського у 1894—1913 роках.— С. 299, 402, 405—406.

¹⁴ Там само.— С. 405.

¹⁵ Крип'якевич І. Склепова книжка М. Гайдера, 1617—1634 рр. і 1646 р. // Записки НТШ.— Львів, 1905.— Т. LXV, кн. III.— С. 41—46.

¹⁶ Карпинець І. Зародження робітничого класу на Україні. Середина XVIII ст.— 1861 р. // Збірник документів і матеріалів.— К., 1982.— С. 60, 62—63.

¹⁷ Ковальчак Г. Економічний розвиток західноукраїнських земель.— К., 1988.— С. 127.

¹⁸ Яцкевич Е. Становище робітничого класу Галичини періоду капіталізму (1848—1900).— К., 1958.— С. 44; Карпинець І. Галицькі залізні гуті та їх продукція в рр. 1772—1848 // Записки НТШ. Праці Історично-філософської секції.— Львів, 1937.— Т. CLIV.— С. 141—182.

¹⁹ Там само.— С. 399.

²⁰ Овсінський Ю. Зернове господарство фільварків Подільського воеводства Речі Посполитої у 40—70-х роках XVIII століття (За матеріалами маєтків Міхала Жевуського) // Записки НТШ. Праці Історично-філософської секції.— Львів, 2006.— Т. CCLI.— С. 49—89.

який заперечував основний висновок дослідження, вважаючи, що Петро I, забороняючи українську торгівлю з Європою, керувався не економічною політикою супроти Гетьманщини, а втілював у життя ідеї меркантилізму для цілої імперії, опираючись на погляд французького міністра фінансів Людовика XIV Жана-Батиста Кольбера. І. Джиджора, як зазначає А. Фелонюк, написав відповідь на згадану рецензію, однак із невідомих причин її не опублікував. Її текст, що зберігся в архіві НТШ, побачив світ у київському збірнику 2020 р. (С. 204—210). М. Грушевський підтримав свого учня в цій науковій дискусії, зазначивши, що „се був не меркантилізм, а політика“ царського уряду проти України. Натомість думку М. Кордуби поділяв інший рецензент — М. Василенко²¹. Історично-філософська секція перейняла від О. Барвінського видання „Руської історичної бібліотеки“, в якій друкувалися переклади цінних монографій, що відображали політичну і суспільно-економічну історію України. У цьому виданні вийшли розвідки про селянство, 1901—1902 (Т. XXI і XXII), про міста і міщанство, 1903—1904 (Т. XXIII і XXIV).

На засіданні Секції 10 серпня 1903 р. М. Грушевський запропонував поділити „Історичну бібліотеку“ на дві серії: у першій давати систематичні передруки або переклади рідкісних історичних праць, а друга серія служила б для оригінальних праць і матеріалів. 18 квітня 1906 р. другий проєкт було затверджено і засновано нове видавництво під назвою „Українсько-руський архів“. У цій серії 1907 р. вийшла праця І. Франка „Громадські шпихліри і шпихліровий фонд у Галичині 1784—1840 рр.“ У виданні, крім інших, друкувалися матеріали з життя селянського господарства та культурного життя Галичини (авторами статей були М. Грушевський, І. Франко, С. Томашівський, В. Щурат, І. Брик, С. Студинський та ін.).

Упродовж 1906—1925 рр. „Українсько-руський архів“ видав 15 томів. Редактори окремих томів: І. Свенціцький, М. Возняк, І. Франко, М. Тершаковець, В. Щурат, І. Брик, К. Студинський, С. Томашівський. Усі томи тематичні, присвячені проблемам національного відродження, культури та шкільництва Галичини, історії Греко-католицької церкви, історії української писемної творчості та іншим проблемам. Том II присвячений соціально-економічним проблемам, зокрема громадським шпихлірам (коморам). Слід згадати важливе економічне дослідження І. Франка „Гро-

мадські шпихліри і шпихліровий фонд у Галичині 1784—1840 рр.“, видане в цьому томі. Письменник був єдиним дослідником, який вивчав генеральні книги громадських шпихлірів, які на той час зберігалися в Земському архіві у Львові²².

1 листопада 1905 р. М. Грушевський подав записку щодо видань корпусу матеріалів до історії Козаччини (друкувалися у „Хроніці“ Товариства, ч. 24). Хронологічно публікація обіймала час від останньої чверти XVI і до середини XVIII ст. і містила матеріал як до політичної, так і до економічної історії цього періоду. Козацькій тематиці присвятив низку статей, серед яких „Україна в першій половині 1738 р.“ та „Жидівське питання в Гетьманщині в зв'язку з її економічним станом“, І. Джиджора²³.

7 листопада 1900 р. на засіданні Історично-філософської секції С. Дністрянський* повідомив, що Правнича комісія доручила йому з 1901 р. взяти на себе обов'язки редактора „Правничої часописи“ (на цій посаді замінив практикуючого адвоката К. Левицького) і запропонувала змінити її назву на „Часопись правничу і економічну“. Журнал „Часопись правничу“ виходив неперіодично у Львові з 1889 р., заснований К. Левицьким, Є. Олесницьким та А. Горбачевським. З 1893 р. „Часопись правничу“ видавала Правнича комісія Історично-філософської секції НТШ (10 випусків). З 1900 р. тематику журналу розширено і він виходив під назвою „Часопись правничу і економічну“ (до 1906 р.— 9 випусків і один 1912 р.)²⁴.

У передмові до першого тому „Часописі правничої і економічної“, яку С. Дністрянський озвучив на засіданні комісії 12 грудня 1909 р., йшлося про те, що „Часопись“ „має обіймати все те, що належить до наук правничих, до економіки і інших наук суспільних, та буде звертати увагу на соціальні змагання теперішності, на наші питомі проблеми і відносини“²⁵.

1903 р. до складу Правничої комісії входили: С. Дністрянський — голова, І. Чернявський — заступник, П. Рондяк — секретар, члени — К. Кульчицький, Я. Шипайло, М. Мочульський, С. Гладичовський, О. Левицький, Г. Зацерковний²⁶. На засіданні Комісії С. Дністрянський порушив справу щодо видання систематичного курсу суспільної економіки з урахуванням нової літератури і нових напрямів у науці²⁷. Було також рекомендовано до друку працю І. Крип'якевича „Торгівля Львова на основі рахункових книжок Шольца і Боїма“. Праця написана на невикористаних рані-

²¹ Фелонюк А. [Рец. на:] Іван Джиджора. Економічна політика російського правительства супроти України в 1710—1730-х роках / Упоряд., автор передм., прим. і комент. В. Пришляк.— Київ: Кліо, 2020.— 320 с. // Вісник НТШ.— Львів, 2020.— Ч. 64.— Осінь—Зима, С. 115—116.

²² Франко І. Громадські шпихліри і шпихліровий фонд у Галичині 1784—1840 рр. // Франко І. Зібрання творів: У 50 т.— К., 1985.— Т. 44, кн. 2.— С. 621—698.

²³ Див.: Крип'якевич І. Історично-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського у 1894—1913 роках.— С. 401—402.

* Станіслав Дністрянський (1870—1935) — професор приватного австрійського права у Львівському університеті з українською мовою викладання, заступник директора Історично-філософської секції, голова Правничої комісії, редактор „Часописи правничої і економічної“ та „Правничої бібліотеки“. 1914 р. обраний дійсним членом НТШ.

²⁴ Матеріали до хронології діяльності Наукового товариства ім. Шевченка (1873—1944 роки) // З історії Наукового товариства імені Шевченка: Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові / Ред. О. Купчинський.— Львів, 1998.— С. 275.

²⁵ Хроніка НТШ.— Львів, 1900.— Ч. 4.— С. 7.

²⁶ Там само.— Львів, 1904.— Ч. 18.— С. 12.

²⁷ Там само.— Львів, 1905.— Ч. 22.— С. 12.

ше джерелах і відтворювала стан торгівлі сукном двох львівських купців від початку XVII ст. Товар купці отримували з Гданська (англійські сукна), Кракова (моравські сукна), з Хенцін (місцеві польські сукна). Товар продавали у Львові та на ярмарках у Кам'янці, Язлівцю, Луцьку, Ярославі, Белзі, острові, Скалі, Снятині, Сатанові. Річний товарооборот становив 20 000 злотих²⁸.

Серед авторів „Часописі“ значаться К. Левицький, В. Старосольський, Я. Олеснецький, М. Зобків, Ю. Заяць, В. Панейко, І. Франко та ін. Проте додаток до „Часописі“ під назвою „Економічна“ виявився, як зауважив Я. Падох, „малим дощем із великої хмари“: в усіх її томах знаходимо дослівно декілька статей на економічні, до того ж периферійні теми²⁹.

Так, 1905 р. А. Кульчицький у „Часописі правничій і економічній“ опублікував статтю „Значінє кредиту і стоваришень в економіці суспільній“³⁰, а 7 лютого 1907 р. на засіданні Правничої комісії рекомендовано до друку в тому ж часописі працю В. Загайкевича „Проекти обмеження ипотечного кредиту селянської посілости“³¹.

16 травня 1906 р. рекомендовано до друку працю В. Панейка „Трест“, яка поділялася на дві частини: правничу й економічну. Звернемо увагу лише на другу частину — економічну. У ній ідеться про те, що промислові кризи, надпродукція розхитували вільну конкуренцію, а це викликало до життя союзи підприємців, які ставили собі за мету організувати планове виробництво продукції. Такими формами союзних об'єднань були картелі, синдикати і насамперед американські трести, які відповідали давньому англійському інституту. У названій праці розглядалася концентрація трестифікованого капіталу в соціальному розвитку, його корисні наслідки та небезпека³².

У липні 1906 р. Правнича комісія організува-

ла статистичну анкету про національні промислові й аграрні відносини Східної Галичини. Історично-філософська секція на своєму засіданні 7 липня 1906 р. обговорила результати анкетування й ухвалила створити Статистичну комісію, яку очолив М. Грушевський³³. До її складу входили: С. Баран, М. Гехтер, С. Дністрянський, В. Дорошенко, М. Лозинський, В. Охримович, В. Панейко, В. Садовський, В. Старосольський, Я. Шульгин та інші відомі науковці³⁴.

З 1909 р. Статистична комісія почала видавати збірник „Студії з поля суспільних наук і статистики“ (т. 1, 1909; т. 2, 1910). Редактором обох томів був М. Грушевський. Редакторами наступних 3, 4, 5 були В. Охримович (1912), М. Кордуба та Є. Храпливий (1938)³⁵.

Комісія проводила свої дослідження території України, її населення, суспільного життя. Особливу увагу дослідники звертали на факти, які оминала офіційна статистика. Упродовж 1927—1929 років комісія видала три числа четвертого тому „Студій з поля суспільних наук і статистики“. Авторами статей були О. Мицюк, В. Садовський, О. Шульгин та ін.; редактор — М. Кордуба³⁶. Передчасна смерть голови комісії В. Охримовича* стала причиною деякого сповільнення її діяльності. 1933 р. Статистичну комісію очолив В. Кубійович**. Під його керівництвом Комісія продовжила свої дослідження в економічній та соціологічній ділянках. У 1938 р. був підготовлений, але не виданий, науковий збірник, присвячений становищу українського села³⁷.

21—28 серпня 1933 р. дійсний член НТШ Р. Зубик узяв участь у VII Міжнародному науковому конгресі істориків у Варшаві, на якому виголосив доповідь „Господарська структура галицького села на переломі XVIII і XIX століть“. Згодом доповідь була видана німецькою мовою у збірнику

²⁸ Хроніка НТШ.— Ч. 22.— С. 20.

²⁹ Падох Я. Правнича наука в НТШ упродовж його першого сторіччя // З історії Наукового товариства імені Шевченка. Збірник Доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові.— Львів, 1998.— С. 38—39.

³⁰ Хроніка НТШ.— Львів, 1905.— Ч. 22.— С. 33.

³¹ Там само.— Львів, 1907.— Ч. 30.— С. 11.

³² Там само.— Львів, 1906.— Ч. 27.— С. 4.

³³ Див.: Грушевський М. Із Статистичної комісії Наукового товариства ім. Шевченка: І. Зав'язання Статистичної комісії Наук[ового] товариства ім. Шевченка // Літературно-науковий вісник.— Львів, 1906.— Т. 35.— С. 308—310.

³⁴ Кубійович В. Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка (1873—1949).— С. 21.

³⁵ Матеріали до хронології діяльності Наукового товариства ім. Шевченка (1873—1944 роки).— С. 283.

³⁶ Див.: Драк М. Проблеми демографії і статистики в дослідженнях НТШ // Т. Шевченко і українська національна культура. До 175-річчя від дня народження Т. Шевченка та 115-річчя заснування Наукового товариства ім. Шевченка у Львові: Матеріали наукового симпозиуму (Львів, 8—9 червня 1989 р.) / Редкол.: Л. Боднар, Г. Войтів, В. Горинь, Я. Грицак, О. Купчинський, А. Сенік, Ф. Стеблій.— Львів, 1990.— С. 121—122.

* Володимир Охримович (1870—1931) — галицький громадсько-політичний діяч, адвокат, учений, журналіст. Співредактор журналів „Народ“ (1890), „Життя і слово“ (1895), один із засновників Національно-демократичної партії (1899), редактор „Діла“ (1902). У 1907—1908 рр.— посол до Австрійського парламенту. З 1899 р. дійсний член НТШ і голова Петербурзької АН, професор права та декан Університету у Львові (1920—1925). З 1925 р. член УНДО.

** Володимир Кубійович (1900—1985) — український історик, географ, енциклопедист, видавець, громадсько-політичний діяч, організатор видання та головний редактор Енциклопедії українознавства та фундаментальної праці „Географія українських і сумежних земель“. У 1906—1910 рр. навчався в народній школі Н. Санча, у Першій новосанцівській гімназії, в Ягеллонському університеті у Кракові (навчання перерване війною в Галичині). У 1918—1919 роках — артилерист в Українській Галицькій армії. Після відступу УГА за Збруч у половині 1919 р. залишився у Галичині, а відтак повернувся до Кракова, де продовжив навчання у 1919—1923 роках. У 1928—1939 роках — доцент Ягеллонського університету в Кракові. Займався вивченням українських етнічних земель у складі Польщі, Чехо-Словаччини та Румунії. З 1931 р.— дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка, голова його Географічної секції. Послідовно обстоював українські геополітичні інтереси.

³⁷ Найда О. Окремі аспекти діяльності Історично-філософської секції Наукового товариства ім. Шевченка. 1913—1940 роки // З історії Наукового товариства імені Шевченка...— С. 31.

матеріалів з'їзду³⁸.

Представлена праця мала на меті привернути увагу вчених до важливої, проте недостатньо вивченої проблеми фільварково-панщинної системи. За словами Р. Зубика, „наукове дослідження цієї проблеми є нагальним завданням в галузі досліджень економічної історії Східної Європи, оскільки без її вивчення неможливо дослідити значення великої аграрної реформи 1848 року для селян та для подальшого розвитку сільського господарства. Без структурного дослідження поміщицького села неможливою була б так само точна та справедлива оцінка розподілу загальної площі земельних угідь між селянськими господарствами та великими латифундіями“³⁹.

7 жовтня 1935 р. у складі Історично-філософської секції на базі Статистичної комісії створена Комісія національної економіки, соціології і статистики. Її склад: голова — К. Коберський*, заступник — Є. Храпливий, секретар — І. Витанович. У 1936—1937 роках комісія налічувала 35 членів. Найактивнішими з них були: С. Пастернак, Є. Храпливий, О. Мицюк, В. Огоновський, І. Прокопів, І. Федів. З 1935 по 1936 р. Комісія провела 11 засідань, на яких із доповідями виступили: С. Пастернак „Статистика українських інженерів і студентів високих технічних шкіл на західно-українських землях і еміграції в 1919—1932 рр.“ (17. V. 1935); Є. Храпливий „Сільське господарство галицько-волинських земель“ (21. VI. 1935); „Вплив кризи на західно-українське село“ (20. I. 1936); О. Мицюк „Вплив української суспільно-господарської думки на московську“ (2. XII. 1935); К. Коберський „Кредитові відносини в галицькому селі в останніх п'ятьох роках“ (3. II. 1936); В. Огоновський „Приріст і густота населення північно-західних українських земель“ (2. III. 1936); І. Прокопів „Консумція алкоголю й тютюну на західно-українських землях“ (6. IV. 1936); І. Федів „Українська етнографічна територія в світлі польських статистичних праць“ (6. V. 1936); І. Витанович „Матеріали до життя й діяльності українського статистика-економіста Олександра Русова“ (29. VI. 1936)⁴⁰.

У грудні 1935 р. в залах Культурно-історичного

музею НТШ була влаштована виставка „Український народ, його життя і праця“, під час якої прочитані доповіді Є. Храпливого „Сільське господарство України“ (8 грудня) і В. Кубійовича „Торгівля, промисел і комунікація на землях України“ (14 грудня)⁴¹.

Комісія національної економіки, соціології і статистики працювала над вивченням продуктивних сил і стану народного господарства в Західній Україні. 1938 р. Є. Храпливий за підтримки „Ревізійного союзу українських кооперативів“ підготував 5-й том „Студій“ у формі Збірника наукових праць на пошану відомого українського економіста О. Русова⁴².

З 1 березня 1938 р. Комісія організувала статистичну роботу⁴³. На той час у складі Комісії нараховували 44 особи. Найактивнішими з них були: І. Витанович, М. Возняк, В. Огоновський і О. Охримович. Останнє засідання Комісії під головуванням Є. Храпливого відбулося 13 грудня 1941 р. На цьому засіданні була присутня О. Степанів-Дашкевич.

У середині 1930-х років у НТШ виникла думка заснувати Інститут українознавства та українознавчий часопис, який об'єднав би на своїх сторінках широкий спектр питань, пов'язаних із історією, в тому числі історією економічної думки та іншими науками. Після ухвалення відповідного рішення на засіданнях Виділу 23 січня і 6 жовтня 1936 р. розробили програму видання⁴⁴. Задум був реалізований лише 1939 р., коли накладом „Центросоюзу“ та „Ревізійного союзу українських кооперативів“ з'явилися чотири числа у трьох зошитах вісника українознавства „Сьогочасне і минуле“ (ред. В. Сімович)⁴⁵. Із початком Другої світової війни його друк припинився.

Після радянської окупації 1939 р. діяльність НТШ була припинена. Доля багатьох ентешівців склалася трагічно: Г. Величко, О. Гарасевич, К. Коберський, О. Луцький, М. Творидло були репресовані в сталінські часи, О. Нижанківський розстріляний поляками, П. Андрієвський, М. Боровський, І. Витанович, А. Жук, Я. Зайшлий, Б. Іваницький, А. Качор, Д. Коренець, А. Мудрик, Ю. Павликовський, І. Петрушевич, О. Тисовський,

³⁸ Wirtschaftliche Struktur des Dorfes in Galizien um die Wende des 18 und 19 Jahrhunderts // Contribution a l'histoire de l'Ukraine au VII-e Congress International des sciences historiques Varsovie aout 1933. Rediges par Miron Korduba.— Львів, 1933.— С. 99—109.

³⁹ Гелей С. Роман Зубик. Учений і громадянин.— Львів, 2021.— С. 352; Хроніка НТШ.— Львів, 1935.— Ч. 72.— С. 20; Нова зоря (Львів).— 1933.— Ч. 69, 70, 71.

* Карл Коберський (1890—1940) — закінчив юридичний факультет Львівського університету, активний учасник Національно-визвольної революції, з 1926 р. працював на посаді доцента Української господарської академії в Подєбрадах. Член головної управи й економічний референт Української соціалістично-радикальної партії. У кооперації вбачав реальний шлях, який давав змогу зберегти конкуренцію. Серед політико-теоретичного, публіцистичного доробку особливо виділяється праця „Націоналізм. Критика фраз“ (Львів, 1933), а також „Суспільна економіка“ (Львів, 1935), „Планове господарство — велика проблема нашої доби“ (Львів, 1937) та ін. К. Коберський співпрацював у часописах УСРП „Проти хвиль“ та „Громадський голос“; у 1928—1939 роках редагував журнал „Кооперативна республіка“; був одним із засновників львівських кооперативів „Зоря“, „Комета“, „Базар“, видавництва „Самоосвіта“. За наукові здобутки 1936 р. був обраний дійсним членом НТШ. Зі встановленням на території Західної України радянської влади 1939 р. перебував на нелегальному становищі. Загинув під час спроби нелегально перейти тодішній радянсько-німецький кордон.

⁴⁰ Хроніка НТШ.— Львів, 1937.— Ч. 73.— С. 55.

⁴¹ Там само.— С. 34—35.

⁴² Див.: Фелонюк А. НТШ і його науково-видавничу діяльність у 1892—2018 роках // 145 років Наукового товариства ім. Шевченка: Збірник статей і матеріалів.— Львів, 2019.— С. 76.

⁴³ Хроніка НТШ.— Львів, 1939.— Ч. 74.— С. 49.

⁴⁴ Там само.— Ч. 73.— С. 31.

⁴⁵ „Сьогочасне і минуле“ (1939): систематичний покажчик змісту / Уклад., авт. вст. ст. В. Передирій.— Львів, 2009.— 60 с.

Є. Храпливий мусили покинути рідний край і працювати на чужині. Проте, як зауважив О. Романів, „найяскравіше трагізм долі нашого народу засвідчують невідомі могили тих ентешівців, що розкидані в карельській тундрі, сибірській тайзі, пісках Казахстану чи навіть по братських могилах жертв більшовицького терору у Львові 1941 року. Серед них: С. Рудницький, В. Старосольський, Р. Зубик, К. Студинський, П. Франко, І. Феценко-Чопівський“⁴⁶.

На базі НТШ було створено Львівський філіал АН УРСР. Ставлення німців також не було прихильне до Товариства, вони не давали дозволу на наукову діяльність. Деякі секції і комісії НТШ працювали таємно, без можливості видавати наукові праці. Окремі розвідки, однак, з'являлися в „Українському Видавництві“⁴⁷.

З огляду на те, що в УРСР припинилася діяльність НТШ, з ініціативи В. Кубійовича й І. Раковського, останнього голови НТШ у Львові, 30 березня 1947 р. в Мюнхені скликано Загальні збори колишніх членів НТШ, на яких відновлено діяльність Товариства під проводом попереднього голови Івана Раковського. У 1947—1951 рр. осідком керівництва НТШ був Мюнхен (де працював генеральний секретар В. Кубійович), а в 1951—1963 рр.— Сарсель. Після того головний осідок перенесено за океан. Наприкінці 1940-х років почався „великий вихід“ українців, у тому й членів НТШ, у різні країни світу. Таким чином, організовано відділи у США — Нью-Йорк (29. 09. 1947), Канаді — Торонто (1. 10. 1949), Австралії — Сідней (26.08.1950) і в Європі — Сарсель (1952). Спершу ці відділи були координовані Централєю НТШ на чолі з Головною радою і генеральним секретарем.

1955 р. відділи перетворено на автономні Крайові НТШ, які вели свою адміністративно-організаційну діяльність більш-менш відокремлено.

Отже, Наукове товариство ім. Шевченка протягом 90-х років XIX — першої половини XX ст. пройшло тернистий шлях свого розвитку. Економічна наука, яка на той час не була ще достатньо розвинутою, переживала всі ті труднощі, що й усе Товариство. Не вистачало кваліфікованих кадрів, мізерним було фінансування або ж його зовсім не було, бракувало європейського досвіду, глибоких знань теорії наукових досліджень, так званої „історичної синтези“ (В. Старосольський). Наука, в тому числі економічна, що творилася в Товаристві, нерідко була відірваною від життя. Як стверджував В. Залозецький*, „наукову працю необхідно так повести, щоби українське громадянство зацікавилася цією працею“.

І все ж, попри названі перепони, вчені-ентешівці зробили вагомий внесок у розбудову наукових знань про Україну, які стали світоглядною опорою національно-визвольного руху. Вони не тільки обґрунтували державницьку концепцію України, а й послідовно обстоювали її, взявши на себе історичну відповідальність за її долю. Сьогодні вченим-економістам варто звернути особливу увагу на проблеми реформування економіки, використання природних і людських ресурсів, продуктивних сил; з'ясувати, як побороти деформовані економічні відносини всередині країни внаслідок корупції, надмірного державного чи кланового втручання.

Степан ГЕЛЕЙ

Перші збори відновленої Економічної комісії НТШ у Львівській комерційній академії.
Зліва направо: проф. П. Куцик, проф. С. Гелей, проф. Б. Семак, проф. М. Флейчук, проф. С. Гринкевич. 12 березня 2015 р.

⁴⁶ 125 років Наукового товариства імені Шевченка: Збірник наукових праць і матеріалів, присвячений Ювілею Товариства.— Львів, 2001.— С. 329.

⁴⁷ „Українське Видавництво“ — єдине дозволене німецькою окупаційною владою видавництво в Генеральній губернії, засноване у Кракові наприкінці 1939 р. Директорами видавництва в 1939—1944 роках були Ю. Пеленський, І. Зеленський, І. Коцур, О. Тарнавський. Видавництво задовольняло потреби півмільйонного українського населення Холмщини, Підляшшя, Лемківщини, Посяння, а також утікачів із Галичини. Після звільнення Львова від більшовиків у липні 1941 р. виникло самостійне Українське Видавництво, яке працювало паралельно з Краківським. Краківське Видавництво очолював М. Шлемкевич, а його співробітниками були: В. Сімович, З. Храпливий, В. Гошовський, С. Гординський, Ю. Стефанік, І. Крип'якевич. Видавництво друкувало переважно літературні твори, видання ж наукових було далі обмежено. І все ж у Видавництві вийшли наукові праці Я. Пастернака „Старий Галич“ і В. Кубійовича „Географія України“. Друкувалися також праці з історії України Д. Дорошенка (Паньківський К. Роки німецької окупації.— Ньюарк, 1965; Кубійович В. Українці в Генеральній губернії. 1939—1941.— Чикаго, 1975).

* 1895 р. Р. Залозецького обрано дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка. У 1899—1900 навчальному році Р. Залозецький став помічником учителя Вищої торговельної школи у Львові, а з 27 серпня 1900 р.— дійсним учителем цього навчального закладу; згодом приват-доцентом Вищої технічної школи.

З ПОТОЧНОГО ЖИТТЯ НТШ

ЗАГАЛЬНІ ЗВІТНО-ВИБОРНІ ЗБОРИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНІ

2 жовтня 2021 р. в актовій залі Львівського національного університету імені Івана Франка відбулися Загальні звітно-виборні збори Наукового товариства ім. Шевченка в Україні. У цьому величезному зібранні взяли участь представники багатьох секцій, комісій та осередків Товариства.

Відкрив збори голова НТШ Роман Кушнір, який згадав тих дійсних членів Товариства, котрі померли протягом поточного року: Стефанія Павлишин, Василь Горинь, Любомир Сенік, Оксана Франко. Присутні вшанували їхню світлу пам'ять хвилиною мовчання. Далі засідання провадив заступник голови НТШ Степан Гелей.

У виголошеній Р. Кушніром звітній доповіді про підсумки роботи Товариства за майже чотири роки (з 1 грудня 2017 по 30 вересня 2021 р.) було висвітлено: I) науково-організаційну і представницьку діяльність НТШ; II) його видавничу роботу; III) функціонування секцій, комісій та осередків; IV) фінансово-господарське становище; V) актуальні проблеми й завдання на найближче триріччя.

I. Станом на 1 жовтня 2021 р. Товариство налічує 187 дійсних (у т. ч. чотири почесні) та близько 3000 звичайних членів, які працюють у 36 комісіях, одному інституті та 17 осередках. Керує НТШ Президія у складі голови (Р. Кушніра), заступників голови (Л. Бойчишин, С. Гелея, Д. Федасюка, О. Шаблія), наукового секретаря (Р. Пляцка) і 21 члена, включно з почесним головою О. Купчинським. На її засіданнях (за звітний період їх нараховується 19) обговорювалися найважливіші аспекти наукової, науково-організаційної, видавничої та фінансово-господарської діяльності Товариства. Чотири рази скликалися Рада НТШ, двічі — Загальні звітні збори (1 грудня 2018 р. і 7 грудня 2019 р.), а один раз — позачергові Загальні збори (8 жовтня 2019 р.) для обрання 28 нових дійсних членів. Від лютого 2018 р. відійшли у кращий світ 27 дійсних членів (2018 — 8; 2019 — 4; 2020 — 11; 2021 — 4). Наприкінці лютого 2019 р. Львів відвідав американський учений українського походження

Роман Кушнір

Євген-Зенон Стахів, член Міжурядової групи експертів з питань змін клімату, що отримала Нобелівську премію миру 2007 р. Рішенням Президії 7 лютого 2019 р. йому надано звання почесного члена НТШ. Такою ж почесною 12 листопада 2020 р. удостоєно багаторічного очільника Географічної комісії та заступника голови Товариства Олега Шаблія.

Знаковою подією в науково-організаційній сфері слід назвати 145-річчя від заснування Товариства, яке відзначали 11—13 жовтня і 7 листопада 2018 р. у формі чотирьох тематичних „круглих столів“, пленарного засідання й урочистої академії. 21—22 жовтня 2019 р. пройшли урочисті заходи з нагоди 30-річчя відновлення діяльності НТШ в Україні. Більше про них можна довідатися з попередніх чисел „Вісника НТШ“. 8 грудня 2020 р. підписано Меморандум про співпрацю між Національною академією наук України та Науковим товариством імені Шевченка в Україні. Варто вказати, що ініціатором цього Меморандуму став новообраний президент НАН України, дійсний член НТШ, академік НАН України Анатолій Загородній. Цей Меморандум дає новий імпульс науковій кооперації між інституціями, особливо значущий у час підготовки до наступного ювілею — 150-річчя Товариства.

Упродовж 2018—2021 рр. НТШ організувало ХХІХ, ХХХ, ХХХІ і ХХХІІ Наукові (Шевченківські) сесії НТШ, які охопили цілу низку наукових семінарів та конференцій (2018 р.— задекларовано бл. 900 доповідей; 2019 р.— 812; 2020 р.— 863; 2021 р.— загальне число невідоме через брак зведеної програми сесії, проте окремі комісії й осередки проводили засідання саме в рамках ХХХІІ сесії).

Завдяки фінансовій підтримці Львівської ОДА у 2018—2019 рр. вдалося реалізувати науково-просвітні проєкти „Видатні вчені — члени НТШ“ та „Жінка в науці“. Налагоджено співробітництво з Українським бібліотечним товариством у Канаді для оцифрування колекції книг і періодики. За ініціативи членкинь НТШ під керівництвом заступниці голови Товариства Лідії Бойчишин у Львові щороку 11 лютого відзначається Міжнародний день жінок та дівчат у науці.

II. Основними видавничими здобутками за звітний період є: „Записки НТШ“ за редакцією Олега Купчинського (2018: т. 271 (Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін); 2019: т. 272 (Праці Філологічної секції); 2020: т. 273 (Праці Театрознавчої комісії); 2021: завершується підготовка т. 274 (Праці Історично-філософської секції)), „Праці НТШ“ (т. 52—66: Медичні науки (7 т.), Хімічні науки (4 т.), Економічний збірник (2 т.), Фізичний збірник (1 т.), „Наукове товари-

ство імені Шевченка. Енциклопедія“ (2019: т. 4; у 2020—2021 рр. готувався 5-й том, відповідальний редактор Олег Купчинський; значне сприяння в цій справі надає Інститут енциклопедичних досліджень НАН України в особі його директора, дійсного члена НТШ Миколи Железняка), „Вісник НТШ“ (ч. 59—64, відповідальний редактор Степан Гелей), „Математичний вісник НТШ“ (2018: т. 15; 2019: т. 16; 2020: т. 17), книга Павла Штойка в серії „Визначні діячі НТШ“ про Григорія Величка (2018), друге, уточнене й доповнене видання книжки Романа Гайди і Романа Пляцка „Іван Пулюй. Життя і діяльність“ (2019), збірник статей і матеріалів „145 років Наукового товариства ім. Шевченка“ (2019, упорядник Андрій Фелонюк), „Культура і мистецтво західноукраїнського земель 2010—2011“ (2019, відповідальний редактор Володимир Александрович), монографія Степана Гелея „Роман Зубик. Учений і громадянин“ (2021), „Спомини“ Володимира Левицького (2021, упорядник Олег Петрук) та ін. Наприкінці 2020 р. Комісія тіловиховання і спорту ім. І. Боберського почала видавати науковий збірник „Українська тіловиховна традиція“ (головний редактор Андрій Сова). Щорічно з'являються „Вісник Донецького відділення

дичного часопису, заснованого Євгеном Озаркевичем у 1898 р.

III. Детальніше з напрацюваннями комісії і осередків Товариства у 2018—2019 рр. можна ознайомитися в попередніх числах „Вісника НТШ“. Із другої половини березня 2020 р., в умовах карантину, наукові заходи комісії та осередків мали переважно онлайн-формат. З-поміж них варто виділити проведену за участі Комісії екологічних технологій Міжнародну конференцію „Лісова інженерія: техніка, технологія і довкілля 2020“ (28—30 травня 2020 р.), організовану Комісією всесвітньої літератури та міжкультурної комунікації ім. Миколи Лукаша Всеукраїнську наукову онлайн-конференцію „Національна пам'ять у філології: перекладознавчі читання на пошану Роксолани Петрівни Зорівчак“ (9 листопада 2020 р.), III Всеукраїнські наукові читання пам'яті академіка Ростислава Пилипчука (26 лютого 2021 р., Театрознавча комісія), XVI Пастернаківські читання „Археологічні та антропологічні студії у Львівському університеті“ (24 березня 2021 р., Археологічна комісія) та ін.

У березні 2021 р. розпочато науково-просвітницький проєкт до 150-річчя Товариства — „Мовознавча комісія НТШ. Золота колекція“. Авторка ідеї та її реалізаторка — голова цієї комісії Ганна Дидик-Меуш. Уже відбулося дві онлайн-лекції відомих мовознавців Павла Гриценка (12 березня) та Лариси Масенко (26 травня), які набрали на ютуб-каналі „Hanna Dudyk-Meush“, відповідно, 1,4 і 1,2 тис. переглядів.

23 квітня 2021 р. Комісія всесвітньої літератури та міжкультурної комунікації ім. Миколи Лукаша за участі кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики ім. Григорія Кочура ЛНУ ім. Івана Франка провели урочисту академію з нагоди 85-річчя від народження бри-

НТШ“, „Прикарпатський вісник НТШ“ (у 4-х серіях: „Число“, „Слово“, „Думка“, „Пульс“, який включено до переліку фахових видань України з фізичних-математичних і технічних, політичних, медичних наук, відповідно), „Збірник праць Тернопільського осередку НТШ“. У Рівненському осередку НТШ, за участі Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України та Рівненської обласної організації Національної спілки краєзнавців України започатковано видання збірника наукових праць „Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині“ (2019, вип. 1; 2021, вип. 2, головний редактор Андрій Жив'юк, відповідальний редактор Андрій Фелонюк).

„Праці Наукового товариства імені Шевченка. Медичні науки“ (періодик Лікарської комісії НТШ, головний редактор Оксана Заячківська) вже п'ятий рік поспіль виходять в оновленому форматі, з дотриманням усіх вимог до фахових видань (<https://mspsss.org.ua/index.php/journal>). Від 4 лютого 2021 р. це перший і наразі єдиний у Західній Україні часопис, який уведено в міжнародну наукометричну базу Scopus. Редакційна рада журналу також ініціювала й успішно реалізує проєкт під назвою „Наші витоки“, маючи на меті до 150-річчя заснування НТШ оприлюднити у вільному доступі оцифровані перші випуски цього найстарішого українського наукового ме-

танської перекладачки української літератури, дійсного члена НТШ Віри Річ. Виявом співпраці НТШ із департаментом освіти і науки Львівської ОДА став семінар, присвячений 175-річчю від народження дійсного члена НТШ Івана Верхратського (28 квітня 2021 р.). Економічна та Історична комісії 21 травня 2021 р. організували Всеукраїнську наукову конференцію „Одухотворений інтелект — рушійна сила розвитку суспільства“, приурочену 80-річчю дійсного члена НТШ Степана Гелея (за її результатами опубліковано збірник доповідей).

Лише 10—12 осередків упродовж звітнього періоду працювали динамічно, щороку проводили наукові заходи в рамках Наукових (Шевченківських) сесій, готували окремі видання під егідою Товариства.

Дніпровський осередок НТШ (голова — дійсний член НТШ Сергій Світленко) складається з 52 осіб (у т. ч. трьох дійсних) і базується на історичному факультеті Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Щорічно у березні він організовує пленарне і секційні засідання (секція I — „Історія України”; II — „Історія науки, техніки та освіти”; III — „Всесвітня історія”). 6 листопада 2020 р. члени осередку були учасниками і співорганізаторами IV Всеукраїнських Яворницьких наукових читань, присвячених 165-річчю від народження академіка Д. Яворницького.

Донецьке відділення НТШ (голова — дійсний член НТШ Володимир Білецький) продовжувало діяти і в умовах фактичної війни на Донбасі. Майже всі його члени покинули регіон улітку 2014 р. Офісу цей осередок від 2015 р. не має. Бібліотеку (близько 1000 одиниць) врятували тільки частково. Те, що вивезено з Донецька (не більше 30—40 відсотків), переслали частинами в Запоріжжя, Полтаву, Київ, Харків, Рівне та інші міста. Базисна ресурсна організація „Український культурологічний центр“ вимушена змінити юридичну адресу (м. Маріуполь). Усе це суттєво ускладнило діяльність відділення, члени якого станом на 30 вересня 2021 р. (57 осіб, серед них 7 дійсних членів) розпорошені по цілій Україні, США, Польщі (зокрема, дійсні члени

Лідія Бойчишин

Володимир Білецький — у Харкові, Ігор Пасько та Ігор Козловський — у Києві, Йосип Опейда — у Львові, Анатолій Загнітко і Віра Просалова — у Вінниці, Валентина Соболь — у Варшаві). Проте вони беруть активну участь у підготовці видань НТШ, як-от 47-й том „Донецького вісника Наукового товариства ім. Шевченка“.

Численний Івано-Франківський осередок (голова — дійсний член НТШ Василь Мойсишин) сьогодні нараховує 181 особу (у т. ч. 5 дійсних членів) і 13 комісій. Їхніми зусиллями на належному рівні проведено XXXI Наукову сесію НТШ. 20 лютого 2020 р. організовано пленарне засідання та урочисту академію з приводу 20-річчя від створення осередку. Учасниками цього зібрання, крім прикарпатських науковців, стали голова НТШ в Україні Роман Кушнір, члени Президії НТШ Лідія Бойчишин і Дмитро Федасюк, а також голова міста Івано-Франківська Руслан Марцинків.

Загальна чисельність Рівненського осередку НТШ становить 45 осіб (з них двоє — Андрій Бомба й Андрій Жив'юк — дійсні члени). Всі вони працюють у трьох секціях: історії, лінгводидактики і літературознавства, математичного моделювання та обчислювальних методів. Керівник історич-

ної секції А. Жив'юк є головним редактором збірника наукових статей „Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині“, що від 2019 р. видається під егідою осередку. Члени секції математичного моделювання (керівник А. Бомба) організували чергову міжнародну конференцію „Modern Problems of Mathematical Modeling, Automated Control and Information Technologies“ (листопад 2020 р.).

У березні 2020 р. Тернопільський осередок НТШ (понад 400 членів, голова — дійсний член НТШ Михайло Андрейчин) провів XXXI Наукову сесію в семи комісіях та на пленарному засіданні, на яких заслухано 70 доповідей. Організовано низку міжнародних, всеукраїнських і обласних наукових конференцій під егідою Товариства.

В осередку НТШ у Черкасах нині 40 осіб, троє з яких є дійсними членами (Віталій Масненко, Василь Пахаренко, Володимир Поліщук). Протягом 11—23 березня 2021 р. силами цих учених забезпечено роботу XXXII Наукової сесії, що складалася з пленарного засідання і шести засідань у секціях і комісіях. Сукупно під час цього заходу виголошено й обговорено 33 доповіді. Збірник матеріалів наукової сесії готується до друку.

Харківський осередок НТШ 23 березня 2021 р. зібрав усіх зацікавлених на наукову сесію „Суспільно-духовна діяльність українця“ (цій темі присвячено 13 доповідей), чим відновив своє функціонування після кількарічної перерви, спричиненої смертю його попереднього голови Юрія Ранюка.

Певний доробок мають також інші осередки НТШ (Дрогобицький, Київський, Коломийський, Косівський, Кубанський, Сумський). Завершується робота зі створення Вінницького, Одеського і Хмельницького осередків. В організаційній кризі й надалі перебувають місцеві структури НТШ у Луцьку, Ужгороді, Чернівцях, через окупацію не діють Кримський та Слобожанський (Луганськ) осередки.

IV. У звітному періоді Товариство продовжило працю над підготовкою „Енциклопедії НТШ“, яку частково фінансує (3 ставки) Інститут енциклопедичних досліджень НАН України (за домовленістю з Президією НАН України). Окрім того, розпочато укладення наукового збірника „Архівні матеріали НТШ у Львівській національній бібліотеці України імені В. Стефаніка“, яке також реалізується за часткової фінансової підтримки Президії НАН України.

Департаментом внутрішньої та інформаційної політики Львівської ОДА підтримано проекти „Видатні вчені — члени НТШ“ і „Жінка в науці“ (2018), видання „Вісника НТШ“ (2019—2020) та книги Р. Гайди і Р. Пляцка „Іван Пулюй. Життя і творчість“ (2019). Львівська міська рада виділила на проведення заходів до 205-річчя від народження Т. Шевченка 150 тис. грн.

Ведуться перемовини з міською радою Львова щодо пільгових умов оренди приміщень на вул. Винниченка, 26 (1-й і 2-й поверхи). Вдалося домогтися рішення з відшкодування заборгованості за орендну плату. Багато зусиль задля успішного покладення цієї справи докладає заступниця голови Лідія Бойчишин. Триває співпраця з архітектурно-дизайнерським бюро, що виконало нагальні ремонтні роботи у приміщенні на вул. Чупринки, 21, контроль за якими здійснював голова відповідної комісії Юрій Діба.

Фінансова ситуація НТШ у 2021 р., порівняно

з минулими роками, в умовах пандемії істотно погіршилася. Головним джерелом матеріального забезпечення Товариства є друкарня й книгарня, проте остання через карантинні обмеження довго не працювала. Інше джерело грошових надходжень — членські внески і приватні пожертви. На прохання голови НТШ Р. Кушніра щодо спонсорської підтримки Товариства дійсними членами НТШ було зібрано 87 700 грн, що дозволило нарахувати зарплати штатним працівникам Товариства, а також покрити частину комунальних видатків. Налагодилася справа (хоч і не до кінця задовільно) зі сплатою членських внесків. За 2018 р. їх здано на суму 35 350 грн., 2019 р. — 53 700 грн., а 2020 р. — 43 600 грн.

Водночас зростають видатки: збільшилася мінімальна оплата праці співробітників, підвищилася вартість утримання приміщень НТШ, друкарських матеріалів. Залишаються актуальними проблеми використання в зимовий період приміщень на вул. Винниченка, 24 (зокрема бібліотеки й актового залу).

V. Наприкінці своєї звітної доповіді голова НТШ спинився на завданнях Товариства на наступні три роки. Йдеться про потребу проводити подальші міждисциплінарні дослідження; розширювати контакти з українськими та закордонними науковими й освітніми інституціями, передовсім НАН України і провідними університетами України та інших країн; залучати вітчизняну й зарубіжну грантову підтримку досліджень; організувати (у т. ч. у взаємодії з іншими інституціями) конференції, симпозиуми, академії різних рівнів, які присвячені важливим питанням гуманітарних і природничих наук. Президії НТШ у Львові та її Управі слід зосередити більшу увагу на співдії з осередками НТШ в Україні, перш за все з тими, які перебували на тимчасово окупованій Росією території України, і надавати їм усіляку науково-організаційну, видавничу та, за змоги, фінансову допомогу. Паралельно потрібно поглиблювати наукові й науково-видавничі зв'язки з крайовими осередками НТШ в Європі, Америці та Австралії. Пріоритетним завданням у видавничій сфері й надалі є підготовка до друку чергових томів „Енциклопедії НТШ“ (у співпраці з Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України та крайовими Товариствами), „Записок НТШ“, „Праць НТШ“, книжкових серій „Українознавча наукова бібліотека“ і „Визначні діячі НТШ“. На НТШ в Україні лежить обов'язок з видання „Хроніки НТШ“ та „Вісника НТШ“, виконувати який можливо насамперед за фінансового сприяння Світової ради НТШ і крайових осередків.

Потрібно також інтенсивніше впроваджувати сучасні інформаційні технології в діяльність НТШ (мовитися передовсім про наповнення веб-сайту); завершити перереєстрацію періодичних видань Товариства ДАК МОН України; продовжувати упорядкування й опис книжкових та архівних фондів Товариства, оцифрування та передавання в українські бібліотеки книг, які надійшли з НТШ Канади. Потребує покращення робота з налагодження постійного обміну літературою та розсилання видань НТШ у бібліотеки України й за її межі. У фінансово-господарській ділянці варто продовжувати розробку і реалізацію нових форм підтримки діяльності НТШ. При цьому належить також більш дієво використовувати як внутрішні

ресурси Товариства, зокрема членські й добровільні внески, так і зовнішні — спонсорські кошти від державних і приватних установ.

2022—2023 рр. будуть підготовчими роками до відзначення Товариством 150-річчя від його заснування, що охопить цілу низку науково-організаційних і видавничих заходів для святкування цієї ювілейної дати.

Згодом розпочалося обговорення звіту голови Товариства. Головуючий С. Гелей надав слово дійсним членам НТШ Ярославу Яцківу, Зіновію Назарчуку, Миколі Жулинському, Павлові Гриценку, Богданові Якимовичу, Лідії Бойчишин, Михайлові Андрейчину, Василю Мойсичину, Сергію Світленку. Всі виступаючі позитивно оцінили діяльність Управи Товариства протягом останнього періоду. Р. Кушнір відповів на запитання окремих промовців, опісля його звіт схвалено.

У міжчасі голова НТШ вручив диплом почесного члена НТШ заступникові голови Товариства, багатолітньому очільникові Географічної комісії НТШ Олегові Шаблюю.

Другим питанням порядку денного був виступ заступника голови НТШ С. Гелея про підготовку до відзначення 150-річчя НТШ. Доповідач поінформував присутніх про те, що зроблено в цьому напрямку на сьогодні. Зокрема, створено робо-

Петро Куцик

чу групу в складі: Роман Кушнір (голова), Лідія Бойчишин, Степан Гелей, Юрій Діба, Петро Куцик, Роман Плячко, Дмитро Федасюк, Андрій Фелонюк, Роман Яців. На засіданні Президії обговорено й затверджено план заходів, приурочених 150-річному ювілею НТШ, розіслано його структурним підрозділам Товариства для ознайомлення, виготовлено проєкт хоругви (Андрій Гречило), запропоновано проєкт пам'ятника (скульптор Василь Гурмак). На початку липня 2021 р. відбулася зустріч керівництва НТШ з головою Львівської обласної

ради Іриною Гримак, за результатом якої об'їзда 13 липня звернулася до Президента України та Верховної Ради України щодо святкування на державному рівні 150-річчя створення Наукового товариства імені Шевченка. Готується відповідна постанова Верховної Ради України, котру планується прийняти 2022 р.

14 вересня 2021 р. голова НТШ і його заступники мали зустріч із заступником міського голови Львова Андрієм Москаленком, на якій йшлося про ювілей. Відтак підготовлено проєкт розпорядження міського голови Андрія Садового „Про утворення робочої групи з відзначення 150-річчя Наукового товариства ім. Шевченка“ у складі 16 осіб: 7 — від міськради, 9 — від НТШ. Президія НТШ

звернулася до Львівської міської ради з проханням оголосити конкурс на встановлення пам'ятника на честь Товариства.

У „Віснику НТШ” запроваджено спеціальну рубрику „До 150-річчя НТШ”, в якій публікуються аналітичні статті та інформаційні матеріали, пов'язані з цією знаменною датою. З цієї ж нагоди вийшла друком і перша монографія „Роман Зубик. Учений і громадянин“ (2021) авторства С. Гелея.

Виступаючи подав пропозицію на наступному засіданні Ради НТШ заслухати звіти голів комісій (Літературознавча, Всесвітньої літератури та міжкультурної комунікації ім. Миколи Лукаша, Етнографічна, Архітектури та містобудування, Образотворчого та ужиткового мистецтва, Видавничо-поліграфічна, Інститут колекціонерства українських мистецьких пам'яток) у справі підготовки до ювілею. Президія НТШ просить секції, комісії та осередки НТШ розробити власні заходи для відзначення цієї події.

Степан Гелей

Богдан Якимович

Василь Мойсишин

Наступним етапом Загальних звітно-виборних зборів стали вибори голови НТШ. С. Гелей від імени Президії НТШ висунув кандидатуру дотеперішнього очільника Товариства Р. Кушніра, яку також підтримав голова Західного наукового центру НАН і МОН України З. Назарчук. Інших кандидатур не було. Р. Кушнір дав згоду знову виконувати обов'язки керманіча НТШ впродовж наступних трьох років за умови активної підтримки всього Товариства. Присутні в залі відкритим голосуванням (підняттям рук) одностайно обрали головою Товариства Р. Кушніра. Він подякував за довіру й запропонував чотирьох своїх заступників: Лідію Бойчишин, Степана Гелея, Ігоря Мриглода та Дмитра Федасюка. Науковим секретарем Товариства надалі буде Роман Пляцко.

Р. Кушнір оголосив склад пропонованої Президії Товариства: Михайло Андрейчин, Роман Гладішевський, Михайло Глушко, Андрій Гречило, Юрій Діба, Микола Железняк, Ігор Завалій, Анатолій Карась, Богдан Кияк, Богдан Кіндрацький, Олександр Козаренко, Зоряна Купчинська, Олег Купчинський (почесний голова), Петро Куцик, Валентин Максимчук, Василь Мойсишин, Зиновій Назарчук, Сергій Світленко, Ростислав Стойка, Андрій Фелонюк, Валентина Чоп'як, Олег Шаблій, Олег Яськів, Роман Яців. Президію затверджено також одностайно.

Радниками Президії НТШ голова назвав Бориса Білинського, Петра Білоніжку, Павла Гриценка, Миколу Жулинського, Платона Третяка, Ярослава Яцківа. Склад Ревізійної комісії не змінився, її головою переобрано Богдана Новосядлого, а членами — Галину Мідяну й Ігоря Наумка. Насамкінець прийнято ухвалу Загальних звітно-виборних зборів, проєкт якої зачитав науковий секретар Р. Пляцко. Після цього Р. Кушнір закрав засідання, подякувавши всім за активну участь у роботі зборів.

Андрій ФЕЛОНЮК

„НАВІТЬ САМ АЛЬБЕРТ АЙНШТАЙН КОЛИСЬ БУВ ДІЙСНИМ ЧЛЕНОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА”

Бесіда з Галиною Гринь — унікальною постаттю у світовій україністиці

Науковиця, перекладачка, редакторка, лідерка української громади. Водночас її діяльність виходить далеко за межі „етнічної спільноти“. Завдяки своєму таланту, завзяттю та щоденній праці Галина Гринь посіла важливе місце в західній славістиці й закріпила українські дослідження як її повноправний складник.

Нині Галину Гринь знають як редакторку академічного журналу *Harvard Ukrainian Studies* (видання вона очолила 2005 р.), а також

двох принципово важливих англійських збірників статей — *Hunger by Design* (2008) та *After the Holodomor* (2013). Вона є дослідницею української літератури 1920—1930-х і тогочасної культурної політики, з-під її пера вийшли англійські переклади творів Володимира Діброва й Оксани Забужко, за які вона неодноразово отримувала нагороди (буквально на початку жовтня вона здобула *Heldt Prize* від Асоціації жінок-славісток за переклад англійською оповідань Оксани Забужко), числен-

ні статті та розділи в колективних монографіях, викладання в найкращих університетах світу.

2018 р. Галину Гринь обрано на посаду президента Наукового товариства ім. Шевченка в Америці. Розвиваючи численні стратегічні напрями, започатковані її попередником, професором Григорієм Грабовичем, пані Гринь водно-

час вдалося здійснити серйозні реформи й істотно розширити цю організацію. Нині НТШ-А — один із найпотужніших і найвпливовіших україністичних осередків світу, в чому велика заслуга його президентки, життя якої завжди визначали любов до ґрунтовної академічної праці й тверда, етично зумовлена, активна громадянська позиція.

— *Пані Галино, тривалий час ви були активною членкинею НТШ-А. Але, звісно, керувати такою організацією — цілком інакша справа. Які труднощі були очікувані, а які ви для себе виявили, коли обійняли цю посаду?*

— Три роки мого президентства — це в дійсності дуже короткий час. Фактично я мала лише трохи понад рік, відтак почалася пандемія коронавірусу...

Моїм приготуванням до президентства було фактично все моє життя, що проходило в середовищі української повоєнної еміграції. Багато років я викладала по різних університетах, брала участь в організованому українському житті. Тож тепер свого роду кульмінація — не остаточна, адже попереду ще є трохи роботи.

Моя заангажованість у громадське життя, в українську справу почалася в 1970-ті, з роботи в різних комітетах оборони політв'язнів СРСР й участі в конференціях. Згадую 1974 рік, коли ми, група студентів, приїхали на міжнародну конференцію славістів у канадському місті Банф, де були присутні численні англійські видання. Наш друг Андрій Бандера, син Степана Бандери, телефонував до Андрея Сахарова, той готував на наше прохання заклик до конференції заступитися за Валентина Мороза (він у той час оголосив у в'язниці голодування), а ми — відповідні петиції. Згодом на якийсь час ця активність урвалася: я почала викладати українську мову й літературу, писала дисертацію (довго її дописувала, бо весь час заважали інші справи). Працювала в Торонто у двох університетах, у Манітобі. Згодом перейшла до Гарварду, викладала в літній школі для студентів-українців, потім було шість років у Єйльському університеті.

Досвід Єйла був особливо важливий, бо в цій елітній школі я була практично наодинці з україністичними студіями, у вільному плаванні поміж американцями. Від 1996-го до 2002 р. там діяла програма Yale-Ukraine Initiative, на яку мільйон доларів пожертвував меценат Юрій Чопівський. Розширення українських фондів в університетській бібліотеці, щорічні міжнародні конференції, стажування — це все була неабияка практика. Я побачила зсередини, як кшталтується американська еліта, як від першого курсу дбають про перспективних студентів, працюють із ними. Так, це

свого роду інтелектуальна „олігархія“, бо йдеться про справді малу групу, але на дуже високому культурному рівні, і саме це забезпечує культурну тяглість держави.

— *НТШ-А вирізняється з-поміж багатьох еміграційних осередків потужною науково-видавничою програмою, чи не так?*

— Якщо йдеться про суто наукову україністичну діяльність, то її центр у Штатах — це Український науковий інститут Гарвардського університету (УНІГУ). Хоч його й уфундувала свого часу громада, а все ж там громадський вплив не аж так відчутно. Для академічного середовища це, гадаю, радше добре. Натомість у НТШ-А той компонент чується дуже сильно.

— *За якими напрямами працює Шевченківське товариство?*

— Від самого початку НТШ було неурядовою організацією, заснованою на громадських засадах. Кошти, за які розбудовувалося НТШ у Львові наприкінці ХІХ ст., — це до великої міри гроші з України Східної, гроші Симиренка, Чикаленка, Кониського, Антоновича та інших жертводавців. На еміграції Товариство й поготів залежить від пожертв української громади, яка, слід сказати, набагато більш зріла і віддана від громад інших національностей.

Структурно НТШ-А поділяється на секції: філологічну; історичних, правничих і суспільних наук; мистецтвознавчу й музикознавчу; а ще медично-біологічну й математичних, фізичних і технічних наук.

— *Дещо несподівано, що йдеться й про точні та природничі науки, адже в Україні НТШ-А уявляють суто україністичною, культурницькою інституцією.*

— Від початку був задум створити свого роду відповідник академії наук. Українські науковці, які емігрували до США після Другої світової війни, не одразу мали змогу ввійти в американську академічну спільноту. Тож для них „Записки НТШ“ були способом оприлюднити результати своїх досліджень. Видавали й книжки — на різні теми і різної якості. Видавнича діяльність посправжньому стала на ноги з приходом до НТШ-А професора Г. Грабовича. Коли його 2009 р. обрали науковим секретарем, він запропонував велику програму з відзначення 200-річчя Шевченка. Це був поворотний момент: Товариство верталося до виконання своїх підставових, „статутних“ обов'язків і залучало до співпраці найкращих науковців світу. Ця програма, що почалася як ювілейна, діє й далі. Вона вийшла за межі самої тільки шевченкіяни у строгому сенсі, й ми долучилися, зокрема, до видання Повного зібрання творів Пантелеймона Куліша.

— *Хто ваші „руки“, помічники?*

— Проект шевченкіяни існує більш-менш незалежно від секцій. Крім секцій, у НТШ-А є й правління. Президент, віцепрезидент, науковий секретар — усі вони координують роботу секцій. Водночас створено різні міжсекторальні комісії, їх дуже багато. От така децю гібридна структура.

Крім того, окремо від „шевченківської“ програми постав так само міжсекційний Інститут джерелознавства; його також очолює професор Г. Грабович. Інститут джерелознавства працює суто в

ділянці українознавства й тримає завдяки керівникові дуже високу планку.

Маємо також бібліотеку й архіви. Бібліотека в нас велика, містить чимало еміграційних видань із колекцій цікавих українських громадських і політичних діячів. Частина бібліотеки, а саме дублетні примірники книжок, плануємо висилати в Україну та в бібліотеки по всьому світу. Архів теж неабиякий цікавий, хоч і менший, ніж в Українській вільній академії наук (УВАН).

Постійна співпраця з УВАН — це наша мета, бо немає ближчої нам інституції. Поза тим ми перебуваємо в постійному контакті з багатьма українськими організаціями в Нью-Йорку, приміром, тісно співпрацюємо з Українським інститутом Америки й Українським музеєм.

До речі, нас вельми цікавлять не тільки дослідницькі, а й суто культурні проекти, як-от концерти сучасної української класичної музики, що ними опікується наш славний композитор Вірко Балеї. Співпрацюємо з програмою МАТІ (Музика при Українському інституті Америки), яку започаткували знамениті українсько-американські виконавці, скрипаль Олег Крися й піаніст Микола Сук, а тепер веде скрипалька Соломія Івахів. (До речі, Микола Сук також став нещодавно членом НТШ-А.) Авжеж культурний чинник надзвичайно важить.

— *Розкажіть про взаємодію різних українських осередків у США. Чи не потребують вони об'єднання?*

— Усі ці організації справді дуже близькі за своїми завданнями — та й за людським складом. Скажімо, президент УВАН Альберт Кіпа працює в нашій управі, а Григорій Грабович очолює Шевченківський комітет в УВАН. Науковий секретар УВАН Анна Процик — у президії НТШ-А. Людей не так багато, тож бачимо тих самих осіб в обох інституціях. Щороку ми робимо Шевченківську конференцію, в якій беруть участь УВАН, НТШ-А, УНІГУ й Український інститут Америки. Але про повне злиття, ясна річ, не йдеться, бо завжди є свої спрямування, амбіції й водночас традиції, що їх не хочуть полишати. Тож ці організації, співпрацюючи, живуть собі кожна своїм життям — в окремих будівлях, із власними фондами та книгозбірнями.

Архіви НТШ-А ми поступово опрацьовуємо, до нас часто приїжджають дослідники на стажування. Нещодавно встановили співпрацю з програмою Фулбрайта. Різні події — симпозіуми, доповіді — відбуваються майже щотижня. Видавничу комісію опікується підтримкою україністичних видань. Часто-густо, коли якийсь західний українознавець напише книжку англійською мовою, щоби видати її, потрібне дофінансування. Якщо книжка добра, НТШ-А дотує публікацію. У справі стипендій наш головний принцип полягає в тому, щоби працювати не з інституціями, а напряду з науковцями. Тож до нас потрапляють різні цікаві проекти, які в такий спосіб можуть оминати „місцеву ієрархію“.

— *Наукова інституція з довгою історією нині мусить „вмонтовувати“ себе в сучасний контекст?*

— Саме тому протягом останніх місяців ми серйозно реорганізували наш „штаб“. Нещодавно до нас приєднався Маркіян Добчанський, який закінчив докторат у Стенфордському університеті. Продовжує працювати в НТШ-А відомий письменник Василь Махно, він редагує серію мемуаристики, засновану на фондах у наших архівах, і веде програму щотижневих виступів у будинку НТШ на Мангеттені.

Значна частина повоєнних інституцій поступово відживає і вмирає. До нас натомість доєднується молодше покоління, чимало серйозних фахівців. Найближчим часом, надіємося, Видавничу комісію очолить професорка Лада Біланюк, антропологиня та лінгвістка з Університету Вашингтона в Сіетлі, а Стипендійну — етномузикологиня Адріана Гельбіг, професорка з Пітсбурзького університету. Олена Ніколаєнко видає в нас електронний бюлетень. Серед наших колег добре знайомі в Україні історик Тимоті Снайдер і Маргарита Балмаседа, яка пише про енергетику; Гарві Голдблат (він очолював славістичний відділ в Єйлі) також приєднався до нас; із нами й гарвардський мовознавець Майкл Флаєр, а дослідник східноєвропейської юдаїки Йоханан Петровський-Штерн із Північно-Західного університету в Чикаго стане нашим науковим секретарем. **Зрештою, навіть сам Альберт Айнштайн колись був дійсним членом НТШ!** У 1929-му його запросила Математично-природописно-лікарська секція у Львові.

Під час Майдану, коли йшло до серйозного конфлікту й почалися вбивства, цілий академічний світ повстав. Про Майдан у режимі реального часу писали і професори, і молоді науковці з усіх усюдів. Здебільшого вони раніше пройшли або через власне Гарвард, або через Гарвардську літню школу, де викладали українці (наприклад, я була першою вчителькою української мови в Тимоті Снайдері), або через інші україністичні осередки. Тоді ж Андреас Умланд організував петиції й декларації, які багато чого змінили.

Один із наших українських проектів постав у відповідь на Майдан. Треба було щось зробити для тих студентів, чий батьки там загинули, як і для тих, кому довелося виїхати з окупованих територій. Зі співбесід із ними я винесла неймовірний досвід; сила духу цих, можна сказати, дітей відкривала велику картину нашого відродження. Це була велика робота, але напрочуд вдячна: кожен із тридцяти переможців конкурсу отримав по \$2000, а згодом вони нам писали, що це кардинально змінило їхнє життя.

Є й інші стипендії: конкурс „Найкращий молодий математик України“, Премія імені Платона Костюка в галузі біомедицини. Під час пандемії, коли раптово закрили кордони, ми створили стипендійний фонд допомоги студентам-громадянам України, які залишилися в Америці без доступу до фінансування. Часом треба поєднувати наукові почини з викликами дня і вірою в наше майбутнє.

Наталія ЧЕРКАС,
Тарас МАРТИН

За матеріалами газети
„День“ (10 листопада 2021 р.)

ЗАГАЛЬНІ ЗВІТНІ ЗБОРИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНІ

Леонід Тимошенко

Ярослава Мельник

Ростислав Чопик

Ганна Дидик-Меуш

Володимир Парубій

Загальні звітні збори НТШ в Україні, що відбулися 18 грудня 2021 р., підсумували роботу Товариства за минулий рік. В актовій залі Львівського національного університету імені Івана Франка зібралося близько 100 дійсних і звичайних членів, а також прихильників НТШ.

Збори вступним словом відкрив голова НТШ Роман Кушнір, який згадав дійсних членів Товариства, котрі відійшли у вічність протягом звітного року,— Стефанію Павлишин (5 січня 2021 р., Музикознавча комісія), Василя Гориня (12 квітня, Літературознавча комісія), Любомира Сеника (17 квітня, Літературознавча комісія), Оксану Франко (17 вересня, Етнографічна комісія), Любомира Пирога (19 жовтня, Лікарська комісія) та Петра Яснія (13 листопада, Комісія механіки, Тернопільський осередок). Присутні хвилиною мовчання вшанували їхню пам'ять.

На першому засіданні заслухано п'ять доповідей. Леонід Тимошенко розповів про Берестейські собори та Берестейську унію 1596 р. Взаєминам Василя Щурата й Івана Франка свій виступ присвятила Ярослава Мельник. Ростислав Чопик поділився спостереженнями про вшанування 150-літнього ювілею Лесі Українки. Словник і словникарі в історії України ХХ — початку ХХІ ст. стали предметом розгляду Ганни Дидик-Меуш (приурочено 155-річчю від народження проф. Євгена Тимченка і 80-річчю створення Львівського лексикографічного осередку). Володимир Парубій, з нагоди 130-річчя Євгена Коновальця, актуалізував його політичні уроки. Із текстами перелічених виступів можна ознайомитися в цьому числі „Вісника НТШ“.

Друге засідання зборів розпочалося звітною доповіддю голови Товариства, в якій зосереджено увагу на науково-організаційній, представницькій, науково-видавничій та фінансово-господарській діяльності, а також вказано здобутки осередків НТШ упродовж 2021 р. (докладно про них ідеться в матеріалі про Звітно-виборні збори НТШ 2 жовтня 2021 р.).

Роботу комісій у шести секціях охарактеризували співдоповідачі Р. Кушніра — Степан Гелей (Історично-філософська секція), Зоряна Купчинська (Філологічна), Михайло Глушко (Етнографії та фольклористики), Юрій Діба (Мистецтвознавства), Ігор Мриглюд (Фізико-математична) та Ростислав Стойка (Природознавства і медицини). Звіт голови НТШ за 2021 р. Загальними зборами затверджено. Незважаючи на складні умови праці, спричинені епідемією коронавірусу та карантинними обмеженнями, діяльність Президії, секцій, комісій та осередків Товариства визнано задовільною, зокрема високо оцінено роботу Президії з підготовки до відзначення 150-ліття НТШ. Наприкінці зібрання голова Ревізійної комісії Богдан Новосядлий зачитав звіт про господарський та фінансовий стан Товариства в 2021 р. (доходи становили 1 371 487 грн, а витрати — 1 600 032 грн), підкресливши, що фінансових порушень не виявлено. Учасники зборів апробували цей документ.

На завершення засідання присутні прослухали концерт фортепіанної музики Віктора Косенка (до 125-річчя композитора) у виконанні аспіранта Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка Ростислава Федина.

Андрій ФЕЛОНЮК

ПРЕЗИДІЯ НТШ ЩИРО ВІТАЄ ГОЛОВУ КРАЙОВОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У СЛОВАЧЧИНІ, АКАДЕМІКА МИКОЛУ МУШИНКУ З ЙОГО СЛАВНИМ ЮВІЛЕЄМ — 85-РІЧЧЯМ ВІД НАРОДЖЕННЯ!

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО МИКОЛИ ЖУЛИНСЬКОГО,
АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ, ДІЙСНОГО ЧЛЕНА НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

Здається, зовсім недавно ми в Ужгороді викохували сердечними, щирими словами Тебе, Пастиря родової пам'яті, духовної і матеріальної культури русинів-українців, Будителя національної свідомості й історичної пам'яті невідривної гілки українського народу, органічної частки українського етносу — єдинокровних русинів, карпаторосів, а вже назрів новий ювілей — 85-річчя і з'явилася нова, щаслива й приємна нагода висловити Тобі, великому подвижникові на ниві української науки, культури, літератури, нашу повагу, любов і захоплення Твоїм працелюбством.

Ти, друже Миколо, унікальний вчений — етнограф, фольклорист, славіст, історик, літературознавець, мовознавець, мистецтвознавець, письменник, культуролог... Ставлю три крапки, бо перелік Твоїх науково-дослідних і творчих іпостасей може

ще довго тривати. Мимоволі згадується таке ж всеохопне заангажування Івана Франка, Бориса Грінченка, Володимира Гнатюка необхідністю тягнути національного воза, завантаженого величезною громадою нерозв'язаних, недосліджених, нез'ясованих „білих плям“ в історії, літературі, культурі й мистецтві рідного народу. Ти, дорогий друже Миколо, серед них. Твоє ім'я стоїть у ряду цілої плеяди видатних, духовних пастирів українського народу.

Багато тривоги, переживань і намагань упослідити Тебе, Твою працю випало на Твою долю, але Ти не скорився, навпаки, набув внутрішню свободу і утвердився у високій, благородній вірі у своє покликання, в національне призначення жертвовно і самовіддано служити Україні. Ти посвятив себе наукам і вперто, наполегливо, всупереч ізоляціям, заборонам, компрометаціям торував свій шлях до істини.

Дорогий наш академіку Національної академії наук України!

Для мене висока честь і велика приємність привітати Тебе з високим ювілеєм та побажати успішно, в доброму здоров'ї та при щоденному робочому столі у творчій співпраці з вірною дружиною і помічницею Магдою долати нові часові перевали, простуючи до нових ювілейних пошанувань! Із радістю і захопленням Твоїм творчим звитязством.

6 лютого 2021 р.

НАУКОВИЙ ФОРУМ З НАГОДИ 80-РІЧЧЯ ПРОФЕСОРА СТЕПАНА ДМИТРОВИЧА ГЕЛЕЯ

21 травня 2021 р. на базі Львівського торговельно-економічного університету відбулася всеукраїнська наукова конференція на тему „Одухотворений інтелект — рушійна сила розвитку суспільства“, приурочена 80-річчю професора Степана Дмитровича Гелея.

Організатори конференції — Львівський торговельно-економічний університет, Наукове товариство ім. Шевченка. Співорганізатори — Львівський національний університет ім. Івана Франка, Інсти-

тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Відкрив конференцію ректор університету, професор П. Куцик, який привітав її учасників з початком роботи, а професора С. Гелея — з нагоди 80-річного ювілею.

З вітальним словом виступив голова Наукового товариства ім. Шевченка в Україні, професор, академік НАН України, директор Інституту приклад-

них проблем механіки і математики ім. Я. Підстригача НАН України Р. Кушнір.

У роботі конференції взяли участь 53 вчених у галузях історії, філософії, філології, географії, фізики й математики, економіки та права. Серед них: 2 академіки; 31 доктор наук, професор; 18 кандидатів наук, доцентів. Це, зокрема: Петро Куцик (д-р екон. наук, проф., ректор Львівського торговельно-економічного університету) „Степан Гелей: особистість, творчий шлях і сучасність“; Микола Литвин (д-р іст. наук, проф., завідувач відділу „Центр дослідження українсько-польських відносин“ Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) „Збірна пам'ять народу: історичний часопростір професора Степана Гелея“; Олег Шаблій (д-р геогр. наук, проф., завідувач кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету ім. І. Франка) „Фундаментальна монографія про Романа Зубика — ученого і громадянина“; Василь Футала (д-р іст. наук, проф. кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка) „Історія української кооперації у науковому доробку професора Степана Гелея“; Андрій Фелонюк (канд. іст. наук, старший науковий співробітник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України) „Співпраця Степана Гелея з Науковим товариством ім. Шевченка“; Валентин Вісин (д-р іст. наук, проф. кафедри права Луцького національного технічного університету) „Подвижники кооперативної ідеї в Україні“; Мирон Капраль (д-р іст. наук, проф., керівник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України) „Модель соціального та економічного розвитку домодерного українського міста (на прикладі Львова)“; Андрій Гречило (д-р іст. наук, провідний науковий співробітник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства Національної академії наук України, голова Українського геральдичного товариства) „Герби та прапори сіл Рогатинщини“; Михайло Гнатюк (д-р філолог. наук, проф., завідувач кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету імені І. Франка) „Між кооперацією та літературним модернізмом (Остап Луцький та Іван Франко в літературних дискусіях)“; Петро Шкраб'юк (д-р іст. наук, старший науковий співробітник відділу нової історії України Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) „Шевченкіана Степана Гелея“; Михайло Глушко (д-р іст. наук, проф. кафедри етнології Львівського національного університету ім. І. Франка) „Володимир Гнатюк — музеєзнавець“; Іван Сварник (директор ЛОУНБ, член комісії з перейменувань вулиць і площ Львова) „Вітовський проти Держинського (з історії новітніх перейменувань вулиць Львова)“; Василь Гурмак (проф. Львівської національної академії мистецтв) „Проблеми культури та духовності України в контексті діяльності Львівського торговельно-економічного університету“; Мирослав Аліман (канд. екон. наук, доц.), Тетяна Оніпко (д-р іст. наук, проф., завідувачка кафедри документознавства та інформаційної діяльності в економічних системах вищого навчального закладу Укоопспілки „Полтавський університет економіки і торгівлі“) „Вплив держави на кадрову політику

вітчизняної споживчої кооперації в 20—30-і роки ХХ ст.“; Володимир Баран (д-р іст. наук, проф., завідувач кафедри історії України та археології Волинського національного університету імені Лесі Українки) „Переслідування релігії та церкви в Західній Україні: 1939—1941 рр.“; Сергій Гальчак (д-р іст. наук, проф. Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського) „Мова, історія — основа національної єдності, ефективна зброя інформаційного протиборства“;

Вітання ювіляра

Костянтин Кондратюк (д-р іст. наук, проф. кафедри новітньої історії України Львівського національного університету ім. Івана Франка) „В'ячеслав Липинський (1882—1931) — історик, ідеолог українського консерватизму“; Богдан Якимович (д-р іст. наук, проф. кафедри краєзнавства Львівського національного університету ім. І. Франка); Василь Горинь (канд. філос. наук, літературознавець) „Рогатинська земля в контексті історичних досліджень професора Степана Гелея“; Олексій Сухий (д-р іст. наук, проф., завідувач кафедри новітньої історії України імені М. Грушевського Львівського національного університету ім. І. Франка) „Омельян Терлецький — дослідник історії Запорізької Січі“; Василь Марочко (д-р іст. наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України) „Національно-державницькі та кооперативні ідеї „Артільного батька“ Миколи Левитського“; Володимир Кривонос (канд. іст. наук, доц., штат Нью-Джерсі, м. Кліфтон, США) „Польсько-турецькі політичні відносини в середині XVI — першій половині XVII ст. та їх вплив на розвиток торгівлі“; Сергій Світленко (д-р іст. наук, проф. Дніпровського національного університету імені О. Гончара) „Про категорії історичного часу та історичного простору в процесі історичного пізнання“; Ігор Гирич (д-р іст. наук, проф., член-кореспондент УВАН) „Українське купецтво та російські купці у Києві: проблема національно-визвольного руху на Наддніпрянщині (початок нового часу)“ та ін.

Ювіляр виступив з доповіддю „Одухотворений інтелект — рушійна сила розвитку суспільства“.

Богдан СЕМАК

ВІДКРИТО ПАМ'ЯТНИК ФІЛАРЕТУ КОЛЕССІ

У 2021 р. минуло 150 років від народження визначного українського композитора, етнографа, фольклориста, музикознавця Філарета Колесси (1871—1947). Він народився в селі Татарське (нині Піщани) біля Стрия, а виховувався у сусідньому селі Ходовичі, де батько був священником. Освіту отримав у Стрийській гімназії, Віденському та Львівському університетах. Працював у гімназіях Львова, Стрия, Самбора. Автор хрестоматії „Українська усна словесність”, посібника „Шкільний співаник” та „Історії української етнографії”.

Ф. Колесса був активним діячем у Науковому товаристві ім. Шевченка. Разом з братом Олександром співпрацював з Етнографічною комісією НТШ (з 1929 р.), у сфері якої здійснив свої етномузикознавчі задуми. 22 грудня 1909 р. вченого обрано дійсним членом НТШ. Згодом він напише відомі праці, присвячені аналізу спадщини Миколи Лисенка, Івана Франка, Тараса Шевченка, Маркіяна Шашкевича та ін.

150-річний ювілей Філарета Колесси широко відзначала спільнота Наукового товариства ім. Шевченка. Разом з вченими Франкового університету проведено Урочисту академію, цій же події присвячено наукову сесію НТШ. У „Віснику НТШ” опубліковано розлогу статтю Ірини Довгалюк „Життєвими та науковотворчими шляхами академіка Філарета Колесси” (ч. 65). На батьківщині вченого йому відкрито

пам'ятник.

Переможцем конкурсу спорудження Філарету Колесі пам'ятника став старший викладач кафедри скульптури Львівської національної академії мистецтв Тарас Мороз. Ідея відкриття пам'ятника належить члену Історичної комісії Товариства Романів Мелеху. Впродовж лютого—жовтня 2021 р. йому вдалося досягти згоди щодо виділення земельної ділянки на відкриття пам'ятника, отримати кадастровий номер, підтримку депутатського корпусу Стрийської ОТГ та затвердити кошторис (619 тис. грн).

Пам'ятник Філарету Колесі відкрито 30 жовтня 2021 р. у с. Піщани Стрийської об'єднаної територіальної громади за участю Стрийського чоловічого хору „Каменярь” (керівник Степан Целюх). На відкритті пам'ятника були присутні понад 6 сотень мешканців Підгірцівського старостівства (староста округу Володимир Лялька), громадсько-політичні та культурно-освітні діячі Стрийщини.

Відкрили пам'ятник голова Стрийської ОТГ Олег Канівець та науковий секретар НТШ Роман Пляцко. Стиль пам'ятника у формі погруддя було погоджено з представниками великої музичної родини Колесів, яку представляв заслужений артист України, професор Львівської національної музичної академії ім. М. Лисенка Ярема Колесса.

Редколегія
„Вісника НТШ”

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА ПРО УКРАЇНСЬКОГО ЕКОНОМІСТА, СОЦІОЛОГА, ТЕОРЕТИКА ТА ІСТОРИКА КООПЕРАЦІЇ, ДІЙСНОГО ЧЛЕНА НТШ ІЛЛЮ ВИТАНОВИЧА

Відкриття на фасаді Дому кооперації у Львові (вул. Технічна, 1) пам'ятної таблиці Іллі Вітановичу*

Ілля Вітанович (09. 08. 1899 — 30. 12. 1973) Івано-Франківської обл.). Середню освіту здобув народився в м. Бурштин (нині Галицького р-ну) був у приватній гімназії „Рідної школи” в Рога-

* 23 листопада 2021 р. Президія Наукового товариства ім. Шевченка одногослосно підтримала ініціативу Економічної комісії НТШ та Вченої ради Львівського торговельно-економічного університету встановити на фасаді Дому кооперації у Львові пам'ятну таблицю визначному вченому та діячеві НТШ Іллі Вітановичу та приурочити названу подію 150-річчю Товариства.

тині та у філії Академічної гімназії у Львові. У січні 1917 р. служив в австрійському війську, де отримав військове звання підхорунжого. Учасник

встановлення української влади у Львові 1. 11. 1918 р., очолював групу гімназистів. Воював у лавах Української Галицької Армії (УГА). Після переходу УГА на Наддніпрянщину брав участь у боях із військами А. Денікіна. 1921 р. навчався в Українському таємному університеті, а у 1923—1927 рр.— у Львівському державному університеті, де вивчав соціальну й економічну історію у

професора Ф. Буяка. 1928 р. здобув кваліфікацію вчителя середніх шкіл. 1930 р. захистив докторську дисертацію.

Працюючи у торговельній гімназії товариства „Рідна школа“, І. Витанович не полишав наукової роботи. Він підтримував дружні стосунки і тісно співпрацював з професором Ф. Буяком, який очолював кафедру та інститут при університеті. Саме в цих інституціях розробляли такі теми, як „Roczniki z dziejów społecznych i gospodarczych“, „Badania“ та ін. Як згадував про ті часи І. Витанович, Ф. Буяк „скеровував фахові праці для міністерства хліборобства в Варшаві. Він хвалився тим, що я написав в українській мові і була б велика образа, якби я йому чогось не показав. За мене часто показували мої українські статті товариші, яких я стягнув до студій у Буяка — добрий мій товариш з гімназійних ще років І. Гладилович (1944) і Р. Зубик — вони оба теж по мені склали докторати у проф. Буяка“.

Завдяки І. Крип'якевичу та М. Кордубі ще зі студентських років І. Витанович почав працювати в комісіях Історично-філософської секції НТШ. Значну допомогу в його наукових пошуках надавали В. Гнатюк та директор Бібліотеки В. Дорошенко.

1932 р. була організована Комісія нової історії України у складі Історично-філософської секції. Її головою у 1932—1934 роках було обрано І. Крип'якевича, заступником — І. Витановича, секретарем — М. Андрусяка. Серед 15 членів Комісії активними були І. Карпинець, І. Витанович, Р. Роздольський, М. Андрусяк (Хроніка НТШ.— Ч. 72.— С. 82).

У 1933 р. І. Витановича обрано дійсним членом НТШ. Дехто з його колег вважав, що це було зроблено з метою прив'язати молодого ученого до НТШ і не дати заманити його кар'єрою до роботи у будь-якій польській інституції. Адже відомо, що професор Ф. Буяк пропонував І. Витановичу писати габілітаційну працю, хоча добре знав, що доцентом в університеті його не затвердять.

У НТШ І. Витанович розгорнув бурхливу діяльність. Його обирають членом Головного Відділу (на цій посаді він пропрацював до січня 1940 р.). Разом зі своїм товаришем по торговельній школі Є. Пеленським прилучився до фінансової стабілізації НТШ, використовуючи для цього зв'язки з кооперативними організаціями. Певний

час І. Витанович був заступником секретаря Історично-філософської секції, співorganizатором та одним із керівників Комісії економіки, соціології і статистики, до якої приєдналися визначні діячі українського кооперативного руху Ю. Павликівський, К. Коберський, Є. Храпливий. Він також був організатором Комісії нової історії України та її головою. Його заступником обрали І. Карпінця, секретарем — О. Прицака. Із 17 членів Комісії з доповідями виступали: І. Крип'якевич, І. Витанович, М. Пасіка, О. Прицак, Н. Гірняк, О. Доценко (Хроніка НТШ.— Ч. 74.— С. 25).

Аби по заслугі оцінити внесок І. Витановича в діяльність НТШ у 1937—1942 роках, звернемо увагу лише на деякі фрагменти його участі у роботі Головного Відділу — керівного органу цієї поважної наукової інституції. На засіданні Відділу 30 грудня 1937 р. І. Витановича затверджено референтом Культурно-історичного музею і Музею воєнних пам'яток.

20 січня 1938 р. на пропозицію І. Витановича Відділ обговорив питання щодо створення фондів для підтримки наукової діяльності, проведення анкетування звичайних членів Товариства для заснування Товариства прихильників української науки. Було підтримано пропозицію провести з цього питання засідання Президії і запросити для інформування присутніх І. Витановича.

1 лютого 1938 р. обрано Наукову Раду, до якої увійшли члени Президії Відділу, директори секцій та три дійсні члени, зокрема І. Витанович, Є. Пеленський і З. Храпливий. Наукова Рада керувала науковою діяльністю Товариства. Це значно поощувало працю в усіх секціях, комісіях та музеях, сприяло підготовці матеріалів до друку, допомагало стипендіями деяким старшим науковцям (проф. М. Возняку) та молодим вченим.

17 лютого 1938 р. Відділ розглянув кадрові питання, зокрема розмежування посад директора та бухгалтера (книговода) книгарні, які до того часу поєднувалися в одній особі. У дискусії щодо цього І. Витанович взяв активну участь. Саме він запропонував, щоб це питання вирішила Президія на чолі з директором М. Капустою.

Уже 13 квітня 1938 р. на засіданні Відділу заявлено про те, що в результаті оголошеного конкурсу в часописах на посадах директора книгарні та книговода зголосилося працювати 14 осіб. Після детального обговорення кандидатур, у якому взяв участь І. Витанович, Відділ підтримав О. Білевича та М. Колтунюка.

І. Витанович підтримав наукове відрядження директора культурно-освітнього музею Я. Пастернака до Німеччини терміном на один місяць, запропонувавши оформити йому відпустку і виплатити на передбачені потреби 200 зл. гонорару (Міністерство освіти виділило на наукове відрядження Я. Пастернака 400 зл.).

А 12 травня 1938 р. І. Витанович узяв участь у дискусії щодо вироблення статуту, за яким мали функціонувати підприємства НТШ; 19 травня висловив свою думку стосовно керівника друкарні; 22 вересня поділився міркуваннями щодо бюджету Централі на першу половину 1938 р.; 28 вересня підтримав створення фінансової секції НТШ під назвою Товариства прихильників НТШ. Ученого було включено до складу комісії з розробки статуту названого Товариства, його ж відрядили на збори комісії господарсько-стипендіального фонду, що мали відбутися 29 вересня 1938 р.

30 грудня 1938 р. І. Витанович звернув увагу Президії та голів секцій на потребі врахувати під час святкових виплат стипендій той немаловажний факт, що частина працівників НТШ працює безплатно.

З 1 жовтня 1938 р. почав функціонувати трирічний Кооперативний ліцей, який розташовувався на правому крилі другого поверху Дому кооперації на вулиці Технічній, 1, де займав п'ять аудиторій. Директором ліцею призначено І. Витановича.

У приміщенні Кооперативного ліцею І. Витанович серед інших визначних кооперативних діячів, таких як І. Филипович, М. Капуста, Ю. Шепарович, А. Палій, читав українським студентам Академії закордонної торгівлі (нині Львівський торговельно-економічний університет) лекції. Студенти мали можливість „з перших вуст” дізнатися про проблеми кооперації та про інші сфери економічного життя.

2 лютого 1939 р. на засіданні Історико-філософської секції І. Витанович услід за І. Крип'якевичем звернув увагу на затягування друку важливих наукових видань і запропонував доручити комусь конкретно бути відповідальним за цю важливу частину роботи. Виділ поклав відповідальність за видавничу діяльність НТШ на В. Сімовича. На засіданні Виділу 10 травня 1939 р. І. Витанович підтримував думку своїх колег, яка полягала в тому, щоб друкувати наукові видання Товариства лише в тому випадку, коли є для цього потрібні засоби. Місячник „Сьогочасне і минуле” повинен бути самокупним. Йшлося про те, аби організувати фінансову допомогу економічних інституцій, припинити підвищення заробітної платні службовцям аж доти, доки мине економічна криза, припинити прийом на роботу нових службовців і скоротити тих, без яких можна було обійтися, в усіх інституціях НТШ максимально запровадити режим ощадності.

9 червня 1939 р. Виділ на своєму засіданні розглянув питання про приміщення для розширення бібліотеки. Для його вирішення була створена комісія, до складу якої увійшов І. Витанович. На цьому ж засіданні його затвердили заступником голови Виділу.

25 червня 1939 р. на Загальних зборах Наукового товариства ім. Шевченка обрано новий склад Виділу. До нього ввійшли І. Боднар, І. Витанович, І. Грабар, М. Капуста, Є. Пеленський. Головою обрано І. Раковського.

У дискусії взяла участь: М. Андрусак, Т. Бурчинський, В. Гнатишак, І. Свенціцький, К. Студинський, В. Сімович, П. Ісаїв, І. Копач, К. Коберський, І. Витанович, В. Кубійович, М. Стахів, о. Гриньох, Ю. Полянський (Українські вісті.— 1939.— Ч. 145 (1054).— 27 черв.— С. 3; Наш прапор.— 1939.— 30 черв.— С. 2).

26 листопада 1941 р. І. Витанович як заступник секретаря Виділу звертався до Центросоюзу, Маслосоюзу, Ревізійного союзу українських кооперативів (РСУК) та Народної торгівлі з проханням надати НТШ матеріальну допомогу. Він нагадав про наявність спеціального фонду, призначеного для потреб Українського Центрального Комітету у Кракові, і про те, що інформацію про цей фонд міг надати його голова В. Кубійович. Також І. Витанович повідомляв про те, що Львівський магістрат формує бюджет на 1942 рік і закликав негайно вийти з пропозиціями щодо фінансування НТШ.

На засіданні Виділу 6 грудня 1941 р. І. Витанович від імені Історичної секції повідомив про ступінь підготовки археологічного наукового збірника та збірника, присвяченого М. Грушевському. Секція вирішила провести реєстрацію всіх краєвих і закордонних істориків. Була також прийнята пропозиція І. Витановича щодо упорядкування та доповнення життєписів дійсних членів НТШ.

Останнє засідання Виділу, у якому взяв участь І. Витанович, відбулося 20 серпня 1942 р.

Із встановленням радянської влади в Західній Україні 1939 р. І. Витановича запрошено на посаду професора новітньої історії України Львівського університету. Він був обраний старшим науковим співробітником Інституту суспільних наук АН УРСР (нині Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). Проте останній відмовився від посади професора й емігрував до Німеччини. У післявоєнні роки викладав українську новітню історію в Українському вільному університеті та економічні дисципліни в Українській вищій економічній школі (Мюнхен, Німеччина). Від 1949 р. жив у Чикаго (США). У науковому доробку І. Витановича понад 300 праць, зокрема „Володимир Навроцький (1847—1882): Перший український статистик-економіст в Галичині на тлі своєї доби” (1934), „Кость Паньківський: ідеаліст громадської праці і віри у власні сили народу” (1954), „Історія українського кооперативного руху” (1964) та ін. (Бібліографію праць вченого див. монографію С. Гелея „Ілля Витанович: науково-педагогічна та громадська діяльність”.— Львів, 2010.— С. 515—530).

Остання з названих праць „Історія українського кооперативного руху” — фундаментальна монографія узагальнювального історичного змісту. Вона має виразно енциклопедичний характер і належить до значних досягнень українського економічної літератури. З гіркотою в душі вчений зазначає, що „в модерну історичну добу великих соціально-економічних перетворень вступав український нарід без власної державної незалежності, знесилений економічно на своїй природою багато обдарованій землі, позбавлений свободи формувати своє власне народне господарство, вільно розпоряджатися своїми економічними засобами й розвивати свої господарські сили”.

І. Витанович добре розумів, що у формуванні національної свідомості українського народу важливого значення набувало відновлення історичної пам'яті, очищення ментальності від усього зайвого, того, що суперечило його природо-соціальної сутності, плекання інтелектуального потенціалу, осмислення історичної місії в контексті загальноцивілізаційного поступу. Ці важливі й відповідальні завдання можна було вирішити лише на засадах цілісної науки про український етнос, націю й народ України. Такою наукою з кінця ХХ ст. все виразніше поставало українознавство, яке на засадах інтеграції й синтезу знань усе повніше поєднувало в собі здобутки в окремих його галузях. Вихід на вищий рівень самопізнання народу був складним і тривалим. Фундамент його закладався у працях визначних українознавців — М. Максимовича, М. Грушевського, В. Вернадського, В. і Д. Дорошенків, С. Єфремова, Д. Багалія та ін. Своєю системною роботою ця робота набула під впливом революційних подій в Україні, у добу УНР, Гетьманату, Директорії та на початку 20-х років ХХ ст. На жаль, через згортання політики українізації з

кінця 1920-х років вона була перервана. Відтоді робота зі становлення й розвитку науки відбувалася переважно за межами радянської України. Її проводили науковці, що гуртувалися навколо НТШ у Львові, та вчені діаспори: Д. Антонович, І. Крип'якевич, І. Витанович, А. Яковлів, Р. Лащенко, Д. Чижевський, В. Біднов, І. Мірчук, С. Рудницький, А. Волошин, С. Смаль-Стоцький, а згодом В. Кубійович, О. Колесса, З. Кузеля, Л. Винар, О. Оглоблин, Ю. Шевельов та ін.

У процесі формування й розвитку українознавчої науки винятково важливу роль відводили розробленню наукового інструментарію, основних його понять. З цією метою створювали й систему довідкових, зокрема, енциклопедичних видань. Як згадував І. Витанович, „1947 р. відновили ми НТШ на еміграції (проф. В. Кубійович), zorganizували два наукові з'їзди, відновили видання „Сьогодні і Минуле“, почали плянувати видання Енциклопедії українознавства. Правду кажучи, то ще в Кракові 1940 р. підніс цей задум Є. Пеленський і тоді вже ми стали писати деякі статті. Проф. Кубійович вивіз цей матеріал і деякі з моїх статей в ЕУ походять ще з того часу“.

Непрості еміграційні умови — матеріальні нестатки, ізоляваність від Батьківщини та розсіяність наукових кадрів — поставили укладачів у надзвичайно складне становище, в якому здійснення задуманого було справжнім подвигом. У підготовці тексту для словникового десяти томника взяло участь 120 учених. Постійними науковими працівниками були В. Кубійович, А. Жуковський, С. Янів. 1957 р. передчасно помер заступник головного редактора професор М. Глобенко, його функції перебрав І. Кошелівець. Редакторами, крім названих, були В. Голубничий, Є. Глобінський, Б. Кравців, Н. Полянська-Василенко, О. Прицак, М. Стахів, А. Фіголь, М. Чубатий. Серед науковців, запрошених для написання статей, були Ю. Шевельов і О. Горбач (мовознавство), О. Оглоблин (історія), В. Маркус (політологія), В. Витвицький (музика), С. Гординський (мистецтво, спільно з С. Яневою).

Авторами історичних, історіографічних, джерелознавчих розвідок до ЕУ були: Л. Винар, Н. Полонська-Василенко, І. Мірчук, Л. Окіншевич, В. Омельченко, Б. Крупницький, О. Прицак. Відомий український учений П. Одарченко писав статті до всіх чотирьох енциклопедій на теми української етнографії, фольклору, історії української літератури (автор 55 статей), рецензував та редагував окремі статті інших авторів, листувався з редакцією (С. Янів) та з її головним редактором. Літературознавчі статті підготували І. Кошелівець, Ю. Бойко; з мовознавства — Ю. Шевельов, О. Горбач; культурологічні — В. Січинський (про мистецтво), Б. Кравців (культура, преса), С. Янів; археологічні — Я. Пастернак; з українського права — А. Яковлів, Ю. Старосольський; політології й соціології — І. Витанович, І. Лисяк-Рудницький, В. Стахів, В. Голубничий.

І. Витанович ще тоді, коли в Чикаго працював на фабриці, „коли боліли руки й ціле тіло, а голова від шуму в фабриці“, постійно відсилав до Енциклопедії українознавства довідкові матеріали. Робив він це „добре діло“ завжди безкорисно, оскільки вважав себе давнім пластуном. „Є в ЕУ досить моїх цілих статей, довгих і коротших

гасел, підписаних і непідписаних, або підписуваних з другими, хоч бувало тільки для „престіжу“, бо праця часто виключно моя,— зазначав учений.— До того дружина постійно оплачує всі посылки до Сарселю під Парижем летунською поштою, не раз досить паковні, а й деколи треба їх асекурувати, щоби не пропали. Це вважаю найважливішою науково-громадською працею на чужині для Батьківщини!“

Про подвижницьку працю І. Витановича в Енциклопедії українознавства згадував також В. Маркус: „Не можу не згадати ще однієї сторінки наукової праці проф. І. Витановича — його тісної співпраці з Енциклопедією українознавства, одним із ініціаторів якої він був. Проф. Витанович не лише допомагає в редагуванні, рецензує матеріали, але й сам є автором різних статей, великих і малих. Деякі з них можна вважати невеликими монографіями, але їх написання вимагає багато часу, терпеливості, а іноді й нервів [...] Якщо досі появилася 8 томів цієї колективної праці на еміграції українською мовою, якщо в друку вже другий великий том її англійського видання, то в цьому велика заслуга і проф. Витановича та його безкорисної праці“.

Зазначимо, що І. Витанович опублікував 20 статей у словниковій частині Енциклопедії українознавства (у десяти томах), 10 статей у загальній частині Енциклопедії українознавства (у трьох томах), 12 статей у Сільськогосподарській енциклопедії (у трьох томах) і 16 статей в англійській Енциклопедії українознавства (у п'яти томах).

І. Витанович, як і усі творці Енциклопедії, керувався великими патріотичними почуттями до Батьківщини. Він хотів свою любов і знання про Україну передати нащадкам, щоб виховати з них таких же патріотів. Вірили, що в недалекому майбутньому український народ здобуде свою незалежність, збудує вільну, соборну державу, і щиро прагнув допомогти йому пізнати правду про багатовікові національно-визвольні змагання українців за кращу долю.

Варто відзначити, що загалом автори цієї монументальної праці успішно впоралися зі своїм завданням. Вихід у світ ЕУ став знаковою подією в українській науці. Це була і є дійсно перша українська енциклопедія, укладена й видана провідними вченими за кордоном, справжніми патріотами України. Вона найбільш ґрунтовно, правдиво й цілісно висвітлювала процеси, явища і персоналії історії України, її економічний, політичний, соціальний, культурний і релігійний розвиток, міжнародні зв'язки. Цей унікальний 10-томник має нині величезну читацьку популярність у всій Україні.

Пам'ятна таблиця на фасаді Дому української кооперації у Львові, де з 1 жовтня 1938 по вересень 1939 р. працював директором Кооперативного ліцею визначний український учений — економіст, соціолог, теоретик та історик українського кооперативного руху, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка Ілля Витанович, переконливо засвідчить, що спільнота НТШ у рік свого 150-річчя, громадськість Львова свято шанують його науковий подвиг вченого, подвиг великого українського патріота.

Степан ГЕЛЕЙ

НТШ В ОСЕРЕДКАХ

ВІННИЦЬКИЙ ОСЕРЕДОК НАУКОВОГО
ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

(Записки зі щоденника 2021 р.)

30 березня 2021 р. У вінницькому видавництві „Меркьюрі-Поділля“ відбулася презентація щойно виданого науково-довідкового видання „Ліквідація московським самодержавством державної автономії України-Гетьманщини в другій половині XVII—XVIII століттях“, авторами якого є члени Наукового товариства ім. Шевченка, доктори історичних наук, професори Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського Юрій Степанчук і Сергій Гальчак та кандидат історичних наук, завідувач кафедри соціально-гуманітарних наук Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу, член НТШ Анатолій Лисий.

Передмову до книги написав головний науковий співробітник Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, професор Олександр Гуржій. У ній, зокрема, сказано, що збройна експансія Росії щодо суверенної України, яка розпочалася 2014 році, має багатовікову історію військово-політичного протистояння, яка сягає середини XVII ст. Саме з того часу Україна та її народ потрапили в орбіту підступного й агресивного сусіда-загарбника — Московського царства.

11 червня 2021 р. На базі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського відбулася XXXII Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція з міжнародною участю „Вінниччина в роки Другої світової війни (до 80-річчя початку німецько-радянської війни)“. В її роботі взяли участь та виступили з доповідями члени Наукового товариства ім. Шевченка Сергій Гальчак — „Військові дії на теренах Волині та Поділля на початковому етапі війни“; Олена Стадник, Наталія Кузьмінець — „Український вимір Другої світової війни: участь українців у французькому Русі опорі“; Віталій Тучинський — „Село Михайлівці на Вінниччині в роки німецько-радянської війни 1941—1945 рр.“; Юрій Степанчук — „Олександр Пащенко — вінничанин, митець, автор ескізу бойового ордену Богдана Хмельницького“; Анатолій Лисий — „Румунська окупація села Даньківка мовою архівних документів“; Іван Романюк — „Рецензія. Роки ідуть — пам'ять живе. Вінниччина у Другій світовій війні 1939—1945 рр.: Бібл. покажч. / Упр. культури і мистецтв Вінницьк. облдержадмін., Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. Уклад.: Г. М. Авраменко, О. Ю. Антонюк, О. М. Зелена; ред С. В. Лавренюк; відп. за вип. Л. Б. Сенік.— Вінниця, 2019.— 456 с.“; Оксана Антонюк — „Друга світова війна у бібліографічних покажчиках Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва“.

12 червня 2021 р. З ініціативи обласної організації Національної спілки краєзнавців України та обласного осередку Наукового товариства ім. Шевченка відбувся черговий, цього разу Микулинський, науково-практичний краєзнавчий семінар, приурочений вшануванню пам'яті організатора та командира воєнного округу „Вінниця“ відділу Української Повстанської Армії „Південь“ у Вінницькій та Хмельницькій областях Омеляна Грабця. Саме на околиці с. Микулинці колишнього Літинського (нині Вінницького) району, над річкою Згар у червні 1944 р. відбувся останній бій загону полковника Омеляна Грабця з об'єднаними 189-м, 203-м, 209-м каральними батальйонами НКВС. Тут і загинув герой, прикриваючи своїх побратимів, які намагалися пробитися крізь смертельне кільце оточення.

У роботі семінару взяли участь голова Вінницького обласного осередку Наукового товариства ім. Шевченка, професор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського Сергій Гальчак, член Національної спілки краєзнавців України, член НТШ, професор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського Юрій Степанчук, колишній головний редактор обласної газети „Вінниччина“, голова Вінницької обласної організації Національної спілки журналістів України, краєзнавець Василь Паламарчук, книговидавець, краєзнавець Ігор Балюк, письменник, журналіст, краєзнавець Михайло Пащенко та небайдужі до власної історії мешканці села.

28 серпня 2021 р. У Вінницькому видавництві „Меркьюрі-Поділля“ відбулася презентація книги члена Наукового товариства ім. Шевченка хмельничанки Анжели Веремій „Музика осіннього скрипаля“. Як відзначив автор передмови, голова Вінницького обласного осередку Наукового товариства ім. Шевченка, заслужений працівник культури України Сергій Гальчак, представлена праця — це своєрідний літопис сьогодення. Авторка глибоко осмислює непросте сучасне життя, вражає своїм прагненням осягнути сенс людського буття і вічності. Усі твори наповнені любов'ю до людей, до світу природи, до всього прекрасного. Вона пише про любов і ненависть, байдужість і причетність кожного до всього, що відбувається в нашому житті, у рідному краї. У кожному творі відчувається зрима позиція: людина має право вибору, від якого залежить її слід на землі.

Схвально відгукнулися про книгу член Національної спілки краєзнавців України Анатолій Сварчевський, голова правління Вінницької обласної організації Національної спілки журналістів

України, заслужений журналіст України Василь Паламарчук, книговидавець, краєзнавець Ігор Балюк.

12 вересня 2021 р. У м. Бар у рамках проекту „Відродження традицій барської кераміки v. 2.0”, котрий реалізується за підтримки Українського культурного фонду, відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція за міжнародною участю „Місце барської кераміки у гончарній спадщині України“. У її роботі взяли участь члени Вінницького обласного осередку Наукового товариства ім. Шевченка, які під час пленарного засідання, роботи секцій „Барське гончарство як культурний феномен“, „Гончарство Поділля: історія та сучасність“ виступили з доповідями та повідомленнями. Зокрема, доктор історичних наук, професор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, член-кореспондент Української академії історичних наук, член Президії Національної спілки краєзнавців України, заслужений працівник культури України, Почесний краєзнавець України Сергій Гальчак: „З історії гончарства: майстри кераміки Вінниччини“; кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри суспільно-гуманітарних наук Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу, Почесний краєзнавець України Анатолій Лисий: „Гончарна справа на сторінках енциклопедії Брокгауза і Ефрона“.

25 вересня 2021 р. 29 вересня виповнюється 155 років від народження славетного українського історика, відомого громадсько-політичного діяча, голови Української Центральної Ради Михайла Сергійовича Грушевського, а також минає 15 років з часу відкриття у с. Сестринівці (донедавна Козятинського, нині Хмільницького району) „Музею Великої України Михайла Грушевського“.

Як відомо, життєвий шлях Михайла Сергійовича започаткований також і на Вінниччині. У трирічному віці він разом із батьками проживав у с. Сестринівці тодішнього Бердичівського повіту — батьківщині матері Глафіри Захарівни. У 1873, 1876, 1882, 1885 рр. сім'я Грушевських певний час знову мешкала тут. Перебування у цьому мальовничому селі справило великий вплив на формування М. Грушевського як вірного сина своєї Батьківщини. Сестринівку він згадував з великою любов'ю: „[...] і коли я все-таки любив Сестринівку незвичайно, страшно мріяв про неї й линув душею до неї цілими десятиліттями мого життя, то се було тому, що як-не-як се був властиво одинокий пункт, де я міг зв'язуватись з українською стихією, дотикатися до української землі, до її природи, до її культури“. 1888 р. М. Грушевський відвідав с. Сестринівку самостійно. 6 травня він сповідався у сільській Покровській церкві свого діда по матері протоієрея Захарія Оппокова (Оппоцкевича).

Його робота розпочалася з вітання голови Козятинської територіальної громади Тетяни Ермолаєвої та презентації кандидатом історичних наук, директором Історико-меморіального музею Михайла Грушевського (м. Київ) Світланою Паньковою фільму „Дім Грушевських“. Згодом було заслухано низку доповідей: директора Державного меморіального музею Михайла Грушевського

(м. Львів) Марії Магунь „Михайло Грушевський: постать і образ“; кандидата історичних наук, члена правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, Почесного краєзнавця України Валерія Рекрута „Політичні погляди Михайла Грушевського у період еміграції в Чехословаччині“; кандидата історичних наук, архівіста, члена правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, Почесного краєзнавця України Костянтина Завальнюка „Документи архіву Вінницької області про родину М. С. Грушевського“; кандидата історичних наук, доцента Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського Анатолія Войнаровського „Організація історичних досліджень Михайлом Грушевським в другій половині 1920-х рр.“; доктора історичних наук, професора Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, керівника Вінницького обласного осередку Наукового товариства ім. Шевченка, голови правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, заслуженого працівника культури України, Почесного краєзнавця України Сергія Гальчака „Внесок М. С. Грушевського у становлення і розвиток вітчизняної журналістики (у добу Української революції 1917—1921 рр.)“.

8 жовтня 2021 р. У вересні виповнилося 400 років з часу знаменитої Хотинської битви, коли об'єднані польсько-литовсько-українські війська завдали нищівної поразки 200-тисячній турецькій армії султана Османа II і зупинили її стрімкий наступ на територію Східної Європи. Вирішальну роль у перемозі над Османською імперією відіграв 40-тисячний підрозділ запорозьких козаків, очолюваний гетьманом Петром Конашевичем-Сагайдачним.

Для вшанування ювілею славетної перемоги під Хотином та відзначення Дня українського козацтва викладачі кафедри історії України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, члени Наукового товариства ім. Шевченка Іван Романюк, Юрій Степанчук, Олена Стадник, Наталія Кузьмінець, Віталій Тучинський ініціювали проведення тематичного науково-практичного семінару.

22 жовтня 2021 р. Доктори історичних наук, професори Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Почесні краєзнавці України, члени Наукового товариства ім. Шевченка Сергій Гальчак та Юрій Степанчук в онлайн-режимі взяли участь у Четвертій Міжнародній науковій конференції „Витоки та становлення козацького руху на етнічних землях України (до 400-річчя Хотинської битви 1621 року)“, що відбулась у Львові. Член оргкомітету Сергій Гальчак виступив із доповіддю „Прославлений предок Миколи Гоголя — козацький полковник Остап Гоголь“. Тема доповіді Юрія Степанчука — „Українське козацтво в системі колективної безпеки Східної Європи в XVI — першій половині XVII ст.“ Обидві доповіді опубліковані у збірнику матеріалів конференції.

Сергій ГАЛЬЧАК

СТАТТІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

ПРО ОДНЕ ІЗ ЦЬОГОРІЧНИХ ВШАНУВАНЬ
150-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

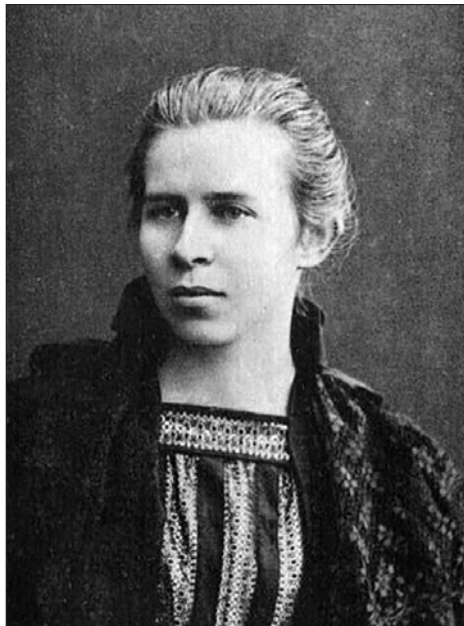
Завершився рік Лесі України, рік її 150-літнього ювілею, пошанованого багатьма визначними подіями. Серед них слід згадати насамперед довгожданий вихід у світ Повного нецензурованого академічного зібрання творів у 14 томах. Видання вийшло на базі Волинського національного університету імені Лесі України, завдяки згуртованим зусиллям найкращих українських лесезнавців: Оксани Забужко, Віри Агеевої, Світлани Кочерги, Олександри Вісич, Марії Моклиці, Валентини Прокіп (Савчук), Сергія Романова та багатьох інших. Видання справді повне, бо включило всі Лесині тексти (зокрема, відсутні в попередніх 5-, 10- й 12-томниках „Боярину“, „Історію східних народів“, низку поезій, листів, фольклорних записів тощо); і справді академічне, бо виявило велику увагу до рукописів Лесі України, зокрема до чернеток. Порівняно з попередніми багатотомниками, суттєво оновлено коментарі: розширено, поглиблено, а головне, увільнено від заідеологізованості, яка, замість полегшувати й допомагати, утруднювала й профанувала сприйняття багатомірних Лесиних текстів за часів „не надто віддалених“. Особливо цінним є повний корпус усіх відомих сьогодні листів у нецензурованому, тобто некупюрованому, автентичному, інваріантні. Без них Леся не відчитується адекватно, не є Собою вповні.

Видання „соціально значуще“, тобто призначене переважно для бібліотек; придбати його паперову версію, на жаль, надто коштовно (4500 грн з повною передплатою). Але для користувачів-потребувачів Лесино епістолярію є „запасний“ вихід: „Леся Українка. Листи“: в 3-х томах, упорядниця Валентина Прокіп (Савчук) (Київ: Комора, 2016—2018). Це видавництво — дитя відомої письменниці, культурософині, а ще волинянки з-за Бугу (як сама означає своє походження) Оксани Забужко, все життя одержимі Лесею. І як авторка інтелектуального бестселера „Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій“, і як видавчиня Українчиного епістолярію і в тритомному, і в чотиритомному форматах (у контексті чотирнадцятитомника, до редколегії якого увійшла і який допомогла реалізувати поліграфічно); і як ініціаторка та співавторка виданого напередодні, чи то пак передроці Лесино 150-річчя проєкту „Апокриф. Блаженніший Святослав Шевчук,

Оксана Забужко: чотири розмови про Лесю Українку“ (Київ: Комора, 2020). Розмови відбувалися довкола драматичних поем на ранньохристиянську тематику й проблематику: „Одержима“, „Руфін і Прісцилла“, „На полі крові“, „Йоганна, жінка Хусова“, „Адвокат Мартіан“ — цього Євангелія від Лесі, сенсовної матриці її геніяльної драматургії.

Серед ювілейних видань неможливо оминати увагою двотомові „Спогади про Лесю Українку“ (Нью-Йорк; Львів: Астролябія, 2021), які підготувала і видала багатолітня дослідниця й берегиня Лесино спадку Тамара Скрипка, волинянка, що нині мешкає у Нью-Йорку і завідує бібліотекою та архівом ВУАН. 1 том — спогади найближчих людей, родини Косачів-Драгоманових, 2-й укладено з оповідей сучасників, друзів, колег і знайомих. Ретельно дібрана іконографія (світлини, листівки). У цьому виданні вони поповнюють ілюстративну функцію, супроводжують текстову частину. А ось у довірному альбомі „Родові гнізда Драгоманових-Косачів: їх устрій та культура“ (Київ: Темпора, 2013) вони — на авансцені, у головній ролі. А отже, в найкращій якості, на відповідному папері, через що це видання удвічі важче. Їх тут понад півтисячі, більшість унікальні, публікуються вперше, оригінали містяться у приватних колекціях у США, Канаді, Швейцарії, Росії. Втім самі не знайшлися: їх знайшла, збирила докупи й підготувала до публікації знову ж Тамара Скрипка. Користаючи з нагоди, хочу не зайвий раз порекомендувати також її спільну з незабутнім професором Іваном Денисюком давнішу книжку „Дворянське гніздо Косачів“ (Львів: Академічний експрес, 1999), своєрідний „вступ до лесезнавства“, де віднайдено оптимальний баланс між академізмом та читабельністю. Актуальність усіх цих видань важко переоцінити, бо вони про українську аристократію, ту, „недобиту“ імперією органічно українську національну еліту, якої так бракує нині, коли її нішу, оте святе місце займають... самі знаєте хто.

Нема змоги розповісти про всі видання, які вийшли цього ювілейного року. Різноманітні, різножанрові, „хороші і різні“. Їхні автори шукають кожен свою дорогу до Лесі. Приміром, зворушлива і смілива (після Софії Караффи-Корбут!) спроба молодої художниці Олеси Вітовської подати влас-

ну малярську візію „Лісової пісні“ (Львів: Апріорі, 2021). А чи роман молодого поета й прозаїка Мирослава Лаюка „Залізна вода“ (Львів: Видавництво Старого Лева, 2021), в основі якого — майже детективна історія пошуку невідомого листа Лесі Українці від Ольги Кобилянської, „що міг би внести ясність в один із найтаємничіших і найбільш резонансних сюжетів історії нашої літератури“ (цитую з анотації). На жаль, не вніс. Лист виявився фікцією, а його пошук приманкою, аби втримати увагу читача.

Звичайно ж, цьогоріч про Леся було багато не лише писано, а й казано. Головною публічною подією став Міжнародний науковий симпозіум, проведений на берегах легендарного Свитязя, на базі, знову ж, Волинського національного університету імені Лесі Українки. Про цей симпозіум можна почитати в масмедіа, матеріяли буде опубліковано, тож тут обмежуся тільки згадкою. А ось у деталях від цього місця хотів би оповісти про іншу конференцію. Менш відому, бо менш публічну, зате не менш значущу (принаймні для її учасників), позаяк її ідея, жанр, формат, а найліпше сказати — дух, несуть у собі дуже вартій уваги потенціал, будять „думи і мрії“, й надії на перспективу. Втім попросту оповім про неї тому, що був серед її організаторів, що маю „інсайдерську інформацію“, що для мене вона „не позичена, а власна“, рідна і дорога.

Вже кілька літ (у значенні не лише року, а й і його пори) наше невелике товариство (науковці з Франкового та Католицького університетів, Львівського і Криворівського музеїв Франка, Інституту Івана Франка, Острозької академії) практикує, як ми їх називаємо, мандровані конференції дорогами й пляями Гуцульщини, слідами знакових діячів української культури, які тут свого часу бували й немалою мірою завдяки цьому стали тим, ким були. Перша мандрована конференція називалась „Гуцульський світ Гната Хоткевича“ і проходила Криворівнею (де він шість років ходив з відкритим від подиву ротом) і Красноїллям, де створив незабутній Гуцульський театр. Друга була про знаменитий роман Петра Шекерика-Доникова „Дідо Иванчик“, називалась „Від Івана до Петра“ і проходила в Головах, властиво, від Івана до Петра, у липні, позаминого літа. А цьогоріч присвячувалась ювілеєві Лесі Українки, називалась „Дорогою на Буркут“ і проходила дорогою на Буркут — через Яворів — Криворівню — Верховину — Зелене — тим самим маршрутом, яким Леся їхала до карпатського Буркута, аби в липні — серпні 1901 р. поправляти здоров'я його цілющою залізною водою.

На відміну від звичайних, конференція мандрована не ділиться на офіційну й неофіційну частини, а проходить єдиним потоком: доповіді (бесіди) і причинки (повідомлення) виголошуються, мов у тій Платонівській академії, „в гаях і в лісах“, безпосередньо там, де ступала нога „об'єкта дослідження“. Це дає відчуття присутності, причетності до духу письменника, розуміння того, звідкіля він узявся у нас такий. Якщо тему, час, маршрут обрано правильно, тоді, як писав один бразилієць, увесь світ змовляється, аби тобі допомогти. Ідеї, люди, події являються, немов самі по собі, неждано, незаплановано, і отак, наче змовившись, улягають в архітектоніку Задуму, урельфнують його, попервах схематичні, ескізи новими й новими штрихами. Конференція стає мандрованою проекцією розвитку думки, її живої взаємодії з

ландшафтом: літературним, географічним — геопоетичним. Невеличкий, проте дуже важливий, фрагмент Лесино життя, починає відчитуватись як ніде і ніколи. Так хотів би, аби ви це відчули!

Перша бесіда почалася у Яворові, де Леся зі своїм майбутнім чоловіком Климентом Квіткою зупинялися на ніч у домі Окуневських — місцевого пароха Іполита і його доньки Ольги, Лесиної подруги, відомої піаністки, учениці Миколи Лисенка, концертмейстерки Соломії Крушельницької. Ми відвідали їхні могили на цвинтарі біля церкви. А в школі, у кімнаті-музеї Лесі Українки, вчителька Оксана Кіщук предметно ознайомила нас із родинною сагою Окуневських, зокрема, Ольжиних братів Теофіла і Ярослава. Які люди! Теофіл — знаменитий адвокат, посол до парламенту, приятель Івана Франка; Ярослав — адмірал, головний медик військово-морського флоту Австро-Угорщини. Брав найактивнішу участь у розбудові легіону УСС, організував ешелони з медикаментами для армії ЗУНР. За це після поразки Доживав у брата Теофіла в Городенці, важко переживав приниження особисте й національне. Не пережив: 1929 р. наклав на себе руки. Свої життєві мандри описав у „Листах з чужини“, перевиданих у „Темпорі“ 2009 р. Цю чималу за обсягом книгу ми возили зі собою і читали по черзі впродовж дороги. Нашим гостинним провідником у Яворові був учитель фізики й математики Василь Рибчук, у хаті якого ми до того ж мали змогу переглянути майстерклас ліжникарства (Яворів — столиця гуцульських ліжників). Василь Устимович — професор яворовознавства, як його називає кандидат фізико-математичних наук, а „за сумісництвом“ невтомний ентузіяст-краєзнавець Іван Зеленчук з неподалекої Криворівні.

Прийняв естафету конференції „з рук у руки“ від свого яворівського друга. Очікував нас за Буковецьким перевалом, на Варетині. Нині тут, на роздоріжжі між Верхнім Ясеновом і Криворівнею, споруджується новий офіс Національного природного парку „Верховинський“, де Іван Михайлович працює старшим науковим співробітником. А 1901 р. тут стояла будівля лісництва й надлісничий Матіас (у Лесиному листі помилково Маркес), знайомий Ольги Кобилянської, показав мандрівникам дорогу до Криворівні, на плебанію о. Олексі Волянського, де Леся з Квіткою зупинялися ночувати у „сонячній хаті“. Про це нині повідає меморіяльна табличка роботи місцевого різьбяр Івана Потяка.

Було зворушливо-символічно, коли зодягнений у лісовий комбінезон Зеленчук, мов перевтілений Матіас, сідав до нашого буса й супроводжував до криворівської плебанії. Паралель є і в тім, що її теперішній господар знаменитий парох криворівської церкви о. Іван Рибарук продовжує започату о. Волянським традицію гостити у себе й благословити на добрі справи письменників, науковців та інших прочан, які йдуть до Гуцульських Атен, мов по свячену воду.

Традиційно не могли проминути й Франкового дому, де до нас приєднався старший науковий співробітник Літературно-меморіяльного музею Івана Франка в Криворівні, один із фундаторів та натхненників наших мандрованих конференцій Василь Зеленчук. Дорогою до Буркута Леся бачилася з Франком, який проводив тут свої перші криворівські вакації. Наступною станцією став дім Коржинських у Жаб'ї, де Леся з Квіткою чекали

на фіру до Буркута, а за Ільцями впадаємо у правдиву, до болю вірну традиції, дорогу на Буркут.

Нині вона мало чим різниться од тієї, якою їхала Леся. Трохи їхала, трохи йшла: „З Жабього зачалась властива „pielgrymka“, бо трясло, трясло і ще трясло і якби не прекрасні пейзажі навколо, то хтось „пракав“ би, а так сидів тихо і навіть був досить добре успособлений; де вже ставало над міру тряско, там хтось уставав і йшов пішки, аж на решті подер черевики в шмаття і кинув їх до направи в тій коршмі, де прийшлося ночувати...“ (з Лесино листа до Ольги Кобилянської від 19. VII. (1. VIII. 1901). Це вже в Зеленому. Нині на місці тої корчми єврея Шльоми стоїть сучасна Зеленська школа, а яких 200 метрів за нею, на зеленому пагорбі — садиба „Роса лісу“, де нас чекала привітна господиня Леся Максим'юк. У цій чарівній місцині, в готельчику під мільйоном зірок ми й отаборилися. І вечеря була — від Лесі!

Наступного ранку рушили далі. На заставі в Шибеному пересіли з буса на вантажівку; адже остання частина дороги на Буркут, згрубша відновлена після червневої повені та розчищена від серпневого смерекопаду, іншого транспорту вперто не визнає. Як за Лесі, „трясло, трясло і ще трясло“, смерекові шутки били передвеликодньо й кропили сакральними росами, було романтично, піднесено й весело. А за сім кілометрів ми нарешті прибули на край світу, чи то пак кінець географії. Тобто до Буркута.

Від бальнеологічного курорту, який функціонував тут за Австрії й Польщі, по приході совітів не лишилось нічого, крім самого природного джерела. Колишні кургавзи цілковито занедбано, існують у вимірі одного т. зв. чану в єдинім готельчику, відкритому нещодавно (на початок добре хоч це). Нинішній Буркут — село-привид: острови покинутих будівель, безлюддя, кінгівський пейзаж. Прикордонна зона зробила свою справу: останнього старенького мешканця після повені 2008 р. діти забрали до міста. А було село на кілька десятків хат, була школа, був цех бутілювання мінеральної води (не пішло: у пляшках вода швидко втрачає товарний вигляд (бурий залізний наліт), хоча якості то не шкодить. Та, на щастя, джерело незамлене, його не поховаш! До нього постійна черга, набирають у вантажні машини повні міхи пляшок.

Поруч, на горбочку — ще у порівняно пристойному стані будівля лісництва (на цьому місці за Лесі була їдальня, де „літні люди“ разом обідали, та купальня для прийому цілющих ванн). На лісництві — меморіальні дошки Лесі Українці та Маріїці Підгірянці. Лесина (встановлена 1974 р., скульптор Михайло Анденюк) перебувала в значно гіршому стані, вицвіла, затекла. Та й без того якась вона сіра, мінімалістично-советська, й донедавна ні словом, ні образом (барельєфом, немов на монеті) не мовила до душі. Але тепер все змінилось, адже сюди прийшла мандрована конференція!

Дошку креативно відреставровано, виготовлене чудове дерев'яне обрамлення, а пообіч на двох дощочках випалено цитати: „Пробування Лесі Українки в Буркуті було одним з найщасливіших моментів у її житті... і спогад про побут у Буркуті до самого кінця ховала в душі, як святощі“ (Климент Квітка); „...Черемош шумить, а з ним навперейми шумить отой залізний потік, що то власне Буркутом зветься. Як я тут не поправляюсь, то вже не знаю, якого мені клімату треба“ (Леся Українка). Згори накрито невеличким дашком, після чого вся композиція ожила, дихнула теплом, немов огор-

нувши Леся любов'ю і захистком. Отакою ми з о. Миколою Будзаном освятили й відкрили її у заспіві конференції, яка продовжилась на веранді лісництва. Не почалась, а продовжилась, адже бесіда Івана Зеленчука, позначена у програмі першою, — „Верховинськими пляями Лесі Українки в Гуцульських Карпатах“ — розгорталась перед нашим зором і слухом іще з Яворова, з багатьма предметними унаочненнями „по ходу походу“, мов у живому кіно.

Після Івана Зеленчука виступав його тезко Василь (у Криворівні Зеленчуків пів села, а Василів ще більше). Оглядаючи Лесин гуцульський епістолярій, розповів, чому хвора Леся потрапила на лікування саме до Буркута. Річ у тім, що спершу вони з Квіткою збиралась їхати до Швейцарії. Але ж туди далеко, накладно, та й навіщо, коли зовсім поруч — „гуцульська Швейцарія“, як вже тоді називали буркутські околиці. Ба більше, ліпше: „Той доктор, що тепер сюди з сім'єю приїхав (Володимир Кобринський.— Р. Ч.), вибрав се місце, перебувши перед тим в різних курортах тутешніх і заграничних, і знаходить, що тут клімат рівніше, ніж в більшості швейцарських санаторій, бо високість положення самої колонії та сама (1000 м.), але там близькість снігових вершин занадто понижає температуру, а тут снігу нема, хіба трохи на Чорній Горі, але то ще досить далеко звідси“ (з Лесино листа до батька Петра Косача від 12 (25). VII. 1901). Скоро ми довідаємося ще одну причину того, чому Василь найбільше уваги вділив швейцарській темі...

Світлана Кирилук з Чернівецького університету показала й розповіла про маловідомі листівки та світлини Ольги Кобилянської, які та надсилає Лесі. А особливо зацікавила всіх мандрованців бесіда директора Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка Богдана Тихолоза. Він презентував фотопортрет Лесі, зроблений у Чернівцях перед її від'їздом до Буркута. Світлина відома, однак навіть Тамара Скрипка донедавна не знала, де міститься оригінал. Однайшовся у фондах Дому Франка і вразив не так самим фотозображенням, як невідомою досі Лесиною присвятою Ользі на звороті: „Цвіт папороті можна дістати, тільки переживши найстрашнішу ніч“.

За цим реченням — те, що поєднало двох великих жінок того страшного для них року. Обидві втратили коханих чоловіків: Леся — Сергія Мержинського, який у березні в Менську помер на її руках; Ольга — Осипа Маковея, розрив з яким стався якраз тоді, коли в неї у Чернівцях перебувала Леся. Поспішала до подруги, щоб дістати розраду в горі, а довелося самій розраджувати її. Втім після цього, а, можливо, завдяки цьому й однайшовся цвіт папороті. Адже в Буркуті Леся вже почувалась щасливою, її здоров'я на якийсь час поправилось; з'ясувалось, що їй саме такого клімату треба...

„Повітря тут помітно инакше, ніж в долині (я таке тільки раз в Криму на Ерікліку почувала), якесь прозоре і легке, але не різке. Я тут чогось краще бачу і даліше“ (з Лесино листа до батька Петра Косача від 12 (25). VII. 1901). Еріклік — гірське урочище біля Ялти, поросле сосновим лісом. Коли прочитав цього листа, одразу ж запросив до участі в конференції Світлану Кочергу та Олександру Вісич, нині професорка Національного університету „Острозька академія“, а до війни фундаторка і наукових співробітниць Музею Лесі Українки в Ялті, які, зі зрозумілих причин, му-

сили звідти поїхати, полишивши до болю рідне... Попросив розповісти про кримське „повітря“... Теми бесід: „Крим Лесі Українки: vade tecum“ та „Вектор культуртрегерської діяльності Музею Лесі Українки в Ялті“. Коли говорили, горло стискав щем. Справа життя в руках зайд, повернення неможливе. Біль, ностальгія по-справжньому. Нині музей „на ремонті“. Експонують якусь децицю, подають так, що ліпше б не робили нічого. „Собор у риштуванні“... Після виступів Світлани і Саші потрібно було зробити перерву. Враження перевершило сподівання. Уклін, вдячність, надія. Відчуття, що на мапах Промислу Божого Крим — наш!

...Як відомо, на початку серпня у Лесі в Буркуті кілька днів гостював Іван Франко (разом з Миколою Міхновським та ще одним чоловіком). Час провели незабутньо: співали при ватрі, не могли наговоритися, їли пстругів, яких метр наловив власноруч. Коли від'їхав, Леся написала вдячного листа: „Нам тут дуже бракує Вас, cher Maitre (без компліментів) і Ваших пісень і — Ваших пстругів! Їли ми, правда, пструги від п. Пігуляка, але ті чомусь не були такі добрі“ (лист від 22. VII.— 1. VIII.) (4 — 14. VIII.) 1901). Тож вибору ми не мали: на обід могли бути тільки пструги! Їх знаменито приготували буркутські лісники: у юшці, в сметані й на грилі... Добрі люди, щиро дякуємо, ви це змогли: своїми пстругами до Франкових дорівнятися!!!

По чудовім обіді подалися на Луковицю „Стежкою Лесі Українки“. Їхали, доки на ближньому обрії став суворий Піп Іван Чорногірський, а на дальнім відкрились Чивчин, Піп Іван Мармароський і весь масив Мармароських Альп... Тут, між ними, на полонині, продовжили конференцію. Доцент кафедри української преси Львівського національного університету імені Івана Франка Наталія Тихолоз виступила з бесідою „Карпатські образи і сюжети у мемуарному нарисі Тараса Франка „На Чивчин!“ Слід сказати, що Наталя віднайшла цей нарис в архіві Тараса Франка і з рукопису вперше опублікувала у виданні: Франко Т. Вибране: У 2 т. / Упорядники Є. Баран, Н. Тихолоз.— Івано-Франківськ, 2015. У нарисі йдеться про те, як улітку 1903 р. Ольга Франко з „франчатами“ (Андрієм, Петром, Тарасом та Анною) мандрували на Чивчин (батька Івана з ними тоді не було, на Чивчин ходив іншим разом). Дорогою зустріли ведмедицю з ведмежатами, а на полонині купили у вівчарів песика Буркуся... Від цього моменту Наталину розповідь продовжив її чоловік Богдан. Його причиною: „Буркусь: хто сторожив спокій Дому Франків? (Історія одного пса)“. Богданова розповідь стала справжньою афинкою на полонинськiм десертi того розкішного дня!

Франки забрали Буркуся до Львова. Дуже скоро він виріс і перетворився на великого вівчара Буркута. Спокій Дому Франків пес, звичайно, сторожував на славу. Тільки не просто так, а коштом спокою сусіднього... Дому Грушевських! Це Буркусеви належали ті гучні рулади, що доводили Михайла Сергійовича до розпачу, викликали численні усні скарги й врешті змусили написати вікопомного трагікомічного листа на адресу НТШ... Детальніше — на сайті Дому Франка, а Наталі й Богданові — гучне дековать!

Доки ми бенкетували на Луковиці, невтомний Іван Михайлович розшукав у Шибеному правнучку Власія Танасійчука (Влашка) Світлану Дзюбак

(1959 р. н.) і записав інтерв'ю про те, як її прадід возив Лесю й Квітку на Луковицю гуцульськими кониками. Леся їхала верхи (не пішки й не возом, як часом помиляються ті, хто пише про це). А наступного дня ми пішли походом на Скупову.

Знаменита полонина, куди у супроводі Петра Шекерика-Дониківа вліздив верхи Михайло Коцюбинський. Мізансцену роблення будзу (народження „круглого сирового тіла“) у „Тінях забутих предків“ М. Коцюбинський списав з природи саме на Скуповій. Як вже мовилось, околиці Чорногори та Мармароські Альпи Леся Українка сприймала як „гуцульську Швейцарію“, і це сприйняття було „не позиченим, а власним“. А тут отака нагода: одна з найактивніших мандрованок нашого товариства письменника й перекладачка Люба-Параскевія Стринадюк переклала й видала друком „граубюнденську трилогію“ швейцарця Арно Каменіша „Сец Нер“, „Позаду вокзалу“, „Усе допито“ (Чернівці: Книги — XXI, 2020). До того ж Люба родом — „З-за гір'я“ (назва її найновішої власної книжки: Львів: ЛА „Піраміда“, 2019), тобто з Замагори, що буквально отут за горою, по той бік Скупови. Легендарна полонина — чільний топос її прози, як тут не провести полонинських читань!

При ватрі варимо банош, купуємо будз і бринзю у бовгарів, а Люба й Василь (Зеленчук) почергово читають улюблені кавалки з Каменіша. Звучать напрочуд органічно, адже свою літературну німецьку швейцарець здобрує сурсільванським діалектом ретороманської мови, якою говорять на полонині під Сец Нером і яку Люба-Параска переклала гуцулськов бесідов! Порівнюємо літування гуцульських та швейцарських пастухів, смакуємо сири гуцульські, немов швейцарські, набуваємося у розкошах полонинського серпня...

Ці читання — продовження Любиного беннефісу, який розпочався допіру біля Угорських скель (незабутньо делікатна модерація Данила Ільницького). Там вона презентувала попередню книжку своєї прози „Як я му' жити на полонині“. Безпосередньо на полонині, де ме' жити, як вдасть поставити тут хату (від живого пня!), бо отримала ту полонину у спадок і дуже того хоче! Ми побажали Любі, аби мрія не зрадила, аби Слово стало Ділом, аби ми мали де гостювати на майбутніх мандрованих конференціях.

А ввечері під зорями „Роси лісу“ нас чекав концерт! Чудове подружжя Віктора й Марічки Мартинюків, яких ми називаємо Вірічками, а вони себе Річкою V, презентували альбом „Дорога на Буркут“ всуціль з композицій на Лесині тексти. Свого часу, приспавши найменшенького синочка Лук'яся, Марічка сягала до 12-томника, складеного на підлозі поруч з колискою (львівське помешкання Вірічок дуже тісеньке, місця в шафах не вистачає). Так і з'являлись пісні, більша частина яких, природно, схожі на коліскові. Раніше, виконуючи старшеньких Северина й Устима, Вірічки паралельно вигоїдали проекти „Ковдронька“ та „Три кроки в ніч“ на слова сучасних українських поетів, а відтак надійшла черга Лесі. Про якусь „тематичну“ конференцію тоді ще й не заходилося...

Відчуваєте? Все тут не випадково, усе тут — від Лесі! Вона все надихнула й організувала, залишивши нам шанс упізнати й почути її.

Ростислав ЧОПИК

ІВАН ФРАНКО І ВАСИЛЬ ЩУРАТ: ПЕРЕХРЕСНІ СТЕЖКИ

До 165-річчя від народження Івана Франка
та 150-річчя від народження Василя Щурата

„Д-р В. Щурат — се, безперечно, одна з найцікавіших і найоригінальніших постатей Галицької Землі кінця XIX ст. і перших десятиліть XX ст. Це постать, яка своєю письменницькою творчістю і науковою діяльністю положила доволі помітний відпечаток свого духа на добу, в котрій розвивала свою діяльність. Багатством помислів, талантом, шириною знання і всесторонністю зацікавлень — се між письменниками другий галичанин побіч Франка¹. Не будемо дискутувати стосовно означення В. Щурата як „другого галичанина побіч Франка“, солідаризуватися з його сучасником чи наводити аргументи *contra*. Місце В. Щурата в українському культурному просторі — це тема для осібно розлогої монографії (либонь, і не однієї), яка ще очікує свого дослідника², як, до слова, вельми пожаданим є і видання його творчої спадщини з відповідним науковим апаратом і коментарями. „Вибрані праці з історії літератури“³, „Поезії“⁴, а також поодинокі перевидання збірок релігійної лірики В. Щурата⁵, дають сучасному читачеві надто вже неповне уявлення про його багатогранну спадщину⁶.

Безсумнівно одне. В. Щурат, поет, перекладач, літературознавець, фольклорист, філософ, публіцист, редактор, педагог, громадський діяч, організатор науки — явище дуже цікаве й небуденне. „У кожній із ділянок науки, у якій працював, учений створив праці неперехідної вартості“⁷, — зауважує М. Ільницький. З ім'ям В. Щурата пов'язано також чимало сторінок Наукового товариства ім. Шевченка (дійсний член (з 1914 р.), голова НТШ (1915—1923), Українського тасмного університету у Львові, ініціатором створення і першим ректором якого він був у 1921—1923 рр.⁸, а також інших українських інституцій⁹.

Як безсумнівно і те, що В. Щурата та І. Франка єднали вельми тісні особисті й творчі взаємини. Колись поет Михайло Орест, звертаючись до Юрія Шереха (Шевельова), мовив: „Нічого спільного не любим ми з тобою“¹⁰. І. Франко і В. Щурат, натомість любили багато спільного. Ось лише дещо з того спільного: студії давньої української літератури, переклади українською мовою текстів світового письменства, у тому числі античних авторів, а також

¹ П а с і к а М. Василь Щурат. (З приводу 40-ліття його письменницької і наукової діяльності та 60-річчя його уродин) // Нова зоря (Львів).— 1932.— Ч. 2.— С. 6.

² Питання творчої діяльності В. Щурата заторкнено в низці студій українських критиків різних генерацій, зокрема, А. Крушельницького, С. Щурата, Р. Кирчіва, Ф. Стебля, В. Щурат-Глухої, М. Ільницького, Й. Баглай, Ю. Домбровського, Н. Лацик, Л. Козак, Р. Горак, М. Гнатюка, М. Кривенко, М. Вальо, О. Дзьобана, М. Худаша, М. Васильчук, А. Калинчук та ін.

³ Щ у р а т В. Вибрані праці з історії літератури / [Упоряд., вст. ст. „Василь Щурат (Життя і науково-літературна діяльність)“ (с. 3—24, приміт. та комент. С. В. Щурата).— К., 1963.

⁴ Щ у р а т В. Поезії / [Упоряд. та приміт. С. В. Щурата; вст. ст. С. М. Трофимука (с. 3—20)].— Львів, 1962; Щ у р а т В. Поезії; Слово про похід Ігоря; Пісня про Роланда / [Вст. ст. С. В. Щурата „Василь Щурат (Життя і науково-літературна діяльність“, с. III—XLVIII)].— Львів, 1957.

⁵ Щ у р а т В. „Із глибини воззвях“.— Львів, 1996. Передрук, копія другого жовківського видання 1905 р.

⁶ Про багатогранність Василя Щурата, осяги його творчих зацікавлень промовисто свідчить бібліографія його праць. Див.: Бібліографічний покажчик наукових, публіцистичних і літературних праць В. Щурата / Покажчик склав М. О. Мороз // Щ у р а т В. Г. Вибрані праці з історії літератури.— С. 391—431.

⁷ І л ь н и ц ь к и й М. Між Франком і „Молодою Музою“ (Поетична творчість Василя Щурата) // Ільницький М. На перехрестях віку: У трьох книгах.— К., 2008.— Кн. 1.— С. 312.

⁸ Див.: К о з а к Л. Василь Щурат і Український тасмний університет // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника: Збірник наукових праць.— Львів, 2012.— Вип. 4 (20).— С. 371—380; Лацик Н. Василь Щурат — ректор Українського тасмного університету.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://www.readcube.com/articles/10.15330%2Fgal.32.233-239>

⁹ Див.: Щ у р а т-Г л у х а В. Василь Щурат і „Просвіта“ // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Збірник наукових праць.— Львів, 2010.— Вип. 19.— С. 427—430.

¹⁰ Електронний ресурс.— Режим доступу: http://vitchyzna.ukrlife.org/5_6_07zerov.htm

Святого Письма, шевченкознавство, славістика, етнографія і фольклористика¹¹. Цікаво, що саме захоплення фольклором В. Щурата-гімназиста „спричинилося” до його особистого знайомства з І. Франком наприкінці 1887 р.¹²

І. Франко і В. Щурат були знайомі майже 30 років. Їхні стежки то сходилися, то розходилися, і не завжди взаємини між ними були дружніми. Не раз Франко і Щурат мандрували тими самими стежками Львова, зустрічалися в різних товариствах і редакціях часописів, а також „в кав'ярні при чорній каві”. Якийсь час В. Щурат-гімназист мешкав у будинку Львівського університету, а І. Франко поруч — на вул. Зиблікевича¹³. Впродовж року (1892—1893), працюючи над докторатом у Віденському університеті, І. Франко і В. Щурат винаймали у Відні спільне помешкання на Віплінгерштрассе, 26: „...Ми вчилися спільно за одним столом. Ліжка наші стояли поряд. Разом ми ходили і снідати, і обідати, разом відвідували лекції¹⁴. Саме В. Щуратові випала сумна честь попрощатися з І. Франком від імени НТШ. „Привела нас на це засідання подія сумна, може, сумніша від подій, найприкріших для нас в останніх часах війни. Всі ми довго були приготовані на неї й помимо того потрясла нами болючо; болючо шарпнула наші нерви, притуплені вже нині. Се тільки доказ, що після великих ударів приймаємо удар ще більший¹⁵”, — так розпочав 29 травня 1916 р. о 4 годині після полудня В. Щурат засідання Головного відділу та наукових секцій Наукового товариства ім. Шевченка.

І. Франко вельми схвально відгукнувся про збірку молодого поета „Lux in tenebris”, назвавши його при тім „талановитим письменником, що неабияк прислужився українській літературі чудовим перекладом старофранцузької епопеї „Пісні про Роланда”, і підкресливши, що „вірші п. Щурата відзначаються не тільки прекрасною і чистою українською мовою, але і старанним опрацюванням форми”, і що в його особі „можна вітати чудовий поетичний талант¹⁶”. У статті „Українська література” критик назвав В. Щурата в ряду тих молодих письменників, які „впевнено і свідомо стоять на ґрунті європейських прогресивних ідей і своєю літературною працею торують їм шлях¹⁷”, в іншій

розвідці — „З останніх десятиліть XIX віку” — знову похвалить молодого поета: „Наша новочасна версифікація під пером українців і галичан, таких як Щурат і Маковей, зробила великий поступ у напрямі до чистоти мови і мелодійності віршів¹⁸. „Сенсаційним” назве І. Франко Щуратове дослідження про „Грюнвальдську пісню¹⁹”. Натомість розвідки В. Щурата про Т. Шевченка викликали у І. Франка дуже гостру критику, не завжди, до слова, справедливую.

Франкіана В. Щурата, яка хронологічно охоплює 45 років, велика за обсягом і вельми розмаїта²⁰. Це, зосібна, низка цінних споминів „із перших уст”, які В. Щурат мріяв видати окремою книжкою. Сучасники В. Щурата, зокрема П. Зайцев, згадували про те, як цікаво було слухати Щуратових споминів про І. Франка. Відомо, і те, що В. Щурат вів щоденник, одним із героїв якого був І. Франко. На жаль, доля цієї записної книжки невідома. Можливо, вона зберігається в Музеї сакрального мистецтва Львівської архієпархії УГКЦ ім. А. Петрушевича (чому саме там — трохи перегадом).

В. Щурат також автор численних розвідок про поета. Серед останніх особливий резонанс викликали його студії про Франкове „Зів'яле листя” — „Літературні портрети. Д-р Іван Франко” і „Поезія зів'ялого листя в виду суспільних задач штуки (Прочитавши ліричну драму І. Франка „Зів'яле листя)”. І. Франко відгукнувся про них відомою поезією „Декадент”, своєю чергою В. Щурат на закиди опонента відповів також віршово — „Се не декадент!” Про це — доволі велика література, починаючи від прижиттєвих відгуків і завершуючи останніми публікаціями. По суті, ніхто з дослідників, що торкався питання модернізму в українській літературі, а також інтерпретаторів „Зів'ялого листя”, не оминув цієї дискусії²¹.

Заслужують на увагу також цікаві (хоча так само не раз і вельми дискусійні) статті В. Щурата, які стосуються генези тих чи тих Франкових художніх текстів, як ось: „Тоді це було ще маревом”, „Франків „Іван Вишенський”, „Про Франкові „Панські жарти”, „Німецький п'яниця в українському одязі”. Власне, інтертекст Франкових творів — улюблене поле студій критика, якому, либонь, більше, ніж будь-кому, були відомі „секре-

¹¹ Для глибшого ознайомлення з цим сюжетом зацікавленого читача відсилаємо до таких розвідок: Щурат С. Іван Франко і Василь Щурат у літературних зв'язках та листуванні // Дослідження творчості Івана Франка.— К., 1956.— С. 205—248; Л а щ и к Н., К у ч е р а А. Дві величні постаті галицької землі помежів'я XIX—XX століть (Василь Щурат та Іван Франко) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Франкознавство.— 2013.— Вип. 58.— С. 136—144; К о з а к Л. Василь Щурат та Іван Франко: з історії особистих і творчих взаємин // Українське літературознавство.— 2011.— Вип. 74.— С. 199—209; І л ь н и ц ь к и й М. „І почувися тихі слова, мов сичання гадюки...”: символ змії у поезії Івана Франка і Василя Щурата // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Франкознавство.— 2011.— Вип. 55.— С. 81—87; І л ь н и ц ь к и й М. Між Франком і „Молодою Музою” (Поетична творчість Василя Щурата).— С. 312—324; Л а щ и к Н. Французька література в критичній рецепції І. Франка та В. Щурата // Вісник Прикарпатського університету.— 1999.— Вип. 3.— С. 111—117.

¹² Див.: Щ у р а т В. Іван Франко в моїх споминах (1886—1890) // Франкіана Василя Щурата: листи, статті, спогоди / [Упоряд., передм., комент. та покажчики Л. Козак; наук. ред. Я. Мельник].— Львів, 2013.— С. 75.

¹³ Див.: Там само.— С. 74.

¹⁴ Щ у р а т В. В дні юнацтва (до 25-річчя смерті Ів[ана] Франка) // Франкіана Василя Щурата...— С. 134.

¹⁵ Див.: В о з н я к М. Памяти Івана Франка: Опис життя, діяльності і похорону.— Відень, 1916.— С. 41.

¹⁶ Ф р а н к о І. „Lux in tenebris” // Франко І. Зібрання творів: У 50 т.— К., 1981.— Т. 29.— С. 475.

¹⁷ Ф р а н к о І. Українська література // Там само.— К., 1982.— Т. 33.— С. 142.

¹⁸ Ф р а н к о І. З останніх десятиліть XIX віку // Там само.— К., 1984.— Т. 41.— С. 523.

¹⁹ Ф р а н к о І. Д-р В. Щурат. Грюнвальдська пісня (Bogurodzicza dziewicza). Пам'ятка западноруської літератури XIV віку // Там само.— К., 1982.— Т. 37.— С. 150.

²⁰ Див.: Франкіана Василя Щурата...

²¹ Іван Франко. „Зів'яле листя”: тексти, матеріали, дослідження / Упоряд. П. Салевича.— Львів, 2007.— (Серія: „Українська філологія: школи, постаті, проблеми”. Вип. 7); К о р н і й ч у к В. Василь Щурат і поезія Зів'ялого листя // Вісник Львівського університету. Серія філологічна.— 2004.— Вип. 35.— С. 219—228; Б а г а н О. Іван Франко і Василь Щурат як інтерпретатори модернізму (До історії відомої дискусії) // Франкознавчі студії.— Дрогобич, 2001.— Вип. 1.— С. 148—171.

ти поетичної творчості“ письменника (див. статтю критика „Франків спосіб творення“). До останнього сюжету ми ще повернемося, а тепер коротко про особисту бібліотеку В. Щурата та франкіану в цій книгозбірні.

В. Щурат, як, до слова, і І. Франко, був великим цінителем і знавцем книжки. Чимало українських бібліотечних зібрань Львова першої половини ХХ ст., зауважує М. Кривенко, завдячують своєму збагаченню щедрим дарам В. Щурата²². Упродовж усього життя В. Щурат також старанно і любовно комплектував особисту книгозбірню, у якій було чимало рідкісних видань²³. Після смерті В. Щурата (1948) його архів і книгозбірню успадкував син Степан Щурат. Особиста бібліотека В. Щурата, як засвідчує каталог, налічувала 2452 книжки. Принаймні стільки було в книгозбірні на час укладання каталогу (ймовірно, у 70-х роках ХХ ст.).

Цей каталог, як і збережені частина особистої бібліотеки В. Щурата, а також книгозбірні та архів сина В. Щурата, відомого франкознавця Степана Щурата, дослідника творчості свого батька²⁴, від серпня 2021 р. зберігаються у Львівському національному літературно-меморіальному музеї Івана Франка²⁵. Це щедрий дар Дому Івана Франка Святоуспенської унівської лаври, до якої ці скарби потрапили згідно зі заповітом Олександри Гургули-Щурат (дружини Степана Щурата) та Василини Щурат-Глухої (схм. Венедикти) (доньки Степана Щурата та онуки Василя Щурата)²⁶.

Переважна частина архіву В. Щурата зберігається нині у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника (це близько тисячі одиниць зберігання

загальною кількістю понад 700 аркушів). Передав його до бібліотеки Степан Щурат 1982 р.²⁷

Але повертаємося до книгозбірні В. Щурата, зокрема до франкіани в цій бібліотеці. У бібліотеці В. Щурата, як засвідчує каталог, було чимало прижиттєвих видань Франкових поетичних і прозових збірок, а також франкознавчих розвідок. Із цих видань на особливу увагу заслуговує ось ця книжка: „Павлик М. Спис творів Івана Франка за перше его 25-літте літературної діяльності 1874—1898. На пам'ять его юбілея 30 жовтня 1898 р.“ (Львів, 1898). Цей „Спис...“, який уклав Михайло Павлик з нагоди відзначення 25-ліття літературної і творчої діяльності Івана Франка, дуже добре відомий усім франкознавцям. Але унікальність примірника, який зберігся у книгозбірні В. Щурата, в тому, що на його сторінках натрапляємо на цілий ряд поміток критика, що, попри їх лаконізм, є цікавими причинками до особистої і творчої біографії І. Франка. На титульній сторінці цього екземпляра „Спису творів Івана Франка“ екслібрис: „Бібліотека гімн. професора Амвросія де Андроховича“, а також підпис: „А. Андрохович“.

Помітки В. Щурата на берегах „Спису творів Івана Франка“ різного характеру. Критик уточнює дати написання і публікації тих чи тих Франкових текстів, рецепції їх у критиці і в тогочасному суспільстві, торкається причин „розлучення“ письменника з редакцією часопису „Kurjer Lwowski“, вказує на джерела поезії „Христос і хрест“ (чи слушно — трохи переогодом) і трактату „Із секретів поетичної творчості“.

Отож, погортаймо „Спис творів Івана Франка“ і звернімо, зокрема, увагу на ті сторінки, де В. Щурат звертається до одного зі своїх, як уже зазначалося, улюблених сюжетів — про „крадене“ у Франка, або, кажучи словами самого В. Щурата, про „плягіяти“ поета.

Стор. 10-та. *Христос і хрест* (вірш. *Svit*, 1881, нр. 7). Нотатка В. Щурата: *Плягіят! Gülm.* Прикметно, однак, що в розвідці „Німецький п'яниця в українському одязі“ (1939), яка стосується насамперед генези Франкової легенди „П'яниця“, критик уже не був таким категоричним щодо позиченого сюжету поезії „Христос і хрест“ у німецького поета-лірика Германа Гільма (1812—1864).

Книгозбірня Щуратів у Домі Франка

²² Кривенко М. Бібліофільсько-меценантська діяльність Василя Щурата (на основі науково-довідкового апарату відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/fahovi-vydannya/zapysky-lnnbu-im-vstefanyuka/zap2018/4928-2>

²³ Про бібліотеку та архів родини Щуратів див. детальніше: Горак Р. Вже давнина // Горак Р. Дорога до Жовтанців: літературознавчі есеї: до 150-річчя від дня народження І. Франка. — Львів, 2006. — С. 100—133.

²⁴ Див.: В а л ь о М. Степан Щурат — дослідник творчості Василя Щурата // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. — К., 1993. — Вип. 2. — С. 104—111; Щ у р а т С. Спогади про батька // Жовтень. — 1988. — № 4. — С. 117—120.

²⁵ Ще одна вціліла частина особистої бібліотеки В. Щурата, колекція картин, світлини, документи, рукописи, предмети побуту зберігаються в Музеї сакрального мистецтва ім. А. Петрушевича Львівської архієпархії УГКЦ. Див.: П о л і щ у к Н. „Щурати. Львівська родина“ — виставка роду, що зник. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://risu.ua/shchurati-lvivska-rodina-vistavka-rodu-shcho-znik_n77544; Кривенко М. Бібліофільсько-меценантська діяльність Василя Щурата (на основі науково-довідкового апарату відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника).

²⁶ Заповіт Олександри Гургули-Щурат Святоуспенській Унівській Лаврі, 21 червня 1995 р. // Святоуспенська Унівська Лавра. Архів.

²⁷ Див.: Угода від 29. 06. 1982 р., укладена між Львівською науковою бібліотекою ім. В. Стефаника АН УРСР та Щуратом Степаном Васильовичем, про купівлю Бібліотекою документальних матеріалів особистого архіву його батька // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Справа фонду № 206: Щурат В. Г. — Арк. 3; Дзьобан О. Архів академіка АН УРСР В. Щурата: (Огляд рукописних і документальних матеріалів) // Бібліотека — науці: Збірник наукових статей. — К., 1990. — С. 77—88; Тимочко М. Франкознавча тематика у матеріалах особового архівного фонду В. Г. Щурата // Франкознавчі студії: Збірник наукових праць. — Дрогобич, 2012. — С. 487—493.

Стор. 122. *Із секретів поетичної творчості (Літературно-науковий Вісник, 1898, т. I.— I. Вступні уваги, ст. 17—26; II. Психологічні основи, 1. Роль свідомості в поетичній творчості, ст. 75—85; 2. Закони асоціації ідей і поетична творчість, ст. 139—145; 3. Поетична фантазія, ст. 145—151. Помітка Василя Щурата: Плягіят із Sadgera в Die Zeit.*

Про те, що І. Франко у своїй статті „Із секретів поетичної творчості“ „скористався“ працею австрійського психоаналітика, учня Зигмунда Фрейда, єврея з походження Ісидора Задгера „Seelentiefen“ (Die Zeit. № 135, 1 Mai 1897, с. 70—72), пише і сучасний дослідник Роман Мних, стверджуючи, що „з цієї розвідки Франко дослівно пе-

реклав цілі пасажі і вмонтував у свій текст“, а також підкреслюючи, що текст Франкового трактату „дотепер не видано з належним коментарем“ і його зауваги „можуть послужити франкознавцям у підготованні такої публікації“²⁸.

Передані в серпні 2021 р. Львівському національному літературно-меморіальному музеєві Івана Франка збірки Василя і Степана Щуратів так само вельми можуть послужити франкознавцям у глибшому збагненні феномена І. Франка. За словами директора Дому Івана Франка Богдана Тихолоза, фонд В. і С. Щуратів після опрацювання стане доступним для дослідників. Отож, гадаємо, на нас чекає ще не одне цікаве відкриття.

Ярослава МЕЛЬНИК

АКТУАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИХ УРОКІВ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ

Постать Євгена Коновальця досі несправедливо залишається дещо в тіні своїх уславлених учнів і послідовників, таких як Степан Бандера, Роман Шухевич та інші. Ймовірно, це зумовлено його непублічністю в умовах діяльності у підпіллі та здебільшого перебуванням за кордоном, а також його вдачею дуже скромної, неамбітної людини, все життя якої було спрямоване виключно на служіння справі, а не славі, для нього, за словами відомого історика Ярослава Дашкевича, „доля України була понад усе, для якого не існували приватні інтереси“¹. Та головне, що він ніколи не прагнув, на відміну від багатьох амбітних лідерів, надавати організації персонального характеру, завжди підкреслював колективність її керівництва. Тому й досі належно не оцінений як найвизначніший лідер усього українського національно-визвольного руху ХХ ст. після поразки революції 1917—1921 рр.

Унікальна багатогранна особистість — зразковий військовий діяч, блискучий організатор, талановитий політик-державник і дипломат, Євген Коновалець в умовах глибокої суспільної зневіри, розпачу і безнадії, упадку національного спротиву після втрати незалежності не зневірився, не опустив руки. На відміну від багатьох своїх сучасників, вважав, що поразка революції — це лише програна битва, але не війна. Тому й подальшу свою діяльність слушно вважав продовженням визвольної війни проти країн-окупантів, яка, до речі, не закінчилася й досі. Тому й події тих часів слід розглядати в контексті цієї столітньої війни. Враховуючи помилки попередників, Є. Коновалець у змінених умовах, іншими засобами розпочав і очолив якісно новий етап боротьби. Змінювалися її форми і методи, та постійною залишалася мета — Соборна Самостійна Українська держава, визволення рідного народу.

Українська військова організація (УВО), Організація українських націоналістів, які він створив, виявилися найбільш ефективним засобом спротиву окупаційним режимам, істотно вплинули на перебіг подій у 20—30-х роках, започаткували збройний повстанський рух 40—50-х років минулого століття, що заклав міцний фундамент для подальшої політичної та ідеологічної боротьби, яка призвела до реалізації великої мети Є. Коновальця — здобуття незалежності України. По суті, увесь національно-визвольний рух минулого століття після поразки української революції 1917—1921 рр. йшов „з його духа печаттю“ (І. Франко). Ще за життя він став найбільш авторитетним лідером нації і речником її волі.

Як слушно зауважив дослідник В. В'ятрович, „імовірність того, що без активної діяльності Є. Коновальця український визвольний рух і далі живився б спогадами про героїчне минуле та був би нездатним відповідати на виклики сучасності, дуже висока“².

Всебічний аналіз масштабної, багатогранної та надзвичайно плідної діяльності Є. Коновальця дає підстави ставити його в один ряд з такими видатними борцями за українську державність, як Богдан Хмельницький, Іван Виговський, Іван Мазепа та інші провідники нації. Водночас він успадкував не лише їхню славу, а й проблеми, що часто руйнували патріотичні пориви великих українців.

У чому ж полягав трагізм цих проблем? Ще Богдан Хмельницький, за словами В'ячеслава Липинського, як одне з головних ставив завдання „запрягти всю велику, перед тим роз'єдану, здеморалізовану, розбиту націю українську до спільної праці національної, до будови власної Держави“³. На жаль, Б. Хмельницькому не вдалося сповна здійснити свої наміри, подолати хронічну хворо-

²⁸ Мних Р. Іван Франко і єврейство // На перехресних стежках. Іван Франко та єврейське питання у Галичині / Упоряд. Алоїз Вольдан і Олаф Терпід. Матеріали наукової конференції у Віденському університеті (24—25 жовтня 2013).— К., 2016.— С. 25—26.

¹ Дашкевич Я. Постаї. Нариси про діячів історії, політики, культури.— Львів, 2006.— С. 491.

² В'ятрович В. Прецедент Коновальця // Науковий збірник „Український визвольний рух“.— 2011.— № 16.— С. 15.

³ Липинський В. Україна на переломі.— Філадельфія, 1991.— С. XXV.

бу розбрату, взаємопоборювання, викликану деформациєю чужинцями державницького мислення українців. Саме це зводило нанівець усі зусилля великих гетьманів, а згодом — лідерів Української Народної Республіки.

Без сумніву, вся військово-політична діяльність Є. Коновальця заслуговує на поглиблене вивчення. Однак особливій уваги потребує осмислення його уроків, що є сьогодні найбільш злободенними, а саме: konieczність консолідації усіх українських державницьких сил як головної передумови перемоги у національно-визвольній боротьбі, а також важливості інформаційно-пропагандивного фактора у протистоянні з ворогом. Тому доцільно спинитись на дослідженні саме цього спадку Провідника.

Міжпартійні чвари, отаманщина, анархія, управлінський хаос, деморалізація армії, нав'язування українцям чужих світоглядних орієнтирів — таку невтішну військово-політичну ситуацію в Україні побачив Євген Коновалець, коли очолив у 1917 р. корпус Січових Стрільців (як це нагадує сьогодні). Красномовний факт: як доповідав Директорії міністр військових справ Олександр Шаповал, що „фактично наша армія не має командуючого фронтом. Петлюра дає свої накази, Андрій Мельник, що був тоді начальником штабу Дійової Армії, дає свої, а генерал Греков з Одеси також свої”⁴. Добре обізнаний з історією українських визвольних змагань та причинами їх поразок, Є. Коновалець, як ніхто, розумів небезпеку такого становища. Як згадує він у своїх споминах, „ми були змушені ставитись критично до діяльності Центральної Ради, бо бачили наочно, що їхня політика вводить у краю замість ладу щораз більшу анархію, яка не тільки виключає організацію війська, але й веде державу до неминучої руйни”⁵.

Щоби уникнути чергової поразки, Є. Коновалець ставить своїм завданням об'єднання усіх українських державницьких сил як ключову передумову визвольної боротьби. Вже тоді докладає максимум зусиль для консолідації насамперед політичної та військової еліти. З цією метою проводить тривалі перемовини з В. Винниченком, М. Грушевським, С. Петлюрою та іншими лідерами держави. Напередодні повстання проти гетьмана Скоропадського до останнього моменту особисто вів з ним перемовини, аби не допустити розколу і поглиблення протистояння в суспільстві. Та не зміг досягти бажаного результату. Тож намагався власним прикладом спонукати до об'єднання усі державницькі сили, навести лад і порядок в армії. Створений ними корпус Січових Стрільців став зразком організованості, дисципліни і порядку, що зробило його найбільш

боездатною військовою одиницею УНР. Не випадково корпус називали „національною гвардією”.

Є. Коновалець і під час військово-адміністративної діяльності у Києві у грудні 1918 р. успішно подолав внутрішньополітичну кризу, заклав своєрідну правову базу для стабілізації суспільно-політичної ситуації у столиці. „Ми завжди боролися за те, щоб встановити лад і спокій у своїй країні”⁶, — писав у той час у своєму наказі Є. Коновалець.

Враховавши негативний військово-політичний досвід УНР, Є. Коновалець після революції ще більш повно і послідовно реалізує ідею мобілізації усіх сил нації як ключової передумови досягнення державности. Він шукає нові форми та методи боротьби. На відміну від багатьох інших українських політичних діячів, котрі почали творити легальні партії, що ділили суспільство, Є. Коновалець прагнув максимально об'єднати національно-державницькі сили. Спершу робить ставку на колишніх військових, вважаючи, що „у цей момент стрілецтво явилось в Україні як безпартійна, але різко самостійницька організація, котра могла б об'єднати розпоршені в різних таборах наші сили”⁷. З цією метою створює Українську військову організацію (УВО), що діяла як напівмілітарна структура з міцною дисципліною, чіткою управлінською вертикаллю. Відповідно й форми та методи її діяльності були максимально наближеними до військових. Це сповна відповідало вимогам часу. На війні як на війні.

Згодом навколо УВО об'єднується ряд націоналістичних угруповань, які разом створюють Організацію українських націоналістів (ОУН) на чолі з Є. Коновальцем. Він визначив її як політичну Організацію підпільного та масового характеру, що має співпрацювати з легальними партіями, широкими колами громадськості як у краї, так і за кордоном. ОУН ставила своєю метою об'єднання всіх українських самостійницьких сил, тому прагнула відсунути на задній план міжпартійні розбіжності як несуттєві і другорядні в даний історичний момент. Як зазначалося на Конгресі українських націоналістів, „розвинувся новий рух, що стає вище партійних розмежувань. На тлі великого румовища старих світоглядів, нав'язуючись до кращих традицій української історії та головно недавньої збройної боротьби, формується новий світогляд і розвивається новий творчий чин”⁸. По суті, формувався всеукраїнський і всесвітній фронт боротьби за українську державність. Створювався, за словами поета-націоналіста Олега Ольжича, „з нашої національної спільноти моноліт, що об нього розбився б кожний ворожий наступ”⁹.

Є. Коновальцю вдалося у міжвоєнний час приборкати Дух Руїни, створити міцну сконсолідовану організацію, яка мобілізувала і повела націю на боротьбу за свою державу, бо, як згадував його соратник Володимир Янів, полковник мав дар „до об'єднання навіть найбільше суперечливих сил для спільної дії”¹⁰.

Цей політичний урок великого Провідника дуже повчальний для нинішніх українських ліде-

⁴ Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914—1923 рр.— Львів, 1998.— Т. 2.— С. 79.

⁵ Коновалець Є. Причинки до історії української революції.— Івано-Франківськ, 2018.— С. 8.

⁶ Хома І. Євген Коновалець.— Харків, 2016.— С. 122.

⁷ Там само.— С. 174.

⁸ Книш З. Становлення ОУН.— К., 1994.— С. 91.

⁹ Ольжич О. Незнаному воякові. Фондація імені О. Ольжича.— К., 1994.— С. 311.

¹⁰ Янів В. Студії та матеріали до нової української історії.— Мюнхен, 1983.— С. 124.

рів, які навіть в умовах російської агресії не здатні порозумітися і ведуть запеклу війну між собою, нехтуючи зовнішньою небезпекою.

Ще одна грань ефективної військово-політичної діяльності Є. Коновальця надзвичайно актуальна нині в умовах агресії Росії проти України — глибоке розуміння інформаційного чинника як дієвої складової у гібридній війні. Ще в часи Української революції, коли керівники держави майже не протидіяли більшовицькій пропаганді, не впливали на формування національно-державницького світогляду, він багато уваги приділяв ідеологічному впливу на тогочасну ситуацію. Вже тоді створюється інформаційний орган тимчасової Головної ради й 1-го полку Січових Стрільців — газета „Наша думка“, множаться листівки й відозви. А зі створенням УВО та ОУН преса та інші видання як легальні, так і нелегальні, стають потужною зброєю в ідейній боротьбі, засобом патріотичного виховання молоді, чому ОУН надавала такого ж важливого значення, як і самій політичній роботі.

За сприяння Є. Коновальця виходить „Літературно-науковий вістник“, який мав значну популярність серед української інтелігенції. З'являється багато видань як в Україні, так і за кордоном. З легальних газет ОУН, що видавались замасковано, були добре відомі, такі як „Український Голос“, „Голос“, „Дажбог“ (це була одна й та сама газета, що після закриття польською владою виходила під іншою назвою), „Студентський шлях“, „Наш клич“, „Вісті“, „Нове село“, „Самостійник“, „Шлях молоді“. Підпільно в Україні виходили: „Бюлетень“ Крайової Екзекутиви ОУН та „Юнак“ — газета для української молоді. Із закордону нелегально надходили: орган Проводу ОУН „Розбудова нації“; орган колишньої УВО газета-місячник „Сурма“, що виходила тиражем до десяти тисяч примірників, а згодом військовий журнал ОУН „Українське слово“ (виходив у Парижі). У Литві з'являється низка видань з воєнної тематики: „Війна і революція“, „Конспірація“, „Партизанка“, „Лицарі нерівного бою“, „Лови“, „Месники“. Тут докладно розкрито завдання організації і нації у боротьбі за незалежність і розбудову самостійної держави¹¹. Організація українських націоналістів масово поширювала нелегальні листівки, брошури, відозви. Є. Конова-

лець ініціював створення в багатьох європейських країнах пресових бюро, громадських організацій соборницького характеру, які доносили правдиву інформацію про ситуацію в Україні. Видання ОУН викривали злочини окупаційної влади, піднімали народ на активну визвольну боротьбу, виховували населення в патріотичному дусі. В результаті, за твердженням відомого публіциста Петра Федун-„Полтави“, „під впливом ОУН опинилася переважна частина українського селянства, робітництва, значна частина інтелігенції. Майже під виключними впливами ОУН опинилося українське студентство, українська молодь в цілому“¹².

Традиції Є. Коновальця продовжувалися і після його смерті, в часи боротьби Української Повстанської Армії. Видавнича діяльність навіть в умовах глибокого підпілля набирає великих масштабів. Для прикладу, тільки 1948 р. у підпільних друкарнях було надруковано багатотисячним тиражем близько 70 назв різних брошур, листівок, пресових і художніх видань. Майже вся ця література призначена здебільшого для підрадянського населення як в Україні, так і в інших республіках Радянського Союзу¹³.

В умовах бездержавності завдяки насамперед пропагандивній роботі в міжвоєнний період було виховане нове героїчне покоління, яке звияж-но боролось збройно проти окупантів у 40—50-х роках минулого століття і назавжди утвердило ідею української державності.

Нині в умовах суттєвого збільшення технічних можливостей інформаційного впливу на масову свідомість, пропагандивна робота стає особливо вагомою зброєю у гібридних війнах — як зовнішніх, так і внутрішніх. Це ми виразно побачили під час російської агресії, поразки на виборах після-майданної влади 2019 р.

Суспільно-політична ситуація, що склалася в останні роки в Україні, значною мірою зумовлена тим, що не враховано наш історичний досвід, зокрема важливі політичні уроки Євгена Коновальця, який власним прикладом переконливо засвідчив: для відсічі ворогу і збереження своєї державності нація повинна бути згуртованою організаційно та міцною ідеологічно.

Володимир ПАРУБІЙ

БЕРЕСТЕЙСЬКІ СОБОРИ І БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ

(До 425-річчя)

6—11 жовтня 1596 р. (за григоріанським календарем — 16—21 жовтня) у Бересті-Литовському відбувся помісний собор Київської православної митрополії, який проголосив унію Руської Церкви з Римською Церквою. Фактично ж, у ті вікопомні дні відбулися два помісні собори. Проголошена унія на литовсько-білорусько-українських землях, вважається подією першорядної ваги. 425-річний ювілей цієї край важливої події чи не всього християнського світу важливий передовсім для киево-руського християнства, яке після Берестя

стало принаймні двоконфесійним! Проголошення унії стало, фактично, відповіддю киево-руського християнства на виклики, які сформувала епоха Конфесіоналізації. Згадана трансформація загалом укладається в канву європейських релігійно-культурних процесів, визначальним для яких була релігійна модернізація, тобто перехід до багатоконфесійності (фактично, ситуацію закріпив у Європі Вестфальський мир 1648 р.).

Проблеми Берестейської унії присвячено чимало різних праць. У монографії про руську релі-

¹¹ Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у 1929—1939 роках.— Львів, 2010.— С. 61.

¹² Федун Петро-„Полтава“. Концепція самостійної України.— Львів, 2008.— Т. 1.— С. 350.

¹³ Там само.— С. 532.

гійну культуру Вільна¹ цій темі відведена значна частка матеріалу, зрештою, вперше в історіографії опубліковано одне з найвагомійших джерел до історії Берестя — полемічний твір Іпатія Потія 1597 р., інформативний потенціал якого вмонтований у канву події². Враховано й інші джерела, фрагменти полемічних творів, певний актовий матеріал, листування та ін. Це дає підставу оприлюднити певні висновки, які увійдуть до моєї нової книги про Берестейську унію.

До історичних передумов події належить ряд чинників: пропаганда унійної ідеї потриденським католицизмом, активна місійна діяльність єзуїтів на Сході Європи, провал спроб Риму здійснити конверсію на католицизм православної Московії у 80-х рр. XVI ст., другорядне становище православ'я в Речі Посполитій порівняно з панівною католицькою церквою, кризові явища в церковному житті Київської митрополії, зміни в релігійній культурі руської церкви у другій половині XVI ст., які є свідченням конфесійно-культурної відкритості до впливів Заходу, втручання константинопольських патріархів (зокрема, Єремії II Траноса) у справи митрополії в 1586—1589 рр., програми церковних реформ кінця 80-х — першої половини 90-х рр. XVI ст. та не зовсім успішні спроби їх реалізації, конфлікт церковних братств з єпископатом та конфлікти в середовищі ієрархії, сприятлива міжнародна політична ситуація наприкінці століття тощо. Лише внаслідок дії цих чинників з'явилась унійна ініціатива єпископату Київської митрополії.

Історія Берестейської унії як конкретно-історичної події XVI ст. досі зберігає чимало лакун. Цікаво, навіть довкола передумов унії побутує чимало спекуляцій. Причому, якщо в 90-х рр. минулого століття доводилося долати спекуляції російської та радянської історіографії (з ними, до слова, покінчено назавжди), то під сучасну пору доводиться розвінчувати нові міфи. Один із них формулюємо кризь призму розв'язання такої проблеми, як „криза православної церкви, що стала головною передумовою Берестейської реформи церкви“. Категорично не погоджуюся з вкрай жорстким розумінням кризи церкви³. Зрештою, найвагомійшим аргументом щодо спростування концепції „тотальної кризи“ є блискучий розвиток руської релігійної культури, який був наслідком європейських впливів і значно вивищував киево-руське християнство над московським (починаючи з 20-х рр. XVII ст. московська церква майже цілком запозичила наші релігійні пам'ятки). Це, звісно, не заперечує того, що окремі прояви кризових явищ усе ж були, але вони аж ніяк не творили загальне

тло становища православної Церкви в католицькій Речі Посполитій. Ще одна принципова позиція: до 1596 р. загального релігійного гніту щодо Руської Церкви в Речі Посполитій не існувало (точніше, були лише його локальні прояви), він появилася після укладення унії в стосунку до православної церкви, що й послугувало однією з головних причин козацьких воєн.

Проблема розвитку унійного процесу 90-х рр. XVI ст.

Про нього писали практично всі історики, тому про підготовку Берестя майже все відомо в деталях (наприклад, докладно вивчено історію Берестейських соборів першої половини 90-х рр.). Однак, у суто науковому річизі, загальне тло підготовки унії в першій половині 90-х рр. виглядає нині у світлі джерел як не цілком послідовне та зрозуміле. З одного боку, унійна партія, яку очолили Кирило (Терлецький) та Іпатій (Потій), невпинно рухалася до укладення згоди церков. Однак підготовка велася, фактично, таємно, і мала, на думку дослідників, формат „клерикальної інтриги“ (М. Грушевський). Так, наприклад, 1594 р. від унійної партії відпали єпископи Гедеон (Балабан) і Михайло (Копистенський), однак їхні підписи під унійними документами, зібраними в цей період, „пішли“ до Риму, і під час прийняття унії у грудні 1595 р. Терлецьким та Потієм обоє українських владик були зараховані до числа перших уніатів. Закономірно, що вони не могли не оприлюднити протест, який набув гучного характеру і набрав виміру обвинувачення у фальсифікації⁴.

Тобто, процес підготовки унії був далеко не безхмарним, з обох боків не вибирали методів боротьби, сторони вдавалися й до не повні виважених та обгрунтованих акцій. Наприклад, у Львові (спершу прихильник, а згодом противник унії) владика Гедеон (Балабан) нібито скликав у січні 1595 р. собор, який підтримав унію. Зрозуміло, що це була нечувана й нелогічна річ, адже єпископ вже втягнувся у боротьбу проти унії. При перевірці унійної декларації Львівського собору 1595 р. (лише недавно віднайдено оригінал джерела) з'ясувалося, що вона була укладена вже після Берестейських соборів, не раніше. Тобто, Львівського собору 1595 р. не було і йдеться рідше про відверту фальсифікацію унійної ухвали⁵.

Назагал тактика та дії митрополита Михайла Рагози напередодні укладення унії виглядають як дуже непослідовні, часом — ризиковані для справи унії. Наприклад, він не знайшов порозуміння у Вільні, де лідерами церкви та братства Святої Трійці були брати Стефан і Лаврентій Зизанії (до

¹ Тимошенко Л. Руська релігійна культура Вільна. Контекст доби. Осередки. Література та книжність (XVI — перша третина XVII ст.).— Дрогобич, 2021.

² Справедливое описание поступку, и справы синодовое, и оборона згоды и единости съвершенное. Котораяе стала на синоде берестейскомъ. В року, 1596, напротив явного фальшу и потвары синоду якогось змышленного а радшей съборища покутного геретыческого в дому прыкатъномъ геретыческом отправованого Через одного зъ преложонныхъ духовныхъ церкви руское. [Друковано у Вильні. Року Божего 1597], [48] арк. Зберігся унікальний примірник твору в фондах Бібліотеки Академії наук, Санкт-Петербург.

³ Докладний аналіз проблеми на підставі вивчення джерел зроблений у: Тимошенко Л. Руська релігійна культура Вільна...— С. 123—149.

⁴ Проте протест, внесений до актових книг, стосувався документів початку 90-х рр., тому він мав внутрішні суперечності. Виглядає, що Балабан і Копистенський, які склали згадані протестації, не володіли повною інформацією, які саме документи Руської Церкви були послані до Риму. Див. про це докладніше: Тимошенко Л. Інтриги і конфлікти в історії укладення Берестейської унії у світлі документальних джерел та полемічної літератури // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії / Інститут історії України НАН України; ред кол. В. Смолій, В. Горобець, Н. Старченко, Н. Білоус.— К., 2015.—Вип. 11—12.— С. 185—209.

⁵ Висновок зроблено на підставі джерелознавчого аналізу оригіналу документа, не так давно віднайденого в архівах у Санкт-Петербурзі. Див: Тимошенко Л. Два Львівські собори першої половини 90-х років XVI століття: свідчення тогочасних джерел і інтерпретації дослідників // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін.— Львів, 2015.— Т. CCLXVIII.— С. 340—368.

речі, вихідці з Галичини). Конфлікт з віленцями, який почався ще до Берестейського собору, мав подальший вплив і призвів до того, що Вільно навів після 1596 р. залишалося одним із найвагоміших центрів православ'я та спротиву унії. Інший ризикований крок — номінування на святотроїцького архимандрита у Вільні 1595 р. прибулого на Русь представника александрійського патріарха, архимандрита Кирила Лукаріса, який згодом став одним із чільних діячів православного собору в Бересті. А це означає одне: митрополит довго вагався і не був упевнений у доцільності введення унії на регіональному рівні, тобто часткової / партикулярної унії.

Взимку 1595—1596 рр. у Римі перебувала делегація Руського єпископату у складі Кирила Терлецького та Іпатія Потія, яка прийняла там унію. Проблема вивчалася, збереглося чимало джерел, але не на всі дослідницькі питання є відповіді (наприклад, досі не опублікований повний склад делегації). Нещодавно оприлюднено свідчення, згідно з яким з прийняттям унії 23 грудня 1595 р. дуже поспішали: папа Климонтій VIII захворів і навіть чекали його смерті.

Представництво на соборах (учасники)

Усіх учасників Берестейських соборів налічується 175. На унійному соборі — лише 24, решта — 151 учасник — це православні. Вони „розкладені“ у найновіших працях за єпархіями, вийшла досить цікава картина⁶.

На унійному соборі більшість становили католики, а не уніати, що обов'язково потрібно брати до уваги! На соборі зібралося 9 руських духовних на чолі з митрополитом, які представляли вищу ієрархію митрополії і охоплювали всі білорусько-литовські єпархії, дві з українських земель, а також три монастирі з території Великого князівства Литовського. Невелика світська частина собору (5 осіб) була дуже елітною і представляла найбільшу і найвпливовішу магнетерію ВКЛ, проте, на жаль, златинізовану. Решта духовних учасників собору були також римо-католиками: три польські єпископи, чотири експерти-єзуїти, два греки-конвертити з Риму.

Зі 151 учасника православного собору духовних налічується 65 осіб, світських — 78. Сім духовних осіб представляло Східну Церкву, її патріархати та монастирі. Духовна частина була представлена лише двома єпископами (львівський Гедеон Балабан і перемишльський Михайло Копистенський), але охоплювала всі єпархії митрополії, за винятком Полоцької. І без єпископів представництво від єпархій є дуже солідним. Фактично, більшість найвідоміших монастирів йшло за православними. Лідери мирянського руху (львівське і віленське братства) також вислали великі делегації на собор. Назагал ситуація з представництвом від єпархій на соборах дуже симптоматична. Як видається, залишається цілком актуальним відомий в історіографії висновок, що унійна церква мала провід, але залишалася без вірних.

Один із головних висновків, які долає стереотипи — на православному соборі було дуже мало світських — протестантів, до чого апелювали католики та уніати (таких налічується буквально декілька осіб). Але не світські приймали церковні ухвали, а духовні!

Унійний собор і проголошення унії

Принципове питання в історіографії чітко не вирішене: коли була проголошена унія? На декларації унії з підписами і печатками стоїть дата — 8 жовтня. Але це дата, коли її підписали. А коли її проголосили чи зачитали та схвалили на соборному рівні — ось питання! Бо дев'ятеро підписантів — це ще не воля всього соборного зібрання, нехай і нечисленного за складом учасників!

Безцінні свідчення уміщені у творі Іпатія Потія про Берестейський собор (1597 р.)⁷. Так, він підтверджує, що собор відкрився в соборній церкві св. Миколая 6 жовтня (всі дати — за старим стилем) спільною молитвою. Учасники призначили якісь „артикули“, які оголосили у спосіб їх прибиття до церковних брам. Крім того, факт початку роботи собору доручили занотувати „присяглому“ писареві, „духовній особі“ (ці факти не згадуються в інших джерелах). Тобто вівся щоденник роботи унійного собору, який не зберігся.

Фактично, реальна робота собору розпочалась лише наступного дня, 7 жовтня, коли уніати послали до православних свою делегацію. Події 8 жовтня (третьої офіційний день роботи собору) І. Потій оминає. Тому дата прийняття унії — 8 жовтня, є проблемною. Головним днем уніатського собору І. Потій вважає дев'яте жовтня, це була субота, коли в соборній церкві св. Миколая у присутності люду митрополит і троє владик прийняли публічну клятву, за зразком та практикою, набутими делегатами в Римі. Клятву скріпили своїми підписами та печатками і віддали до рук панам сенаторам та духовним послам папи. Урочистість супроводжувалася великою радістю та привітаннями, взаємними поцілунками („поцелованье братерское“). І. Потій описує порядок, за яким розмістилися делегати у церкві.

За свідченням Петра Скарги, саме 9 жовтня був зачитаний акт унії (грамота, декрет унії). Його зачитав полоцький архієпископ Гермоген (Григорій, Герман) Загоруцький. Вважаємо, що 9 жовтня і слід вважати днем проголошення Берестейської унії (за новим стилем — 19 жовтня)!

Того ж таки дня світські делегати короля підписали реляцію про собор. У цьому документі делегати вказують, що вони брали участь у соборі „за розказанням Waszej Królewskiej Miłości“ (документ уперше опублікував Т. Кемпа). Після цього процесією, під церковні дзвони, учасники дійства пішли до католицької святині, яка розміщувалась буквально поряд з ринком і церквою св. Миколая. Вони, як описує І. Потій, „йшли парами, тримаючись за руки, яко єдиного пастира овци і єдине овчарни баранкове“, митрополит ішов у парі з „князем арцибіскупом“ (тобто львівським ієрархом Димитром Соліковським). У костелі також відбувся молебень („А там по латине „Тебе Бога хвалим“ ... отпевши ...“). Згідно зі свідченням маловідомого анонімого полемічного твору, опублікованого Й. Лукашевичем (1842), уніати склали ще одну присягу в латинському костелі. На цьому урочистість закінчилася. Про події цього дня свідчать декрети собору, які вважаються екскомунікаційними щодо православних, але І. Потій про них не згадує.

У Потієвій оповіді про соборове засідання в неділю 10 жовтня продовжує домінувати урочистість. Соборяни знову зібрались у церкві св. Ми-

⁶ Тимошенко Л. Берестейська унія 1596 р.— Дрогобич, 2004.— С. 177—188.

⁷ Опубл.: Тимошенко Л. Руська релігійна культура Вільна...— С. 579—604.

колая на недільну Службу Божу, яку відправив володимирський владика — господар соборної церкви, тобто І. Потій. Відому в джерелах та історіографії проповідь виголосив у церкві Петро Скарга, казнодія його королівської милости (про цю проповідь згадує і сам проповідник у власному творі про собор). Але саме І. Потій передає зміст проповіді.

Після казання митрополит Михайло Рагоза, будучи в „уборі“, встав „на амвон“ для виголошення своєї молитви, маючи намір одразу „клятве предати“ львівського та перемишльського владик та інших відступників і скинути їх з церковних урядів за непослушенство та погорду, проти з'єднання. Однак присутні панове сенатори схопились зі своїх місць і, обступивши М. Рагозу, зажадали від нього та від присутніх владик, аби в недільний „святий день“ від того утриматися, щоб поспішність негативно не вплинула на противників. На що митрополит (напевно, без великого задоволення) погодився. Під час Служби Божої здійснювався обряд Святої Євхаристії, який набув неоднозначного розголосу.

Наступного дня, 11 жовтня (понеділок), делегати знову прийшли до соборної церкви св. Миколая, куди зібралися духовенство та християни, які вже звично розмістилися на визначених місцях. Митрополит Михайло (Рагоза) вступив на амвон і вчинив відкладену акцію, виклявши православних „відступників“. Прикметно, що двох владик він назвав вже по імені, вкупі з іншими духовними та світськими та їх однодумцями, які були оголошені противниками Божих „постанов“ як „еретики і відступники“. Акт скинення православних з урядів І. Потій усе ж визнав „жалісним“.

Родзинкою Потієвого опису унійного собору є спростування чуток про чудо, яке ніби сталося під час проголошення унії. Тут автор навів ряд цікавих деталей, у тому числі й про учасників собору. Так, коли було підготовлено вино для причастя і подано якійсь першій особі, трапилася фатальна помилка: замість вина подали просту воду. Православні скористалися з нагоди, щоб оголосити, що це знак Божий: унія була неугодна Всевишньому, тому вино перетворилося на воду! Обвинувачення в неугодності унії Богові спростував І. Потій, який визнав, що помилку вчинив прибулий грек-конвертит з Риму, який, забувши деталі східного обряду, не долив до вина декілька крапель теплої води (так звана теплота), а злив воду з водою. Проте цього пояснення ніхто не помітив, а православні ще з півстоліття вірили в „Берестейське чудо“!

Отже, собор працював з 6 по 11 жовтня — шість повних днів! Унію проголошено 9 жовтня! В жодному календарі пам'ятних подій ця дата не згадується!

Головним документом унійного собору є грамота Берестейської унії. У документі проголошується ідея спасіння людства через католицьку віру на підставі євангельської заповіді про заснування і єдність Христової церкви „на одному Петрі, немов на камені“. Наголошено на догматі про першість Апостольської Столиці і римських пап, який начебто визнавали не тільки Святі Отці Східної церкви, але й царгородські патріархи. Підтвердженням споконвічного прагнення до єдності

церков були і рішення Флорентійського собору, які спонукали польських королів до урівняння руської церкви у правах з римською. У суто католицькому дусі потрактовано причини розколу християнства: відступниками названо лише константинопольських патріархів, яких за це покарано турецькою поганською неволею. Автори грамоти саме звідси виводили і занедбання віри в руських країнах (погіршення юрисдикційного нагляду з боку патріархів, поширення святокупства і ересей на Русь).

У центрі уваги документа міститься обґрунтування мотивів унії: не бажаючи залишатися під поганською неволею і сприяти „розкольніцькій“ політиці патріархів, а також запобігаючи спустошенню церков і поширенню ересей, врешті-решт, прагнути до спасіння людських душ,— митрополит з єпископами приступили до єдності. Отже, кінцевою метою розпочатої справи було спасіння ієрархів та їх „духовного стада“.

Далі коротко оповідається про депутацію до Риму з відома короля, яка виклала там прохання руської церкви. Папа Кліментій VIII вчинив злуку, „зберігаючи за нами обряди і звичаї“ східних церков, грецьких і руських, не роблячи жодних змін, і залишив їх за „переданням святих грецьких отців навіки“. Ідея непорушності східного обряду є, на нашу думку, головним концептуальним моментом грамоти Берестейської унії.

Звичайно, аналізоване джерело є декларацією урочистого проголошення унії, і тому воно сповнене пафосом богоугодності і святости вчиненого, а також відповідальності за людські долі перед Богом. Отже, не варто розглядати його надто прискіпливо і критично. Проте, аналізуючи документ у контексті розвитку унійного руху кінця XVI ст., не можна не помітити того, що в ньому, як і в інших ухвалах Берестейського собору, навіть не згадано про конкретні умови унії, прийняті руською ієрархією напередодні і передані польській владі та папі. Якщо в доберестейський час згадані суб'єкти унії ще якимось на них реагували, то після собору про них просто забули. На нашу думку, це був один із прорахунків митрополита та ініціаторів унії. Результатом цього стало те, що православна опозиція була досить слабо поінформована про умови унії і була відтак переконана лише у віросповідальній та національній зраді уніатів.

Щодо місця проголошення унії — це не тільки церква святого Миколая, а й фарний костел на середмісті давнього Берестя! Церква св. Миколая у плані була чотирикутною будівлею з двома вежами на фасаді, не вищими від неї. Храм розміщувався поряд з ринком, лівіше і трохи нижче костелу. Парадоксально: якщо на тлі інших величних католицьких споруд міста — бернардинського і домініканського монастирів — руська церква св. Миколая програвала своїми габаритами, то цього не скажеш, порівнюючи її з фарним дерев'яним костелом.

Парадоксально, але більшість унійних документів собору 1596 р. не зазнала всебічного джерелознавчого та текстологічного вивчення. Це стосується передовсім унійної декларації Берестейського собору 8 жовтня 1596 р. Текст неодноразово публікувався, але не за оригіналом, а за тогочасними списками⁸. Зрештою, через півроку після собору його опублікував Петро Скарга у своєму

⁸ Див., наприклад: Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею / И. Григорович.— Санкт-Петербург, 1851.— Т. 4 (1588—1632).— № 103.— С. 139—140.

відомому полемічному творі „Оборона Берестейського собору“, там є і руськомовний текст і переклад польською.

На соборі було виготовлено два примірники грамоти на пергамені. Один був відправлений до Риму, інший мав залишитися у митрополита в його архіві. Але жодні каталоги митрополичого архіву його не фіксують. Після війни стало відомо, що оригінал грамоти зберігається в ЦДДА України у Львові. Зрештою, її описали ще 1972 р. Олег Купчинський і Едвард Ружицький⁹. Пергамен дефектний: немає однієї печатки і на згинах є дві великі дірки. До слова, римський оригінал не пошкоджений.

Але ніхто не здавав собі справи, коли і за яких обставин оригінал грамоти потрапив до Львова. Станом на сьогодні про це стало відомо. Як засвідчує напис латинською мовою на звороті грамоти, вона на початку XVII ст. зберігалася у примаса польської церкви в Гнезно, тоді це був Ян Тарновський, який перед смертю (помер 14 вересня 1604 р.) передав грамоту у спадок своєму племінникові Криштофові Харбицькому — вроцлавському схоластиківі, архидиякону Добринському, де вона зберігалася в костелі у Плоцьку. І от, цей діяч католицької церкви у 1612 р. передав грамоту до Львова, до рук Львівського і Рогатинського пробогата отця Юзефа Пшечковського, обоє були колегами, бо часто зустрічалися на трибунальських судах. Але дарувальник застеріг, що грамота має зберігатися в архіві Львівської архидієцезії, так званому митрополитальному (капітульному) архіві. Акт передачі був здійснений у Любліні 24 липня 1612 р.¹⁰ Вдалося підтвердити, що обоє учасників передачі грамоти засідали в Люблінському трибуналі. Вони віднотовані у списках депутатів Трибуналу дуже точно¹¹. Тобто це реальні історичні особи.

У 20-х рр. XX ст. архів Львівської митрополитальної капітули був описаний, грамота в ньому зберігалася в секції під № 29¹². Припускаємо, що лише в 1930-х рр., коли за ініціативи митрополита Андрея (Шептицького) формувався архів історії унії, він міг витребувати грамоту, яка після війни волею долі залишилася у Львові.

Примірник грамоти, який зберігся у Ватиканському архіві, не містить пошкоджень, на ньому збереглися всі печатки¹³. Вочевидь, саме за ним потрібно видати цей вікопомний документ (на жаль, досі цього не зроблено).

Перші поберестейські роки висвітлені в історіографії вкрай фрагментарно. Відомо, що розпочалася боротьба „Русі з Руссю“. На терені Вільна та

Києва конфлікти вивчені найкраще.

Розглядалася й ситуація загалом, а також на теренах єпархій, єпископи яких перейшли до унії. На разі, новостворена унійна церква одразу потрапила в системну кризу, бо вона мала лише провід. Більш рішучим митрополитом виявився Іпатій (Потій), уся його діяльність концентрувалась у Вільні, де в монастирі Святої Трійці було розпочато церковні реформи, які мали визначальні наслідки для долі унії. У єпархіях, що перейшли до унії, було вимушене затишшя, яке загрожувало перетворитися на черговий вибух. Ще в глибшій кризі перебували православні, які мали лише двох єпископів.

Аналізуючи поберестейську ситуацію, помічається парадоксальна річ: розкол суттєво не відбувся на розвитку руської релігійної культури. Навіть навпаки. Центром руської релігійної культури продовжувало залишатися Вільно. Унія започаткувала блискучу за формою та змістом полемічну літературу, якої не мали наші сусіди. Втрати, звичайно, були. Наприклад, розвиток православної освіти та книжності, книговидання у Вільні поступово та планомірно йшов до того, що там мала оформитись православна Академія на зразок Острозької. Однак цього не сталося...

Підсумовуючи, наголошуємо, що наслідки Берестейської унії ніяк не вкладаються у прокрустове ложе негативного чи позитивного. Берестейські собори, які засвідчили розкол українсько-білоруського християнства (з 1620 р. існували дві паралельні київські митрополії: унійна і православна, що було визнано королівською владою 1632 р.), поклали початок боротьбі Русі з Руссю, в основі котрої перебували проблеми формування національної церкви. Відтак зросла національно-конфесійна свідомість, без чого козацькі війни не мали б характеру національно-визвольних. Унійний собор започаткував релігійно-культурну традицію, яка орієнтувалася на західні взірці, а з плином часу сприяла утвердженню греко-католицизму як однієї з національних конфесій українців. Православний Берестейський собор 1596 р. зберіг, без сумніву, українсько-білоруське православ'я, яке розквітло в епоху Петра Могили. Незважаючи на негативні наслідки міжконфесійної боротьби, які відчуваються і донині, Україна вже в добу пізнього Середньовіччя наблизилася до Європи. В цьому вбачається неперехідне значення Берестейської унії як конкретно-історичної події кінця XVI ст.

Леонід ТИМОШЕНКО

⁹ Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові. 1233—1799 / Склали і підготували до друку О. А. Купчинський, Е. Й. Ружицький.— К., 1972.— № 748.— С. 374—377.

¹⁰ Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 131, оп. 1, спр. 627, арк. 1 зв.

¹¹ *Deputaci Trybunału Koronnego 1578—1794. Spis / Oprac. H. Gmiterek.*— Warszawa, 2017.— Cz. I: 1578—1620.— S. 233, 240.

¹² *Zajaczkowski S. Archiwum Kapituły Metropolitalnej Lwowskiej / Odb. z: Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Wydział 2, Historyczno-Filozoficzny, t. 1, Zeszyt 7.*— We Lwowie, 1923.— S. 26 [416].

¹³ *Documenta Unionis Berestensis eiusque auctorum (1590—1600) / Collegit, paravit, adnotavit editionemque curavit P. Athanasius G. Welykyj OSBM.*— Romae, 1970.— P. 112—113.

ХОТИНСЬКА ВІЙНА 1621 РОКУ

Перепис історія Хотинської війни

Хотинська війна 1621 р. була однією з найважливіших подій не лише в українській та польській, але й у литовській, турецькій, татарській, молдавській, волоській, трансільванській військовій історії. Завдяки участі в ній українські козаки прославилися на весь світ. Однак нашим сучасникам ці події відомі лише в загальних рисах.

Одним із найвідоміших польських полководців минулого був наш земляк, засновник міста Жовкви, великий коронний гетьман Станіслав Жолкевський. Він, зокрема, прославився здобуттям Москви 1610 р. Як полководець і політик, гетьман був прихильником підпорядкування Польщі наддунайських князівств, змушених залишатися васалами Порти. На сеймі 1619 р. коронний гетьман запропонував завдати історичному ворогові Речі Посполитої — Османській імперії — випереджувального удару 100-тисячним військом за підтримки запорізьких морських сил. Останні мали захопити Білгород, Кілію і Тягиню. План передбачав також поновлення васалітету Молдови від Речі Посполитої (таке бажання висловив новий молдавський господар Каспар Граціані). Однак сейм не зважився підтримати цей радикальний план. Хоча видатки на збільшення війська ухвалили. Натомість шляхта (передусім великі магнати) вирішила підтвердити попередні мирні угоди з Оттоманською Портою. До Стамбула послали П. Ожгу, як великого посла, і з Портою було підписано новий мирний договір. Річ Посполита зобов'язалася покласти край морським виправам запорожців на Чорне море. Турки вважали, що козаки 1620 р. хочуть здійснити великий морський похід на 300 чайках. Тому вони вимагали від поляків знищити всіх козаків і навіть ліквідувати низку міст у Київському й Брацлавському воєводствах. За допомогою молдавського господаря К. Граціані С. Жолкевському вдалося більш-менш заспокоїти турків, і влітку він почав готуватися приборкати „сваволю“ козаків. Під приводом приготувань проти Порти він зібрав біля Павлочі кількатисячне військо й призначених королям комісарів — Даниловича, Конєцпольського, Калиновського, Замойського та ін. Десятитисячне козацьке військо Петра Конашевича-Сагайдачного з гарматами стояло під Білою Церквою. Складні перемовини завершилися 17 жовтня т. зв. Раствавицькою угодою про виключення зі складу козацтва „нових“ товаришів, припинення морських походів проти турків¹, знищення човнів та ін. Ці пункти підтвердили попередню, Ольшаницьку угоду з козаками². Остаточним аргументом, який переконав козаків, став „жолд“ у 40 тис. золотих, замість попередніх 10, окрема платня (20 тис.) за попередню Москов-

ську кампанію, а також доплати старшині й гарматам. П. Сагайдачному знову вдалося уникнути розриву стосунків з урядом, попри те, що реестрове козацтво скоротили (М. Грушевський вважав, що збільшили) до 3 тисяч. Але П. Сагайдачному це коштувало булави. Замість нього гетьманом обрали Якова Нероду (Бородавку). Щоправда, на початку 1620 р. П. Сагайдачному повернули булаву, хоча й ненадовго.

Улітку 1620 р. С. Жолкевський звернувся зі своїм планом „заціпної“ (превентивної) війни проти Оттоманської Порти безпосередньо до короля (21 і 30 червня). Значна роль у цьому плані відводилася морському ударові запорожців. І хоч король не відразу підтримав цю ідею, С. Жолкевський наказав запорізькому гетьманові П. Конашевичу-Сагайдачному готуватися до морського походу проти турків. Однак 9 липня козаки ще раз скинули поміркованого політика П. Сагайдачного і знов обрали гетьманом Я. Бородавку. Останній відзначався радикалізмом в обстоюванні інтересів козацтва і Православної Церкви³, тому про мілітарну співпрацю козацтва з урядом, особливо після згаданої Раствавицької угоди, не могло бути й мови. Але з огляду на те, що морські походи на Чорне море були постійною сферою зацікавлення козаків — як низових, так і городових, які вбачали в них важливу точку прикладення своїх сил і спосіб здобути кошти для утримання родин, перспектива великої морської війни викликала значне зацікавлення в Україні. 20 липня Я. Бородавка, попри заборону уряду, спорядив морський похід (близько 100 чайок) на Чорне море. Як зауважував Д. Яворницький, у той час „кілька років діяли спільно як власне запорізькі, так і українські козаки [...] Зібравшись разом, козаки передовсім спустошили європейське узбережжя Туреччини й захопили турецьке місто Варну“⁴, яке спустошили дощенту. До того ж коронний гетьман затримав виплату „жолду“ козакам, і вони були змушені шукати іншого заробітку. С. Жолкевський, готуючись до походу в Молдавію 1620 р., зумів, не звертаючись до гетьмана Я. Бородавки, сформуванню полку із тисячі „затяжних“ (найманих) козаків⁵, хоча охочих воювати було значно більше. Він розраховував на значну підтримку молдаван. 19 серпня (!) король, очевидно, відповідаючи на червневі листи коронного гетьмана, настійно радив С. Жолкевському залучити до молдавської кампанії як морські, так і сухопутні сили козаків⁶. Однак станові забобони й шляхетський гонор (пиха й зарозумілість посилилися в нього на старість⁷), а може, неприязнь до Я. Бородавки, не дозволили великому гетьманові налагодити ділові стосунки з опозиційним до

¹ П. Сагайдачний писав цареві: „На море нам на турських людей ходити заборонили з Запоріжжя, але з малих річок ходити не заборонили [...] а на Крим нам ходити не заборонили“ (Яворницький Д. Історія запорізьких козаків.— Львів, 1991.— Т. 2.— С. 133).

² Грушевський М. Історія України-Руси.— К., 1995.— Т. VII.— С. 381.

³ Сас П. Бородавка (Нерода) Яків // Енциклопедія історії України.— К., 2003.— Т. 1: А—В.— С. 350.

⁴ Яворницький Д. Історія запорізьких козаків.— Т. 2.— С. 132.

⁵ Інші джерела свідчать про 1600 козаків (Грушевський М. Історія України-Руси.— Т. VII.— С. 441, прим. 2).

⁶ Сас П., Кіркенє Г. Хотинська битва 1621. Битва за Центральну Європу.— К., 2011.— С. 12.

⁷ Podhorodecki L. Stanisław Żółkiewski.— Warszawa, 1988.— S. 224.

влади козацьким гетьманом і попросити „гриців”⁸ про допомогу. Та й самі козаки не могли забути про роль С. Жолкевського у кривавому придушенні повстання С. Наливайка. Коли польський командувач зрозумів, що потрапив у безвихідь і звернувся до козаків, було вже запізно. За цю помилку великий коронний гетьман заплатив власним життям.

Цецора 1620

Для походу в Молдавію С. Жолкевський сформував 7-тисячне військо з п'яти полків, які очолювали сам коронний гетьман, С. Конєцпольський, М. Струсь, С. Корецький та В. Калиновський. Артилерією (20 гармат і кільканадцять гаківниць) командував Т. Шемберг. Після приєднання загонів кількох магнатів загальна чисельність війська перевищила 10 тисяч вояків (не рахуючи челяді). На початку вересня 1620 р. польська армія переправилася через Дністер під Ямполем і рушила на Ясси, аби з'єднатися з К. Граціані, який обіцяв виставити 25-тисячне військо. На жаль, обіцянка виявилася марною: молдавський господар привів 7 вересня незначні сили — близько 600 чоловік. Дізнавшись, що вороже військо під проводом Іскендер-паші йде назустріч, С. Жолкевський почав підготовку до битви. Навпроти с. Цецори на Пруті, за 18 км від Ясс, поляки заклали оборонний табір, укріплений земляним валом і бастіонами, на яких розмістили гармати. В Іскендер-паші, крім турків і молдаван, були 5 тис. ногайців і 6—8 тис. кримських татар, загалом 15—19 тисяч вояків⁹. Таким чином, обидві армії були більш-менш однаковими за чисельністю, але вогнева міць польського війська була значно більшою. Натомість турецьке мало значно кращу мобільну кінноту. Генеральна битва, що відбулася 19 вересня, від початку виявилася невдалою для поляків. Два рухомі табори з возів, поставлених у чотири ряди, що мали блокувати вогнем татарську кінноту, виявилися не дуже рухливими, під час татарської атаки челядь, яка мала керувати возами, випрягла коней і втікала верхи до основного табору, крилаті гусари не змогли використати свою основну зброю — важкі й довгі списи, молдавани К. Граціані перейшли на бік ворога. Тому поляки зазнали значних втрат у перший день. Другого дня противники не вдавалися до активних дій. Натомість уночі з 20 на 21 вересня в польському таборі почалася несподівана паніка й масова втеча, причому приклад подали К. Граціані (він боявся, що його видадуть туркам) і В. Калиновський, який не зміг вибратися на крутий берег і потонув у Пруті. Серед втікачів були навіть такі славні згодом воїни, як Стефан Хмелецький і Ян Одживольський¹⁰. Челядь взялася грабувати панські вози. Паніку ледве вдалося

приборкати, а коронному гетьманові довелося присягати на Євангелії, що він не збирався кидати військо. 28 вересня польське командування вирішило відступати до Могилева під прикриттям табору з возів. Відбиваючи постійні атаки, зрідка відпочиваючи вдень, польське військо здолало загалом 165 км, переважно по випаленій ворогом місцевості, завдаючи ворогові значних втрат. Врешті 6 жовтня воно наблизилося до Дністра. Однак близький порятунок (попереді залишався один перехід) несподівано спричинив хаос і анархію, як це вже було під Цецорою. В таборі почалися колотнеча, грабунки. Жовніри й навіть офіцери кидали табір і рятувалися верхи. 7 жовтня на дезорганізоване військо вдарили турки й татари, знищуючи розрізнені загони й групи. С. Жолкевський відмовився від коня й рухався пішки в супроводі невеликого почту. Як і мріяв, полководець загинув у бою. Його відрубану голову Іскендер-паша відвіз у Стамбул султанові, а тіло, відшукане за дорученням дружини Регіни, перевезли до Жовкви й поховали в родинному гробівці¹¹. Від погрому 7 жовтня вціліло трохи більше тисячі вояків. Багато знаті на чолі з польним гетьманом М. Конєцпольським і князем С. Корецьким потрапило в полон. Серед бранців був і Богдан Хмельницький, серед загиблих — його батько, чигиринський сотник Михайло¹².

Хотинська кампанія — плани стратегів

Цецорський погром виявився для Речі Посполитої болісним ударом: держава опинилася без війська і без полководців. Однак ситуацією скористалися лише татари, які кинулися пустошити Галичину, Волинь, Поділля. Порта без поспіху готувала велику кампанію, що мала на меті підкорення чи хоча б послаблення Речі Посполитої і знищення українського козацтва. Основне військо на чолі із султаном Османом II мало з Молдавії рушити на Поділля й Русь у напрямку на Львів. Союзник Порти Бетлен Габор, володар Трансільванії, за підтримки татар мав завдати удару по Кракову¹³. Вже наприкінці квітня основне турецьке військо виступило зі столиці, а в червні підійшло до Дунаю.

Свій план війни розробляла і польська сторона. Після Цецори й загибелі гетьмана С. Жолкевського король залучив до керівництва військом великого литовського гетьмана Яна Кароля Ходкевича й польного Криштофа Радвила. Однак останній мусив залишатись у Литві й боронити її від шведів. Тому заступником Я. К. Ходкевича призначили Станіслава Любомирського, який не мав великого воєнного досвіду. Командувачам мали допомагати спеціальні комісари — М. Сенявський, М. Лєсньовський, Я. Собєський та ін. Завданням польського війська, на відміну від планів С. Жолкевського, було зупинити наступ турків. Сейм, скликаний у листопаді 1620 р., зосередив свою

Батальна картина Хотинської битви 1621 р.

⁸ Термін, використаний автором Львівського літопису (Грушевський М. Історія України-Руси.— Т. VII.— С. 443).

⁹ Сас П., Кіркене Г. Хотинська битва 1621...— С. 12.

¹⁰ Podhorodecki L. Stanisław Żółkiewski.— S. 286.

¹¹ Там само.— S. 294.

¹² Крип'якевич І. Богдан Хмельницький.— 2-е вид., випр. і доп.— Львів, 1990.— С. 44.

¹³ Сас П., Кіркене Г. Хотинська битва 1621...— С. 25.

увагу на питаннях оборони. На ухвалений восьми-кратний податок (такого в історії доти не було) можна було найняти 35-тисячне військо. Обговорювалося й питання про те, щоб найняти на службу 20 тисяч козаків за 100 тисяч золотих (іноземних найманців на ці гроші можна було завербувати не більше тисячі)¹⁴. Оскільки на союзників-християн розраховувати не доводилося, польська влада мусила знову звернутися по допомогу до козаків. Багато польських політиків вважало, що слід піти на значні поступки у сфері православної віри. Тому посередником у переговорах обрали єрусалимського патріарха Теофана. В літературі поширилася думка, що вирішальна роль у відновленні православної ієрархії на чолі з митрополитом Йовом Борецьким в Україні у жовтні 1620 р. належить гетьманові П. Конашевичу-Сагайдачному¹⁵. Насправді ж від липня 1620 до 30 серпня 1621 р. козацьким гетьманом був Я. Нерода-Бородавка¹⁶, який і був ініціатором захисту православ'я і відновлення його ієрархії. Саме під покровительством цього гетьмана у жовтні 1620 р. патріарх Теофан висвятив ігумена Києво-Михайлівського монастиря Йова Борецького на київського митрополита, а М. Смотрицького й І. Копинського — на єпископів. І хоч між Я. Бородавкою і П. Сагайдачним точилася боротьба за владу, обидва гетьмани мали однакову точку зору на церковні питання. Так само хибне є твердження про страту Я. Бородавки за наказом П. Сагайдачного¹⁷: останній помер 10 квітня (ст. ст.) 1622 р., а Я. Бородавка — в березні 1623 чи 1624 р.¹⁸ Так чи інакше, Військо Запорізьке, незалежно від того, хто в той час був гетьманом, ведучи перемовини з польським урядом про участь козаків у війні проти Порти, окрім власних станових, висунуло й політичні вимоги, найважливішою з яких було відновлення Православної Церкви в Україні й визнання нововисвячених ієрархів.

Козацька дипломатія

Хоча потреба залучення козаків до майбутньої війни з Портою була безсумнівною, а до перемовин з козаками уряд залучив патріарха Теофана, однак ні король, ні інші керівники Речі Посполитої не хотіли дати конкретних гарантій православним. Хоча на сеймі цю справу порушували волинські, київські делегати, а Віленське братство просило короля повернути належні бенефіції нововисвяченим ієрархам¹⁹. У цій складній ситуації козацький гетьман написав листа до литовського гетьмана Криштофа Радивиля. Адаже до козаків звернувся київський митрополит Йов Борецький і посланець

князя К. Радивиля Андрій Мужилівський, віленський протопіп і відомий письменник-полеміст. Останній поскаржився на утиски й переслідування православних у Литві. А в Польщі Йова Борецького й Мелетія Смотрицького назвали самозванцями (як і патріарха Теофана) й звинуватили у шпигунстві на користь турків. Вражений почутим, гетьман Я. Нерода 28 квітня (ст. ст.) закликав К. Радивиля допомогти православним і спільно звернутися до короля про припинення утисків православних і протестантів²⁰. Дещо пізніше, наприкінці травня, митрополит Йов Борецький скликав собор у Києві, а 15 червня гетьман Я. Нерода зібрав козацьку раду в Сухій Діброві. І духовенство, й козаки одноставно заявили про рішучість обстоювати віру предків „аж до горла“²¹ й боронити нових ієрархів. Щодо служби королю, козаки також висловили одноставну згоду, за умови „заспокоєння віри“. Задля цього козаки відрядили до короля власне посольство — П. Конашевича-Сагайдачного, І. Курцевича і ще двох делегатів, а козацьке військо чекало результатів свого посольства. В Сухій Діброві козаки поділили королівські гроші: по золотому на двох козаків. У похід відібрали 40 тисяч доброго кінного війська з вогнепальною зброєю²². Учасник походу мусив мати бойовий досвід і попередньо брати участь у кількох морських виправах козаків. Тим часом козацькі послі, П. Сагайдачний і І. Курцевич, 20 липня подали королю т. зв. декла-рацію П. Сагайдачного на захист Православної Церкви та її керівників. Як згадують сучасники²³, результатами тривалих розмов (20—31 липня) з королем П. Сагайдачний залишився цілком задоволений, тобто релігійні вимоги українців уряд пообіцяв задовольнити. На думку низки істориків, „найбільшим ділом Сагайдачного було поєднання козацької політики з стремліннями української інтелігенції“²⁴.

Ян Кароль Ходкевич

кларацию П. Сагайдачного на захист Православної Церкви та її керівників. Як згадують сучасники²³, результатами тривалих розмов (20—31 липня) з королем П. Сагайдачний залишився цілком задоволений, тобто релігійні вимоги українців уряд пообіцяв задовольнити. На думку низки істориків, „найбільшим ділом Сагайдачного було поєднання козацької політики з стремліннями української інтелігенції“²⁴.

Війна на морі

Не чекаючи завершення переговорів у столиці, запорожці здійснили кілька морських походів. Вже 9 травня 32 чайки (1600—2200 козаків) напали на турецьку ескадру зі 40 суден і потопили 9 галер і три десятки менших суден та знищили понад 2 тисячі турецьких моряків. Важливим було те, що ця турецька ескадра мала доправити в Білгород важкі облогові гармати, порох, ядра і продовольство для армії султана. Не обмежившись цією перемогою, козаки протягом місяця пустошили узбережжя Румелії, здобули міста Сіле, Медіно, Раролу, Місіврі, Агйолу, Сисопал (12—13 черв-

¹⁴ Грушевський М. Історія України-Руси.— Т. VII.— С. 442—443.

¹⁵ Історія України / Відп. ред. Ю. Сливка.— Вид. 3-тє, перероб. і доп.— Львів, 2002.— С. 124; Довідник з історії України (А—Я) / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста.— 2-ге вид., доопр. і доп.— К., 2001.— С. 708.

¹⁶ Сас П. Бородавка (Нерода) Яків.— С. 350.

¹⁷ Антонович В., Бец В. Исторические деятели Юго-Западной России.— К., 1883.— Т. 1.— С. 7.

¹⁸ Мицик Ю. Два листи гетьмана Нероди (Бородавки) // *Marra Mundi*. Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя.— Львів; Київ; Нью-Йорк, 1996.— С. 435—442.

¹⁹ Грушевський М. Історія України-Руси.— Т. VII.— С. 448.

²⁰ Мицик Ю. Два листи гетьмана Нероди (Бородавки).— С. 442.

²¹ Грушевський М. Історія України-Руси.— Т. VII.— С. 459.

²² Там само.— С. 458—460.

²³ Sobieski I. *Commentarium Chotinensis belli libri tres*.— Dantisci, MDCXXXVI (1646).— P. 35.

²⁴ Крип'якевич І. Історія України. Вид. 2-ге, перероб. і доп.— Львів, 1992.— С. 177.

ня)²⁵. Саме 9 травня 1621 р. можна вважати початком Хотинської війни. Після завершення операцій у Румелії половина козаків із здобиччю подалася на Січ, а 16 чайок повернули на Босфор і вдарили на околиці Стамбула, сіючи паніку в турецькій столиці. Однак згадану половину козацької флотилії турки 14 липня підстергли в гирлі Дніпра. Козаки мужньо вступили в бій, але зазнали значних втрат (16 чи 20 чайок, близько 300 загиблих), а 200 полонених люто стратили²⁶. Султан особисто розстрілював їх із лука. За іншою інформацією, козаки розвантажили свої судна, розділилися на два загони й сухоходом успішно повернулися на Січ. У серпні 1621 р. близько 10 тисяч козаків під проводом молодого Б. Хмельницького спустилися Дніпром до Чорного моря²⁷ й розбили 12 галер, а решту турецького флоту гнали до Константинополя і з великою здобиччю повернулися на Січ²⁸. Козацькі морські походи змушували турків зосереджувати значні морські сили біля своїх берегів, аби відбивати запорізькі напади, дезорганізовували турецький тил і згубно впливали на настрої населення й бойовий дух військ.

Молдавський похід

У червні 1621 р. козацьке військо, яке налічувало (станом на 6 липня) 44.100 козаків у 15 полках з 23 гарматами²⁹ почало рух у напрямку театру бойових дій від Білої Церкви на Вінницю, далі на Кам'янець-Подільський. Від козацького посольства не було жодних звісток, тому за наказом гетьмана Я. Нероди, який побоювався, що ворог розіб'є козаків і поляків по черзі, козаки 8 серпня переправилися через Дністер біля Могилева й почали бойові дії на території Молдавії. Наляканий господар утік з Ясс до турецького війська. Під час молдавського походу трапився випадок, відображений у низці джерел³⁰. На шляху просування турецької армії, в гирлі р. Радавець, притоки Прута, опинився великий козацький загін, що повертався з-під Сучави (у Я. Собеського — 400 козаків, у Т. Шемберга — 260). Його оточили татари, але не змогли подолати. Тоді послали по допомогу до султана. 27 серпня підійшли турки, однак ні безперервний обстріл, ні атаки добірних турецьких підрозділів не змогли змусити козаків до відступу. Частина їх (70) боронилася кілька днів з печери, султан довго стежив за боєм і чекав перемоги. Врешті наказав задушити незламних козаків димом. Інші (близь-

ко 200) спорудили табір з возів, засипаних землею, шаблями викопали окопи й відбивалися навсібіч. Двічі козаки спробували прорватися крізь ворожі лази. Востаннє, після двох днів боїв, їх було лише 30. Знесилених і поранених, їх захопили в полон і стратили. За словами Я. Собеського³¹, двом бранцям султан дарував життя. Одного залишив при собі, а другого послав до козаків, пропонуючи стати на його бік і навіть створити козацьку державу. Цей бій сучасники порівнювали з Фермопільським³².

20 серпня й польське військо переправилось через Дністер і розбило табір під Хотиним, нетерпляче чекаючи козаків. 21 серпня сюди прибув і П. Сагайдачний. Його радісно привітали й вислали з невеликим загonom по козацьке військо. У цих пошуках, що тривали кілька днів, він натрапив на основну турецьку армію, у бою був поранений у плече (саме ця незагоєна рана згодом спричинила його смерть) і ледь не загинув. Врешті йому вдалося знайти козацький табір біля Могилева³³. Козаки зустріли вмілого полководця з ентузіазмом і знову обрали його гетьманом замість Я. Бородавки. Козацьке військо, відбиваючись від татар, здійснило вдалий марш-маневр на Хотин і 1 вересня заклало табір поряд із польсько-литовським. Оскільки його чисельність подано в 36.220 осіб³⁴, молдавська кампанія коштувала йому поважних втрат. Польсько-литовське військо налічувало 35 тисяч³⁵, у тому числі

Осман II

литовські полки Ходкевича, Сапіги й Зеновича. Однак його стан і озброєння були значно гіршими за козацьке. Козацько-польським силам протистояла значно потужніша турецька армія, що налічувала не менше 150 тисяч вояків. Татарської кінноти було кількадесят тисяч. Сучасні дослідники вважають, що турки мали ще до більше за 100-тисячне військо. А разом зі слугами — 150—160 тисяч³⁶. Турки мали значну кількість артилерії, в тому числі й важкі облогові гармати. Враховуючи це, Я. К. Ходкевич залучив голландського інженера В. Аппельмана, який запропонував під Хотиним потужні земляні фортифікації бастионного типу. Саме ж місто, за винятком мурованої церкви, вирішили спалити, щоб воно не заважало обороні. Східний фланг прикривав Хотинський замок. На протилежному фланзі оборони уздовж Дністра розмістився козацький табір. За площею він був значно меншим за польсько-литовський³⁷. Це пояснювалося дуже просто: козаки, на відмі-

²⁵ Сас П., Кіркене Г. Хотинська битва 1621...— С. 52.

²⁶ Остапчук В., Галенко О. Козацькі чорноморські походи у морській історії Кятіба Челебі „Дар великих мужів у воюванні морів“ // *Marra Mundi*...— С. 358—364.

²⁷ Величко С. Літопис / Пер. з книжної української мови В. Шевчук.— К., 1991.— Т. 1.— С. 34.

²⁸ Дата сумнівна, бо після Цецори Б. Хмельницький, за його ж словами, два роки перебував у полоні в Криму (Крип'якевич І. Богдан Хмельницький.— С. 46).

²⁹ Сас П., Кіркене Г. Хотинська битва 1621...— С. 40.

³⁰ Див. Грушевський М. Історія України-Руси.— Т. VII.— С. 469, прим. 1.

³¹ *Sobieski I. Commentariorum*...— Р. 47.

³² Рашба Н. Дії запорізьких козаків до битви під Хотиним // *Жовтень*.— 1985.— № 4.— С. 106—107.

³³ *Sobieski I. Commentariorum*...— Р. 48.

³⁴ Грушевський М. Історія України-Руси.— Т. VII.— С. 473.

³⁵ За „Ординацією війська 1621 р.“ — 32.510 вояків (*Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621 Jana hrabi z Ostroroga, Prokopa Zbigniewskiego, Stanisława Lubomirskiego i Jakóba Sobieskiego z rękopisów współczesnych i druków mniej znanych zebrał Zegota Pauli.*— W Krakowie, 1853.— S. 12).

³⁶ Сас П., Кіркене Г. Хотинська битва 1621...— С. 79.

³⁷ Там само.— С. 87 (картосхема № 2), 104—105 (гравюра).

ну від шляхти, не брали в похід зайвого майна, обмежуючись провіантом і амуніцією. В компюті козацького війська від 6 липня 1621 р. вказано: „гармат бронзових — 20, залізних — 3, возів з порохом і кулями до цих гармат — 12”³⁸. Тому козацький обоз, а відповідно й табір, був значно меншим. Однак укріплення табору, за козацьким звичаєм, не поступалися європейським. Протягом місяця боїв, інтенсивних обстрілів і штурмів вони дозволили козакам успішно захищатися від переважаючих сил ворога й зазнавати мінімальних втрат, навіть при обстрілі з облогових гармат.

Битва під Хотиним

Битва під Хотиним розпочалася вже 2 вересня. Турки розраховували, що козаки ще не встигли збудувати свій табір, отож вдарили на них. Українці мужньо відбили напад, підтримані сусідами — литвинами й поляками. Як не раз нотує учасник битви, згодом батько короля Яна III, Я. Собеський, 2—4 вересня турки „всю лютъ свою звернули на козаків запорозьких”, які „дуже мужньо витримували весь той натиск”³⁹. Вогнем з мушкетів і гармат козаки знищили велику кількість нападників. Спільно з ними відбивали напади піхотинці Денгофа й рейтари Вейгера (2 вересня), але з посиленням боїв ці частини повернулися до своїх і воювали на інших ділянках оборони. 3 вересня султан наказав своєму війську конче розгромити козаків. Штурм розпочався потужним артилерійським обстрілом. Козаки підпустили ворога ближче, знищили передні лави вогнем, а решту відкинули контратакою далеко від своїх позицій. 4 вересня султан особисто стежив за атакою своїх яничарів, яку ті здійснили після двогодинного обстрілу з гармат і рушниць. У зустрічному бою козаки знову змусили ворога відступати. Однак у полудень почався новий штурм. На допомогу козакам Я. К. Ходкевич послав німецьку піхоту Лермунта й Вейгера⁴⁰. Однак турки не заспокоїлися і знову почали артилерійський обстріл. Він був таким нищівним, що очевидці навіть засумнівалися, чи вижив хтось у козацькому таборі. Насправді ж втрати козаків були незначними: їхні польові укріплення надійно захищали від будь-якого обстрілу. Козаки не лише відбили всі атаки, але й за наказом П. Сагайдачного вийшли з табору і при підтримці поляків самі пішли в наступ. На плечах ворога вони увірвалися в турецький табір, здобули кілька гармат і захопили багато

полонених. Дехто з істориків стверджує, що остаточну перемогу не було здобуто, бо козаки надто захопилися здобиччю⁴¹, інші — що Я. К. Ходкевич відмовився від продовження битви через настання темряви⁴². 9 вересня козацькі позиції протягом 4 годин штурмували яничари, однак козаки, підтримані німецькою піхотою, не лише відбили всі атаки, але й гнали ворога аж до його табору. У цьому бою загинули півтори тисячі яничарів⁴³. Як писав Я. Собеський, „на запорожців чинили дуже великий натиск, як ручною зброєю, так і вогнем, що тривав понад півтори години. Козаки досить мужньо вигнали їх із шанців, їм у цьому

Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний

допомогала піхота Лермунта й Денгофа, коло їх таборів по долинах густо лежали турецькі трупи”⁴⁴. 11 вересня туркам вдалося переправити по збудованому ними мосту через Дністер 4 великі облогові гармати. З них вони почали обстріл козацького табору. Однак надто великої шкоди не завдали: вбили десятьох козаків і полковника Яцка⁴⁵. Очевидно, мова про полковника Яцка Гордієнка, згаданого М. Грушевським⁴⁶. Однак сучасники краще знали Яцка Неродича (Бородавку). Тим більше, що в компюті козацького війська від 6 липня серед 15 полковників був лише один Яцко — Неродич, а Гордієнко названий не Яцком, а Дацьком⁴⁷. Це повідомлення, повторене в інших джерелах, згодом трансформувалося у версію, нібито Я. Бородавку стратили за наказом П. Сагайдачного чи за рішенням козацької ради⁴⁸ — буцімто за невдалі дії і великі втрати в Молдавії⁴⁹. Насправді молдавський похід козаків можна вважати цілком успішним: він дуже сповільнив рух Османа II, завдав туркам і їхнім союзникам значних втрат, а також дозволив полякам і литовцям як слід укріпити свій табір.

Після цього війна набрала затяжного характеру. Як полякам, так і козакам почало бракувати провіанту (татари перетяли сполучення з Кам'янцем), а особливо корму для коней, які від цього масово гинули. Серед вояків почалися хвороби, ширилося дезертирство. Подібною була й ситуація в турецькому таборі. З огляду на такий розвиток подій, П. Сагайдачний на военній раді висунув ідею здійснити несподіваний нічний напад на турків і цим переламати хід подій. План підтримали й польські комісари. Ця операція планувалася на 12 вересня. Напад мали почати козаки, продовжити — польська, німецька й угорська піхота, а завершити литовсько-польська кіннота. Вночі козаки непомітно

³⁸ Сас П., Кіркене Г. Хотинська битва 1621...— С. 40.

³⁹ Sobieski I. Commentariorum...— Р. 97, 103.

⁴⁰ Сас П., Кіркене Г. Хотинська битва 1621...— С. 103.

⁴¹ Грушевський М. Історія України-Руси.— Т. VII.— С. 474.

⁴² Сас П., Кіркене Г. Хотинська битва 1621...— С. 106.

⁴³ Pamiętniki o wyprawie chocimskiej...— S. 23.

⁴⁴ Там само.— S. 139.

⁴⁵ Там само.— S. 140.

⁴⁶ М. Грушевський серед козацьких полковників під Хотиним згадує Яцка Гордієнка, але не згадує Я. Нероду (Грушевський М. Історія України-Руси.— Т. VII.— С. 473).

⁴⁷ Сас П., Кіркене Г. Хотинська битва 1621...— С. 40.

⁴⁸ Грушевський М. Історія України-Руси.— Т. VII.— С. 475; Рашба Н. Дії запорізьких козаків...— С. 107.

⁴⁹ Історія України.— С. 129.

підповзли до самого турецького табору. Однак сильний дощ, що почався безпосередньо перед атакою, не дозволив козакам скористатися вогнепальною зброєю, і операція відмінили. Згодом козаки самостійно здійснили кілька успішних нічних вилазок (18 й 22 вересня⁵⁰), зокрема, на турецький табір за Дністром. 24 вересня помер гетьман Я. К. Ходкевич, отож турки вирішили скористатися цим і всіма силами вдарили на польсько-козацькі позиції, однак безрезультатно: їх відкинули з великими втратами. 28 вересня турки востаннє спробували переможно завершити битву генеральним штурмом, однак знову зазнали невдачі. Це змусило султана 29 вересня почати мирні переговори, які формально завершилися 9 жовтня⁵¹. Умови миру були вигіднішими для Польщі, ніж для Порту, яка мусила відмовитися від ідеї підкорити Річ Посполиту й повернутися до умов *quo ante bellum* (які були до війни). Найменше скористалися з результатів війни козаки, яким знову заборонили морські походи. Однак політичні вимоги козацтва були задоволені.

Уроки для нащадків

Хотинська війна, у якій козаки відіграли ключову роль, показала, що Військо Запорізьке стало

Jakub Sobieski. Commentariorum Chotinensis belli libri tres. Gdańsk, 1646

провідною політичною силою сучасності. Оскільки ж його керівник, гетьман П. Конашевич-Сагайдачний, разом з усім товариством вписався у Київське братство, він узяв цей осередок культурно-освітнього життя під свою опіку й захист. Завдяки цьому „разом, в одному фронті, стало міщанство, духовенство і козащина; стремління, що йшли досі розірвано, поплили єдиним, спільним річищем“⁵². У Хотинській війні, складовою частиною якої стали морські операції козацького флоту на Чорному морі й Молдавський похід під проводом авторитетного вождя — гетьмана Я. Нероди (Бородавки), козаки показали себе мобільним, дисциплінованим і відважним військом, однаково здатним на наступальні, оборонні, диверсійні операції, незламним у бою і схильним битися до останнього вояка, не шкодуючи свого життя й не дбаючи про почесні чи винагороду. Особи головних керівників козацького війська — Якова Нероди (Неродича) — Бородавки й Петра Конашевича-Сагайдачного — вояків і полководців, які в надзвичайно складних умовах довели, що „відвагою можуть помірятися з найшляхетнішими мужами“⁵³, стали втіленням найкращих рис українського воїна й командира, вмілого, мужнього, ініціативного, стійкого до будь-яких злигоднів і нестач, дисциплінованого й вимогливого до підлеглих. Ці вожді планували і здійснювали складні операції на ворожій території, далеко від рідної землі, розраховуючи не на союзників чи місцеве населення, а виключно на власні сили. Вони показали, що українське військо, володіючи високою бойовою майстерністю й уміннями, здатне успішно протистояти значно чисельнішому супротивникові й завдавати йому великих втрат, зберігаючи власні людські ресурси.

Іван СВАРНИК

КОБЗАР У ПОЗАЧАССІ

(до 207-ї річниці від народин і 160-х роковин смерті)

Щороку в березні ми вшановуємо одного з найвідданіших синів України, ім'я якого стало символом країни. Хоча значина й велич нашого пророка, будителя духу народного такі, що кожен рік мав би бути Шевченковим.

Як це не дивно, та в перші роки по жовтнево-му заколоті 9 березня — Шевченків день — був державним святом. Щоправда, можновладці незабаром усвідомили, що небезпечно зайвий раз згадувати поета, тому, певно, і було заборонено вшановувати день перепоховання (22 травня — повернення тіла страдника на Батьківщину). Всіх, хто приходив цього дня до Кобзаревго монумента (покласти квіти чи почитати вірші), не оминали „відверті бесіди“ в каральних органах і доволі серйозні наслідки.

Нині мало хто пам'ятає, що першим славнем радянської України був „Заповіт“, хоча невдовзі в оперативних рапортах вохривські нишпорки зазна-

чали: „*Пелі націоналістическую песню „Заповіт“.*

Оканонізована й офіційна любов до Шевченка ні до чого „народну“ владу не зобов'язувала. Большевики навіть відкинули логічність суджень лекції свого наркома А. Луначарського „Великий народний поет“. Вони не сприйняли й той рівень культури, на якому соціал-демократ розумів Шевченків націоналізм як „любов до матері, згнатьбленої і зневаженої“, належне сприймав поетів гуманізм і високу духовість.

Кожна доба творила свій міт Шевченка і прагнула його словами говорити — від імени народу — про себе. Беззаконня й терор нахабно освячували його високим ім'ям. Неймовірно, але факт: під час душоубства 1930-го, геноциду 1933-го, терору 1937-го вцілілі співали про щасливе життя — „у сім'ї вольній, новій“. А в повоєнні роки галани, корнійчуки, маланчуки та інші лакузи поетовим ім'ям боролись з українським „буржуазним націоналізмом“.

⁵⁰ Pamiętniki o wyprawie chocimskiej... — S. 27.

⁵¹ Грушевський М. Історія України-Руси. — Т. VII. — С. 478.

⁵² Крип'якевич І. Історія України. — С. 177.

⁵³ Слова Я. Собеського про П. Сагайдачного (Sobieski I. Commentariorum... — P. 126—127).

У шкільних підручниках із тьмяних, утертих фраз було виліплено задекорований під Шевченка його антипод, священний і недоторканий. Пильні й віддані посіпаки забороняли хоч трохи відхилитись від узаконених канонів. Ось лише деякі з ретельно вивіренних штампів: *Був матеріалістом і атеїстом (!)... Любив усіх трудящих і закликав їх до спільної боротьби проти панів, капіталістів, католицизму, українського буржуазного націоналізму (!)... Закликав за воз'єднання з російським народом (!!)* і (навіть) *за двомовність (!!!)*...

У свідомості здеорієнтованих учнів такий Шевченко, насправду, нічим не відрізнявся від працівника держбезпеки. Було незрозуміло лише, чому він великий поет? І чому ж тоді ці органи повсякчас мали клопіт із Шевченком та його шанувальниками?

Сатанинські обсяги большевицької машкаради дозволяли ідеологам підпасовувати Шевченкову творчість під усі тогочасні партійні гасла, й вони цинічно цитували поетове: „...од молдованина до фіна / На всіх язиках все мовчить, / Бо благоденствує!“

Лише „ворог народу“, „дисидент“, „буржуазний націоналіст“ міг би вважати, що ці рядки стосуються народів, яких позбавили рідного слова, вишколюючи під сонцем сталінської конституції.

Безперечно, „розум, честь і совість народу“ не забороняла поетові вірші. Майже щорічно неймовірними накладками видавали й перевидавали оканонізованого поета. А щоби не виникало інших думок, западливі охоронці ретельно прополювали спадок генія, вишукуючи в ньому крамольні, на їхній погляд, рядки, прибираючи двозначності й додаючи власні витлумки до того, що приборати було неможливо. Його йменням називали будь-що, регулярно відзначаючи круглі дати уродин та смерті. Але суворо дозували форму, час і місце як ушанування, так і виявлення народної любові до свого поета. Промовистим прикладом є Кобзаревий монумент у Харкові (1935). Підійти, покласти квіти до підніжжя впродовж року можна було лише 9 березня (але після перших, других, третіх... партійних очільників області, міста, району), пройшовши змайстрованими до цього дня містками.

...Усього лише сорок сім років життя! Двадцять чотири — у рабстві, десять — під муштрою і шпідрутенами, а куций залишок життя — під пильним наглядом. $47 - 34 = 13$ — сумна арифметика...

Як нікому іншому, йому зведено понад півтори тисячі монументів у майже в 50-ти країнах світу, а твори видано понад ста п'ятдесятма мовами. Шевченків феномен, велич його постати, значущість його слова, безперечно, не в кількості скульптур і накладках виданків. Парадокс неблаганного часу засвідчує зворотний процес — ми не віддаляємось від Шевченка, а навпаки — стаємо ближче. Читачеві вернено затавровані як „націоналістичні“ праці Олександра Кониського, Богдана Лепкого, Івана Огієнка, Василя Барки, Юрія Шевельова, Павла Зайцева, Степана Смаль-Стоцького й інших. Невтомні шевченколюби розшукують невідомі досі архівні матеріали, друком виходять нові розсліди короткого життя і надплідної творчості Кобзаря (Ю. Барабаш, І. Дзюба, О. Забужко, С. Сверстюк, В. Шевчук й інші).

Зникає нашаровання схематичного й котурного образу „революціонера-демократа, атеїста“, а натомість постає реальна жива людина з великим серцем, яка своє стражденне життя поклала на вівтар України. Як потвердив час, ані бєлінським,

ані потужній радянській ідеологічній машині не вдалось, а новітнім шевченкофобам і поготів не вдається применшити, перефарбувати чи спаплюжити велич того, хто був, є і повіки буде символом та взірцем національного духу.

Тож коли в українській оселі, поряд з образами в рушниках, сусідить Шевченків портрет, а поряд зі Святим Письмом — томик „Кобзаря“, то це — яса справжнього народного розуміння, що „Знать од Бога і голос той, і ті слова“.

Прочитайте знову

Тую славу. Та читайте

Од слова до слова,

Не минайте ані титли,

Ніже тії коми,

Все розберіть... та й спитайте

Тоді себе: що ми?..

Чий сини? як їх батьків?

Ким? за що закуті?..

У бездержавній країні з її трагічними історичними катаклізмами мова — чи не єдиний дієвий чинник, який зберіг і продовжує оберігати націєтворчий складник України. Годі й перелічувати сотні актів, указів, законів і підзаконних розпорядин, якими різномірні зайти винищували наше слово. Саме Мова була й надійним прихистком, і найвиразнішим та найміцнішим осердям духу народу. Шевченко й Україна, Україна й Шевченко — неможливо уявити ці два слова одне без одного... Понад 200 років тому Господь подарував нам Поета, який розбудив націю неповторним Словом і підніс його на новий всевітній духовий рівень.

Іноді „доброзичливіці“ закидають, що Шевченко писав неграмотно, із русизмами, вживав незрозумілих й архаїчних слів, до того ж російськими буквами, часто-густо зігноровував правила пунктуації тощо. Та ніхто з цих „знавців“ чомусь не згадає, що норми, правила нашої мови й навіть українська абетка тоді були поза законом і лише починали усталюватись... Біда-проблема в тім, що Україна як незалежна держава дійшла свого тридцятиріччя з накинутим чужинецьким правописом і неповним „Кобзарем“.

Ба, не дарма ж у народі жила легенда про цензурований, ненадрукований, замовчуваний або ж зрадагований „Кобзар“. Легенда виявилась реальністю. Та якщо у п'яти виданках від 1908—1910 рр. бракувало лише 5 віршів і 1 поеми із зазначкою „Вилучено цензурою“, то „народна влада“ чинила наругу над Кобзаревим словом набагато брутальніше. Ось лише окремі „впорядковані“ виданки: „повний“ академічний 1935—1937 рр. — вилучено два твори (для інших було запроваджено цинічного терміна „вибране“), 1943 — дванадцять, 1947 — два, 1949 — вісімнадцять, 1950 — тридцять (!), 1954—1955 — шість, 1956—1961 — два, 1974 — два, 1976—1980 — сім, 1983 — два, 1984 — три.

Лише 1907 р. за ред. В. Доманицького видано найповнішого „Кобзаря“, а 1908 й 1910 рр. 2-й та 3-й виданки відповідно. Нині це раритетні збірки, оскільки всі владці їх вилучали й знищували.

Чимало творів, навіть за поетового життя, існувало в рукописних варіантах, а отже, імовірні неточності могли виникнути від неодноразового переписування шанувальниками. На одному випадкові спинімоє докладніше. Дослідник Шевченкової творчості, його правнучатий небіж Олександр Відоменко дійшов висновку, що поет-вірянин не писав „Я не знаю бога“ та ще й з малої літери в

усесвітньо відомому „Заповіті”, який, до речі, в автора взагалі був без назви. Потверджує цю думку й нарешті видана в Україні Огієнкова праця „Тарас Шевченко”, де науковець стверджував: „Бували випадки, коли в Шевченкових рукописах навмисне переробляли зміст, надаючи їм більшої „атеїстичності”. [...] Отже, до „Заповіту” хтось устатив атеїстичне „Я не знаю бога”, і воно зробило це місце нелогічним... А пізніше й сам Шевченко міг прийняти чужу вставку за свою”.

Імена Бога (понад 1000) перевершують усі інші назви в поетовому творчому спадкові, бо вони відіграють першорядну роль і в поезії, і в прозі, і в автобіографічних нотатках, і в його епістолярії.

Бракує в автографі також рядка „*Поховайте та вставайте...*”

Версію „Заповіту”, яку взяли на озброєння російські соціал-демократи й опісля більшовики, було вперше опубліковано у збірці („Новые стихотворения Пушкина и Шавченки”, Ляйпциг, 1859 р.) під назвою „Думка”. Бракує 16-го рядка „Я не знаю бога”, але є „*Поховайте та вставайте*”.

Редактор виданку І. Головін — російський емігрант, радикал-революціонер — у передмові зазначав, що ці вірші йому надіслали. Хто ж додав туди свої „5 копійок”, лишається й досі загадкою.

Маємо переяславський варіант: „/ Все покину і долину / До самого Бога / Молитися... А перше (дотого) / (далі на місці крапок рядка дописано) / Я не знаю... бога. / Прокиньтєся ж, брати мої...”

Але ж окрім переяславського та сумнівного ляйпцизького варіанта, існує ще й автограф, який Шевченко подарував Скоропадським: „*Все покину і долину / До самого Бога / Молитися... а поки що / Прокиньтєся ж, брати мої...*”

Обидва наведені варіанти не мають сакраментального „*Поховайте та вставайте...*”

Свого часу Юрій Шевельов писав: „*Радянські видання поезій Шевченка повні кричущих переверчень і замазувань. Не мігши замазати всю творчість і постать Шевченка суцільною чорною фарбою, видавці, редактори й цензори вкривають її густою мережею менших чорних, чи то пак білих плям...*” Щодо суб’єктивних чинників, то наразі не таємниця, що понад 20 віршів і 4 поеми (у деяких виданках навіть більше!) були тими об’єктами, що їх старанно забороняли й цензували як царські, так і радянські охоронці душ та сердець народу від слова народного поета.

„*Сьогодні цензура випустила зі своїх пазурів мої безталанні думи. Та так проклята одчистила, що я ледве впізнав свої діточки*”, — бідкався свого часу поет над долею понівечених творів. Поцастило Шевченкові не дожити до більшовицької цензури...

Що ж лякало й що категорично не сприймали як царат, так і радянські компартійні бонзи? Передовсім принциповість і гостроту висловів щодо оцінювання колоніальної політики російського імперіялізму й учинків знакової постати у „возз’єднанні двох споконвічно братських народів” — Б. Хмельницького, а точніше, трагічних вислідів цих учинків.

Московитів і більшовиків дратували слова „москаль”, „жид” та похідники. Показовим є спогад Сергія Єфремова про підготовку видавництвом „Час” до друку Шевченкового „Кобзаря”: „*Викликають представника. Приймає його молода жидівочка і, тикаючи пальцем у відповідні сторінки „Гайдамаків” („Яremo, герш-ту, хамів сину” ... й ин.), авторитетно робить вирок: „Цього ми пус-*

тити не можемо.” — „*Ну, так викресліть*.” — „*Ні, викреслюйте самі*.” І представник викреслює... Облагороджують „Кобзаря” тепер із другого боку. Тільки робиться тепер ще простіше й... цинічніше. Бо царський цензор просто креслив, куди рука сягала, а совітська цензориця робить це чужими руками й до того ж маніфестуючи, що „Шевченко — наш, большевицький, поет”.

„Облагородити” Шевченка було не так просто, оскільки в його поетичних творах слово „жид” і похідники вжито понад шістдесят разів, а „еврей” — жадного. „Москаль” і похідники прибрали з українських текстів було неможливо, тому їх у російських перекладах заступили витворами „пан”, „русский”, „царский” тощо.

Кожен виданок „Кобзаря” доповнено примітками, ремарками, коментарями, у яких „кабичого-невишлісти” розтлумачували читачеві хто є хто, і саме як слід розуміти ті чи ті поетові слова. Ось лише деякі фрагменти тої брехні:

„*Тут Тарас Шевченко ідеалізує постать гетьмана Дорошенка*”.

„*Українські дворянсько-буржуазні історики зображували (як і Шевченко) Павла Полуботка захисником народних інтересів, що не мало нічого спільного з реальною особою*”.

Мазепа — гетьман Лівобережної України (1687—1708), зрадник українського народу. В іншому виданкові ще категоричніше: „...зрадив Росію й Україну”.

Гнівне поетове: „...*Богдане! / Не так воно сталося: Москальки, що заздріли, То все очухрали; Могили вже розривають... / Кажуть, бачиши, що все то те / Таки й було наше...*”, — толерантно відкоментували, — „Негативне ставлення до розкопування могил має тут у автора суб’єктивно-емоційний характер”.

„Тарас Шевченко високо поцінював діяльність Богдана Хмельницького, часто звертався до його образу як у поезії, так і малярстві, називав його славним, благородним, геніальним бунтівником”, — а в Шевченка читаємо: „*Якби-то ти, Богдане п’яний, / Тепер на Переяслав глянув, / Та на замчище подививсь,— / Упився б, здорово упивсь! / ...Аміль тобі, великий муже, / Великий, славний, та не дуже!*...” — але й це „правильно” витлумачили, — „Некоректні закиди автора на адресу Б. Хмельницького були своєрідною критикою тогочасної системи”.

Заангажовані цензори вилучали незручні вірші, а якщо і друкували, то — з купюрами чи редагували, заступаючи зазвичай стрижнине слово, яке дратувало владних держиморд: „*За що ж боролось ми з панамі? / За що ж ми різались з ордами? / За що скородили списами / Татарські ребра??...*”

Це, шановний читачу, вже не Шевченко, а редактор-текстолог Ісак Айзеншток. У автора було „з ляхами” — стало „з панамі”, „московські ребра” зробили „татарськими”. Мотивація дуже проста: у першому випадкові було посилено соціальний складник, а у другому — змінено національний акцент (щоби не розпалювати міжнаціональної ворожнечі між двома „ісконно брацкімі народами”). Дивина, чомусь межі Татарами й Українцями можна її розпалювати, а межі Українцями та Росіянами „ніз-з-з-з-зя”! Коли ж нарешті було оприлюднено авторовий текст, його застеречно скоментували: „*Ідеться про час, коли українські козаки й селяни спільно з російськими повстанцями боролися проти кріпосницького гноблен-*

ня...“ А ми, недоріки, уважали, що йдеться про російсько-українську війну 1658—1659 років.

Чи втратили животрепетність Тарасові слова?: *„...Степи мої запродані / Жидові, Німоті; / Сину мої на чужині, / На чужій роботі; / ...А тим часом перевертні / Чужай підростають, / Та допоможуть Москалеві / Господарювати“.*

Підросли, господарюють, узоруочись на „старшого брата“, в обширах, які навіть Шевченко не міг завбачити. Слухняно прогинаючись, урочисто й запопадливо відзначили на державному рівні „епохальну“ подію — 350-річчя азіатської навали на вільну країну, а опісля буденно розпочали черговий 351-й рік Росії в Україні. Дико, та навіть 2009-го владці урочисто відсвяткували 300-річчя Полтавського погрому. Саме державні перевертні чинили так, щоби пам'ять про звияжців, загиблих за вільну Україну й нині суцїх, мала тавро зрадників, а їхні кати хизувалися нагородами, пошаною та ореолом героїв-ветеранів.

Прозріння, щоправда не до всіх, прийшло 2013-го — трагічно-звизяжний Майдан та збройна агресія московитських зайд, яка триває вже восьмий рік, збираючи криваві жнива — десятки тисяч загиблих і скалічених...

Лише нині ми нарешті маємо змогу прочитати найповніший „Кобзар“, і хроніку „Тарас Шевченко-Грушівський“ О. Кониського. У ній є такі поетові рядки: *„...на Москалів не вважайте, нехай вони собі пишуть по-своєму, а ми — по-своєму; у них нарід і слово, і у нас нарід і слово. А чиє краще — нехай судять люди“.*

Люди судили по-різному: *„У Шевченка сяє та справжня краса поезії народної, якої у Пушкіна й Міцкевича лише искорки блищать. Натура Шевченкова світліша, простіша й щиріша за натуру Гоголя... Шевченко останній кобзар і перший великий поет нової великої літератури“* (критик і поет А. Григор'єв).

„Маючи тепер такого поета, як Шевченко, малоруська література абсолютно не потребує нічиєї ласки“ (демократ М. Чернишевський).

„Ми були б абсолютно несправедливі, якби дорікнули йому в тому, наче він своїми творами підтримував давню неприязнь народів... Він умів стояти вище вузького почуття неприязні будь до кого за гріхи й непорозуміння пращурів... Шевченкові думи знайшли собі славу не в одній Україні, а й у цілій Росії, та може бути, і далі...“ (письменник Д. Мордовець).

„Талант Шевченка настільки визнаний читачами, ... що на нашу думку, Шевченко належить до першорядних поетів слов'янського світу. Його місце поряд із Міцкевичем і Пушкіним“ (М. Костомаров).

„Появу віршів Шевченка нетерпляче чекали всі, не лише земляки його, а й росіяни — здатні розуміти справжню поезію. Тепер ви на кожному кроці зустрінете в нас людей, які в захопленні від п. Шевченка, які вчать навіть по-малоросійськи для того лише, щоб прочитати його вірш“ (письменник-декабрист М. Плещеев).

Та були ті, кого природа обділила не лише серцем, а й... А втім, судити самі: *„Ох, эти мне хохлы! Либеральничают во имя галушек и вареников со свиным салом... Этот хохлацкий радикал написал два пасквиля („Сон“ і „Кавказ“.— М. З.)... Я не читал этих пасквилей (зважає, це пише знаний критик.— М. З.), и никто из моих знакомых не читал. Шевченко послали на Кавказ за эту литературу солдатом. Мне не жаль его: будь я его*

судьей, я сделал бы не меньше“,— це одкровення мовою оригіналу „неіставага“ В. Белінського, літератора і християнина (!). Чи варто їх коментувати?!

Та навіть він, опісля все ж прочитавши, виголосив, що Шевченкові вірші *„отличаются самым чистым малороссийским языком, который совершенно недоступен для нас, москалей, и поэтому лишает нас возможности оценить его по достоинству“.*

В умовах рабства, рекрутчини, невлаштованости особистого життя й безпритульності, повсякчасного цькування й утискування, без системної освіти Шевченко зміг стати фаховим малярем — академіком ритини, поетом, драматургом, письменником-просвітником. Пророчим словом він зреформував українську мову, пробудивши ним націю від тяжкого летаргійного сну. Його глибоке знання фольклору, етнографії, історії Слова Божого, а на їх ґрунті дивовижні філософські передбачини й до сьогодні вражають нащадків.

Гірко, але сучасні школярі, абітурієнти, студенти, ба навіть викладачі назагал плутають, а то й узагалі не знають: де, коли народивсь, хто викупив із рабства; де, скільки й за що відбував покарання; де, коли поховали чи перепоховали того, хто став символом України, її духовим батьком. Тож не дивно, що й 30-ти десятиріч незалежності забракло для постановня вповні національної ідеї.

Нині ніхто не пише так, як писав Шевченко. І коли б видати „Кобзаря“ так, як писав поет, то ніхто — крім мовознавців — не зміг би його правильно прочитати, а головню, зрозуміти.

Упорядковуючи до Шевченкового 200-річчя його найповнішу поетичну збірку, а цьогоріч її уже шостий доповнений виданок, я керувався Огієнковими настановами — *„Шевченка треба друкувати повним сучасним правописом“* (тоді це був т. зв. „харківський“ правопис), оскільки послугуватись накинутими 1933 р. й, на жаль, чинними досі нормами неукраїнського письма було б злочинном супроти національної мовної норми й пам'яті розстріляних колег-мовознавців.

Чималої праці докладено до внормування логічної пунктуації. Стиль „Кобзаря“ аж надто емоційний і потребував найточнішого розставлення т. зв. „психологічних“ знаків (... , !, ??, ?!,— й ін.), які в попередніх виданках були не завжди в належному місці, або ж і взагалі їх бракувало.

Незмінним є й завжди буде: своєрідний стиль письма, багатство неповторних фольклорних знадібок, незвична для тогочасного віршування пісенна алітерація, новаторський слотовір („тихосумне слово“, „світе незаходимий“, „лани широкополі“, „душеубогі“, „ті хребетносили“ чи унікальні іменникові прикметники „брав свячений“, „реве ревуций“, „світить білолиций“), безліч глибинномудрих і пророчих філософських сентенцій, які давно розібрано на цитати — це все наш славетний Кобзар. Ніхто, ніхто до нього так не писав!.. Віртуозне володіння словом, розлогий тематичний обшир, дивовижна метафорика, розюче розмаїття уяви!

Безперечно, що є й ті, кому важко зрозуміти значину певних слів і подій, сприйняти як свій біль поетове горе і трагедію його героїв... То, можливо, причина нерозуміння в необізнаності зі справжньою історією, одкровеннями Святого Письма, глибинними сенсами українського слова, чи в утраченій або ж не належно набутій духовості?.. Інакше, як сприймати думки тих знаних світові інтелектуалів, які належно поцінували творчість генія?

Лідер сіоністського руху; співзасновник держави Ізраїль Володимир Жаботинський (Зєєв) свого часу до сумного Кобзарєвого ювілею (1911) мудро зазначив: „Шевченкоє „народництво“ — друго-рядна річ, і якби він все це написав російською, то не мав би в будь-кого такого величезного значіння, яке звідусіль йому надають нині. Шевченко — національний поет, і в цьому його сила. Він національний поет і в суб'єктивному сенсі, тобто поет-націоналіст, навіть з усіма недоліками націоналіста, із вибухами дикої ворожості до Ляха, до Жіда, до інших сусідів... Та найважливіше, що він — національний поет своїм об'єктивним значінням. Він надав як своєму народові, так і всьому світові яскравий та непохитний довід, що українська душа здатна до найвищого злету самобутньої культурної творчості. За це його так обожнюють одні, і за це ж його так жахаються інші, і ця любов, і цей страх були б анітрохи не меншими, якби Шевченко був свого часу не народником, а аристократом на взір Гете чи Пушкіна. Можна викинути всі демократичні нотки з його творів (що цензура тривалий час і чинила) — і Шевченко лишиється тим, чим створила його природа: яскравим прецедентом, котрий не дозволяє українству відхилитись від шляху національного ренесансу“.

Насамкінець декілька фрагментів, животрепетно-промовистого „Шевченкового заповіту“ полум'яного Дмитра Донцова. Ці розмисли філософа й ідеолога націоналізму, попри те, що сплигло понад 65 років від їхнього виголошення на Шевченківській академії в Торонті, звернуто й до нас — сучасників:

„Про Шевченка треба нині не на святах промовляти, а кричати на вуличних перехрестях. Щоб як дзвін тривоги калатало його слово!

Ніколи бо не був він таким актуальним, як нині. Ніколи не було між нами стільки поглухлих, стільки сліпих...

Вілий царат вирвав йому язика, замучив, щоб перестав говорити, картати і кликати. Царат червоний каструє й паплюжить його морально, намагаючись накласти на нього маску одного з своїх, сам і руками наших перевертнів. Та як тоді, так і тепер, стоїть він перед нами над нами! невгнутий і непреступний, як Єремія на розпутьях велелюдних, сам один із Заповітом своєї великої ненависті і своєї великої любові.

До чого кличе його великий Заповіт? Що ненавидів він і що любив? Що ненавидіти чив і що любити?

Диявольську силу Півночі, бруталну, облудну, цинічну, забріхану, протягом вісьмох сторіч незмінну в усіх своїх огидних барвах хамелеона, ненавидів він усім серцем своїм, усею душею своєю і всім помишленієм своїм. Ненавидів, як ненавидить людина вільна того, хто плює їй в душу; хто топче її гідність людську; хто трупами народів устелював свій шлях історичний. Ця ненависть полум'ям бухає з кожного рядка, написаного ним.

Та не тільки чужій деспотії належала його ненависть.

Він твердо тямив — не стояло б над Невою отих осквернених палат деспотів, коли б не похилились раби... Цих рабів, слуг чужинця бачив він подостатком в Україні. Була це численна порода рідних по крові земляків, які помагали Москалеві господарювати та з матері останню свитину здирати. До них звертався: „погибнеш,

згинеш, Україно, не стане й знаку на землі! Сама розіпнешся у злобі, сини твої тебе уб'ють!“ Цих синів-виродків проклинав Шевченко. Він бачив брата у кожному землякові, та не тоді, коли цей земляк ставав кайном. Не тоді, коли пишались московською кокардою на лобі, витертим з усякого почуття сорому й честі.

...Ненавидів облудних гуманістів з чулим серцем, які здригались від вчинків Трясила й Острияниці, але не вагались власних синів продати в різницю Москалеві. Ненавидів шашилів, які гризли й тлили тіло народу зі середини...; ненавидів і ту погань людську з „рідних“ земляків, які помагали розпинати його Україну.

От цю Україну перекинчиків, яничарів чужого пана й володаря, ненавидів Шевченко за те, що чужим богам пожерли жертви, омерзались; що своїм існуванням поганили його прекрасну, вольнолюбну країну...

Знав бо, що застарілі недуги лікують звитяжними засобами. Де не допоможе лік, допоможе залізо; не допоможе залізо, допоможе вогонь. Хотів, щоб із вогненної купелі встала його вічно юна, сильна духом і горда Україна; та, яку бачив у сторічних очах діда-козака, що як зорі сіяли; Україна, яка зі степових могил вставала перед ним привидами велетнів; яка туго начиняла землю своїм і ворожим трупом, своєї свободи на поталу не давала, ворога-деспота під ноги топтала, і свобідна й нерозтлінна вмирала...

А де ж була його любов? Бо з чого ж зродилась у нього й ненависть, як не з любові?

Та чи це була та палка, усепалаюча любов, яка бухає гарячим полум'ям з його поезії? Він співчував зі своїм окраденим народом, плакав над його долею, жалював його, жалював тих рабів незрячих гречкосіїв. Ці вбогодухі зміли тільки стогнати та, стогнувши, долю проклинати, жито собі сіять, що нема кому їм порадоньки дати. Це ж була братія земляків, які на всі насильства дивились та мовчали та мовчали чужали зуби, або мовчали, витріщивши очі, як ягнята, нехай, каже, може так і треба! Не в голові їм було чий вони сини, яких батьків, ким, за що закуті.

...Жаль йому було того „покірного люду“, болів над його долею. Але його не виправдовували! Знав, що люті зла Господь не діяв без вини нікому; що Бог ледачим не помагає; що крук на те крук, щоб не пустив з рук. Знав, що коли на землі ростуть і висяться царі, так це тому, що дрібніють люди на землі. Покоління, яке не пік сором неволі, не палило почуття ганьби. І в такі хвилини, у нападі гніву лає свинопасами, плебеями, німими підлими рабами, які аби пуга в руках була, під кожним деспотом робити будуть... Певно, у такі хвилини не любив їх!

...Знов той самий поділ: розбіяники, темнії люди, що стогнуть, але не можуть розкуватись, і натяк на тих, третіх, які могли б встати розкувати нарід, стати за Євангеліє правди, на тих, яких ще не було за його життя, яких бачив лише в минулім, у нашій колишній славі.

...До них писав свій Заповіт, посилав свою любов і заповідав свою ненависть до зла. Бо притчею мали гриміти його слова не тільки сучасним, але й грядущим тиранам. Бо писав своє послання не лиш для сучасників, а й до ненарождених синів і онуків, до нас... Шевченковим сучасником страшно було глянути в обличчя козацької України. Доносієм і фарисеям страшно глянути в очі звитяжної України наших днів, тому вони

й переконують, що нашим ідеалом має бути не Україна Заповіту, а Україна швейків, попихачів і блюдолизів.

...Тож коли до вас приходять шашлі, паплюжать революційно-визвольний рух та його борців, чи мучеників; коли нашіптують, що головою муру не проб'єш; що ті, які впали, були непотрібними жертвами, а живі є глупими романтиками...

Коли будуть суєслови закидати вам нетолеранцію і ненавистництво, пригадайте, що ті, які Шевченка знали, свідчать про те, що він ставився задирливо й нетолерантно до ідеї поєднання з Москалями; що вражав не одного хижим проявом своєї загарливої ненависти до всього, що гнобило й душило його Україну!

Коли закидатимуть вам, що проповідуєте хижачькі ідеї, що бракує вам гуманності, пригадайте, що ще Шевченкові радили земляки надати побільше людяності його гайдамакам; що ще йому радили покинути скверну путь хижачтва й повернутися до культури, яку несли нам в Україну петири й катерини!

...Коли приходять фарисеї до вас і торочать облудно: „об'єднання, об'єднання, об'єднання“; відповідайте їм, що об'єднання це велика річ! Але що й Шевченко радив об'єднуватись лише людям спільного духу, що не об'єднувався він з громадою, коли була осоружна йому духом: „а на громаду хоч наплюй, вона капуста головата!“

Пригадайте, що ніколи не кликав об'єднуватись із кочубеями, ні з шашелями, які гризуть і тлять тіло нації! Ні з лакеями чужинецькими, ні зі спекулянтами й шахраями! А коли будуть апелювати облудники об'єднання йти з ними боротися за правду, відповідайте їм словами Шевченка: „не вам, доносії і фарисеї, за Правду пресвятую статі і за Свободу!“ За цю правду стати треба, об'єднавшись із людьми однакового духу!

Коли прийдуть до вас намовляти, не стаючи на ката, а гендлем і крутіїствами крутіїв

здобувати Україну, пригадайте їм слова Шевченка, що не скорше встане вільна нова Україна, аж потече сторіками у синє море кров ворожа, бо нема иншого шляху визволення нації!

Не сліпі, ниції душею, не нетвердії, душеубогі, не невільники продажні! Ані неронові лакеї, не фарисеї! Ту іскру роздмухають у вогонь великий ті, кого благословить Господь. Ті, що вірують у Його силу. Ті, яких викликав Шевченко, щоб устали з могил, ті з твердими руками, з орліїм оком, з чистим серцем, з чистою, святою, козацькою кров'ю, не кров'ю раба, люди залізної сили. Вони очистять Україну від чужих катів і „рідної“ нечисти. Вони вільні духом люди створять вільний світ!.. Хай слово його лунає кличним дзвоном, щоб почули оглухлі, щоб випростовувались похилені й горбаті! Щоб устали мертві! Щоб знову воскресли тіні славних прадідів! Щоб знов на нашій землі росли, змагались, жили! Щоб оновились, як орля, юність нації! Щоб, як зерно великих чинів, глибоко запала в наші очищені, уцільхетнені, осуворені душі його віра безмежна! Його ненависть палаюча! Його любов гаряча!“

***

Маємо шерг талановитих майстрів пера, які зазнали від владців чимало страждань і навіть смерті, але лише горстку тих, які бездержавного часу дали прихисток у слові цілій нації. Шевченко один із них і — найперший!

Такої, як „Кобзар“, книги не має жаден нарід. Саме в ньому викладено національну програму, яка своєю високопоетичною формою має магіїний вплив на загаль — це невичерпне джерело незламної віри в нашу справу для всіх поколінь нації, для „мертвих, живих і ненарождених“. Ми маємо правильно розуміти й засвоювати твори нашого генія, утілювати його національно-державницькі помисли, а серед них найчільнішу — ідею державної незалежності України.

Микола ЗУБКОВ

ГОРИЗОНТИ ДУХОВНОГО ВИМІРУ ЕПОХИ

(Іван Дзюба — літературознавець)

Іван Дзюба* органічно пов'язаний із основними процесами політичного й культурного життя України впродовж п'ятдесяти років двадцятого і ось уже двадцяти поточного двадцять першого століть. Час цей охоплює цілу історичну епоху, сповнену драм і тривоги. Ця епоха відбилася у його працях переважно крізь призму культури, в яких домінують становище посідає література, її осмислення у повноті її проявів, піднесення і потрясіння.

Формування Івана Дзюби як критика збіглося з появою в українській літературі явища шістдесятництва, стимульованого „хрущовською відлигою“, що настала після сталінських репресій. Вона почалася як рух за збереження української мови і культури, але швидко розрослася у рух загальнонаціональний, спрямований у перспективі на здобуття національної незалежності України. Такою була лінія і логіка

шістдесятництва, названого пізніше „революцією поетів“. Іван Дзюба вписався у цей рух мовби несподівано, але насправді цілком закономірно. Юнак

* Іван Дзюба помер 22 лютого 2022 року на 91 році життя.

із с. Миколаївки на Донбасі (народився 26 липня 1931 р.), закінчивши Донецький (тоді Сталінський) педагогічний інститут, а відтак — аспірантуру Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка в Києві та навіть написавши під керівництвом академіка Олександра Білецького дисертацію про сатиру Володимира Маяковського, не подав її до захисту, а поринув у вир живого літературного життя.

Працюючи у журналі „Вітчизна”, видавництві „Дніпро”, І. Дзюба видав у 1959 р. збірку літературно-критичних статей „Звичайна людина чи міщанин?” Автор не виходив у цій книжці, яка складалася з журнальних публікацій його статей, за межі прийнятих у радянській критиці постулатів з деклараціями відображати правду життя, виводити образ позитивного героя тощо. Але книжка була актуальною і сміливою у тому сенсі, що в ній утверджувалося право людини на реалізацію її як особистості. І. Дзюба також гостро ставив питання мистецького рівня творчості: критикував схематизм, шаблонність, декларативність тогочасної поезії і прози багатьох „провідних” авторів. Водночас він підтримував молодих талановитих поетів і прозаїків, яких звинувачували у формалізмі. Пригадується, зокрема, його передмова до публікації поеми Івана Драча „Ніж у сонці” на сторінках газети „Літературна Україна” у липні 1961 р., редагованій тоді молодим і енергійним Павлом Загребельним. Там же згодом було опубліковано 15 віршів незнамого тоді ще Миколи Вінграновського під інтригуючим заголовком „З книги першої, ще не виданої”, а відтак новели наймолодшого на той час Валерія Шевчука. У такій „лібералізації” була немала заслуга І. Дзюби. Його виступи часто викликали спротив ревнителів звичних старих порядків, але такий спротив ставав радше популяризацією, як це було, наприклад, зі статтею „У дивосвіті рідної хати” про верлібри Василя Голобородька, у яких молодий поет відкривав буттєвісні філософські глибини українського фольклору і які згодом увійшли в антології верлібрів багатьох країн світу.

Десять у середині червня 1962 р. трійця молодих київських літераторів у складі Івана Дзюби, Івана Драча і Миколи Вінграновського приїхала до Львова. Про триумф цього десанту написані вже спогади, але хоча ці зустрічі з львів'янами відбулися тридцять років тому, враження від них не стерлися досі (особливо тієї, що проходила у Шевченківській аудиторії Львівського університету імені Івана Франка (автор цих рядків теж був на тій зустрічі). Професор цього університету Іван Денисюк писав у листі до Михайлини Коцюбинської за 19 червня 1962 р., що І. Дзюба „говорив те, що багато хто думав, а сказати не смів. Не можна було не милуватися розумом і красою тих слів, того „Wunderkind’a” у найкращому розумінні цього слова”¹. Зацитую тут і слова тодішнього студента, сьогодні відомого актора Юрія Брилинського: „Першим виступив Іван Дзюба. Він зробив блискучий аналіз сучасного стану української літератури. Добре пам'ятаю, що найбільшим здобутком сучасної прози він назвав „Вир” Григорія Тютюнника, „Останню шаблю” М. Руденка, а також „За ширмою” Б. Антоненка-Давидовича [...] Мов грім з ясною неба, впала фраза Івана Дзюби: „Я не

уявляю собі української літератури без Винниченка і Хвильового”². Вістки про характер виступів молодих львівських літераторів долетіли до Києва, і хоча були санкціоновані ЦК комсомолу України, не сподобалися київському спілчанському начальству. Спілка письменників прийняла з цього приводу постанову, в якій зазначалося, що вона рішуче засуджує „ідейно-методологічну плутанину” у виступах І. Дзюби.

Основним теоретичним документом, який виражає світоглядні засади шістдесятництва, була праця І. Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація?” Задумана, за свідченням автора, в 1963-му, а написана в 1965-му році, вона в численних копіях широко розійшлася серед інтелігенції. Таємно перевезена за кордон і видана як українською, так і в перекладах основними європейськими мовами, вона привернула увагу світової громадськості до національного питання в СРСР. Про цю працю написано багато, і сам автор не раз повертався до неї. І. Дзюба трактував свою працю не як опозиційну режимові, а радше як таку, що — принаймні в авторській декларації — мала цей режим очищувати від беззаконня, робити суспільство громадянським, у якому гарантовані права людини, гласність. Праця І. Дзюби написана з позицій марксизму, які порушуються у всіх сферах суспільного життя: економічній, політичній, культурній, літературній, мовній.

Сьогодні, з дистанції часу, можемо говорити про далекосяжність позиції автора: він адресував свою працю і „інакодумцям”, і тій, хай невеликій частині партійної і урядової верхівки, якій усвідомлено чи стихійно імпонували його ідеї. Бо перший секретар ЦК КПУ Петро Шелест, одержавши машинопис праці „Інтернаціоналізм чи русифікація?” з адресованим йому листом, дав розпорядження розмножити її серед партійного керівництва, а самого Дзюбу доки міг, оберігав від розправи каральних органів. Принаймні доти, поки книжка не здобула широкий міжнародний розголос.

У 1960-х роках діапазон громадської і літературно-критичної діяльності І. Дзюби став особливо широким і багатоаспектним. Тепер уже немає натяків на властиву соцреалізові фразеологію, а естетичний підхід, чутливість до нюансів художнього слова поєднуються з публіцистичними виступами політичного характеру, з яких виділяються виступи у Бабиному Яру, на вечорі, присвяченому 30-річчю від народження Василя Симоненка та ін. Критик різко протестував проти спотворення текстів поета. Він вважав В. Симоненка перш за все поетом національної ідеї, в якому „випростувалося покоління, випростувалася Україна” і який „до гідності національної [...] ішов через особисту людську гідність, до національного самоусвідомлення — через моральне самоусвідомлення”³.

Але у вересні 1964 р. настає період брежнєвського правління, що обернулося масовими арештами і концтаборами. Воно наклало чорний карб і на долю І. Дзюби. Все почалося з його звернення до глядачів 4 вересня 1965 р. у Києві в шойно відкритому кінотеатрі „Україна” після демонстрації фільму Сергія Параджанова „Тіні забутих предків”: він висловив протест проти арештів української інте-

¹ Кіраль С. Епістолярій як ідентифікація особистості (на матеріалі листів Івана Денисюка) // Слово і Час.— 2014.— № 1.— С. 24.

² Брилинський Ю. Київський десант // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича.— Львів, 2004.— Вип. 12.— С. 727.

³ Дзюба І. Василь Симоненко // Дзюба І. З триниці літ: У 3 т.— К., 2007.— Т. 3.— С. 531.

ліценції і закликав встати тих, хто підтримує його. Підтримали В'ячеслав Чорновіл і Василь Стус. Обґрунтування своєї позиції у листі до Петра Шелеста не допомогло. Він працював ще деякий час у видавництвах „Молодь” і „Дніпро”, а 1972 р. був заарештований за антирадянську діяльність. І хоч 1973 р його випустили з в'язниці, реабілітований він був аж 1990 р. Це був час напівсвободи свободи і напівмовчання, коли І. Дзюбі дозволено було публікувати статті тільки про письменників інших літератур тодішнього СРСР (що, зрештою, не було даремною тратою часу, оскільки дослідник обирав для аналізу талановитих авторів).

Горизонти творчої діяльності літературознавця розширилися у період горбачовської „гласності” і „перебудови”. З'являється друком ціла низка написаних раніше і нових статей з історії української літератури та сучасного літературного процесу, твореного „на всіх континентах” (за назвою однієї з його книг). Українське художнє слово постає у системі інтертекстуальних зв'язків і типологічних спорідненостей.

Однією із центральних у його дослідженнях є шевченківська тема, результатом якої стали два видання монографії про життя і творчість поета і завершенням — четвертий том 12-томової „Історії української літератури”, яку видає Інститут української літератури Національної академії наук України (том щойно вийшов обсягом майже 800 сторінок).

Постать українського поета є тут втіленням коду української нації і водночас відкритою для загальнолюдського сприйняття. Тому у трактуванні поезії Тараса Шевченка наведено паралелі з явищами багатьох літератур різних епох. Наведено означені самим дослідником: Тарас Шевченко і Шандор Петефі, Фрідріх Шиллер, Юліуш Словацький... До того ж у кожному з цих зіставлень знайдемо свій аспект: якщо з німецьким поетом Фрідріхом Шиллером Тараса Шевченка споріднює „візія ідеального стану суспільства”, то з Віктором Гюго — захист народної мови як літературної. Так, „Відповідь на обвинувальний акт” французького романтика перегукується зі словами українського поета зі вступу до поеми „Гайдамаки”, зверненими проти тих, хто заперечував права української мови:

*Співай про Матрьошу,
Про Парашу, радість нашу,
Султан, паркет, шпори.—
От де слава! А то співа:
„Грає синє море”,
А там плаче, за тобою
І твоя громада
У сіряках...“ Правда, мудрі!
Спасибі за раду.
Теплий кожух, тільки шкода
Не на мене шитий.
А розумне ваше слово
Брехнею підбите⁴.*

Перелік подібних зіставлень можна було б доповнити іменами Овідія, Данте Аліг'єрі, Роберта Бернса...

Громадсько-політична і наукова діяльність І. Дзюби особливо розгорнулася у період держав-

ної незалежності України, у здобутті якої йому належить важлива роль.

Але круті повороти долі тільки загартували і поглибили могутній талант літератора з гострим соціальним чуттям і філософським складом мислення. Подати бодай коротку характеристику створеного ним неможливо у рамках короткої статті, з огляду на діапазон охоплених постатей і художніх явищ. Для важливої місії духовного лідера народу він був приготовлений. Пригадується, який великий резонанс свого часу мала невелика стаття „Перший розум наш...”, надрукована ще 4 грудня 1962 р. в „Літературній Україні”. Бо ж, скажімо, не дуже були пропаговані праці про Григорія Сковороду Дмитра Багалія, не кажучи вже про Дмитра Чижевського, який проживав в еміграції та викладав в університетах Європи. Хоча чи не від Григорія Сковороди йде теорія кордоцентризму українського мислителя Памфіла Юркевича та поетична філософія серця Тараса Шевченка.

Коли б назвати тільки перелік письменників і вчених, творчість яких досліджував І. Дзюба, то він зайняв би більше місця, аніж ця стаття: Яків Головацький, Степан Руданський, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Ірина Вільде, Василь Земляк, Василь Симоненко, Ліна Костенко, Олександр Білецький, Юрій Шевельов, Сергій Параджанов, Богдан Рубчак, Галина Пагутяк... Передмови, портрети, доповіді, рецензії... У цьому контексті виділяється стаття „Чи усвідомлюємо національну культуру як цілісність?”, яка з'явилася 1988 р. і викликала широкий резонанс. Це була смілива й актуальна на той час постановка проблеми. Український літературознавець із Австралії Марко Павлишин у передмові до тритомника І. Дзюби „З криниці літ” (К., 2006—2007) відзначав: „Дзюба натякає прозора на те, що в нашій свідомості українська культура не постає як цілісність, бо монополію на останню захопила культура радянська, точніше російська. Культурна нецілісність є симптомом нецілісності, неповноти національної, а це вже перший етап неіснування. З цього випливає обов'язок української інтелігенції: свідомі діячі української культури не можуть не обстоювати її національну визначеність, бо йдеться про історичну долю народу, бо тільки національна визначеність культури гарантує майбуття народу як нації”⁵. Це не тільки науковий, це і національний, державницький підхід. Невдовзі, вже в умовах незалежної української держави Іван Дзюба здійснював його і практично на посадах міністра культури (1992—1994), академіка-секретаря Національної академії наук України (1997—2004), виконуючи багато відповідальних громадських доручень.

У працях І. Дзюби з особливою повнотою постає духовний вимір епохи, в яку йому довелося жити і працювати, атмосфера тих ідей, які йому довелося стверджувати або заперечувати, утверджуючи свої громадянські, моральні і світоглядні принципи. Праці Івана Дзюби є продовженням і розвитком його великих попередників у сучасних умовах і школою для наступних поколінь.

Микола ІЛЬНИЦЬКИЙ

⁴ Шевченко Т. Гайдамаки // Шевченко Т. Зібрання творів: У 6 т.— К., 2003.— Т. 1.— С. 130.

⁵ Павлишин М. Явище і норма: Іван Дзюба критик // Дзюба І. З криниці літ...— К., 2006.— Т. 1.— С. 32.

СТЕПАН ГАЙДУЧОК: ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ПРОФЕСОРА УКРАЇНСЬКОГО ТІЛОВИХОВАННЯ

Степан Гайдучок (13 березня 1890 р., с. Підтемене — 16 березня 1976 р., м. Львів) — професор українського тіловиховання, журналіст, громадський та культурно-просвітній діяч, лікар, вояк Галицької Армії, активний діяч, практик і теоретик гімнастично-спортивного руху, один з організаторів і активних діячів руханкових і спортивних товариств, учень і послідовник „батька українського тіловиховання” Івана Боберського, поціновувач української старовини, член Товариства прихильників музею Наукового товариства ім. Шевченка. В дотеперішній українській історіографії є невеликі нариси про його життя та діяльність авторства Оксани Вацеби, Романа Мозоли, Олександри Служинської, Олександра Паука, Андрія Сиви, Богдана Якимовича¹ та ін. На особливу увагу дослідників заслуговує фотоальбом, в якому опубліковано частину унікальної колекції світлин, поштівок, документів, які упродовж життя збирав С. Гайдучок і які на сьогодні зберігаються у Лесі Крип'якевич². Короткі біографічні дані про С. Гайдучка містяться у довідкових виданнях, зокрема в Енциклопедії українознавства та ювілейній книзі Академічної гімназії у Львові³. Більшість представлена у сучасних українських енциклопедіях, довідниках, словниках та путівниках⁴. Однак, незважаючи на появу зазначених праць, життєвий і творчий шлях С. Гайдучка ще

не став предметом окремого ґрунтовного наукового вивчення. З огляду на це, на основі широкої джерельної бази підготовлено цю розвідку.

Дитячі роки, навчання в Академічній гімназії у Львові. С. Гайдучок народився в с. Підтеменному (тепер Пустомитівського р-ну Львівської обл.) у селянській сім'ї Степана (?—1893) та Марії (1856—1916)⁵. Від 1901 — до 1910 р. навчався в Академічній гімназії у Львові. Гортаючи гімназійні звіти, дізнаємося про те, що С. Гайдучок вчився добре. 1904 р., будучи учнем 2-в класу, він на відмінно закінчив рік (із 37 учнів відмінниками були 6)⁶. 10 червня 1910 р. С. Гайдучок здав матуру (іспит зрілості)⁷.

Степан Гайдучок — професор українського тіловиховання. 1920-ті рр. Фото з родинного архіву родини Білинських (Австралія)

Вища освіта, початок шляху на педагогічній ниві. Після закінчення Академічної гімназії, у 1912—1914 рр. С. Гайдучок навчався на медичному факультеті Львівського університету. В гімназії він познайомився з професором І. Боберським, який вплинув на його формування та вибір майбутньої професії — учителя фізичного виховання. Упродовж вересня 1909 — травня 1910 р. С. Гайдучок відбув державні студії з фізичного виховання у Празі. 28—29

грудня 1910 р. склав державний іспит у Львівському університеті, здобувши фах учителя руханки (фізичного виховання), після чого отримав можливість працювати вчителем у школах та гімназіях

¹ Вацеба О., Мозола Р. Сівач зерна добра на рідній ниві // „Сокіл-Батько”: спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894—1994 / Упоряд. А. Благітка.— Львів, 1996.— С. 80—83; Вацеба О., Якимович Б. Сівач зерна добра на рідній ниві // Гайдучок Степан: Воєнні спомини / Уклад. і авт. передм. О. Вацеба, Б. Якимович.— Львів, 2002.— С. 5—11.— (Серія „Мемуари і документи“. Ч. II); Служинська О. Степан Гайдучок — лікар Четвертої Золочівської бригади УГА // Український інформаційний бюлетень здоров'я.— Львів, 2005.— Квіт.— черв.— С. 79—80; Паук О. Згадаймо призабуті імена — Степан Гайдучок.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://galsports.com/news/zhadaymo-pryzabuti-imena-stepan-haydychok/57221.aspx>; Сова А. Степан Гайдучок — творець та літописець історії українського тіловиховання // Шлях Перемоги (Київ; Лондон; Мюнхен; Нью-Йорк; Торонто).— 2018.— Ч. 11 (3324).— 14 берез.— С. 7.

² Галичина — український здвиг за матеріалами архіву Степана Гайдучка: [Альбом] / Авт. ідеї Л. Крип'якевич; упоряд. Ю. Николишин, І. Мельник; літ. редактор І. Лемко.— Львів, 2014.— 268 с.

³ Гайдучок Степан // Енциклопедія українознавства. Словникова частина / Гол. ред. В. Кубійович.— Париж; Нью-Йорк, 1955.— Т. 1.— С. 338; Сениця П. Професори Української Академічної Гімназії у Львові // Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові. На 100-річчя першого українського іспиту зрілості 1878—1978 / Упоряд., літ. та техн. ред. Б. Романенчука.— Філадельфія; Мюнхен, 1978.— С. 139—140.

⁴ Личаківський некрополь. Путівник.— Львів, 2006.— С. 439; Литвин М. Р. Гайдучок Степан // Енциклопедія сучасної України.— К., 2006.— Т. 5: Вод—Гн.— С. 309; Мовчан С. Гайдучок Степан // Енциклопедія Львова / За ред. А. Козицького та І. Підкови.— Львів, 2007.— Т. 1.— С. 437—438; Зіменковський Б. С., Гжеготський М. Р., Луцик О. Д. Професори Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького: 1784—2009.— Львів, 2009.— С. 59—60; Сова А. Гайдучок Степан Степанович // Західно-Українська Народна Республіка 1918—1923. Енциклопедія.— Івано-Франківськ, 2018.— Т. 1: А—Ж.— С. 309—310.

⁵ Особова справа Степана Гайдучка.— Архів Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, спр. 8413, арк. 18.

⁶ Класифікація учеників за другий піврік року шк. 1903/1904 // Звіт дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові за шкільний рік 1903/1904.— Львів, 1904.— С. 80.

⁷ Приватний архів родини Білинських (м. Сідней).

з українською та польською мовами викладання⁸.

Від лютого 1911 р.— до початку Першої світової війни С. Гайдучок працював учителем гімнастики (руханки) у приватній учительській жіночій семінарії, дівочій школі імені Шевченка та гімназії сестер василянок у Львові⁹. Так, у 1911/12 н. р. він учив руханку на 1—4-х курсах учительської жіночої семінарії (містилася за адресою — вул. Мохнацького, 12 (тепер вул. Драгоманова). Уроки відбувалися в рухівні (гімнастичному залі) товариства „Сокил-Батько“ за адресою: вул. Руська, 20¹⁰.

У роки Великої війни та подій Української національної революції 1917—1921. У липні 1914 р. С. Гайдучок був мобілізований до австро-угорської армії. Спершу як молодший лікар перебував на службі у словенському піхотному полку в Целле (Штирії), а від 1915 — до 1 листопада 1918 р.— на італійському фронті¹¹. Під час відпустки 1917 р. одружився з учителькою початкової школи Стефанією Богуславською (19.01.1896—19.02.1919, померла від сипного тифу) з Глинян¹². З розвалом Австро-Угорщини та початком польсько-української війни 1918—1919 рр. добровільно зголосився до лав української армії Західно-Української Народної Республіки¹³. У 4-й Золочівській бригаді Галицької Армії С. Гайдучок як військовий лікар обстоював незалежність ЗУНР від 14 грудня 1918 — до 15 червня 1919 р., коли разом із багатьма іншими пораненими та тяжко хворими на тиф потрапив у польський полон. У полоні перебував (Домб'є, Тухоль на Помор'ї) від 15 червня 1919 — до 7 листопада 1920 р. Одужавши від сипного тифу, повернувся до Львова¹⁴.

Міжвоєнний період. Позбавлений польською владою можливості продовжити навчання у Львівському університеті та роботи за фахом, С. Гайдучок від 7 листопада 1920 — до 15 лютого 1922 р. працював у сільському господарстві у Підтемному та Глинянах¹⁵. Про цей період його життя збереглися скупі відомості у його рідному селі Підтемному. Так, жителька села Ольга Кулик згадувала про те, що С. Гайдучок деякий час працював на господарці, згодом поїхав до Львова і в село у 1920—1930-х рр. приїжджав вкрай рідко¹⁶.

С. Гайдучок також зробив спробу продовжити навчання на теренах Чехословаччини, де в міжвоєнний час перебувало чимало українців, які здобували освіту у вищих навчальних закладах Праги та Подебрад. У його листі до І. Боберського, датованому 8 травня 1921 р., читаємо: „Я вже 5 місяць як з неволі польської от так сиджу на волі тай байдики бю списую спомини з гарних а тяж-

ких днів, написав історію руханки та нема кому видати, а тепер збираю гроші з фамілійних жерел бо хочу мати докторат бодай перед смертю. Здаєсь що в осени вже певне виїду за границю на студії. У Львові не сиджу, бо посади тяжко дістати (такому братови не дають Др [Іван] Копач як довідав ся що я з Тухолі вернув втікав мало носа не розбив собі), а так сидіти за власні гроші у Львові і працювати для ідеї се не поплатна річ, бо є ще один період життя чоловіка який звеся старість“¹⁷.

1922 р. С. Гайдучку все-таки вдалося знайти роботу за фахом. Від 15 лютого 1922 — і аж до 18 грудня 1939 р. він працював професором руханки у філії Академічної гімназії, а також у приватній єврейській гімназії (упродовж 1925—1927 рр.) та українській учительській семінарії¹⁸. Найкраще його педагогічну працю характеризують спогади гімназистів. Так, учень філії Академічної гімназії Іван Костюк про гімназійні роки та професора С. Гайдучка згадував: „Степан Гайдучок, один з найкращих наших педагогів приятелів, учителів, виховників. Побім проф[есора] [Івана] Боберського він був одним з піонерів і пропагаторів українського спорту в Галичині перед і після першої світової війни. В часі війни був старшиною УСС, а потім УГА, прихильник і довголітній член Сокола-Батька. На Філії А[кадемічної] Г[імназії] вчив руханки, був одним із перших пропагаторів лещетарського спорту і придбав для спортового [товариства] „Сагайдачний“ лещетарський виряд, який позичав своїм учням і разом з ними їздив на лещетарські прогульки довкола Львова. Цікаві були його години руханки коли надворі була дощова чи снігова погода. Тоді ми цілу лекцію слухали його цікавих споминів з війни про бої УСС та УГА. Зокрема він опікувався пластовою молоддю, хоч Пласт був забороненою організацією в державних школах. Завдяки йому не один з нас навчився топографії Львова в часі прогулянок по Високому Замку, Кайзервальді, а в неділі і по дальших околицях Львова“¹⁹. Петро-Богдан Крип'якевич про С. Гайдучка згадував: „З викладачів особливо добре згадую також Степана Гайдучка; сам його предмет „тілесні вправи“ не був мені особливо симпатичний, але ж викладач ним не обмежувався; він дав нам солідні знання з краєзнавства, топографії, а на своїх годинах в клясі, він був нашим господарем, умів розповісти багато цікавого з життя свого та своїх сучасників, водив нас на прогулянки по околицях Львова, які знав до найменших подробиць [...] С. Гайдучок вів заняття з фізкультури виключно по-українськи, хоч згідно з офіційним розпо-

⁸ Боберський І., Гузар О., Кушпіренко Б., Пшепюрський Н., Винників С., Сушко З. Звіт „Сокола-Батька“ у Львові за рік 1910 // Вісти з Запорожа. Часопис руханкових і пожарних товариств.— Львів, 1911.— Ч. 54—55.— 30 марта.— С. 8.

⁹ Учительський збір // Звіт шкіл Руского Товариства Педагогічного у Львові за шкільний рік 1911/12.— Львів, 1912.— С. 17.

¹⁰ Літопис Закладу // Там само.— С. 18.

¹¹ Приватний архів Степана Гайдучка (м. Львів); Особова справа Степана Гайдучка.— Архів Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, спр. 8413, арк. 16 зв.

¹² Гайдучок Степан: Воєнні спомини.— С. 40—52.

¹³ Там само.— С. 15—17.

¹⁴ Приватний архів Степана Гайдучка (м. Львів).

¹⁵ Особова справа Степана Гайдучка.— Архів Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, спр. 8413, арк. 2 зв.

¹⁶ Спогади Кулик Ольги / Записав Андрій Сова 20.03.2014 р. у с. Підтемному Пустомитівського р-ну Львівської обл.: відеозапис.— Приватний архів Андрія Сова (м. Львів).

¹⁷ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 366, оп. 1, спр. 11, арк. 6.

¹⁸ Особова справа Степана Гайдучка.— Архів Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, спр. 8413, арк. 16 зв.

¹⁹ Костюк І. Р. Дивлячись на „табльо“ // Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові...— С. 471.

рядженням вони повинні були вестися „урядовою мовою“. Проф. С. Гайдучок прищепив нам знання і любов до історії рідного міста, сам — феноменальний краснезнавець, знаток і учасник визвольних змагань, знаток і літописець історії спортивного руху в Галичині („Соколи“ й „Січі“) — заслуговує не просто доброї пам'яті, а публікації його праць, рукописів, архівів“²⁰.

Окрім педагогічної праці у Львові, С. Гайдучок стажувався за кордоном. Зокрема, від 1 до 15 липня 1930 р. відбув студії з фізичного виховання у Відні. Він вважався одним із найкращих українських фахівців тіловиховання міжвоєнної Галичини. 2—3 листопада 1935 р. С. Гайдучок взяв участь у Першому українському педагогічному конгресі у Львові²¹. Там він виступив у II-й секції „позашкільного виховання“ з доповіддю „Вплив фізичного виховання на вдачу нашої молоді“²². Її текст був опублікований у матеріалах Конгресу, а також накладом 300 примірників вийшов окремим відбитком²³.

Друга світова війна. З приходом більшовицької окупаційної влади у вересні 1939 р. до Львова та великими суспільно-політичними перетвореннями у Галичині С. Гайдучка запросили організувати кафедру фізпідготовки у новоствореному Львівському державному медичному інституті. На ній як завідувач та викладач він пропрацював від 18 грудня 1939 — до 30 червня 1941 р.²⁴ У період нацистської окупації С. Гайдучок від 15 серпня — до 1 листопада 1941 р. спершу — референт охорони спортивних споруд у відділі тіловиховання Львова, а від 1 листопада 1941 — до 1 липня 1944 р. — викладач руханки в I-й державній гімназії у Львові²⁵. Учень „Першої державної гімназії з українською мовою навчання у Львові“ Андрій Рудницький про С. Гайдучка писав: „Відомою і дуже авторитетною для нас постаттю був учитель руханки проф. Гайдучок. Його підтягнена постаць, його минуле як спортсмена і спортивного організатора спонукали нас поважно ставитися до предмету. Ми дуже цінували його думку про нас як про фізично добре розвинених хлопців, намагалися, щоби його оцінка була доброю. Проф. Гайдучок був відомий тим, що цілу зиму ходив без шапки, демонструючи високий фізичний гарт свого організму. Заняття з руханки відбувалися в спортовому залі колишнього будинку „Дністра“

на вул. Руській“²⁶. А Іван Ліщинський згадував: „Були серед наших викладачів любителі футболу. Тому, йдучи в понеділок рано в гімназію, ми обов'язково купували газету, щоб довідатися, як провели останні матчі окремі команди [...] „Тільки в здоровому тілі може бути здорова душа“, — любив повторювати на уроках руханки професор [Степан] Гайдучок. Лівих гімназистів, які неохоче бралися до фізичних вправ „поганим“ станом здоров'я, проф[есор] [Степан] Гайдучок називав згрядливо „бідними“. Його спортивна виправка і постійна бадьорість були для нас найкращою заохотою до наслідування“²⁷.

1940—1970-ті рр. Від 1944 — до 1954 р. С. Гайдучок працював старшим викладачем (від 1 серпня 1944 — до 1 січня 1946 р.), доцентом (від 1 січня 1946 — до 1947 р.), старшим викладачем (1947), викладачем (від 8 вересня 1947 — до 26 серпня 1954 р.) кафедри фізпідготовки Львівського державного медичного інституту²⁸. За час своєї роботи був відзначений подяками директора Львівського державного медичного інституту за проведення фізкультурно-масових заходів та високі показники в навчальній роботі (14 липня 1945 р., 3 листопада 1953 р.), народного комісара охорони здоров'я УРСР за роботу у справі відбудови та підготовки кадрів Львівського державного медичного інституту (4 грудня 1945 р.)²⁹. У медінституті був членом профспілки „Медсантруд“ (з 1939 р.)³⁰.

У липні 1951 р. керівництво навчального закладу характеризувало С. Гайдучка як дисциплінованого, точного і сумлінного працівника³¹. У Львівському державному медичному інституті С. Гайдучок ще проводив заняття з фізкультури біля Порохової вежі, у будинку на вул. Винниченка, 32, де розміщувалася перша кафедра фізичної підготовки медінституту, та на Кайзервальді³².

Громадська та суспільно-культурна діяльність. С. Гайдучок, попри свою основну педагогічну працю, був активним у громадській сфері. Зокрема, був членом першого осередку розвитку і популяризації спорту в навчальних закладах українців Галичини „Українського спортивного кружка“ в Академічній гімназії у Львові упродовж 1906—1910 рр., де займався різними видами спорту, допомагав організовувати професорові І. Боберському спортові змагання, висту-

²⁰ Крип'якевич П.-Б. Фрагменти спогадів (1934—1939) // Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові. З нагоди світового з'їзду Львівської Академічної гімназії у 1991 р. та Акту відновлення першої львівської гімназії з 1992 р. / Гол. ред. О. Домбровський. — Філадельфія; Львів, 1995. — Третя частина. — С. 628, 631—632.

²¹ Перший український педагогічний конгрес 1935. — Львів, 1938. — С. XXI—XXX.

²² Педагогічний Зізд // Діло (Львів). — 1935. — Ч. 273 (141403). — 13 жовт. — С. 1; Гайдучок С. Вплив фізичного виховання на вдачу нашої молоді // Перший український педагогічний конгрес 1935. — С. 181—190.

²³ Перший український педагогічний конгрес 1935. — С. XXI—XXX.

²⁴ Особова справа Степана Гайдучка. — Архів Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, спр. 8413, арк. 23; Справка. — Приватний архів Степана Гайдучка (м. Львів).

²⁵ Особова справа Степана Гайдучка. — Архів Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, спр. 8413, арк. 16 зв.; Посвідчення. — Приватний архів Степана Гайдучка (м. Львів).

²⁶ Рудницький А. Українська гімназія в 1941—1944 рр. // Могікани гімназії (Другий клас 1943—44 рр.). — Львів, 2009. — С. 18.

²⁷ Ліщинський І. Довгий і важкий шлях до матури в УАГ 1942 р. // Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові. З нагоди світового з'їзду Львівської Академічної гімназії у 1991 р. та Акту відновлення першої львівської гімназії з 1992 р. — Третя частина. — С. 611.

²⁸ Гайдучок С. Трудовая книжка. — Приватний архів Степана Гайдучка (м. Львів); Справка // Там само.

²⁹ Виписка // Там само.

³⁰ Особова справа Степана Гайдучка. — Архів Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, спр. 8413, арк. 24—25.

³¹ Там само. — Арк. 26.

³² Спогади Кузів Марії / Записав Андрій Сова 30.04.2014 р. у м. Львові: аудіозапис. — Приватний архів Андрія Сова (м. Львів); Спогади Кассараби Галини / Записав Андрій Сова 29.04.2014 р. у м. Львові: аудіозапис // Там само.

пав як суддя змагань, неодноразово виголошував лекції з актуальних питань тіловиховання тощо³³. З 8 жовтня 1910 р.— член українського гімнастичного товариства „Сокол-Батько“ у Львові³⁴, де брав активну участь в організаційній праці, зокрема вишколював інструкторів тіловиховання, організував та проводив спортові змагання, руханкові покази, поїздки по сокільських осередках, писав різноманітні статті тощо³⁵. С. Гайдучок — один з організаторів викупу земельних ділянок у Львові для створення українського руханково-спортивного майдану („Український Город“) (1911—1939), I та II Краєвих здвигів — українських сокільських та сокільсько-січових злетів у Львові (9—10 вересня 1911 р., 27—29 червня 1914 р.), „Запорожських Ігриш“ — українських національних комплексних спортивних змагань у Львові (1911—1939), учасник делегації українських соколів на VI Всесокільському злеті у Празі (29 червня — 1 липня 1912 р.)³⁶. Співзасновник спортивного товариства студентів вищих шкіл „Україна“ (1911)³⁷, член української скаутської організації Пласт³⁸, член Товариства прихильників музею Наукового товариства ім. Шевченка (19 липня 1937 р. обраний до складу ревізійної комісії)³⁹, Українського студентського спортивного клубу (зокрема, у 1932—1933 рр.— голова спортивної секції, його заступником був Роман Шухевич)⁴⁰, опікун спортивного клубу „Сагайдачний“⁴¹, почесний член Карпатського лещетарського клубу (обраний 20 травня 1929 р.)⁴² та ін.

Поціновувач української старовини. С Гайдучок — збирач документів, матеріалів і укладач унікального фотоархіву з детальними описами, які ілюструють історію українського гімнастично-спортивного руху Галичини, участь українців у складі австро-угорської армії в Першій світовій війні та подіях Української національної революції 1917—1921 рр., Легіоні Українських Січових Стрільців, Галицької Армії; громадське, культурно-просвітне та економічне життя українців в

Українські соколи на VI-му Всесокільському злеті у Празі. Зліва направо — 1-й ряд: Михайло Волошин — другий містоголова (заступник) „Сокола-Батька“, Франтішек Коргонь — член „Сокола-Батька“, Антін Гарасимів — голова „Сокола“ у Стрию, Микола Міхновський — громадський діяч, адвокат з Харкова, невідома особа, Гриць Маазуркевич з Києва, Льонгін Цегельський — перший містоголова „Сокола-Батька“; 2-й ряд: Софрон Ференцевич, невідома особа, Іван Панич, Богдан Гарасимів — член „Сокола“ у Стрию, Теофіл Остапюк — член „Сокола“ з Тернополя, Осип Доманик, Любомир Огоновський, Володимир Гузар — хорунжий, Мирон Федусевич — хорунжий, Микола Кривецький — хорунжий, Юрій Боднар із села Свистільники (тепер — Світанок Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.), Петро Пнівський, Олекса Павлюк, Т. Гвоздецький, невідомі особи (3), Степан Гайдучок, Омелян Гузар, Микола Буфан, невідома особа, Іван Боберський — голова „Сокола-Батька“. З приватного архіву Степана Гайдучка (м. Львів)

окупованій Польщі тощо. Фотоархів С. Гайдучка охоплює період від кінця XIX ст. — до 1970-х рр.⁴³

³³ Сова А. Іван Боберський — засновник та ідейний натхненник Українського спортивного кружка в Академічній гімназії у Львові // Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис (Івано-Франківськ).— 2017.— Ч. 29—30.— С. 166—175.

³⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 312, оп. 1, спр. 41, арк. 46—46 зв.

³⁵ Сова А. Іван Боберський — провідний діяч українського сокільського руху // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 30: Український визвольний рух XX століття / [Гол. редкол. М. Литвин, упоряд. і наук. ред. М. Романюк]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича.— Львів, 2017.— С. 3—22; його ж. Іван Боберський і Стрийщина: з історії українського сокільського руху // Стрийщина: історія і сучасність. Матеріали науково-краєзнавчої конференції.— Стрий; Дрогобич, 2018.— Вип. 4.— С. 173—191.

³⁶ Докладніше див.: Сова А. Участь українських соколів у VI Всесокільському злеті у Празі 1912 року // Новітня доба / [Відп. ред. І. Соляр]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича.— Львів, 2015—2016.— Вип. 3—4.— С. 5—13.

³⁷ Сова А. Іван Боберський та спортове товариство „Україна“: формування української спортивної традиції в Галичині // Вісник Львівського торговельно-економічного університету / [Ред. кол.: С. Д. Гелей (гол. ред.), В. К. Баран, С. П. Качараба та ін.]— Львів, 2016.— Вип. 14.— С. 68—75.— (Гуманітарні науки).

³⁸ Сова А. Внесок Івана Боберського у становлення організації „Пласт“ // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету: Збірник наукових праць.— Львів, 2014.— Вип. 15.— С. 85—95.

³⁹ Загальні Збори Т-ва Прихильників Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові // Діло.— 1937.— Ч. 229 (14773).— 17 жовт.— С. 6; Шануймо і зберігаймо пам'ятки старовини! Загальні Збори Т-ва Прихильників Музею Н. Т. Ш. у Львові // Там само.— 1939.— Ч. 15 (15106).— 24 січ.— С. 7.

⁴⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 312, оп. 1, спр. 173, арк. 7.

⁴¹ Приватний архів Степана Гайдучка (м. Львів).

⁴² Загальні Збори Карпатського Лещетарського Клубу // Діло.— 1929.— Ч. 122 (11463).— 4 черв.— С. 4.

⁴³ Приватний архів Степана Гайдучка (м. Львів); Приватний архів Люби Базилевич (м. Львів). Частина архіву С. Гайдучка представлена у: Галичина — український здвиг за матеріалами архіву Степана Гайдучка; Сова А., Тимчак Я. Іван Боберський — основоположник української тіловиховної і спортивної традиції / За наук. ред. С. Приступи.— Львів, 2017.— 232 с.

Місце останнього спочинку. Останні роки свого життя С. Гайдучок прожив у Львові на вул. Пісковій (будинок 28, квартира 1). До останніх днів їздив на лещетах (лижах), мандрував⁴⁴. Серце „сівача зерна добра на рідній ниві“ перестало битися 16 березня 1976 р. Поховали його на 80 полі Личаківського кладовища. На могилі встановлено пам'ятник з написом: „проф. Гайдучок Степан Степанович 1890—1976 / Дорогому сівачу зерна добра на рідній ниві / † Стефанія з Богуславських

Замість висновків. С. Гайдучок залишив у пам'яті своїх соратників та учнів світлі споми-ни про свою руханково-спортову діяльність. Про нього Роман Крип'якевич згадував: „Тіловихован-ня він сприймав виключно в комплексі з вихован-ням характеру й інтелекту (знаменита грецька калокагатія) і тому погорджував спортсменами, що являли собою лиш купу м'язів без інтелекту й духу, водночас виключне захоплення духовністю деяких молодих „інтелектуалів“ намагався допо-

внити зрозумінням необхід-ності гармонійного розвитку духу й тіла. Це була в нього не теорія, а глибоке прагнен-ня, яке він умів прищеплю-вати молоді й реалізувати його. Над усе не любив він у людей, особливо у молоді, оцієї духовної й фізичної не-охайності, незібраності, не-дбальства. Часто говорив він про чотири біди „галицького русина“: „не знав“, „заспав“, „забув“, „спізнився“... Він на-магався нещадно випалюва-ти їх з нашого „національ-ного характеру“, вживаючи, коли було треба, й такий улюблений епітет: „Ти, ру-сине, гнилий!“ (Тому й мав він серед гімназистів клич-ку „Русин“). Про що тільки ми не довідалися під час тих цікавих годин „рухан-ки в клясі“! Виклав він нам

Вшанування пам'яті Степана Гайдучка на Личаківському цвинтарі. Львів, 13 березня 2016 р.

Гайдучок 19.01.1896 Глиняни к. Львова — 19.II.1919 Немирів Кам'янець-Подільської губернії / Вічна пам'ять⁴⁵. Заходами Л. Крип'якевич та родини С. Гайдучка (автор цієї публікації допомагав кон-сультациями), яка проживає в Австралії (мав одну доньку Богдану, яка зі своїм чоловіком Клавдієм Білінським на початку Другої світової війни емі-грувала закордон), у березні 2016 р. встановлено новий пам'ятник, на якому викарбувано: „Сте-пан Гайдучок професор тіловиховання *13.03.1890 † 16.03.1976 / Стефанія з Богуславських Гайдучок *19.01.1896 † 19.02.1919“⁴⁶. Викладачі і студен-ти Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського кожного року вшановують С. Гайдучка⁴⁷.

історію виникнення ідеї сокільства, розповів про наших подвижників та їх осяги, показав, що сила „Сокола“ в його всенародності, розповсюдженні серед найширших кіл населення, особливо в селах. Як дохідливо й глибоко пояснював він нам суть кожного слова з сокільського гасла: „Все вперед, всі враз! [...] Відомо, що від 1902 до 1913 р. по селах Галичини було організовано 885 гнізд „Соколів“ і „Січей“, і в цьому немалий вклад таких людей, як Гайдучок. Тільки де тепер ці сільські „гнізда“? Де сьогоднішні „Гайдучки“?“⁴⁸

Андрій СОВА

⁴⁴ Спогади Пономаренко Марти / Записав Андрій Сова 13.03.2014 р. у м. Львові: аудіозапис.— Приватний архів Андрія Сова (м. Львів); Спогади Крип'якевич Лесі / Записав Андрій Сова 15.07.2018 р. у м. Львові: аудіозапис // Там само.

⁴⁵ Личаківський некрополь. Путівник.— Львів, 2006.— С. 439.

⁴⁶ Світлина та відео з відкриття пам'ятника зберігаються у приватному архіві Андрія Сова.

⁴⁷ [Сова А.] До 125-річчя з дня народження Степана Гайдучка.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.ldufk.edu.ua/index.php/newsReader/do-125-richchja-stepana-gajduchka.html>; його ж. До ЛДУФК заві-тала родина Степана Гайдучка з далекої Австралії (Фото).— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.ldufk.edu.ua/index.php/golovna-1/articles/do-ldufk-zavitala-rodina-stepana-gajduchka-z-dalekoji-avstraliji-foto.html> та ін.

⁴⁸ Крип'якевич Р. Наш професор Гайдучок.— Приватний архів Лесі Крип'якевич (м. Львів). Опубл.: Крип'якевич Р. Наш професор Гайдучок (Спогад з років 1936—1976) // „Сокіл-Батько“: спортивно-руханкове товариство у Львові...— С. 211—212.

З АРХІВНОЇ ПОЛИЦІ

ТАДЕЙ КУПЧИНСЬКИЙ — ДІЯЧ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИЧНОГО І ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ КІНЦЯ ХІХ — ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ХХ СТОЛІТЬ

(ОКРЕМІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ, МАТЕРІАЛИ)

Нині констатуємо, що серед наших історіографічних здобутків в українській музичній і театральній культурі кінця ХІХ — перших трьох десятиліть ХХ ст. особа Тадея Купчинського — музика і театрала — якось стала мало зауважуваною, відповідно, знаною і відомою. Це, як мовилось, спіткало багатьох відомих людей свого часу, і не лише митців-музик. Утім оцінювати епоху та її професійні здобутки без урахування усього того, що зробили ці люди, було б значним недоглядом у науці. Тадея Купчинського це стосується насамперед завдяки його внеску в організацію хорових колективів і хорово-диригентського мистецтва, сценічної творчості і композиторської спадщини, яка здебільшого належить до духовної національної музики.

Народився Тадей Купчинський 13 вересня 1879 р. в с. Оглядові (нині Радехівського району Львівської області). Освіту здобував спершу в Золочеві, згодом у Львові. На 11-му році життя Тадей осиротів — 17 липня 1890 р. помер батько, і піклування Тадеєм як наймолодшим у родині взяли на себе мама, старші сестри та брат Євген. Ішлося насамперед про навчання в гімназії. Про вищу освіту не було мови, бо бракувало грошей. Тоді з'явилися його перші записи пісень, обробки народних весільних пісень із рідного села Оглядова. Особливе зацікавлення юного Т. Купчинського виклика-

ли пісні весільного обряду, які виконували під час плетіння вінка для молодої: „Ой, вінку, мій вінку“, „Де ти ріс, барвінку“, „Ходив коник в путі по зеленій руті“, а також прощальна пісня молодої з рідним домом і родиною „Бувайте здорові, ви, мої пороги“*. Останню пісню знав напам'ять.

Після початкової школи у Золочеві (зберігся спогад, як батько і старший брат Євген великим возом відвозили туди Тадея записувати у місцеву школу), згодом вступає у 1-й клас 4-тої гімназії у Львові з польською мовою навчання. До неї записувалось багато українців, батьки яких хотіли дати освіту своїм дітям, але мешкали поза Львовом. Гімназія була дешева... Раніше у ній навчався брат Євген.

З приходом Тадея до Львова його життя змінилось. Він особливо відчув це у старших класах гімназії. Була іншою атмосфера відносин у студентському оточенні, з'явилися однодумці. У другій половині 1890-х рр. Т. Купчинський часто відвідує „Академічну громаду“ і

потрапляє у виняткове середовище, яке сповідувало ідеї давніх громадівців і народовства¹, у чому орієнтувався, бо знав їх ще з дому. Певною принадою для Т. Купчинського в „Академічній громаді“ був створений співацький гурток (організував його О. Грабовський), на репетиції регулярно почав з'являтися Т. Купчинський. Був членом гімназійного хорового гуртка, якого не покидав і пізніше, бо став його диригентом.

Тадей Купчинський.
Поч. 30-х рр. ХХ ст.

* За свідченнями краєзнавця і етнографа Івана Діка, в с. Оглядові деякі з цих пісень ще співали у 1967—1968 рр.

¹ Збожна О. Учнівські та студентські „Громади“ — школа виховання української національної еліти. — Тернопіль, 2012. — С. 97 та ін.

До того часу належать чи не перші зацікавлення майбутнього митця музикою і хором мистецтвом. Відомості преси констатують, що наприкінці 1890-х років Т. Купчинський — вже учасник різних співацьких товариств Львова. Тоді ж почалися контакти Т. Купчинського з хором колективом українського ремісничого товариства „Зоря“. Пісенно-хорове мистецтво виконувало на той час важливу суспільну функцію, допомагаючи громадськості зберегти свою національну ідентичність. Т. Купчинський зближується з „Львівським Бояном“, спершу співпрацює як помічник адміністратора, а згодом — як помічник диригента. 1902 р. став заступником диригента „Львівського Бояна“. Це був високий аванс для молодого хлопця. Тісна співпраця з названим хором і інституцією тривала до Першої світової війни².

Водночас від початку ХХ ст. Т. Купчинський стає диригентом хору згаданого товариства „Зоря“, співпрацює як диригент аматорських хорів філій читалень товариства „Просвіта“ у Жовківському та Замарстинівському передмістях Львова, які спеціально називали ще „просвітянськими“ хорами³. Активно брав участь у розбудові хору, що епізодично діяв при „Українському людовому театрі“.

Щоденна праця з малими і великими хоромими колективами позитивно впливала на розвиток диригентського хисту Т. Купчинського, зростала популярність юного музики. На той час він ознайомлюється з українською та закордонною пісенною творчістю, яку використовує під час укладання програм виступів різних хорів і оркестрів⁴.

У батьківському домі Т. Купчинського завжди у великій пошані була музика і народна пісня. Це, як ми відзначали, переходило з покоління у покоління. Пісні любили, співали і їх знали всі у родині. Пісні також записували, особливо у тих випадках, коли серед членів родини з'являлася нова, досі не відома, звідкись принесена пісня (старша сестра Тадея записувала пісні в найбільш цінній для себе книзі — „великому особистому альбомі „На незабудь“, до якого традиційно рідні та гості вносили іменні побажання та ін.). Наймолодший Тадей не був винятком у цій традиції, також записував почуті з уст народу пісні.

В Оглядіві, як, мабуть, ні в одному іншому селі в околиці, любили, цінували і повсюдно жили з піснею. Вона супроводжувала селян — під час праці у полі, на вулиці, у час недільного

відпочинку, і у свята, під церквою і в церкві... Так було і цим жили Купчинські...

Т. Купчинський починав збирати і записувати пісні двічі: на початку, як ми відзначали, під впливом домашньої традиції, і вдруге, перебуваючи вже на навчанні та працюючи у Львові. Немає сумніву, що тоді уже повністю усвідомлював значення пісень для збереження пам'яті про свій народ, розумів їх винятковість і реліктність для відтворення рідної культури та історії. Серед слов'янських пісень українська пісня посідає виняткове місце. Це підкреслював ще відомий чеський репрезентант міфологічної школи К. Ербен, який беззастережно відносив українську пісню (зокрема, коляду) до унікальних явищ дохристиянського часу в Галичині.

На початку ХХ ст. Т. Купчинський зближується з НТШ у Львові, зокрема з В. Гнатюком. Дізнавшись у нього про наміри Етнографічної комісії Товариства видавати тексти українських пісень окремими збірниками, подає для ознайомлення своє зібрання пісень. Збірка переважно репрезентувала пісні Бродівщини і Золочівщини.

Як конкретно відбувались перемовини Т. Купчинського з членами Етнографічної комісії і редакторами „Етнографічного збірника НТШ“ та використання у ньому матеріалів збірки, якою була загальна оцінка і можливість обнародування зібраного матеріалу, нині не відомо. Знаємо, що лише з багатосотенного свого зібрання Т. Купчинський подав, очевидно, на прохання редакторів, добірку гагілок. (Цього жанру пісні не було у підготовлюваному „Етнографічному збірнику“.) У передмові до „Етнографічного збірника НТШ“, який вийшов друком 1906 р., С. Людкевич писав: „Отся збірка галицька руських мелодій, надрукована в сім томі та та дальших томах „Етнографічного збірника“, обіймає коло 1500 пісень, які майже всі, з виїмком гагілок з Оглядова, записаних і переданих мені д[обродієм] Т. Купчинським*, були зібрані [...] 1900—1902 роках“⁵.

До збірника ввійшло лише 11 гагілок. Вони нині збереглися завдяки записам Т. Купчинського і згаданій публікації. Важливо, що поряд з текстами подані ноти, отже, опублікована мелодика гагілок, яка також належить Т. Купчинському. Не відомо, чи знають і співають ці весняні пісні нині в Оглядіві. Може, живуть якісь їх варіанти? Збирач і публікатор пісень с. Оглядова І. Хланта їх не фіксує⁶.

² Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 514, оп. 1, спр. 31, арк. 12 та ін.; спр. 33, арк. 5 та ін.; спр. 66, арк. 2 зв. та ін.; див. також: Волошин М. Львівський Боян // Ілюстрований музичний календар. — Львів, 1904. — С. 103—111.

³ Булка Ю. П. Музична культура Західної України // Історія української музики: В 6 т. — К., 1992. — Т. 4. — С. 551.

⁴ Діло (Львів). — 1929. — 16 квіт. — Ч. 84. — С. 5; 1930. — 17 квіт. — Ч. 85. — С. 4; 1934. — 9 берез. — Ч. 62. — С. 8 та ін.

* Див. Додаток, № 2.

⁵ Людкевич С. Передмова // Етнографічний збірник. Галицько-руські народні методії / Зібрані на фонограф Й. Роздольським, описав і зредагував С. Людкевич. — Львів, 1906. — Т. XXI. — Част. 1. — С. III.

⁶ Хланта І. Пісенна хвиля Оглядова. Українські народні пісні с. Оглядова Радехівського району Львівської області. — Ужгород, 2015. — 581 с.

Збірка пісень Т. Купчинського нині втрачена.

До Першої світової війни, крім музичних зацікавлень, Т. Купчинський активно долучався до театрального життя. На початках найчастіше зближувала Т. Купчинського з театральним мистецтвом праця з хоровими колективами, які діяли при драматичних гуртках. Він, як правило, забезпечував музичну частину аматорських театральних груп, деколи також режисуру, а у разі загрози зриву постанови сам ставав актором. Живим прикладом може служити участь Т. Купчинського в „Українському народному театрі“.

В короткому часі згадана випадковість стає нормою у житті Т. Купчинського. Протягом 1909—1914 рр. він (разом з О. Утриском) очолює згаданий театральний колектив „Українського народного театру“⁷ і у ньому особисто бере участь не тільки як керівник, але й як режисер і актор. (Збереглась афіша п'єси М. Старицького „Ой не ходи, Грицю, на вечерниці“ з 31 березня 1912 р.*) На той час названа театральна трупа діяла серед семи інших при товаристві „Просвіта“ у Львові (відомі аматорські театри при товариствах „Сокіл“, „Зоря“, „Воля“, „Товаристві Котляревського“, при „Просвіті“ на Личаківському передмісті, на Жовківському передмісті Львова і в середмісті)⁸.

Гурток О. Утриска та Т. Купчинського, що виступав при товаристві „Сокіл“ і залах „Сокола“, як відзначає преса, був серед усіх інших найбільш активним. Він підпорядковувався „Руській бесіді“ як „Людський театр“, якому 1912 р. Крайовий сейм надав навіть грошову підмогу.

В „Українському народному театрі“ Т. Купчинський грав роль Івана у п'єсі „Чорноморці“ М. Лисенка; Петра у п'єсі „Наталка Полтав-

ка“ І. Котляревського. 1908 р. Т. Купчинський виконує роль жандарма М. Гурмана у п'єсі „Украдене щастя“ І. Франка⁹, 1912 р.— Грицька Шандуру, молодого чумака у п'єсі „Ой, не ходи, Грицю, на вечерниці“ М. Старицького (збереглась окрема афіша)¹⁰.

Т. Купчинський також ставить у своєму театрі окремі п'єси: „Псотник“ А. Коцеби; „Верховинці“ (у польському оригіналі „Górale karpassu“) Ю. Коженювського; „Безталанна“ І. Карпенка-Карого та ін. Керований О. Утриском і Т. Купчинським театр виступає, крім Львова, ще у Стрию, Золочеві, Великому Любені, Перемишлі та ін.¹¹

Про те, що цей театр виділявся з-посеред інших у Львові, свідчать численні схвальні відгуки в тодішній пресі. Збереглись оголошення та фотографії**.

На той час Т. Купчинський — член президії театрального товариства „Руська бесіда“ у Львові, у 1909—1912 роках — його секретар (з того часу збереглися матеріали, писані рукою митця). Дійшов до наших днів текст звіту „Руської бесіди“ у Львові про поточне життя і виступи „Українського народного театру“ в залі товариства „Сокіл“, його матеріальні труднощі і поставлені театром вистави за 1909 р. Наводимо уривок цього звіту: „Гурток людей, який зав'язався [...] під управою О. Утриска і Т. Куп-

Духовні хорові твори Тадея Купчинського (з нотами) „Дух святий“ та „Ірмос Воздвиження Чесного Хреста“. Рукопис

чинського поставив собі за мету стало давати вистави людські, переважно для міщанства львівського і дооколицького. Дружина та, не маючи фондів на декоративні і гардеробні театральні, ввійшла в контакт з тов[ариством] „Руська бесіда“ у Львові і від її почину до нині побирає з тов[ариства] „Руська бесіда“ чи то підручники драм, чи вкінці гардеробу і перу-

⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 514, оп. 1, спр. 30—33, 66 та ін. У 1915—1918 рр. „Український народний театр“ діє під керівництвом Василя Коссака; у 1916—1917 рр. називається „Український народний театр товариства „Українська бесіда“, 1920 р. у програмах фігурує як „Львівський народний театр товариства „Українська бесіда“.

* Див. Додаток, № 3.

⁸ Чарнецький С. Історія українського театру.— К., 2014.— С. 163.

⁹ Збереглося запрошення на виставу: Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка. Фонди, № 43; див. також: Лаврентій Р. Три редакції статті С. Чарнецького про історію постанови „Украдене щастя“ // Чарнецький С. Історія українського театру.— С. 509.

¹⁰ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів (далі — ЛННБ України. Інститут), Аф. № 2330.

¹¹ Медведик П. Купчинський Тадей / Діячі української музичної культури (Матеріали до біобібліографічного словника) // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Праці Музикознавчої комісії.— Львів, 1993.— Т. ССХХVI.— С. 418.

** Домашній архів Тадея Купчинського, який, напевно, містив додаткову інформацію про діяльність театру і хору читальні „Просвіти“ на Жовківському передмісті та інші хори, не зберігся — згорів напередодні Другої світової війни. Частина особистого архіву, зокрема рукописи його творів, сьогодні зберігаються у церкві Преображення у Львові, окремі — у фондах музеїв і ЛННБ України.

хор мав бути чоловічим і складатися з 12 осіб. Такий формат хору тоді не був відомий у Львові. Перші обговорення щодо організації нового хору, а також проби проводили на Замковій горі, далі, зберігаючи традицію, у різних приміщеннях на Жовківському передмісті.

Народжений хор у надрах співацьких гуртків, зокрема хору читальні товариства „Просвіта“ на Жовківському передмісті у Львові, почав активно діяти вже у 1924—1925 роках під неофіційною назвою „Дванадцятка Купчинського“. До складу хору входили такі співаки, як: Р. Сливка (I бас), М. Сидорак (I тенор), М. Коцко (II бас), Макух (II бас), З. Попель (II бас), Ю. Цьонка (II бас), Примович (II тенор), Флис (I бас), Р. Стецура (I бас), Новицький (I тенор), Цап (II тенор), М. Смішко (II тенор) і диригент Т. Купчинський (зберіглось фото хору з датою 1926 р.)¹⁷.

Саме цей склад хору ще на початку свого створення 1922 р. „під управою п[ана] Тадея Купчинського співав під час спровадження тіла до храму Преображення Господнього у Львові Олександра Мишуги, а потім Службу Божу в с. Виткові, працюючи в останню дорогу світової слави артиста“¹⁸. Співала „Дванадцятка...“ „під батутуою п[ана] Купчинського“ (а в інших випадках зазначено, що „під проводом Т. Купчинського“, „під управою в[исоко]п[оважаного] радника Купчинського“) на похоронах залізничника Йосифа Медвецького (1924), редактора Кирила Кахникевича (1926), наукового секретаря НТШ Володимира Гнатюка (1926) у Львові та ін. У подяках, які публікували газети, чимало високих слів, які адресовані „хорові п[ана] радника Купчинського“, „в[исоко]п[оважаному] радникові Купчинському і в[исоко]п[оважаним] співакам за прегарне виконання хорових пісень“. Хоровий колектив, диригований Т. Купчинським, популярно називається ще „львівський хор“, „хор львівського співацького гуртка“ або „хор п[ана] Купчинського“¹⁹.

Окремо варто відзначити, що „Дванадцятка Купчинського“ у своїх організаційних питаннях, збираючись на свої перші проби хору

на околицях Львова (переважно на Підзамчі), була широковідомою і високоцінованою у Львові. Цей загальногромадський статус хор здобув завдяки своїй функціональній активності і громадянській поставі („[...] хор радника Купчинського йде на кожний поклик [...] тоді й там, де інші відмовляються...“) — запрошувався на високі сцени з приводу різних міських громадсько-культурних заходів, співав у великі свята у церкві та дуже часто служив на похоронах, відпроваджуючи померлих в останню дорогу. У цьому велику роль відіграла управа хору і виняткова активність його членів — вони від-

Колектив „Львівського народного театру Товариства „Українська бесіда“ після постанови у Львові опери С. Гулака-Артемовського „Запорожець за Дунаєм“ під батутуою Тадея Купчинського

гукувались на всі запити, водночас і безвідмовність диригента, і часто призначений для виступів репертуар. Щодо останнього, то чимало людей приходило в Преображенську церкву, аби помолитися і „послухати спів доброго хору“. Репертуар „Сурми“ на кінець 1920-х років нараховував понад 75 творів. Це показник, як відзначено у пресі, „інтенсивної праці хору“.

Що стосувалось участі хору в похоронах, то вона відбувалась переважно на прохання містян. Хор, як правило, звеличував сумний обряд... Проводив Т. Купчинський „усіх визначних наших покійників. Співає їм останній раз рідні пісні, коли грудки землі стукали об труну, тоді на прощання нісся над свіжим гробом „Тихий вітер“ (Галактіон Чіпка)*. Працював хор

¹⁷ Ільницька А. Світлина українських хорових колективів Галичини XIX — першої половини XX ст. (з матеріалів фонду фотографій Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника) // Записки Львівської національної бібліотеки України імені В. Стефаника: Збірник наукових праць.— Львів, 2013.— Вип. 5 (21).— С. 617.

¹⁸ Діло.— 1922.— 6 жовт.— Ч. 28.— С. 3.

¹⁹ Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка у Львові. Історичний нарис першого 50-річчя 1873—1923.— Львів, 1924. (перевид.: Мюнхен; Париж, 1984.— С. 43—45).

* Додаток, № 5.

видатних людей західноукраїнських земель: Б.-І. Антонича, В. Бачинського, Т. Войнаровського, Р. Гузара, С. Голубовича, М. Заячківського, І. Кокорудза, К. Паньківського, Є. Перфецького, М. Черкавського і багатьох-багатьох інших осіб. Нерідко такі прощання в рамках обряду організовували з ініціативи самого Т. Купчинського, що показують часті скликання диригентом членів хору через газету „Діло“ та іншими способами²⁰. Від диригента залежав репертуар похоронного обряду — пісні, які співав хор, прощаючись з покійником. Згадана газета інформує, що наприкінці похорону О. Барвінського (1926) хор „розчулив душі“ всіх несподіваним виконанням пісні „Ой Морозе, Морозенку“, а далі безсмертним „Вічна пам'ять“²¹. В інших випадках, за словами згаданого поета, хор Т. Купчинського співав „Вічна пам'ять“ на „Ой та зажурились“ ... „Со святими у покой“ на нуту „Стрілецької могили“ та багато інших“. Творчі несподіванки у доборі репертуару часто супроводжували діяльність Т. Купчинського.

Згодом, вже в 1930-ті роки, хор, беручи участь у похоронних походах під управою Т. Купчинського, збирав на вулицях Львова багато людей. Незважаючи на всілякі заборони саніційних властей, люди згромаджувались. Їх кликав дзвінкий голос хору. Його слухали всі зацікавлені особи по обидва боки вулиць та з вікон будинків, часто незалежно від релігійної належності чи національності. За спогадами сучасника, на скупчення людей реагували і хористи: коли диригент і хор бачив більші згромадження людей, часто за участі поліції, він співав голосніше...

У 1925—1926 роках відбувається також певне оновлення „Дванадцятки...“ — збільшується на дві особи склад хористів (про репертуар — не говоримо), водночас з'являється „нова“ (фактично перереформована) управа хору, яка складалася з таких осіб, як згаданий Мар'ян Коцко — голова, Зенон Попель — заступник голови, Роман Сливка — секретар (усі вони водночас були і членами хору) та диригент Тадей Купчинський. Тоді ж також був укладений „Правильник“ для хору (перелік статутних обов'язків і повноважень членів хору), розпоча-

лись перші великі виступи хорового колективу перед багатолюдною публікою. Від 1926 р. вони стають систематичними не лише у читальнях підльвівських передмість, але й на різних інших сценах Львова.

Популярність хору „Дванадцятки...“ на той час була винятково високою. Хор посідав чи не перше місце серед хорових колективів Львова. З початком 1927 р. цей багатофункціональний, із широким репертуаром хоровий колектив на прохання видатних містян Львова переїжджає із Жовківського передмістя до Львова і „стає музичною секцією крайового Товариства „Просвіта“ (це не означало, що на Жовківському передмісті не залишався давній мішаний хор при читальні „Просвіти“, диригентом якого продовжував бути Т. Купчинський), і ця подія послужила для появи того ж року нової назви хору — замість „Дванадцятки Купчинського“ прийнята назва „Сурма“. Установчі збори „Сурми“ з невідомих причин відбулись пізно, аж через три роки, у червні 1930 р.²²

Зауважимо, що з переходом хору в нове відання змінюються умови, водночас і характер праці колективу. Хор „спеціалізується“, і це проявляється, з одного боку, в загальноміських публічних концертних виступах (прикладом може служити концерт чоловічого хору „Сурма“ з участю артистки Е. Ласовської у квітні

1930 р.), а з другого — дотримуючись традиції, він продовжує щораз частіше виступати на обрядових заходах, відповідно до потреб церкви і похоронних звичаїв Львова. Серед диригентів, крім Т. Купчинського, з'являються І. Охримович, В. Неділко, О. Плешканич. Т. Купчинський переважно фігурує з тією частиною „Сурми“ (не завжди), що стосувалась обрядових заходів. Загальна кількість членів хору у деяких випадках збільшується аж до 26 осіб.

Чоловічий хор „Сурма“, починаючи з 1927 р. (а роком раніше „Дванадцятка...“), є учасником відзначення свята читальні „Просвіти“ на Знесінні (1926 р., збереглось фото), святкування дня героїв війни на Підзамчі (1926), свята української кооперативи (1927), свята української книжки (1927). Хор відзначає свято „Просвіти“ (1928), виступає з концертом з нагоди 25-ліття

Пісня з нотами Тадея Купчинського.
„Не плач Рахиле“. Рукопис. Раніше 1928 р.

²⁰ Пор.: ЛННБ України, відділ рукописів, ф. 119 (Товариство „Академічна Громада“), спр. 7, арк. 201 зв., 221.

²¹ Діло.— 1926.— 30 груд.— Ч. 290.— С. 1.

²² Див. Додаток, № 1. Документ, який засвідчує цю подію, називається „Нова культурна станиця. Установчі збори співацького товариства „Сурма“ (Діло.— 1930.— 11 черв.— Ч. 126.— С. 4—5).

„Народної лічниці“ (1929), „на могилах учасників визвольних змагань“ на Янівському цвинтарі (1929), ювілеї 25-ліття відкриття читальні „Просвіти“ на Личакові (1929), святкує Шевченківський концерт Товариства українських робітниць „Будучність“ (1930), авторський концерт хору „Сурма“ (7 квітня і 4 травня 1930 р.), відзначення проголошення незалежності України (1930), він — учасник ювілейних святкувань 30-річчя праці А. Шептицького (1930), ювілейної академії „Рідної школи“ (1932), свята відкриття дому „Просвіти“ у Великім Голоску (1935, збереглося фото). Хор виступає й поза Львовом: на Ходорівщині (1929), у м-ку Янові (нині Івано-Франкове) (1937)*.

Значна кількість виступів хору „Сурма“, як відзначалось, пов'язана із спеціалізацією в похоронних обрядах містян Львова.

Вказуючи на виступи хору, керованого Т. Купчинським, трапляються випадки, що преса часто не диференціює у своїх репортажах, що йдеться саме про колектив хору „Сурма“, яким керував і диригував митець. Могли бути й інші хори, якими диригував Т. Купчинський. Виступи хорових колективів часто асоціювалися тільки з іменем Т. Купчинського — керівника-засновника і диригента того чи іншого хору. Не потрібно забувати, що до різних наявних тоді хорових колективів входили одні і ті ж співаки. До колективу „Сурма“ приєднувались члени чоловічої частини церковного хору, а також хорового колективу читальні товариства „Просвіта“, що виступав на Жовківському передмісті у Львові (ними також керував Т. Купчинський).

У газетних повідомленнях трапляються також записи, що під час того чи іншого концерту диригує хором не Т. Купчинський, а інша особа, але тут же зазначено, що йдеться саме про „хор радника Т. Купчинського“²³.

Варто також відзначити, що хор „Сурма“ (так само, як раніше „Дванадцятка...“) завдяки Т. Купчинському завжди виділявся вишуканістю і різноманітністю змісту своїх програм (для окремих концертів до цього могли бути причетні й інші особи). Цим, як правило, керовані Т. Купчинським хорові колективи відрізнялись від інших хорів Львова. Репертуар його хорів постійно оновлювався.

У концертних програмах, як про це свідчать оголошення у пресі, настінні афіші та запрошення, звучать старогалицькі пісні, неспівані твори українських композиторів — твори Е. Шмигельського, Т. Недільського, О. Нижанківського та ін. Водночас хор співав із різних сцен обробки чеських, словацьких та пісні

інших слов'янських народів. Звучали також твори Й. Галлена, Л. Нідермаєра, Г. Песталоцці, В. Кіндля, А. фон Оттегравена та багатьох інших. Значна частина репертуару хору нерідко була представлена духовною музикою, в тому числі й авторства самого керівника і диригента**.

Титульна сторінка збірки українських коляд і щедрівок (з нотами) „Бог предвічний народився“, які зібрав, опрацював і видав Тадей Купчинський. Львів, 1924 р.

Титульна сторінка збірки українських коляд і щедрівок (з нотами) „Вселенная веселися!“, які зібрав, опрацював і видав Тадей Купчинський. Львів, 1928 р.

Програми загальнопублічних виступів хору співацького товариства „Сурма“, що їх уклав Т. Купчинський (або інші організатори концертів) під час різних церковних і світських заходів, приблизно виглядали так:

І. Програма виступу хору „Сурма“ у церкві св. Параскеви П'ятниці на Жовківському передмісті у Велику п'ятницю 22 квітня 1927 р.:

* Переконані, що поданий список аж ніяк не повний, бо спирається переважно на повідомлення газети „Діло“, у зв'язку з чим допустимі суттєві доповнення.

²³ Див.: Діло.— 1933.— 3 лют.— Ч. 24.— С. 5 та ін.

** Усіх назв творів, які використовував Т. Купчинський у своїх програмах виступів, неможливо встановити, з огляду на недоступність відповідних джерел. Їх було багато і вони добирались з великою відповідальністю. За попередніми підрахунками, число назв творів, які співали різні хори, дириговані Т. Купчинським, сягало за 400 назв.

- 1) Д. Бортнянський. „Благообразний Йосифе“;
- 2) А. Ведель. „Покаянія отверзи ми двері“;
- 3) О. Кошиць. „Виджу Тя на хресті“;
- 4) Д. Бортнянський. а) „Блаженні людіє“;
- б) „Скажи ми Господи кончину мою“;
- 5) Є. Азієв: а) „Душе моя“; б) „Вечері Твоєя тайнія“;
- 6) М. Рудковський „Біжить час, яко шестий“²⁴.

II. Програма одного із світських концертів хору „Сурма“ у Львові 11. 06. 1932 р.:

- 1) Р. Шуман „Життя циганів“;
- 2) В. Кіндль „Японські п'янички“;
- 3) Е. Шмигельський „Китайська серенада“ (із сольоспівом сопрана, фортеп'яна і перкусії);
- 4) В. Кельдорфер „Невиплакані сльози“;
- 5) Л. Нідермаєр а) „На мойому гробі“;
- б) „Нічні примари“;
- 6) Г. Песталоцці „Молитва моряків“;
- 7) Б. Сметана „Пісня на морю“;
- 8) Народна пісня „Возьму ю я“²⁵.

В історії українського музикознавства Т. Купчинський відомий і як композитор. Цей аспект його музичних зацікавлень на тлі здобутків у хоровому та театральному мистецтві, яким кожноденно жив митець (особливо як керівник і диригент хорів), якимось в оцінках творчості Т. Купчинського відійшов на другий план. А він був, і також немалий.

Чому так трапилось? Напевно тому, що сфера музичного поширення і популяризації цієї спадщини була за своєю природою вузькою і, як про це слушно зауважив дехто з дослідників, „не голосною“. Композиторська творчість Т. Купчинського, присвячена лише духовній (церковній) музиці (винятки дуже незначні), яка вже за своєю суттю була функціонально обмеженою, а, крім того, вона при житті автора ніколи, крім поодиноких творів, не публікувалася. Композиції Т. Купчинського здебільшого оприлюднені лише 2010 р.

У літературі про Т. Купчинського як композитора переважно констатовано, що він — автор-гармонізатор і обробник музичних творів. Так було. Деякі народні пісні мають у його музичній інтерпретації два і більше варіантів. Сучасник зауважує: Т. Купчинський „народні мелодії переробляв та аранжував на всі лади...“^{*} Втім на той час не було у Львові більше фана-

тичного звеличника української народної пісні, як Т. Купчинський“. А серед власних творів найчастіше згадується тільки найбільш світська його пісня „Не плач, Рахиле!“, яку деякі музикознавці відносять до творів Т. Купчинського „з найчуттєвішим розкриттям старозавітного біблійного сюжету, саме знайомства і шлюбу Рахилі та Якова“.

Те, що сьогодні відомо з опублікованої літератури, вся композиторська спадщина Т. Купчинського складається винятково з богослужбових та паралітургійних композицій. Серед них найперше: „Служба Божа“, „Воскресна служба восьми гласів“, далі — „Панахиди“, „Достойники“, „Церковні пісні“ (за оцінками дослідників, порівняно велику кількість творять „Вибрані твори“), добірка гагілок та дві збірки колядок та щедринок „Бог предвічний народився“ та „Вселенная, веселися!“ в авторських музичних обробках²⁶.

Припускають, що основна частина названих творів написана Т. Купчинським завдяки праці диригентом церковного хору у храмі Преображення у Львові, починаючи з 1910 р. (рік приходу у церкву на посаду диригента хору). Праця над названими і нині неназваними творами (багато ще залишається в рукописах²⁷) тривала переважно у 1920 і 1930 роках.

Найважливішим твором Т. Купчинського була „Служба Божа“. Вона збереглася у двох варіантах (музичних форматах) — звичайному та святковому. Святковий варіант представляє „Воскресна Служба Божа восьми гласів“. Обидва названі твори виконував мішаний хор церкви. Їх зміст нині є предметом спеціальних опрацювань.

Загалом, за даними найновіших досліджень, „Служба Божа“ Т. Купчинського „відіграла значну роль у професіоналізації жанру, поєднуючи в собі інваріант регіональної символіки, рецепцію стильових ознак народного багатоголосся у поєднанні із класичним формотворенням та проявами постромантичної гармонії“. Крім усього, вона засвідчує поєднання традиційності і новацій у розвитку жанру літургії в українській богослужбовій музиці ХХ ст., втілених у композиторській практиці Т. Купчинського²⁸.

Крім основного твору — „Служби Божої“, Т. Купчинському належить 19 пісень, які можуть замінити „Достойників“ (пісню „Достой-

²⁴ Діло.— 1927.— 22 квіт.— Ч. 89.— С. 3.

²⁵ Там само.— 1932.— 2 черв.— Ч. 127.— С. 4; див. також: Людкевич С. Концерт співацького товариства „Сурма“ // Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи.— Львів, 2000.— Т. II.— С. 528—530.

* Додаток, № 4.

²⁶ Крилошанська Я. Тадей Купчинський. Хорові твори.— Львів, 2010.— Вип. 1.— 272 с.; Бог предвічний народився. Популярна збірка коляд на мішаний хор. Для вжитку церковних та читальних хорів / Зладив Т. Купчинський.— Львів, 1924.— 16 с.; Вселенная, веселися! Збірка українських коляд і щедринок (з нотами) / Уложив Тадей Купчинський.— Львів, 1928.— 78 с.; див. також: Етнографічний збірник. Галицько-руські народні мелодії.— Т. XXI.— Част. 1; див. Додаток, № 2.

²⁷ Крилошанська Я. Тадей Купчинський.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://parafia.org.ua/person/Kupchynskij-tadej>

²⁸ Huralna S. Stylistyka Służby Bożej Tadeusza Kupczyńskiego // Pro Musica Sacra (Rzeszów).— 2014.— N 12.— S. 163.

но є“). Окремо композитор скомпонував „Чин панахиди“, а саме: „Чин панахиди“ і „Вічна пам'ять“, та 40 церковних пісень, які використовуються під час різних служб. Їх біографи відносять до „вибраних творів“ Т. Купчинського. Спеціальний аналіз цієї групи творів ще чекає свого дослідника. Для загального ознайомлення із цими творами, принаймні робочими назвами, подаємо їх перелік:

„Прийдіте, поклонімся“, „Замість трисвятого“, „1. Святий Боже“, „2. Святий Боже“, „Алилуя“, „Дух святий“, „Перший псалом зображальний“, „Другий псалом зображальний“, „Ісполла“, „Перший антифон повсякденний“, „Другий антифон повсякденний“, „Перший антифон воскресний“, „Тропар, кондак, прокімен Різдва Христового“, „Тропар, кондак, прокімен Святого Богоявлення“, „Тропар, кондак, прокімен Стрігання Господа Ісуса Христа“, „Тропар, кондак, прокімен Благовіщення Пресвятої Богородиці“, „Тропар, кондак, прокімен Квітної неділі“, „Тропар, кондак, прокімен Неділі Пасхи“, „Тропар, кондак, прокімен Вознесіння“, „Тропар, кондак, прокімен Неділі П'ятдесятниці“, „Тропар, кондак, прокімен Преображення“, „Тропар Успення Превятої Богородиці“, „Тропар, кондак, прокімен Воздвиження Чесного Хреста“, „Тропар, кондак, вхід у храм Пресвятої Богородиці“, „Вірую“, „Отче наш“, „Тебе, Бога, хвалимо“, „Святий Великий четвер“, „Нехай направиться молитва моя“, „Благообразний Йосиф“, „Не ридай мене, Мати“, „Під хрестом“, „Світильний“, „Тіло Христове“, „Ізбавління постав, Господе“, „Пасли пастирі“, „Радуйтеся, ангелів лики“, „Пісня до Богородиці“, „Пісня до св. Параскеви“, „Пісня до св. Йосафата“, „Боже, отче“, „Многая літа“²⁹.

Такою в основних рисах дійшла до наших днів і нещодавно (через її обнародування) композиторська спадщина Т. Купчинського стала відомою ширшому колу дослідників. З нею сьогодні вперше ознайомляться. Дехто з музикознавців зауважує, що композиторові Т. Купчинському „вдалося геніально відчутти та відтворити у своїх творах усі тонкощі української релігійної тематики, що несла глибокий національний колорит, і створити такі прості й величні твори, всіляко зберігаючи тяглість історичного розвитку національної музичної культури“. Водночас стосовно духовного піснетворення композитор, добре володіючи особливостями народної традиційної пісенності і відчуваючи природу хорового співу, „зумів створити оригінальний цикл духовних піснеспівів, наповнений духом релігійності, святковості та емоційного підне-

сення“³⁰. Частина співаних церковних творів Т. Купчинського сьогодні ще перебуває в рукописах у церковному архіві церкви Преображення у Львові³¹.

Т. Купчинський, як ми відзначали, підготував і видав дві збірки (кантички) коляд з нотами. До збірки „Бог Предвічний народився“ (1924) увійшло 15 коляд: „Бог Предвічний“, „Бог народився“, „Херувими свят“, „Вселенная, веселися!“, „У Вифлеємі“, „Всі разом співайте“, „Радість нам ся явила“, „Нова радість стала“, „Нова радість стала“ (Стеценка), „Нова радість“, „На небі зірка“, „Нині, Адаме“, „Стань, Давиде“, „Слава во вишних Богу“, „Свяческая днесь радости“. Друга збірка коляд „Вселенная, веселися“ вдвічі більша, вміщує 30 коляд з повними текстами і нотами. Крім того, до збірки ввійшли щедрівки „В галицькій землі“, „Добрий вечір Тобі“, „Ой сивая та зозуленька“ та три „щедрівки“ під заголовком „На Йордан“, „У місті Єрусалимі“, „Йордане приготися“, „На Йорданській річці“.

У збірку коляд „Вселенная, веселися!“ Т. Купчинський включає свою пісню „Не плач, Рахиле!“

Завершуючи свої спостереження про життя і творчість Т. Купчинського, констатуємо, що митець був винятково скромною і невибагливою у поточному житті людиною, хоч вимогливою у професійних справах, жив і працював у непростих для свого часу обставинах, прожив не довге, хоч багатогранне творче життя. Тривалі матеріальні умови спричиняли не тільки часті домашні негаразди, але й затяжну грудну хворобу. Все життя був дрібним урядовцем Скарбової палати у Львові, мешкав на Підзамчі на вул. св. Мартина (тепер — вул. Жовківська), під № 2 чи 4. У студентські і пізніші роки фінансово допомагали йому брат Євген та різні друзі. За інших обставин Тадей Купчинський міг би зробити набагато більше. Одружений з донькою львівського залізничника Іванною Іванишин. Вона займалася домом і, як відзначено, була акторкою „Українського народного театру“ (про це свідчать фото та афіші театрів). Виховав Т. Купчинський з дружиною двох доньок, які присвятили себе музичному мистецтву. Старша донька Марта (1908—1940) — скрипалька, ще до 1932 р. брала участь у різних музичних і театральних колективах Львова, виступала здебільшого у Стрілецькому театрі з М. Бенцалем, Є. Коханенко, П. Сорокою, А. Осиповичевою, сестрами Парахоняківними, а ще дитиною брала участь з батьком Тадеєм і матір'ю Іванною в окремих виставах (1932 р. виїхала

²⁹ Крилошанська Я. Тадей Купчинський. Хорові твори.— С. 139—230.

³⁰ Налєпа С. Передне слово до кн.: Крилошанська Я. Тадей Купчинський. Хорові твори.— С. 5—7; також: Huralna S. Stylistyka Służby Bożej Tadeusza Kupczyńskiego.— S. 164.

³¹ Див.: Крилошанська Я. Сторінки із історії хору „Родина“.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://www.hramspasa.org.ua/rodina-cerkovnij-xor.html>. Планується вихід у світ другого випуску хорових творів Тадея Купчинського.

до Харкова з чоловіком Романом Сказинським (1901—1934), який 1934 р. був розстріляний³², а вона заслана у Читинську область (Росія). Молодша донька Ірина (1915—1969 (?)) виступала у жіночому квітеті у Львові, згодом оперна співачка (альтистка), працювала в театрах Львова, Катовиць (Польща), а після Другої світової війни — короткочасно в Києві.

Тадей Купчинський помер з 9 на 10 травня 1938 р. у Львові. Смерть митця була несподіваною для родини і всіх близьких, настала у зв'язку з його повсякденною працею: в неділю, 8 травня 1938 р. хор „Сурма“ проводжав „під управою покійного“ на вічний спочинок д-ра Е. Дурделлу³³, співав цілу дорогу під час проливного дощу [...] Тоді й небіщик простудився і вночі з 9 на 10 травня його не стало³⁴. Прожив несповна 59 років. Похований на Янівському кладовищі.

* * *

Тадей Купчинський — великий любитель і „звеличник“ пісні та народного співу, збирач і популяризатор творів української усної народної творчості, організатор хорових колективів, хоровий диригент, театральний діяч — актор, режисер, композитор був помітною особистістю у музичному та театральному житті Львова

й західноукраїнських земель кінця ХІХ і перших десятиліть ХХ ст. Він — учасник великого піднесення і популяризації українського музичного мистецтва в Галичині, що формувала підвалини професійної національної хорової культури та театрального життя українців.

Хорові колективи, які закладав і якими керував, драматичні гуртки, до яких належав і в яких брав участь (з іменем Т. Купчинського пов'язаний період заснування і активної праці читалень „Просвіти“ на Жовківському та Замарстинівському передмістях, праця „Українського людového театру“, врешті, хор „Сурма“), підносили загальний рівень культури життя українців Львова. Тим часом програми концертів ознайомлювали українську (і не тільки) громадськість із шедеврами часто призабутої національної спадщини та найкращими творами світової класики. Висока оцінка належить композиторській творчості, передусім духовним творам Т. Купчинського, якими лише сьогодні починають цікавитися й оцінювати професіонали.

Докладний аналіз творчості Тадея Купчинського ще чекає на свого дослідника, а музична і театральна наука — об'єктивного аналізу його внеску в розвиток національної культури.

Олег АНТОНОВИЧ

ДОДАТКИ

Додаток № 1. Протокол установчих зборів співацького товариства „Сурма“

Установчі збори співацького товариства „Сурма“. Нова культурна станиця. Добре відомий у Львові мужеський хор „Сурма“, що існує вже повних п'ять літ, відбув свої установчі збори щойно в середу 4 ц[ього] м[ісяця], діставши недавно від компетентної влади затвердження свого статуту під датою 21. V. ц[ього] р[оку]. На зборах було 27 членів хору і кількох гостей, делегатів різних установ.

Збори отворив дотеперішній голова хору, п[ан] Маріян Коцко, що привитав гостей: д[окто]ра І[вана] Німчука („Діло“), д[окто]ра С[таніслава] Людкевича (Музичний Інститут ім[ені] Лисенка), проф[есора] Іл[аріона] Гриневецького (Львівський Боян і Союз українських хорів) та студентів Гаврилова і Семкова (Бандурист). Секретарював п[ан] З[енон] Попель.

З черги п[ан] Коцко подав короткий огляд дотеперішньої праці „Сурми“, з якого варто подати до прилюдного відомо ось що: Потреба муж[еського] громадянського хору давалася відчутти у Львові вже здавна. Заохочені успіхами хору Котка, зійшлися саме перед 5 роками (в 1925 р.) п[ани] Тадей Купчинський, М[аріян] Коцко, Сидорах і Смішко на Вис[окому] Замку і рішили приступити до організації муж[еського] хору. Небаikom приступив до гурту п[ан] З[енон] Попель і Р[оман] Сливка і зараз-же почалися під проводом Т[адея] Купчинського перші проби хору таки на Замку, а від осені того ж року в чит[альні] „Просвіти“ на Жовківським. Тоді ж вибрано й першу управу хору (голова п[ан] Коцко, заст[упник] голови п[ан] Попель, секретар п[ан] Сливка, диригент п[ан] Купчинський) та уложено правильник. Перший виступ хору відбувся на Знесінні (1926), потім були виступи по читальнях інших передмість (Жовківське, Клепарів і т[ак] д[алі]). Показчиком інтенсивної праці хору може служити обставина, що при кінці 1927 р. його члени вмiли вже 75 творів на пам'ять.

З початком 1927-ого року хор покинув Жовківське передмістя і став музичною секцією Т[овариства] „Просвіта“. Диригентуру обняв д[окто]р В[олодимир] Неділка. Від того часу „Сурма“ виступала перед добірною публікою, прим[іром] на святі кооператив (1927), на святі української книжки (1927), на святі пісні (1928), на конц[ерті] на дохід вдів і сиріт по священниках (1928), на святі в 40-ліття смерті Федьковича (1928) і на святі-поминках у честь Анатолія Вах-

³² Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загально-національних політичних та культурних процесах (1914—1939).— К., 2004.— С. 45.

³³ Діло.— 1938.— 10 трав.— Ч. 99.— С. 8.

* Додаток, № 4.

нянина (1928). В 1928 р. співала „Сурма“ на запросини великого свого прихильника інж[енера] Тльольки (чеха) в „Чеській Бесіді“, яка прощала тоді консула Стіліпа, що прислав потім для хору з Праги масу чеських музичних новин.

В 1929 р. перенеслася „Сурма“ до Муз[ичного] Т[оварист]ва ім[ені] Лисенка, а диригентом її став п[ан] Іван Охримович. В тому році хор зріс до 26 осіб і виступав м[іж] ін[шим] у „Чеській Бесіді“ з нагоди ювілею найстаршого її члена п[ана] Файгеля (етнографа і знавця Гуцульщини). В 1930 р. „Сурма“ спромоглася на свій перший власний концерт (7. IV), який пройшов з таким успіхом, що його треба було повторити (4. V), а крім того виступав на святі проголошення незалежності України. Після того зложили „Сурмі“ привіти: проф[есор] Гриневецький від Львівського Бояна і Союзу українських хорів, д[окто]р Людкевич від Муз[ичного] Інституту ім[ені] Лисенка, д[окто]р Німчук від ред[акції] „Діла“ і в своїм власнім імені та п[ан] Семків від „Бандуриста“.

З черги прочитано статут, а потім вибрано виділ Т[оварист]ва у складі: Коцко Маріян — голова, Попель Зенон — заст[упник] голови, Сливка Роман — секретар, Лампіка Любомир — бібліотекар, Охримович Іван — диригент, Яремович Ярослав — заступник диригента, Гірняк Іван — касієр, Чорний Ярослав — господар. Заступники виділових: Хомяк Михайло, Вахнянин Данило. Контрольна комісія: Коцюмбас Володимир, Стецура Володимир, Семків Андрій. При кінці розвинулася широка й цікава дискусія у справі тісного співробітництва всіх львівських українських хорів, у справі репертуару хору, відзнаки для членів тощо. Замкнув збори голова п[ан] Коцко, подякувавши всім присутнім за участь та зложивши обіцянку, що зроджена з ентузіазму й любови до пісні „Сурма“ плекатиме ту пісню на славу українського народу — в єднанні й гармонії з іншими нашими хорами у Львові. Присутні відспівали гимн до „Сурми“ укладу Б[огдана] Кудрика і на тому збори закінчилися.

Опубл.: Діло (Львів).— 1930.— 11 черв.— Ч. 126.— С. 4—5.

Додаток № 2. Тексти гагілок, записані Тадеєм Купчинським від мешкаців с. Оглядова

1. Де ти йдеш Іванчику? На ярмарок, мій панчику! (№ 171)
2. Хто видав, хто слихав мою жону на торзі?
Черевички її куплю, таки жону викуплю.
А ми її ведемо, тобі жони не дамо!
Черевики возьмемо таки жони не дамо (№ 180)
3. Ой див, див, білодан повідай ти ж нам правду
Ой див, див, білодан ой як жиди бються
Повідайте ж з ним правду! Ой див, див білодан, що ми будем
Ой як жиди бються! Ой див, див, білодан
Ой то так повідати, що ми будем повідати?
Вони бються, ой то так вони бються (№ 185)
4. Через Дунай глибокий, глибокий
Там вда полежить камінь широкий, широкий.
Каменю, там вда по білому стиха йде, стиха йде.
Я каменя не вточу, не вточу, собі рученьки помочу, помочу.
Та вда по каменю... і т. д. (№ 186)
5. Ой ніхто там не бував, де я явор вирубав
Явір зелененький, хлопець молоденький
О яворе, явороньку зелененький (№ 192)
6. Горобчику, пташку, пташку, чи бував же ти
Ой бував же я, бував, бував, ой
чував же я в садку,
в садку чи ти бачив, як
люде сіют мак?
Чував, чував, ось воно от так
люде сіют мак! (№ 197)
7. Ой Іванчику білоданчику, та
поплинь, та поплинь.
По Дунайчику, рошчеши косу росу
Возьмись за підбочки та
чорненькі брови, шукай
си товаришки (№ 198)
8. Доню серденько вставай раненько;
Мийся, чешися заміж берися!
А за кого мамуненько, а за кого голубенько? (№ 202)
9. Нема Федька Їлькова дома, поїхав до ліса,
пташечок ловити, хоче ся женити
хоче Євку Грушкову брати,

- немає чим годувати: ні хліба,
ні соли, нещаслива доле! (№ 209)
10. А нашую перепелойку та
Головка болит (?)
сюда була, туду була перепілойка
сюда була, туду була перепілойка (№ 212)
11. Заяньку огляни но ся кого любиш,
обійми но ся,
А ни тобі заяньку вискочити
А ни тобі заяньку оглянути (№ 213)

Опубл.: Етнографічний збірник. Галицько-руські народні мелодії.—
Львів, 1906.— Т. XXI.— Част. 1.— № 171, 180, 185—186, 192, 197—198, 202, 209, 212—213.

**Додаток № 3. Вибрані афіші театральних вистав,
у яких брав участь як актор або режисер Т. Купчинський**

Афіша вистави. І. Франко „Украдене щастя“

Афіша вистави.
М. Старицький „Ой не ходи, Грицю, на вечерниці“

Афіша вистави. Г. Цеглинський „Ворожбит“

Афіша вистави. М. Кривиницький „Пісні в лицях“

Афіша вистави. Я. Кухаренко „Чорноморці“

Афіша вистави. П'еса за О. Крашевським „Циганка Аза“

Афіша вистави. А. Міллер „Трійка гільтяїв“

Афіша вистави. Й. Штравс „Барон циганів“

Афіша вистави. І. Франко „Украдене щастя“

Афіша вистави. М. Старицький „Маруся Богуславка“

Афіша вистави. М. Кропивницький „Невольник“

Афіша вистави. Я. Янчук „Вихованець“

Афіша вистави. І. Тобілевич „Паливода“

Афіша вистави. М. Кропивницький „Вій“

Афіша вистави І. Тобілевич „Безталанна“

Афіша вистави Ш. Анський „День і ніч“

Додаток № 4. Некрологи

ТАДЕЙ КУПЧИНСЬКИЙ, емеритований радник Скарбової Палати, диригент міщанських хорів, основник Співочого Товариства „Сурма“ у Львові та член багатьох українських товариств, помер у Львові в ночі з 9 на 10 травня цього року, проживши 59 літ.

Покійний Тадей Купчинський був незвичайно популярною постаттю у Львові, зокрема в наших театральних та співочих колах. Він, хоч із професії був скарбовим урядовцем, із вдачі був справжнім богемістом. Над усе любив спів, музику й театр. Ціле своє життя був він вірний своїй любові до пісні й театру.

Ще змалку, як гімназійний учень, співав Тадей Купчинський у гімназійному хорі і відтак став його диригентом. Не покинув він теж гімназійного хору і після закінчення гімназії. Згодом Купчинський став диригентом мішаного хору львівської „Зорі“. Від 1904 р. працював він з малими перервами в установах Жовківської дільниці. Завдяки його заходам перший раз у Львові відбувалася вистава „Запорожця за Дунаєм“ на аматорській сцені і виключно силами аматорів. У передвоєнних та післявоєнних часах працював Тадей Купчинський у деяких українських театрах, між іншим у театрі, під управою Василя Коссака і замолоду сам співав теж дуже часто різні партії в наших народних оперетах.

Не було мабуть у Львову більше фантастичного звеличника української народної пісні, як Тадей Купчинський. Він, не маючи відповідної музичної освіти, не поривався до важких завдань, але народні мелодії переробляв та аранжував на всі лади. Його теж заслуга спопуляризування хорального співу під час похоронних обрядів і заведення речитативного напіву.

Померла людина незвичайно скромна, не вибаглива, терпелива, людина муравлиної праці, незамітної для ока та незвичайно корисної у наслідках. Завжди веселий та усміхнений, вмів він вишукувати співаків-аматорів дослівно із найбільших закутин. Не спиноувався він перед ніякими перешкодами і коли бувало, якийсь один співочий гурток розлетівся, Покійний Тадей Купчинський знову так довго клопотався, аж поки не заснував нового хору. Ті самі прикмети він проявляв і в діяльності серед аматорських театрів.

Після перших виступів хору Дмитра Котка у Львові Тадей Купчинський зібрав гурток молодих мужчин (вісімка) і з ними почав вести працю, яка згодом дала прегарні висліді. З того гуртка повстало відтак львівське співоче товариство „Сурма“.

До останніх днів свого життя не переставав Тадей Купчинський працювати і вести хори. Востаннє він диригував ще в неділю 8 цього місяця під час похорону блаженної пам'яті доктора Дурделли, а вже два дні пізніше невблаганна несподівана смерть забрала його зпоміж гуртка товаришів і співробітників.

У Покійному стравило українське громадянство справді жертвенного і тихого робітника, що не шукав почестей та працював тільки з почуття обов'язку й любови до української пісні й українського театру.

Від кільканадцяти літ Т. Купчинський вів мішаний хор у церкві св. Спаса у Львові.

Похорон відбудеться в середу 11 цього місяця в годині 4 популудні з церкви Св. Спаса (Преображенки) при вулиці Краківській на Янівський цвинтар. В годині 8 рано цього ж дня відбувається Служба Божя й панахида за Покійника в тій самій церкві! Вічна Йому Пам'ять!

Опубл.: Діло (Львів).— 1938.— 11 трав.— Ч. 100.— С. 9.

* * *

Дня 10 травня помер посподівано в 59 році життя відомий серед українського громадянства диригент різних львівських хорів ТАДЕЙ КУПЧИНСЬКИЙ, радник Скарбової Палати на вистуженні, основник співочого товариства „Сурма“, колишній диригент товариства українських

ремісників „Зоря“, організатор і диригент т[ак] зв[аного] „Просвітнського хору“ (хору читальні „Просвіти“ на Жовківському й на Замарстинівському передмісті) і т[ак] д[алі]. Покійний мав свій власний чоловічий хор, що його брали на похорони визначніших громадян. Ще 9 травня ц[ього] р[оку] цей хор, під управою покійного, відводив на вічний спочинок д[окто]ра Дурделла, співав цілу дорогу серед великого дощу, здається, тоді й небіщик простудився, і вночі з 9 на 10 травня його не стало.

Тадей Купчинський понад усе любив спів, ще замолоду працював по співочих гуртках, в українському театрі, а навіть виступав у народніх співограх. Це за його спонуюю й заходами у Львові аматорські сили вивели вперше „Запорожця за Дунаєм“, відому оперу С. Артемовського. Взагалі він не міг жити без хору, безнастанно організовував співочі гуртки, з яких згодом розвивалися гарні товариства (н[а] п[риклад] „Сурма“), від кільканадцятьох років вів мішаний хор у Преображенській церкві у Львові. Похорон цього скромного, але невсипущого працівника відбувся 11. V. з Преображенської церкви, заповненої щерт українськими громадянами, на Янівський цвинтар. Покійному співав його власний хор та хор „Сурма“. Над гробом були промови від представників Жовківського передмістя, від Замарстинова, від товариства „Сурма“ й від похоронного хору.

Покійний осиротив дружину й доньку, добру співачку (альтистку), відому з виступів жіночого квартету. Вічна Йому пам'ять.

Оубл.: *Життя і знання (Львів)*.— 1938.— 4 черв.— Ч. 6.— С. 191.

Додаток № 5.

Спогад про Тадея Купчинського письменника і громадсько-культурного діяча України Романа Купчинського (Галактіона Чіпки)

Галактіон Чіпка.

Недобра смерть (Пам'яті Тадея Купчинського)

„До мене смерть не прийде. Я їй так виспіваю, що вона не буде мати совісти скосити мене“. Так бувало говорив, усім львов'янам добре знаний, диригент похоронного хору радник Тадей Купчинський. Притім усміхався своєю скривленою усмішкою і знизував плечем, немов би зганяв з нього настирливу муху.

І ми сміялися з тих слів, а дехто напів серіозно притакував: „Хто знає!? Може й справді!“...

Але смерть не знає вдячності, не відчуває сентименту. Прийшла, і то швидше, як хто-небудь сподівався, і нині нема вже в живих популярного диригента.

Ще день перед смертю бачили його під книгарнею Шевченка. Оглядав нові хоріві твори і щось собі наспівував тихенько. А ранком другого дня вже Львів читав клеписдри з його назвищем.

Хто з львівських українців не знав Тадея Купчинського! В спеку чи в стужу, в дощ чи в сніг ішов на чолі свого хору, відпроваджуючи громадян на вічний спочинок. І тоді чужі вулиці гомоніли звуками похоронних пісень: „Вічная Пам'ять“ — на нуту „Ой та зажурилась“, „Ой Морозе“, „Со святими“ — на нуту „Стрілецької могили“ і багато інших.

Проводив радник Купчинський усіх визначних наших покійників. Співає їм останній раз рідні пісні, а коли грудки землі стукали об труну, тоді на прощання неслося над свіжим гробом „Тихий вітер“.

Вичитав я десь колись у якимсь пам'ятнику: „Жий так, щоб на Твоім похороні і гробар плакав!“ Ясна річ: коли хтось багато людей ховає, не може плакати на кожнім. Серце не видержало б. Покійний радник теж багато віддавав останню прислугу, а все-таки я бачив не раз сльозу в його оці. Навіть не тоді, коли минулася знайома йому чи дорога людина! Плакав радник на похоронах, коли відходили люди потрібні для родин, а наді все потрібні для нації.

І може тому не видержало його серце. Забагато вимагав від нього, за часто шарпав його чутливі струни. Перемучене, зболіле, відмовило вкінці послуху і завмерло.

Хто ж тепер заспіває над свіжою могилою радника Купчинського? Напевно ті, що співали колись і ті, що співають вчора і ті, що загалом співають. Нехай похоронні пісні обвинуть з любов'ю і пошаною домовину того, що так безмежно любив рідний спів, не тільки цілим своїм серцем, але й цілим своїм домом.

Слітний весняний день проводить його до гробу. Недобра смерть пожалувала Йому навіть клаптика сонця. Але замість сонця кладемо всі на передчасний гріб ясні стяги щирого спомину і вічної пам'яті.

Оубл.: *Діло (Львів)*.— 1938.— 12 трав.— Ч. 101.— С. 9.

НАШІ СЛАВНІ НТШІВСЬКІ ЮВІЛАРИ

30 вересня 2021 р. дійсному членові Наукового товариства ім. Шевченка (від 28 листопада 2009 р.) академікові НАН України Михайлу Семеновичу Бродину виповнилося 90 років. Він народився в селі Сівка-Войнилівська неподалік Калуша, тепер Івано-Франківської області.

Працьовита родина

Бродиних була шанованою у селі, брала активну участь у діяльності місцевої „Просвіти“. Батьки піклувались про виховання і навчання дітей, тож згодом Михайло, його сестра та брат отримали вищу освіту.

Шкільні роки Михайла Бродина розпочалися 1937 р. у рідному селі, а закінчилися 1948 р. у м. Бурштині. Відзначений срібною медаллю, він того ж року без вступних іспитів став студентом фізико-математичного факультету Львівського університету. Мав можливість слухати лекції відомих учених і викладачів В. Міліянчука, М. Зарицького, А. Глаубермана. У 1953 р. Михайло Бродин закінчив університет з відзнакою й рекомендований для подальшого навчання в аспірантурі. У листопаді того ж року він пройшов відбір для вступу в аспірантуру Інституту фізики АН України. Його науковим керівником стала Антоніна Федорівна Прихотько, тоді член-кореспондент, а згодом академік АН України. Напрямо наукових пошуків М. Бродина стали дослідження дисперсійних властивостей деяких молекулярних кристалів в області екситонних смуг у комплексі з вимірюванням інтенсивності екситонного поглинання. Для виконання поставлених завдань він розробив й опанував складними експериментальними методиками. 1957 р. М. Бродин успішно захистив дисертацію „Дослідження поглинання і дисперсії світла в кристалах деяких поліциклічних сполук“. Уся його подальша наукова діяльність пов'язана з Інститутом фізики АН України. У 1959 р. він разом з А. Ф. Прихотько експериментально виявив аномалію в низькотемпературному екситонному поглинанні кристала антрацену. 1963 р. М. Бродин успішно захистив дисертацію „Оптичні властивості кристалів в області екситонного поглинання“ і став одним із наймолодших докторів наук в Україні. 1966 р. він у складі авторського колективу відзначений Ленінською премією за роботу „Теоретичні і експериментальні дослідження екситонів у кристалах“ (наймолодший серед авторського колективу).

Надзвичайно ефективною і масштабною стала науково-організаційна діяльність Михайла Семеновича. 1965 р. він заснував відділ нелінійної оптики в Інституті фізики АН України, який очолював

понад 50 років. У 1972 р. обраний членом-кореспондентом, а 1982 р.— академіком АН України. У 1987—2006 рр. М. Бродин — директор Інституту фізики НАН України, а у 1990—1998 — академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України. У 2002—2010 рр. він головний редактор „Українського фізичного журналу“, член редколегії низки міжнародних журналів, а з 2006 р.— почесний директор Інституту фізики НАН України.

М. Бродин є лавреатом Державної премії СРСР у галузі науки (1987), Державної премії України в галузі науки і техніки (1994), премії ім. К. Синельникова НАН України (1998), він заслужений діяч науки і техніки України (1992), повний кавалер ордену „За заслуги“. Є автором понад 400 наукових праць та 4 монографій, відомих міжнародній науковій спільноті. Під його керівництвом захищено понад 40 кандидатських і 8 докторських дисертацій, одного з його учнів обрано членом-кореспондентом НАН України.

Важливу роль відіграв М. Бродин в організації та підтримці фізичних досліджень у наукових осередках Львова, Івано-Франківська та інших міст України. 2000 р. його удостоюють звання Почесного доктора Львівського національного університету імені Івана Франка, а у 2006 р.— Почесного доктора Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Багатолітня щира дружба і творча співпраця пов'язувала Михайла Семеновича Бродина з Ярославом Остаповичем Довгим, довголітнім головою Комісії фізики НТШ, професором Львівського національного університету імені Івана Франка. Я. Довгий як відомий фізик-експериментатор високо оцінив науковий доробок М. Бродина, виділивши такі основні напрями його досліджень, визнані авторитетними фахівцями з різних країн світу:

- низькотемпературна кристалооптика і спектроскопія кристалів;
- шаруваті кристали. Поверхневі екситони;
- спектроскопія поляритонів;
- напівпровідникові лазери. Мінілазери;
- динамічна голографія;
- нелінійна оптика: двофотонні збудження напівпровідників, оптична бістабільність, генерація гармонік, міжмодові взаємодії;
- лазерна фотоакустична спектроскопія.

У Михайла Семеновича Бродина поєднуються інтереси і прагнення науковця й громадянина-патріота. Він глибоко осмислює складні історичні процеси минулого й актуальні проблеми становлення державності України. За його ініціативи мовою наукових зібрань і спілкування в Інституті фізики НАН України стала українська. Він активно долучився до формування Київського осередку НТШ і сьогодні його очолює.

З роси та води, високошановний Михайле Семеновичу!

Роман ПЛЯЦКО

Феодосій Іванович Стеблій — один із найвідоміших українських істориків. Сучасники називають його невтомним трударем на ниві української історичної науки, особистістю, котра присвятила своє життя дослідженню минувшини.

Феодосій Іванович родом із Брідщини, зі села Суходоли теперішнього Бродівського району Львівської області, народився 21 жовтня 1931 р. Його дитинство припало на останні роки довоєнної Польщі. Зміна політичних режимів на західноукраїнських землях змушувала змінювати школи. У 1938—1942 рр. навчався у Суходільській початковій школі, 1942—1946 рр.— учень Пониквянської семирічної школи та у 1946—1949 рр. навчався у Ясенівській середній школі.

По закінченню школи, протягом липня—серпня 1949 р., навчався на курсах підготовки вчителів початкової школи у Львові. Протягом 1949—1951 рр. викладав історію у Раковецькій семирічній школі Пустомитівщини. У 1949—1954 рр. навчався на історичному факультеті, а 1954—1957 рр.— в аспірантурі на кафедрі історії СРСР за спеціальністю „історія України“ Львівського державного університету імені І. Франка.

В аспірантуру вступив 1954 р. на кафедру історії СРСР за спеціалізацією „історія України“. Його керівником був професор Григорій Гербельський, який запропонував тему для дослідження „Селянське питання в публіцистиці Галичини“. Аби належно заглибитися в цю тему, треба було вивчити історію селянства, його становище, специфіку селянського руху. Майбутній учений опанував готику, почав читати документи, друковані цим шрифтом, і на основі відчитаних джерел написав кандидатську дисертацію „Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту в першій половині XIX ст.“

Випускник аспірантури Ф. Стеблій був скерований на посаду викладача історії Комуністичної партії у Львівський політехнічний інститут. Проте така перспектива була йому зовсім не до душі. Несподівано проблему вирішив добрий знайомий — Володимир Грабовецький, який уже кілька років працював в Інституті суспільних наук (тепер Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ), який порадив подати документи на конкурс молодшого наукового співробітника Інституту. З 1957 р. Феодосій Іванович працює в Інституті українознавства.

1963—1974 рр.— старший науковий співробітник, 1974—1990 рр.— завідувач відділу історії України, заступник директора, виконувач обов'язків директора Інституту суспільних наук АН УРСР. Протягом 1985—1990 рр.— член спеціалізованої вченої ради Львівського державного університету ім. І. Франка із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Від 1993 до 2014 р.— завідувач відділу нової історії України, а у 1994—2001 рр.— вчений секретар спеціалізованої вченої ради із захисту докторських та кандидатських дисертацій Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України.

Як зазначає сам вчений, остаточно визначитися в наукових зацікавленнях йому допомогли два ювілеї: 175-річчя від народження речника західноукраїнського національного відродження Маркіяна Шашкевича (1986) і 150-річчя виходу в світ знаменитої „Русалки Дністрової“ (1987). Власне кажучи, сам він і був одним з організаторів широкого відзначення цих дат, яке стало можливим в умовах лібералізації політичного режиму. Пом'якшення цензурного контролю відкривало тоді шлях для об'єктивнішого висвітлення питань, у тлумаченні яких недомовки і „білі плями“ були спричинені саме вимогами партійних ідеологів і підпорядкованої їм цензури. Свій ентузіазм дослідник передав і колегам з Інституту суспільних наук. Він сформував і очолив авторський колектив монографії „Руська трійця“ в історії суспільно-політичного руху і культури України“ (1987; Ф. Стеблій — відповідальний редактор і співавтор), а також джерельне видання „Русалка Дністрова“ (1989).

Із закордонними вченими й науковими осередками у Феодосія Івановича завжди були тривкі контакти. Він виступав з доповідями під час наукових конференцій у Новому Саді (1977), Пряшеві (1991), Відні (1992), Траттені (1992), Перемишлі (1992, 1994, 2000, 2002), Кракові (1995), Щеціні (1998), Варшаві (2002), Вюрцбурзі (2002). У Будапешті провадив архівні пошуки документів про „Русалку Дністрову“ (1984).

У Львові спілкувався з іноземними колегами переважно на конференціях та на дружніх зустрічах в Інституті, зокібна з Е. Деаком, Г. Витрженсом, А. Морічем (Австрія), Е. Нідергаузером (Угорщина), Н. Валашковою (Чехія), Ю. Бачею, Л. Гараксимом, В. Матулою, М. Мольнармом, М. Мушинкою (Словаччина), С. Заброварним, С. Козаком, Я. Козиком, В. Мокрим, С. Стемпенем (Польща), І. Бережницьким, М. Богачевською-Хом'як, Л. Винаром, Г. Грабовцем, Я. Пеленським, О. Прицаком, І.-П. Химкою (США), В. Верігою, М. Марунчаком, Я. Розумним (Канада), С. Сарахманом (Великобританія) та ін.

У 1990 і 1999 рр. був співорганізатором наукових академій у Львові на честь речника чесько-українських взаємин Фр. Ржегоржа, а в 2017-му, в час наукової конференції „Дала нам Чехія чоловіка із золотим серцем“, мав змогу поділитися своїм спогадом про присвячені цьому видатному діячеві академії.

Завдяки невтомній діяльності Ф. Стеблія відділ нової історії України став основним координувальним осередком міжнародних досліджень з історичного шашкевичезнавства. В інституті діє позаструктурна Шашкевичівська комісія. Її члени Феодосій Стеблій, Микола Ільницький, Василь Горинь, Петро Шкраб'юк, Богдан Якимович упорядкували п'ять тематичних збірників „Шашкевичіана“, видають „Бібліотеку Шашкевичіани“. Феодосій Іванович виступив організатором Шашкевичівських читань у Львові (1991, 1994), Дрогобичі (1989), Івано-Франківську (1994), Бережанах і Бучачі (1998).

Постійна наукова співпраця з різними науковими середовищами сприяла публікації результатів досліджень знаного історика у фахових виданнях за кордоном (у Польщі, Сербії, Словаччині, Угорщині, США).

Окрім уже названих книг, Ф. Стеблій брав участь у підготовці таких видань, як „Львів: історичні нариси“ (1996), „Львівщина: історико-культурні та краєзнавчі нариси“ (1998), „Броди і

Брідщина“ (1998), „Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві“ (2001, 2016), „Предтеча „Руської Трійці“ (2003), „Історія Львова“ (2007; відповідальний за другий том цього тритомника), „Просвіта — оберіг незалежності та соборності України“ (2010), „Митрополит Михайло Левицький та його доба“ (2010), „Галичина на перехрестях історії“ (2011). Був також упорядником збірників „Маркіян Шашкевич — провісник незалежності соборної України“ (2011), „Русини“ і „Голос галичан“ М. Шашкевича“ (2011), „Шашкевичіана Івана Крип'якевича“ (2012), „З творчої спадщини композитора-піснетворця Ярослава Батенчука“ (2015). Автор історико-культурного нариса „Шашкевичів край Золочівщина“ (2007).

Із найновішого доробку варто згадати й упорядковану вченим збірку статей українських науковців „Тарас Шевченко і Галичина“ (2014) та „Шевченкознавчі студії“ — 13 праць Ф. Стебля; збірник „Тарас Шевченко: галицький вимір“ (2014), де історик є співавтором. А ще ж були й численні публікації в наукових збірниках та енциклопедичних виданнях про діячів Української греко-католицької церкви — чотирьох митрополитів: Михайла (Левицького), Спиридона (Литвиновича), Антонія (Ангеловича), Григорія (Якимовича); двох єпископів: Івана (Снігурського), Михайла (Куземського); шістьох каноніків: Венедикта Левицького,

Михайла Гарасевича, Григорія Гинилевича, Івана Лаврівського, Григорія Шашкевича, Івана Могильницького і 23 священників, серед яких автор гімну України Михайло Вербицький, діячі „Руської Трійці“ Іван Вагилевич, Яків Головацький і Маркіян Шашкевич, автор „Слова перестороги“ Василь Подолинський. Цей цикл доповнює книжка „Перемишль і Перемишська земля протягом віків“, яка була впорядкована за участю Ф. Стебля і до якої ввійшли його статті про перемишльський культурно-освітній осередок (у т. ч. видатних діячів Василя Подолинського, Івана Карпинця, Михайла Вербицького і перемишльську Руську раду 1848 р.).

9 грудня 2006 р. обраний дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка, 2001 р. нагороджений орденом „За заслуги“ III ступеня, 2007 р. Стебля Феодосію Івановичу присвоєно почесне звання заслужений працівник культури України.

Феодосій Іванович — фаховий історик, вимогливий до себе та колег і водночас доброзичливий. Вмілий і досвідчений керівник, якому завжди вдавалося залагодити будь-які конфліктні ситуації, залишаючись при цьому спокійним і врівноваженим. Високий авторитет серед співробітників цього непересічного інтелектуала спонукав їх і до наукової роботи, і до саморозвитку, і до дисципліни.

Ірина ОРЛЕВИЧ

30 вересня 2021 р. на кафедрі музичної фольклористики Львівської національної музичної академії імені М. Лисенка відбулася наукова конференція на пошану професорки, докторки мистецтвознавства, члена Національної спілки композиторів України, дійсного члена НТШ від 2009 р. Надії Онисимівни Супрун-Яремко

з нагоди її 80-річного ювілею. Тематика 13 доповідей вчених зі Львова, Харкова, Івано-Франківська, Києва та Санкт-Петербурга включила, окрім подання інформації про життєвий і творчий шлях ювілярки, виступи, пов'язані з розкриттям її творчих інтересів. Феномен Надії Супрун-Яремко в контексті сучасної музичної славістики висвітлив (в онлайн-режимі) науковий керівник її кандидатської дисертації, представник української діаспори в Петербурзі, метр сучасного народного інструментознавства, академік Ігор Володимирович Мацієвський (Російський інститут історії мистецтва). Своє твердження щодо „феномену“ своєї колишньої аспірантки академік підтвердив винятковістю її наукового доробку в галузі українського музикознавства, етномузикознавства, кубанознавства та музичної публіцистики. Адже Надія Онисимівна, народившись у Росії, але в її унікальному ареалі — Краснодарському краї (який від 1792 р. облаштували запорозькі козаки і українські селяни), сформувавшись у російськомовному середовищі і на засадах, далеких від українських ідеалів, стала продуктивним діячем української культури. Про

це свідчать захищені кандидатська „Діяльність і творчість Гната Хоткевича в контексті українського народного музичного професіоналізму“ (1986, Ленінград) і докторська „Народнопісенна культура українців Кубані (за матеріалами польових досліджень історичної Чорноморії“) (2007, Київ) дисертації; опубліковані фундаментальні монографії „Гнат Хоткевич-музикант“ і „Українці Кубані та їхні пісні“; наукова збірка „Музикознавчі праці“; підручник для музичних вишів України „Поліфонія“; фонографічний збірник „Народні пісні Рівненщини“; чотиритомна „Антологія українських народних пісень Кубані“, що включає друковані фонографічні збірники „Колядки і щедрівки“ та „Весільні пісні“, „Історичні пісні“ (у друці) та „Ліричні пісні“, що готується до видання. Унікальною вважає І. Мацієвський і просвітницьку роботу Надії Онисимівни, пов'язану з підготовкою до видання і публікацією фортепіанних і літературних творів свого талановитого брата, Ігоря Онисимовича Супруна, який, на жаль, 39-річним пішов із життя. Це два текстологічно нею оброблені нотні збірники „Фортепіанні твори для молоді“ і три літературні томи — „Сльози д'Артаньяна“, „Санкт-Петербурзькі мартовські іди“ і збірник поезій „Далеких днів неясний дим“ (російською мовою і в перекладах українською), також „Вокальні твори“ Гната Хоткевича і „Щоденник вокаліста“ Володимира Кравчука. А ще — понад 250 статей, що публікувалися в наукових журналах і збірниках Києва, Харкова, Львова, Рівного, Ленінграда, Москви, Краснодару, Нью-Йорка, і понад 100 виступів на наукових заходах різних міст України, Росії, Польщі, Литви, Білорусі, на яких вчена презентувала нові дані щодо багатомірної творчості Гната Хоткевича і соціоісторичного контексту існування українців на кубанській території та функціонування їхньої народнопісенної культури.

Отже, своєрідною преамбулою для виступів наступних доповідачів стала побудована на споминах і узагальнених твердженнях інформація Ігоря Мацієвського, вихідця з України (Харків), де він отримав вищу музичну освіту (Львівська консерваторія), фундаментально дослідив гуцульську скрипкову традицію, інтенсивно й екстенсивно пізнаючи віковічні норми музики письмового та усного функціонування, досягнув універсального конструктивного мислення як один із найавторитетніших у світі етноінструментознавців і композиторів. Інформація, почерпнута з виступів присутніх наживо і в онлайн-режимі колег, уможливила сформувані неупереджений погляд на діяльність Н. Супрун-Яремко, яка зробила чималий внесок у розвиток української музичної культури. Ця діяльність конкретизується послідовними віхами продуктивної життєвої і музичної біографії. Її корені беруть початок у рідному кубанському місті, що від 1921 р. носить ім'я князя і вченого Петра Олексійовича Кропоткіна, потомка українського гетьмана Івана Сулими, страченого у Варшаві 1635 р. Тут, у сім'ї батька, Онисима Якимовича Супруна, вихідця із селянського родоходу колишніх запорізьких козаків і полтавських чумаків, та матері, Лідії Федорівни Супрун (Сеник) (українсько-німецько-польського походження), від народження (3 вересня 1941 р.) минало змістовне дитинство ювілярки. Воно було відзначене високими критеріями моралі й інтелекту, культом книги і музики, що, незважаючи на труднощі післявоєнного часу, панували в сім'ї, а згодом роками успішного навчання в середній загальноосвітній школі і найважливішими для формування особистості періодами п'ятирічного навчання гри на фортепіано у приватної вчительки та трирічного у відкритій 1956 р. музичній школі. Викладачем усіх музичних дисциплін у цій школі був талановитий музикант, випускник Краснодарського музучилища і Ленінградської консерваторії, організатор музичної справи в місті Сергій Павлович Білоконь. Роки творчого навчання у цього педагога на все життя визначили професійне майбутнє Надії Онисимівни. Як згадує вона у своїх спогадах, С. Білоконь, висуваючи ідею повсякденного життя у священній праці Музиканта, Просвітителя і Гуманіста, трактував її як імперативне домагання формувати в собі Людину в системі музичної культури, жертвовно, безкорисливо й добросовісно утверджуючись у ній протягом усієї життєдіяльності. Після шкільних були тривалі роки навчання і професійного становлення у Краснодарському музичному училищі (фортепіано, 1959—1964), Харківському інституті мистецтв імені І. Котляревського (музикознавство, 1966—1971), Ленінградському інституті театру, музики та кінематографії імені М. Черкасова (аспірантка-здобувач, 1983—1986). З від'їздом 1966 р. з Батьківщини до Харкова почався шлях не тільки від піанізму до музикознавства, а згодом до етномузикознавства, але й до усвідомлення себе на ментальному рівні. Адже непокоїла думка про те, що кінець „російського“ періоду життя не лише зобов'язує ідентифікувати себе з українською нацією як генетично первинною, а й вимагає пасіонарного їй служіння на рівні інстинктивної, але шляхетної ідеї, пов'язаної зі знанням того, що всі попередні представники твого родоходу — і українські, і німецькі, і польські були вихідцями з України. Отож для здійснення усвідомленої ідеї вистачало багато факторів, але найголовнішим з них був „невипадковий випадок“, що після трирічної роботи в Севродонецькому музучилищі спрямував п. Надію на

Західну Україну, в славне місто Рівне, де вона опинилася у новому культурному середовищі з яскраво визначеними українськими ознаками. Студентська молада Рівненського інституту культури, де вона почала працювати спершу на кафедрі теорії музики, а згодом на кафедрі музичного фольклору, сприяла пізнанню цього середовища і бажанню продовжити свій професійний шлях. Далі ще благодатніше! Адже знов-таки випадок уможливив знайомство з І. Мацієвським, який „шукав міцного музикознавця з чистими руками“ для дослідження спадщини українського універсального діяча Гната Хоткевича. Отак „з білого листа“, але з енергією неофіта Надія Онисимівна почала відкривати новий для себе континент до цього невідомої їй культури. Студіювання музичної, літературної, театральної та історичної спадщини Г. Хоткевича в архівних і бібліотечних установах Львова, Харкова, Києва, Ленінграда, Москви сприяло системному пізнанню його універсальної творчості, також мови й культури українців. 1986 р.— успішний захист кандидатської дисертації, у 1997 р.— видання монографії, а далі популяризація музичної спадщини Г. Хоткевича на ювілейних наукових і концертних заходах, на яких Н. Супрун-Яремко виступала як дослідниця, організаторка, ведуча та концертмейстер.

Здавня „запалена“ ідеєю „посадити Батьківщину Кубань з прабатьківщиною Україною“, Надія Онисимівна реалізувала цю ідею в польових умовах (10 літньо-зимових фольклористичних експедицій 1990—1996 рр. у 62-х поселеннях степової частини Краснодарського краю, здійснених з чоловіком, Богданом Івановичем Яремком), за письмовим столом (транскрибування і дослідження понад 1000 зібраних різножанрових українсько-кубанських пісень), під час перебування у трирічній докторантурі Харківської академії культури (2000—2003), написання масштабної монографії та захисту докторської дисертації. Працю Н. О. Супрун-Яремко високо оцінили вчені України (Л. Кияновська, Р. Кирчів, Н. Очеретовська, С. Грица), Росії (І. Мацієвський, Д. Шабалін, В. Чумаченко), Білорусі (І. Назіна). За їхніми твердженнями, вперше в українській і російській етномузиці українська етномузикознавиця засобами сучасного функціонального та історико-типологічного підходів комплексно дослідила унікальний народно-пісенний матеріал українців Кубані, скоригувала науковий погляд на нього як на духовну цінність української культури, спростувала хибну думку сучасних кубанських істориків щодо перетворення кубанського козака на представника субетносу російського етносу, а українсько-кубанської піснетворчості — на загальнокубанську. Як вважає сама Надія Онисимівна, своїй роботі в галузі музичного кубанознавства вона „надає значення не тільки суб'єктивного (українсько-кубанське походження), а й об'єктивного науково-творчого імперативу, спричиненого необхідністю першого прориву і актуалізованого вимогами власної збирацької й транскрипційної, також кубанської збирацької, транскрипційно-видавничої і художньо-виконавської практики та сучасної європейської, зокрема української, етномузикології“.

Сьогодні Н. Супрун-Яремко продовжує реалізувати свої ідеї як педагог вищої школи і продуктивний діяч української культури. Бажаємо шановній ювілярці здорових і творчих років на користь української науки.

Ярема ПАВЛІВ

2 лютого 2022 р. званому вченому-хіміку, дійсному членові НТШ Ярославові Середницькому виповнилося 80 років. Але для багатьох він значно відоміший як дослідник воєнної історії України, талановитий письменник і автор багатьох популярних книг про нашу минувшину.

Ярослав Середницький народився 2 лютого 1942 р. у славному Крем'янці на Волині в родині українських вчителів Антона і Євгенії Середницьких. Його хрещеними були колишній сотник Армії УНР Павло Гарячий і відома діячка Союзу українок Неоніла Веселовська. Антін Середницький був не лише педагогом, але й публіцистом. Через статті, написані в роки німецької окупації, з наближенням фронту він мусив виїхати на Захід і після війни жив у Польщі. Був викладачем, відомим культурно-освітнім діячем в УСКТ, редактором „Українського календаря“ (Варшава). Д. Павличко писав, що він „людина-енциклопедія українсько-польських взаємин на площині літератури, історії, політики“¹.

А Ярослав з 1945 р. живе у Львові. Тут здобув середню освіту, згодом успішно закінчив Львівську політехніку (факультет технології органічних речовин), залишився асистентом на кафедрі неорганічної хімії, в аспірантурі захистив кандидатську дисертацію. Тривалий час працював у науково-дослідних установах: керував лабораторією полімерів і пластмас НДІ поліграфічної промисловості, був старшим науковим співробітником ФМІ ім. М. Карпенка НАН України, директором Органу з сертифікації протикорозійних ізоляційних покриттів трубопроводів „УкрСЕПРОтрубоізол“, завідувачем лабораторії ДП „Інженерний центр „Техно-Ресурс“ того ж інституту. Я. Середницький є автором низки монографій та довідників, понад 200 наукових статей і патентів з антикорозійного захисту трубопроводів і резервуарів, авторитетним фахівцем і експертом у своїй галузі.

Поціновувачі мілітарної історії України добре знають ім'я Ярослава Середницького. Починаючи з 1989 р. він публікує численні статті про Визвольні змагання та Другу світову війну в часописах „Дніпро“, „Самостійна Україна“, „Вісті комбатанта“, у різноманітних українських збірниках і альманахах, в українських та зарубіжних газетах. Його перу належать також книги про Першу та Другу світові війни, про боротьбу українців, татар, вірмен за власну державність у ХХ ст. („ПУМА-„Дромедар“. Абвер“, ч. 1—2, 2012, 2015), про відомих і не дуже українських військовиків: Олександра Пулюя, Петра Болбочана, Олександра Удовиченка, Андрія Мельника, Олександра Петлюру, Євгена Маланюка, Михайла та Івана Омеляновичів-Павленків, Євгена Мишківського, Олексія Алмазова, Марка Безручка, Романа Сушка, Максима Бульбу-Боровця та багатьох інших. Особливо увагою автора тішаться генерал Павло Шандрук (з ним науковця пов'язують також родинні зв'язки), якому дослідник присвятив цілу серію з п'яти цікавих книг, які охоплюють переважно 1914—1945 роки.

Першою з цієї серії вийшла „Генерал Павло Шандрук і антигітлерівська військова опозиція“ (2014, 2-ге вид. 2016). Вона охоплює хронологічно пізніші події воєнної та політичної біографії (з огляду на діяльність Українського Національного Комітету) полковника, а згодом генерала Павла Шандрука й розповідає про спільну протидію неросійських народів спробам генерала А. Власова підпорядкувати собі всі антирадянські сили в Комітеті визволення народів Росії, що прагнув відбудувати білу Росію, а всі збройні формування влити до Російської вільної армії чи РОНА. Звісно, з огляду на сучасні спроби російської історіографії, з одного боку, виправдати дії „російських патріотів“ на кшталт Власова, Краснова, Шкуро та інших, а з другого, звинуватити всіх неросіян у „колаборантстві“ з гітлерівською Німеччиною й „фашистських“ тенденціях у наш час (у січні 2022 р. посольство Росії звинуватило США у наданні „смертоносною зброєю київському режимові, бойовикам і неонацистам“) вказане дослідження про складні події Другої світової війни та участь у них українців, росіян, грузинів, азербайджанців, вірмен, татар та інших народів є надзвичайно актуальним. Цікавою й досі невивченою стороною політичної історії того часу є стосунки національних антирадянських діячів з опозиційними до Гітлера військовиками й політиками.

Не меншою актуальністю відзначається й розвідка „Павло Шандрук. Перша Світова і три Російсько-Українські війни“, яка вийшла 2015 р., вже в умовах російсько-української (на думку Я. Середницького — вже четвертої) війни. Зрозуміло, що автор зовсім не намагався „потрапити в течію“ суспільно-політичних подій і громадської уваги. Його наукові й воєнно-політичні зацікавлення сформувалися набагато раніше й пояснюються природним бажанням вивчити періоди й постаті, що тривалий час замовчувала чи перекручувала й очорнювала офіційна радянська історіографія. Особливо цікавими сучасному читачеві будуть розділи про блискучий Кримський похід групи отамана Петра Болбочана, дієву підтримку українському військові татар і роль українського війська у відродженні Кримсько-татарської держави. Неабияку роль у прориві через Чонгар відіграв пробоевий загін курінного П. Шандрука. Здобуття Криму в більшовиків та перехід на бік України (29 квітня 1918 р.) Чорноморського флоту, що базувався у Севастополі, можна вважати нашими найбільшими мілітарними успіхами періоду Першої російсько-української війни. В той же час автор чітко вказує на конфлікт між українським військом та його союзниками — німцями, категоричну позицію генерала Р. фон Коша, котрий вимагав негайно вивести українські війська з Криму. 30 серпня 1919 р., коли Київська група Антона Кравса вступила до Києва, італійський журналіст Беніто Муссоліні писав: „Не було народу, який бився би з більшою вірою за свою волю [...] без зброї, без засобів, самітний, під недовірливими поглядами всієї Європи, український народ визволив свої землі від більшовицької зарази [...] Українці боронять цілу Європу“. Однак байдуже, а то й негативне ставлення Антанти до України, русофільські настрої західних політиків блокували 1919 р. надання допомоги Україні. Антанта відмовлялася постачати нам зброю і амуніцію,

¹ Павличко Д. Антін Середницький і його стаття „Євген Маланюк і польські письменники“ // Слово Просвіти (Київ).— 2015.— 8 жовт.

мотивуючи це тим, що вони можуть потрапити до більшовиків².

Остання, п'ята книга цього циклу „Павло Шандрук. Друга світова війна“ (Львів: Каменяр, 2018) практично не торкається подій 1939 р., оскільки вони розглядалися в окремому дослідженні³. Натомість автор детально висвітлює підготовку до майбутньої війни, яку провадила, за підтримки Ю. Пілсудського, українська воєнна еміграція у Польщі. Вона була готова створити 50-тисячну армію (в т. ч. 7 тис. старшин) для війни проти СРСР. Генштаб армії УНР на чолі з П. Шандруком вів картотеку обліку, займався перепідготовкою старшин. Цьому задумові перешкодила категорична позиція Гітлера щодо українців та інших слов'ян. Всебічно досліджена діяльність різних політичних осередків української еміграції на Заході. Як не парадоксально, але в перемовинах з німецьким керівництвом 1944 р. „важким співрозмовником“ (слова групенфюрера СС Бергера) виявився саме С. Бандера, цілком не схильний до співпраці з німцями. Це ще раз спростовує міф про „коллаборантство“ українських націоналістів з нацистами. Лише одностайна позиція всіх українських політиків змусила німців звільнити з таборів С. Бандеру,

А. Мельника та інших політв'язнів, а також допомогла П. Шандрукові 1945 р. створити на базі дивізії „Галичина“ УНА і цим врятувати від загибелі десятки тисяч українських вояків.

Значний розголос викликала й автобіографічна книга „Пані Льоля: втекти від більшовиків“, видана в Києві. Вона на підставі родинних документів, спогадів і світлин висвітлює складні події на Волині в роки Визвольних змагань, міжвоєнного періоду, Другої світової війни. Належачи до популярного нині жанру non fiction, ця книжка буде цікавою для будь-якого читача.

Важливою особливістю творчості Ярослава Середницького є прагнення до об'єктивності й неупереджене ставлення до всіх сусідніх з українцями народів, насамперед до поляків, з якими ми не раз були союзниками, а також послідовне висвітлення боротьби всіх поневолених Росією народів за своє звільнення.

У 80-ліття зичимо панові Ярославу доброго здоров'я і натхнення для подальшої дослідницької і письменницької праці. Чекаємо нових цікавих книг!

Іван СВАРНИК

ОГЛЯДИ НОВИХ КНИЖОК, РЕЦЕНЗІЇ

Шелепець Й. Історія дослідження південнокарпатських українських говорів.— Пряшів, 2020.— 186 с.

Історія українського Слова рясніє прикладами, коли тексти творилися в один час, а друк і світ бачили значно пізніше. Нічого корисного в цьому немає: твори, які могли значно докластися до розвою української культури й науки, після десятиріч замовчування мають здебільша історико-літературну вартість. Водночас такі твори видавати варто, бо через сплату боргу національної пам'яті ми творимо нове майбуття, де має бути більше творчої праці, але менше непотрібних обмежень. Хотілося б вірити, що за 30 років цілком вільного життя українці сплатили борг усім своїм попередникам, але життя підкидає цікаві нагадування, що ще не все гаразд у нашому господарстві.

Важливим документом доби про універсальні труднощі для української національної науки є книга д-ра Йосифа Шелепця „Історія

дослідження південнокарпатських українських говорів“ (Пряшів, 2020). Автор написав її як кандидатську дисертацію на гуманітарному факультеті Карлового університету в Празі під керівництвом проф. К. Горалка ще 1970 р., але через компартійні заборони оборонити її не судилося. Хоча і в сучасній вільнодумній Європі цій книжці нема почесного місця, то авторові довелося видати її власним коштом, а тому й наклад — зовсім малий (50 прим.).

Утім книга має важливий науковий потенціал і до сьогодні, адже синтетичних праць із історії української діалектології нам радикально бракує. Хронологічні рамки дослідження — від кінця XVIII ст. до 1960-х рр. Книга складається зі Вступу, 12 розділів, Висновків та довідкового апарату.

Дослідження південнокарпатських говорів проводили українські та закордонні дослідники. Дехто

² Середницький Я. Павло Шандрук. Перша Світова і три Російсько-Українські війни.— Львів, 2015.— С. 83, 94.

³ Див.: Сварник І. Невідомі герої невідомої війни (реп. на кн.: Середницький Я. Павло Шандрук. Вереснева кампанія 1939 року) // Дзвін (Львів).— 2017.— Ч. 6.— Черв.— С. 192—195.

бував на цих теренах із експедиціями, дехто змушений був користатися матеріалом, який зібрали інші. Природно, що першими дослідниками (С. 8—22) були місцеві і не дуже місцеві дослідники із тодішньої Австро-Угорщини — А. Коцак, М. Лучкай, І. Фогорощій-Бережанин, П. Шафарик, Я. Головацький та ін. Цими говорами цікавилися і дослідники з Російської імперії, а саме — М. Максимович, І. Срезневський, М. Семенович, О. Петров. Окремий розділ присвячено постаті харківського вченого О. Потебні (С. 22—24), який поєднував вивчення конкретних говорів із глибоким філософсько-мовознавчим осмисленням. Молодограматизм (С. 24—60) був дуже корисним з погляду дослідження фонології і надав додаткового стимулу діалектологічним дослідженням по обидва боки збруцького кордону (з боку науковців Австро-Угорської монархії це були І. Верхратський, Ф. Пастрнек, С. Цамбель; з боку Російської імперії — О. Кочубинський, К. Михальчук, О. Соболевський, О. Шахматов), і навіть ці говори вивчав порівняно віддалений закордонний дослідник — норвежець О. Брех, який побував тут з експедицією. Південнокарпатські говірки були в полі зору досліджень і Московської діалектологічної комісії (С. 60—67), зокрема таких науковців, як М. Дурново, М. Соколов і Д. Ушаков.

Після Першої світової війни діалектологія збагатилася новими дослідницькими методами — методом лінгвогеографічного опису та експериментальним методом, які, серед інших, розвивали чех Й. Віра (С. 68—72) та українці Г. Геровський (С. 72—82) й І. Панькевич (С. 83—106). Зміна суспільно-політичних процесів посприяла тому, що в Ужгороді виникла ціла діалектологічна школа (С. 116—135), осердям якої стали Й. Дзензелівський, С. Бевзенко, В. Німчук, П. Чучка. Угорські україністи О. Балецький і Л. Деже теж вивчали проблематику південнокарпатських говорів (С. 135—139), а в Чехословаччині автор справедливо виділяє два осередки — у Пряшеві (П. Бунганич, М. Штець; С. 139—142) та в Празі (А. Куримський, Я. Моравець; С. 142—148). Осібно оцінено внесок передчасно померлого доцента братиславського Університету ім. Я. Коменського — В. Латти (С. 148—156). До речі, його „Атлас українських говорів Східної Словаччини“ вийшов

1991 р. у Братиславі завдяки учням і послідовникам, і він точно показує етнографічні межі розселення української нації.

Шкода, звісно, що Й. Шелепець не подав хоч би короткий огляд подальших здобутків у цій царині, але й те, що маємо перед собою, — цікаве дослідження, що відображає справжнє українське Закарпаття, неподілене кордонами, які ділять душу нашого народу.

Як історик української науки, задумуюся, за що цю книгу могли заборонити, адже особливих „антидержавних“ поглядів у тексті монографії нема, та й нема, начебто, імен, небажаних з погляду чехословацької влади. Одне з пояснень могло б бути, що вже тоді реакційні сили планували розділити українську громаду на „українську“ та „русинську“, щоб поділити й ослабити її, а книга про українські говори всього простору обґрунтовувала у своєрідний спосіб брак підстав для такого штучного поділу. Іншим поясненням могло б ще бути вживання окремих термінів і понять, які б стояли на заваді навмисному офіційному звуженню українського ареалу. Йдеться про назви говірок Спиша й Шариша — відповідно про „спиську“ і „шариську“ говірки української мови (С. 77, 79, 88, 90), що їх досліджували й виокремлювали Г. Геровський та І. Панькевич. Тут принагідно треба згадати люксове альбомне видання-троскнижжя Б. Шупшакової — „Génius loci Šariša“ (Ружомберок, 2018), „Génius loci Spiša“ (Ружомберок, 2019), „Génius loci Zemplína“ (Ружомберок, 2020), де здебільшого старанно уникнено використання слова „український“. Зрідка використано „русинський“, поодиначо „бойківський“, що необізнаному читачеві дає змогу думати, що бойки — це словаки; а лемків зараховано до „русинів“, а не до „українців“. Навіть використання вислову „nářečie ruskínski“ у цих текстах можна витлумачити як діалект саме словацької мови.

Книга Й. Шелепця є цінною для істориків української науки. Цікаво буде колись поглянути й зіставити, наскільки рівною і чому саме такою була історія вивчення всіх українських говірок. Упевнений, це дослідження „за сумісництвом“ буде також і дослідженням історії української державної ментальності.

Тарас ШМИГЕР

Горацій Квінт Флакк. Оди. Еподи. Сатири. Послання / Пер. з лат. Андрій Содомора. — Львів: Апріорі, 2021.— 432 с.

1982 р. побачили світ твори Горація в перекладі А. Содомори. І ось, через сорок років вийшов оновлений переклад творів Горація того ж перекладача. Повторні переклади, особливо видатних творів світової літератури, звична практика. Переклад може застаріти, на відміну від твору, з якого він зроблений: переклад залежить від кваліфікації перекладача, від попереднього філологічного осмислення перекладачем оригіналу, від його перекладацького методу, літературного таланту і багатьох інших факторів. Як приклад, можна назва-

ти переклад М. Білика Вергілієвої „Енеїди“, перші шість книг якої вийшли в Стрию 1931 р., а повний переклад появився 1972 р., відредагований Борисом Теном, де зміни стосувалися не тільки мови і стилю, але й предметного змісту. Також є дві редакції перекладу „Пісні про Роланда“ В. Щурата 1894 і 1918 рр., друга з яких значно відрізняється оновленням мови, стилю, версифікації.

За сорок років, які відділяють першу і другу редакції перекладів Горація, А. Содомора опублікував у різних наукових часописах низку статей

про творчість Горація, у книзі есеїв „Студії одного вірша“ (2006) сто сімдесят сторінок присвячено Горацію. А. Содомора вивчав творчість найвидатнішого лірика Риму в усіх аспектах, по-новому осмислив його ідейні й естетичні поривання. Таким чином, він мав підстави запропонувати нову версію перекладів Горація.

І. Франко висловив думку, що справжній художній твір тією чи іншою мірою автобіографічний, що письменник вкладає у нього свої почуття, переконання, виявляє у ньому свої пристрасті. Це особливо стосується Горація. Від нього довідуємося, що він „величний з низького“, „перший склав на італійський лад еолійську пісню“ (Оди III, 30). Він радіє з приводу перемоги Октавіана над Антонієм і Клеопатрою, передаючи це виразом з герундівною конструкцією „nunc est bibendum“ (Оди I, 37), який став афористичним (у перекладі „нині пиймо“). Він з іронією говорить про своє фамільне ім'я *Flassus*, яке в перекладі означає „обвислий“ і відповідало приземкуватій фігурі поета. Суб'єктивізм позначені його пошуки гармонії зі самим собою та іншими людьми (Послання I, 14).

Про переконання Горація можна судити на підставі його численних порад, які не позбавлені дидактизму. Зрештою, дидактична спрямованість характерна для римської літератури. Згадаймо „Риторику до Гереннія“ чи того ж Горація, який у „Посланнях до Пісонів“ подає поради стосовно поетичного мистецтва видатного поета менш обдарованим колегам.

Не так важливо, що Горацій не визначився між стоїцизмом і епікуреїзмом. Головна його засада — „*aurea mediocritas*“ („золота середина“), тобто не впадати у крайнощі, — яка стосується всіх випадків життя і творчості. „Золотій середині“ присвячена одна з найкращих од Горація — „До Ліцінія“ (II, 10), побудована на антитезі, яку стилістично точно передає А. Содомора: „*altum — litus*“ („глиб — берер“), „*sordes obsoleti tecti — invidenda aula*“ („убога хижка — пишноти, що дратують заздрісне око“) „*infestis — secundis*“ („у біді — в щасті“), „*urgendo — premendo*“ („не прав на глиб — не тіснися“), „*reducit — submovet*“ („шле — жене“).

Вся творчість Горація підпорядкована принципу відповідальності, яку він прагнув знайти між явищами і речами, а в поезії — між змістом і словами. Цей принцип, який виник у піфгорейських школах, перейшов у риторичне мистецтво, а звідти — у поезію. У Горація існує ряд синонімів для вираження цього поняття, які А. Содомора передає як „належить“, „в згоді“, „личить“ зі збереженням їх денотативного змісту.

Античну поезію читали, а ще більше слухали. Тому звукові асоціації відігравали особливо важливу роль для адекватного розуміння твору. Так, одним із ключових понять Горацієвої поезії був час, який втілювався у численних поетичних образах з багатим звуковим інструментуванням. Його передають: „*fugit invida aetas*“ (Оди I, 11) — „заздрісний час, що втікає“, „*innumerabilis annorum series*“ (Оди III, 30) — „незліченний ряд років“, „*annus et hora, quae rapit almum diem*“ (Оди

IV, 7) — „день і година, яка забирає благодатний день“, „*aeternum exsilium*“ (Оди II, 3) — „вічне вигнання“. А ось так втілений швидкий біг часу в Оді II, 14: „*fugaces labuntur anni*“, де плавний приголосний звук *l* імітує плин часу, а фрикативний *f* — його невпинність. У перекладі А. Содомори звуковий образ збережено: „хутко літа спливають“.

Уважно ставиться А. Содомора до відтворення топонімів, з огляду на важливу роль географічних образів у Горація. Наприклад, „горезвісні шпилі Акрокеравнія“, „Гадрійське море“, „казковий Гідасп“, „згарища Трої“ та ін. Такі топоніми є вираженням просторової символіки, а для сучасного читача ще й мають відтінок екзотизму.

Ода I, 11 („До Левконої“) — одна з небагатьох у Горація з вираженою геометричною символікою: „*spatio brevi spem longam reseces*“, яку А. Содомора передає як „довгих надій не снуй — / Їх на миті діли“. Образ збережено, але другий компонент антитези, що контрастує з першим, виражений описово.

Важливим стилістичним прийомом, до якого часто вдається Горацій, була *iunctura verborum*, за допомогою якої створюється додатковий семантичний контекст, побудований на асоціативних зв'язках між різними значеннями слів. Нею не варто нехтувати, і у багатьох випадках А. Содомори вдалося її відтворити. Наприклад, у фразі „*mobiliū turba Quiritium*“ (Оди I, 1) прикметник *mobilis* у поєднанні з іменником *turba* набуває динаміки. В А. Содомори — „люд квіритів хисткий“.

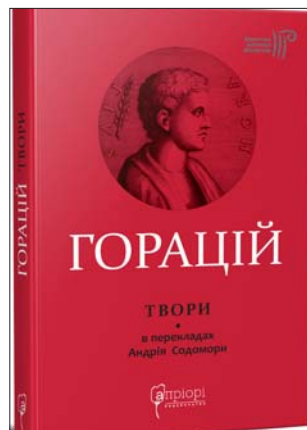
В уяві сучасного читача Горацій постає як автор відомих рядків „*Exegi monumentum*“ з уваги на численні рецепції оди у світовій літературі. Але А. Содомора відкриває для українського читача іншого Горація, автора не менш відомих рядків: „*Pulvis et umbra sumus*“ (Оди IV, 7) — „Вже ми лиш порох і тінь“. Проте зайвим було б звинувачувати Горація у песимізмі. Це — заклик пам'ятати про смерть заради життя, збагнути перебіжні радощі кожної днини, яку подарували людині безсмертні боги.

І ще однією візитівкою у світ Горація є відомі рядки „*Carpe diem*“ (Оди I, 11) — „Лови день“, які можна зрозуміти лише в контексті всіх творів Горація, тому що поза ними вони перетворюються у звульгаризоване епікурейське гасло.

Ознакою нового видання перекладів Горацієвих творів є детальний коментар із супровідним апаратом. Такі коментарі, звичайно, доповнюють оригінальні видання античних творів і пояснюють реалії і важкі для розуміння граматичні конструкції. Коментар А. Содомори пояснює не тільки реалії античного світу, але й фонічну структуру поезії і міжтекстове співвідношення літературних образів.

Поява нового перекладу А. Содомори творів Горація — помітна подія у нашій літературі. З повним правом можна говорити про феномен А. Содомори як перекладача. Його творчість слід досліджувати, і то не на рівні окремих статей, а в монографіях і дисертаційних роботах.

Роман ДОМБРОВСЬКИЙ

Wioletta Zielecka-Mikołajczyk. Gdzie Wschód spotkał się z Zachodem. Dzieje i organizacja unickiej diecezji przemysko-samborskiej w latach 1596—1772).— Toruń: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2021.— 726 s.; mapy

Сучасна історіографія минулого Руської (українсько-білоруської) Церкви Східного обряду ранньомодерної доби характеризується ренесансом жанру епархіальних історій¹. Авторами монографічних праць є частково українські та білоруські історики, однак у цій ділянці все ж переважають праці польських гуманітаріїв. Сказане підтверджується й новою працею Віолетти Зелецької-Миколайчик, яка присвячена історії Перемишльської унійної єпархії. З огляду на історично-географічну ситуацію, цілком правомірною є авторська засада, згідно з якою унійна спільнота витворила власний письменницький доробок, сформувала свідомість еклезиологічної окремішності, а також запровадила структурні елементи, які мали істотне значення для її розвитку. Фокусування уваги на власне організаційній структурі досліджуваного владцтва якраз і покликане підтвердити згадану засаду (зрештою, такий підхід є традиційним для сучасної історико-церковної науки). Авторку цікавлять також процеси, які окреслюються в історіографії як зміни та модернізація найважливіших церковних інституцій, а також прагнення ієрархів до зміцнення маркерів своєї юрисдикції над підлеглою їм канонічною територією.

У вступі монографії привертає увагу докладний історіографічний огляд проблеми, в якому зауважені праці українських істориків, що для польської науки є поки що рідкісним прикладом, а не загальним правилом. Тут В. Зелецька-Миколайчик розглядає походження титулатури місцевих єпископів, коротко оглядає джерела праці, обґрунтовує структуру пропонованого дослідження.

Для повноти реконструкції будь-якої епархіальної історії потрібно брати до уваги функціонування всіх тогочасних інституцій. В. Зелецька-

Миколайчик обмежила своє дослідження, свідомо оминувши увагою мережі монастирів та церковних братств, позаяк до неї це зроблено в монографіях Ю. Стецика і Б. Лоренс². Відтак, її робота не переобтяжена переликом відомого науковій спільноті матеріалу.

Перший розділ „Православно-уніатські стосунки в Перемишльській єпархії на тлі віровизнавальної історії Речі Посполитої в 1596—1691 рр.“ уміщує аналіз подій у найбурхливіший період, на тлі політичної ситуації XVII ст. Авторка проаналізувала діяльність єпископату, починаючи від Михайла (Копистенського), після смерти якого на терені Перемишльщини розгорівся жорсткий православно-уніатський конфлікт. Зауважено ряд чинників, що сприяли як православним, так і уніатським єпископам. Зрештою, конфліктологію на терені регіону В. Зелецька-Миколайчик виклала досить детально.

У другому розділі „Перемишльська єпархія та її єпископи в період „нової унії“ в 1691—1772 рр.“ розглядається перехід регіону до унії, який здійснив єпископ Інокентій (Винницький). Тут викладено не тільки біографічні дані його наступників, але й особливості „здобуття митри“, тобто, елементарну боротьбу за кафедру, на що дуже впливали місцева шляхта і духовенство, а також еліта держави. До слова, діяльність унійного єпископату вивчено досить досконало.

Третій розділ актуалізує рецепцію унії на прикладі розвитку територіальної структури єпархії, уміщуючи принципово важливий матеріал про її унійну частину в XVII ст., а також в „унійному“ XVIII ст. Приділено велику увагу процесу поширення унії в маєтках шляхти, королівщинах та церковних володіннях. Розглянуто й зміни меж самої єпархії протягом століття та поділ єпархії на генеральні намісництва-крилоси і деканати. Ро-

¹ Досліджено історію Холмської, Львівсько-Кам'янецької, Володимирсько-Берестейської, Пінсько-Турівської і митрополичої єпархій та історичної Брацлавщини. Див.: Gil A. Chełmska diecezja unicka 1596—1810. Dzieje i organizacja.— Lublin, 2005; Bobryk W. Duchowieństwo unickiej diecezji chełmskiej w XVIII wieku.— Lublin, 2005; Skoczylas I. Sobory eparchii chełmskiej XVII wieku. Program religijny Slavia Unita w Rzeczypospolitej.— Lublin, 2008; Skochylas I. Галицька (Львівська) єпархія XII—XVIII ст. Організаційна структура та правовий статус.— Львів, 2010; його ж. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XII—XVIII ст. Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія.— Львів, 2004.— Т. 2.: Протоколи генеральних візитацій; Генеральні візитації церков і монастирів Володимирської унійної єпархії кінця XVII — початку XVIII століть: книга протоколів та окремі описи / Заг. ред. та істор. опис. А. Гіль, І. Скочильяс; упоряд. А. Гіль, І. Маркевич, І. Скочильяс.— Львів; Люблін, 2012; Гіль А., Скочильяс І. Володимирсько-Берестейська єпархія XI—XVIII століть: історичні нариси.— Львів, 2013; Wereda D. Unicka diecezja włodziemsko-brzeska (część brzeska) w XVIII wieku.— Siedlce, 2014; Buczyło A. Kształtowanie się sieci parafialnej Kościoła unickiego na terenie brzeskiej części diecezji włodziemskiej w latach 1596-1795.— Toruń, 2014 (докторат, комп'ютеропис); Walczak W. Unicka eparchia turowo-pińska w XVII—XVIII wieku. Struktura organizacyjna.— Białystok, 2012; Візити уніяцких цэркваў Мінскага і Навагрудскага сабораў 1680—1682 гг.: Зборнік дакументаў / Уклад. Д. В. Лісейчкаў.— Мінск, 2009; Уніяцкія цэрквы Вялікага княства Літоўскага XVII ст.: Матэрыялы генеральных візитацый / Уклад. Д. В. Лісейчкаў.— Мінск, 2021; Wodzianowska I. Zmierzch unii. Struktury terytorialne i personalne Cerkwi greckokatolickiej w drugiej połowie XVIII wieku na Braclawzczyźnie.— Lublin; Tczew, 2018.

² Lorens B. Bractwa cerkiewne w eparchii przemyskiej w XVII i XVIII wieku.— Rzeszów, 2005; Стецик Ю. Василянські монастирі Перемишльської єпархії (кінець XVII—XVIII ст.).— Дрогобич, 2014.

дзинкою розділу є докладно обрахована статистика унійних парафій.

Четвертий розділ представляє матеріальні підстави функціонування Перемишльського владичтва та діапазон влади єпископів. Дослідницький матеріал розділу позитивно резонує з часто вживаними ненауковими уявленнями про те, що мастки кафедри використовували лише для збагачення тих чи інших ієрархів. Насправді без них функціонування владичого уряду було б неможливим.

У п'ятому розділі „Розвиток центральних єпархіальних інституцій в XVII—XVIII ст.“ викладено діяльність владичого двору і курії, крилосу-капітулу, генерального намісника (офіціала, вікарія), округових намісників (кафедральних), єпархіальної консисторії (уряди судді, інстигатора, прокуратора, писаря / канцлера).

Шостий розділ монографії присвячений єпархіальному клірові XVII—XVIII ст. В. Зелецька-Миколайчик структурувала духовну верству на намісників (деканів) і парафіальних священників, докладно обговорила коло їх обов'язків, особливості обсадження урядів, їх походження, освіту, діяльність, родинні пов'язання. Відтак, досить повно реконструйовано декларовану в історіографії „парафіальну цивілізацію“ на прикладі одного регіону. Привертає увагу окреслений колективний портрет унійного священства регіону.

У висновках подано короткі положення, але без підсумкових статистичних даних. Згадана статистика викладена в додатку монографії, який складається з восьми докладних таблиць, що являють собою списки унійних парафій для різних періодів історії єпархії: до 1652 р. (110 парафій, 7 філій та каплиць), близько 1667 р. (121 парафія, 4 філії та каплиці), 1691 р. (144 парафії, 4 філії та каплиці) та в 1691—1772 рр. (1264 парафії, 34 філії та каплиці). Одразу зазначимо, що велике значення мають передовсім підрахунки і складені списки унійських парафій для XVII ст., коли на території Перемишльщини діяли паралельні православна і унійська кафедри (до того часу в історіографії домінували дуже приблизні статистичні дані). Тут важливою є обрахована пропорційна меншість унійних парафій у порівнянні з православними, що назагал підтверджує попередні висновки історіографії. Окрасою праці є докладні мапи, які ілюструють наведену статистику. До слова, довідковий апарат монографії є дуже досконалим.

Важливим здобутком дослідження В. Зелецької-Миколайчик є предметно акцентована латинізація Церкви, яка посилилась унаслідок Замойської реформи. Отже, на території Перемишльщини

був запроваджений інститут візитацій, відновлено практику скликання єпархіальних синодів, зібрань (нарад) деканів, упроваджено уряди за латинським взірцем (з відповідними чужорідними назвами), відбувся перехід на польську (а часті й латинську) мову у діловодстві. Блискучою є віднайдена авторкою інформація про заснування колегіати в Ярославі, що, на нашу думку, вирізняє регіон на просторі всієї Київської митрополії, адже цих типово латинських інституцій більше ніде не впроваджено у структуру Унійної Церкви.

Цікаво й фахово написані сюжети про кафедральні святині, яких на території владичтва налічувалось аж чотири: св. Івана Хрестителя в Перемишлі, Преображення Господнього в Спасі (біля Старого Самбора), Зіслання Святого Духа в Сяноку, Різдва Богородиці в Новому Самборі. Сюди ж додано історію колегіати Преображення Господнього в Ярославі.

Ще один здобуток праці стосується показу впливу права патронату на віровизнавальну ситуацію, чого так часто бракує українським дослідникам, які підмінюють проблему правом подавання. Так, на території єпархії домінували парафії у шляхетських маєтках, яких та чи інша юрисдикція (впливи) не досягала.

До зауважень, які для мегатексту монографії В. Зелецької-Миколайчик можуть мати суто рекомендаційний характер, слід віднести не акцентовані аспекти правового статусу та релігійної культури регіону, які є предметом сучасних досліджень. Другий аспект зі згаданих, до слова, добре забезпечений збереженими пам'ятками, які зберігаються в фонді Перемишльського греко-католицького капітулу (Бібліотека народова у Варшаві). Водночас слушними могли б бути порівняльні характеристики організаційної структури та парафіальної цивілізації єпархії з її сусідами. Власне, зауважена авторкою „еклезіальна самобутність“ Унійної Церкви мала б бути глибше проробленою на прикладі Перемишльщини.

Позитивно оцінюючи рецензовану монографію та її наукову новизну (перелік опрацьованих авторкою архівних фондів вражаючий!), рекомендуємо її українському читачеві. Враховуючи напрацювання польських і українських істориків щодо релігійної історії регіону, ризикнемо сформулювати пропозицію на майбутнє: об'єднати дослідження різних авторів і видати (з певним доопрацюванням) „тотальну“ історію Перемишльської єпархії від заснування до поділів Речі Посполитої.

Леонід ТИМОШЕНКО

Ярослав Дашкевич. У світі книжки / Упоряд. Н. Паславська, Г. Сварник, А. Фелонюк; НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Львівське відділення; Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника.— Львів, 2021.— lxxx + 504 с., іл.

Ярослав Дашкевич належить до найвідоміших українських гуманітаріїв XX—XXI ст. Мало хто

з українських вчених посмертно отримав стільки перевидань своїх праць, що їх здійснили його учні

та послідовники. За короткий час після смерті історика 2011 р. надруковано декілька збірників текстів з багатой спадщини науковця. Найновіше видання такого типу — „У світі книжки“, що побачило світ 2021 р. До книги ввійшли наукові праці Ярослава Дашкевича, що присвячені книжковій культурі у різноманітних її проявах: книгодрукування, історія бібліотек, бібліографія, біографії вчених-книгознавців тощо. Також у виданні вміщено цінні джерельні матеріали, що детальніше розкривають „світ книжки“ Я. Дашкевича.

Книгу розпочинає вступна стаття „У книгозбірні бібліографа“ авторства відомих львівських істориків-архівістів Галини Сварник та Івана Сварника. Текст присвячено місцю книги і бібліотек у житті та науковій діяльності Я. Дашкевича. У ньому виділено декілька сюжетів, що присвячені окремим книжковим та бібліотечним аспектам — від „Родинної традиції“ та окремих бібліотек історика до бібліографічної та книгознавчої діяльності вченого.

Опираючись на джерела, зокрема матеріали Меморіальної бібліотеки-архіву Ярослава Дашкевича (далі — МБАЯД), автори вступної статті розпочинають оповідь про книжки та бібліотеки в житті майбутнього історика з тринадцятирічного віку, коли його мати — відома громадська діячка та науковець Олена Степанів, залучала сина до своєї наукової діяльності. Саме з матір'ю пов'язана й перша бібліотека Я. Дашкевича — „Домашня книгозбірка: на Пісковій (1938 — грудень 1949)“. Фактично описуючи бібліотеку Олени Степанів, з якої користав у юності історик, Галина та Іван Сварники також вдаються до аналізу дитячої та юнацької лектури Ярослава Дашкевича. До неї входили художні твори, шкільні підручники, а також наукова література, зокрема й зі сходознавства (що особливо символічно у контексті майбутніх наукових інтересів).

Книжки відіграли й умовно „негативну роль“ у житті Я. Дашкевича. 10 грудня 1949 р. молодого працівника академічної бібліотеки у Львові заарештовано МДБ СРСР за звинуваченням у нелегальному зберіганні антирадянської літератури й виготовленні фальшивих документів — „Дашкевич був спійманий на місці злочину, за його наказом розповсюджувалась контрреволюційна література, що переходила у його відділі“*. Родинну бібліотеку та архів на вул. Пісковій було знищено, а сам бібліотекар, а згодом і його матір, після арешту потрапили до системи радянських таборів. Проте книга не зникла з життя історика. Автори передмови пишуть про читання книг в ув'язненні (художня література, філософія, медичні книги, що пов'язано з особливостями роботи Я. Дашкевича у таборі — він працював у психоневрологічному відділенні табірної лікарні й використовував можливість комісувати „психічно хворих“ ув'язнених, а фактично — сприяв їх звільненню) та книжкові посилки від друзів (зокрема Богдана Крип'якевича та Анни Рудницької), розкривають також читання

книг та бібліотечну працю в таборах Олени Степанів. Цінною є публікація списків книг, що належали Я. Дашкевичу в часі ув'язнення, з примітками самого власника про їх походження та подальшу долю (частину подаровано знайомим).

Після звільнення історик та його мати збирають нову бібліотеку „На Козацькій (1956—1992)“, що початково складається з привезених з таборів книг та залишків старої бібліотеки (окремі книги зберегли друзі). Цінним джерелом для цього періоду в історії приватної бібліотеки Я. Дашкевича є протоколи обшуків 1965 р., 1972 р. та 1981 р.

Останньою прижиттєвою бібліотекою історика стала збірка на вул. Зеленій у 1992—2010 рр. Саме на її основі, за заповітом вченого, 2010 р. створено МБАЯД. До її складу входить близько 20 тис. одиниць сорока мовами світу з різноманітних галузей знання. Цінною є колекція довоєнної книгознавчої періодики, що її намагався відтворити історик після звільнення з ув'язнення, — окремі примірники видань Я. Дашкевич отримував у дарунок або обмінював з близькими друзями-книгознавцями Федором Максименком та Юром Меженком. У МБАЯД також зберігаються декілька архівних збірок, зокрема самого Я. Дашкевича, а також його батьків та дружини Людмили Шереметьєвої-Дашкевич.

Ключовими підрозділами вступної статті є „Бібліотеки в житті і творчості Ярослава Дашкевича“ та „Книга про книжки“. Тут автори розкривають важливі аспекти діяльності історика, що часто перебувають у тіні інших сфер наукової діяльності вченого. Адже вчений чи не перш за все сприймається як сходознавець та вірменіст, дослідник культурної та релігійної спадщини України, організатор науки. Проте опускається той важливий момент,

що свою кар'єру Я. Дашкевич розпочинав як бібліотекар — спершу декілька тижнів у львівському Інституті радянської торгівлі, згодом — у Львівській філії Бібліотеки Академії наук УРСР (зокрема тут 1946 р. організовує відділ бібліографії). В той же час він знайомиться з Юром Меженком, книгознавцем та тогочасним керівником Бібліотеки АН УРСР у Києві¹, а через нього — й з іншими видатними бібліографами. Взаємини з київським вченим відіграють ключову роль у книгознавчих та бібліографічних зацікавленнях молодого Я. Дашкевича. Саме львів'янин продовжить започатковану старшим київським колегою ініціативу з укладення бібліографії української книги. Перші наукові публікації Я. Дашкевича присвячені книгознавчій та бібліографічній тематиці, вони ж знайшли свій розвиток у подальших студіях (вони, власне, опубліковані у рецензованій книзі).

Другою складовою вступної частини книги є археографічна передмова Андрія Фелонюка (Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського), у якій окреслено основні засади, на яких здійснено видання текстів Я. Дашкевича.

* Йдеться про відділ бібліографії академічної бібліотеки у Львові, де на той момент працював Ярослав Дашкевич.

¹ Про взаємини Ярослава Дашкевича та Юра Меженка див.: Листування Юра Меженка з Ярославом Дашкевичем: (1945—1969) / Упоряд. Р. Дзюбан, Г. Сварник. — Львів, 2009. — 371 с.

Основна частина книги — це чотири розділи, що розкривають „світ книги“ Я. Дашкевича. До першого розділу „Книгодрукування“ увійшло шість статей, що формують два тематичні блоки: 1) діяльність українського друкаря Івана Федорова; 2) вірменська книга. Перший блок — це написана „по гарячих слідах“ (1959) стаття про щойно віднайденій 1954 р. єдиний відомий примірник „Букваря“ Івана Федорова, а також критична рецензія на книгу Ярослава Ісаєвича „Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні“ (1983), у якій рецензент висловлює численні контекстуальні та порівняльні зауваги до книги. Другий блок — це „серія“ статей Я. Дашкевича про вірменське книгодрукування на українських землях, з акцентом на ключовій постаті — знаменнику першої вірменської друкарні у Львові Ованнесові Карматаненцу, та культурі вірменської книги (рукописна книга, книготоргівля, бібліотеки). Опубліковані за хронологією видання, ці статті дають змогу простежити еволюцію поглядів автора на проблему кризь призму відкриття нових історичних джерел.

Другий розділ „Бібліографія“ складається з двох частин — „Статті“ та „Рецензії“ (з поділом на „Історичну бібліографію“ та „Літературознавчу бібліографію“). У частині „Статті“ ключовим сюжетом є робота над „Репертуаром української книги“. У текстах семи статей (частина з яких публікується за рукописами та машинописами) Я. Дашкевич детально викладає свої погляди на бібліографію української національної книжки, яку трактує як „культурну емблему“ народу. Одним із ключових дискусійних питань, що стосуються „Репертуару...“, є мовний аспект та термін „українська книжка“ — для історика „українська книжка — це книжка українською мовою (в усіх її історичних, територіальних, діалектичних різновидностях)“. У декількох текстах також викладено історію формування концепції „Репертуару...“ від 1919 р. та Юрія Ковалевського до репресій 1930-х рр., через Юра Меженка та нараду „Бібліографія української книги 1798—1914 рр.“ 21 грудня 1945 р., до подальшої зупинки роботи внаслідок політичного тиску наприкінці 1940-х рр. й аж до публікації протягом 1995—2005 рр. дев'ятого видання „Репертуар української книги 1798—1916. Матеріали до бібліографії“ у Львові. Доповнює групу наукових статей теоретичний текст 1946 р. про методику укладення словника псевдонімів, а також дослідження про бібліографічну діяльність Мирона Кордуби та його фундаментальну „Бібліографію історії України“. Сюди ж додано невелику статтю про укладення бібліографічної картотеки до історико-географічного словника „Соціалістичні міста і села Львівської області“.

До частини „Рецензії“ входять численні критичні відгуки Я. Дашкевича про праці та бібліографічні покажчики з історії, історіографії та літературознавства. Оминаючи слушні зауваги історика до конкретних бібліографічних видань, варто наголосити на ключових рисах текстів рецензента. Перша — це вражаюче знання теми та орієнтування у бібліографічних покажчиках, книжкових виданнях та пресі, зокрема суміжних держав. Друга — наголошення на природній включеності західноукраїнських земель та авторів, що до Другої світової війни перебували у складі імперії

Габсбургів та міжвоєнної Польщі, до складу українського народу й української науки відповідно, та необхідність ліквідації штучного поділу на „східняків“ та „західняків“.

До третього розділу „Бібліотекознавство: книгозбірні та постаті“ увійшли тести, присвячені історії окремих архівів та бібліотек (архів Івана Франка, Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка, бібліотека Інституту радянської торгівлі) та біографічні дослідження й спогади про відомих книгознавців, з якими був знайомий Ярослав Дашкевич (Юр Меженко, Федір Максименко, Іван Крип'якевич та Мечислав Гембарович). В окрему групу можна виділити джерелознавчі нариси про матеріали до історії України у Вільнюсі, вірменських колоній у бібліотеках Польщі, українські матеріали у Нью-Йорку. Цінним джерелом висвітлення ситуації у бібліотечній сфері України у часі розпаду СРСР є критичний та детальний опис стану відділу рукописів та кабінету картографії й загалом сучасної Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника.

До останнього, четвертого розділу „Бібліологічні журнали“, увійшли дослідження про українські бібліологічні видання першої половини XIX ст.: львівський „Бібліографічний вісник“ з 1914 р. — перше українське видання такого типу, „журнал чітко спрямованої рекомендаційної бібліографії, зорієнтований на студентські самоосвітні гуртки“; один із найвідоміших бібліологічних журналів „Книгарь“, що виходив у 1917—1920 рр. спершу за редакцією Василя Короліва-Старого, а згодом Микола Зерова, та об'єднав навколо себе провідних українських та закордонних авторів; а також „Бібліологічні вісті“ — „єдиний книгознавчий журнал в СРСР взагалі — і, зрештою, так і залишився досі недосяжним взірцем наукового періодичного видання в даній галузі“. Сюди ж поміщено невеликий текст про журнал „Житє і слово“, що його видавав Іван Франко.

Видання доповнює перелік праць Я. Дашкевича з книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії. Цінною є публікація у додатку єдиної збереженої частини каталогу книгозбірні Олени Степанів та Я. Дашкевича з географічної тематики. Цей рукопис виявлено серед матеріалів відділу рукописів ЛННБ України. Також слід згадати про опубліковані у книзі численні фотографії Ярослава Дашкевича та інших осіб, що фігурують у його текстах, обкладинки книжок та зразки рукописів вченого.

Для полегшення пошуку потрібної інформації у виданні додано іменний та географічний покажчики.

Збірник праць Я. Дашкевича „У світі книжки“ — це черговий елемент у збереженні пам'яті про українського вченого. Опубліковані тексти відкривають цю непересічну постать кризь призму книгознавства та бібліографознавства, сфер, з якими Я. Дашкевич не асоціюється першочергово, але які мали вагомий вплив на його наукове становлення. Дослідження та джерела, вміщені у 500-сторінковому томі, будуть корисні усім, хто цікавиться історією книги в різноманітних її аспектах та історією української гуманітаристики XX—XXI ст.

Назарій ЛОШТИН

Володимир Левицький. Спомини / Упоряд. О. Петрук; Наукове товариство ім. Шевченка.— Львів: Папуга, 2021.— 400 с.

Відомий український математик, дійсний член НТШ з 1899 р., голова Товариства у 1932—1934 рр. Володимир Левицький (1872, Тернопіль — 1956, Львів) рукопис своїх споминів датував 1933 р. Їх видання у наш час стало помітною подією у висвітленні історії науки та культури України на зламі XIX—XX ст. У спогадах скрупульозно відтворено широку панораму складних суспільних процесів того часу, безпосереднім учасником яких був В. Левицький.

У вступній частині „Споминів“ В. Левицький скромно зазначає: „Усі спомини, будь вони навіть найбільше банальні, мають свою більшу чи меншу вартість — завдяки їм оживає давнина, оживає мертвий папір, а може знайдеться в них і не один цікавий момент, що бодай декому принесе якусь, хоч би й мінімальну користь. Чи мої спомини варті, щоби їх списувати?“ Насправді нема жодних сумнівів, що сьогодні кожен, хто прочитає „Спомини“, суттєво збагатить свої знання історії, відчує дух того часу.

Найбільшим за обсягом є перший розділ книжки під назвою „Спомини з життя“. Він складається з таких частин: „Моя родина“, „Мої дитячі і шкільні роки“, „Мої університетські часи“, „По університеті“, „Мій другий побут в Тернополі“, „Історія моєї промови і габілітації“, „Наукові стипендії та габілітація“, „Мій виїзд в Німеччину“, „Геттінген“, „Часи побуту в Берліні“, „У Львові до Великої війни“.

Детально описано родовід як по лінії батька Йосифа Левицького (1840—1903), так і матері Серафими з роду Ілевичів (1841—1878), у книжці подано відповідний фрагмент родового дерева. У споминах В. Левицький неодноразово з гіркістю зазначає, що залишився без матері ще в дитячому віці. Батько був великим працелюбом, вимогливим до себе і чотирьох синів. Як визначний правник в останні роки життя працював при найвищому трибуналі у Відні, маючи статус надвірного радника (гофрата).

В. Левицький розпочав навчання в народній школі в Золочеві (1878), там же продовжив навчання в гімназії, з якої через зміну місця праці батька згодом перевівся до Тернопільської гімназії, а закінчив гімназію у Львові (1890), отримавши похвальне свідоцтво зрілості. У споминах В. Левицький подає розгорнуту порівняльну характеристику особливостей навчального процесу у кожному із вказаних навчальних закладів, характер стосунків між учителями та учнями та ін.

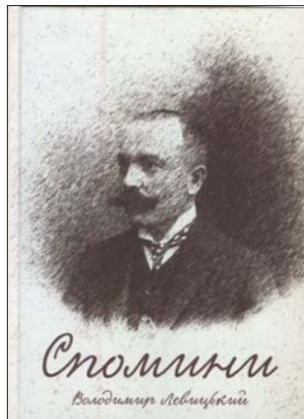
Як зазначено у споминах, „ще в гімназії стало моєю мрією присвятитися математичним студіям і цю мрію перевів я в діло з повною свідомістю“. Тож 1890 р. В. Левицький стає студентом університету у Львові, який тоді іменувався на честь царя Франца. Одразу вступив до „Академічного братства“ — товариства українських студен-

тів. Важливу роль у становленні В. Левицького як майбутнього вченого-математика відіграв професор Ю. Пузина. У споминах згадано імена багатьох студентів і викладачів, з якими спілкувався В. Левицький за роки навчання в університеті і які відігравали тоді чи дещо пізніше значну роль у суспільному житті Львова. Зокрема, зазначено, що помітною подією стало прибуття до Львова 1894 р. молодого професора Михайла Грушевського. Його лекції відвідував В. Левицький, який того ж року закінчив навчання в університеті. Водночас наприкінці розділу „Мої університетські часи“ багато уваги приділено характеристиці тих прикрих непорозумінь, які постали згодом між М. Грушевським як головою НТШ і багатьма провідними членами Товариства.

На прикладі своєму, а також інших молодих українських науковців у різних галузях знань, В. Левицький виразно ілюструє, які великі перепони встановлювали польські шовіністичні кола для отримання ними доцентури на кафедрах Львівського університету. Лише завдяки прихильності міністерства освіти у Відні В. Левицький отримав стипендію для стажування у тодішніх провідних центрах математичної науки — Геттінгені та Берліні. У Геттінгені В. Левицький мав змогу слухати лекції видатних математиків Фелікса Кляйна (з проективної геометрії) і Давида Гільберта (з теорії аналітичних функцій), безпосередньо спілкуватися з ними на засіданні математичного гуртка і в неофіційній атмосфері. Значний інтерес становлять описи особливостей творчого і педагогічного методів кожного з них, специфіки спілкування у науковому середовищі та ін. Очевидно, саме за ініціатииви В. Левицького вже у повенний час НТШ обрало Ф. Кляйна і Д. Гільберта своїми іноземними членами.

Порівнюючи специфіку університетських студій у Берліні та Геттінгені, автор споминів зазначає стосовно Берлінського університету так: „Не було тут безпосередньої сердечної лучности між професорами і студентами, як в Геттінгені, а зате строгий поліцейний режим та мертва буква закону“. Найбільш корисним для В. Левицького було спілкування з професором Едмундом Ландау, завдяки якому В. Левицького обрали членом міжнародного математичного товариства „Circolo matematico“ у Палермо. Він також відвідував і високо оцінив рівень лекцій професорів Берлінського університету з природничих і гуманітарних наук, зокрема Макса Планка (його згодом обрано іноземним членом НТШ).

Після повернення з Берліна В. Левицький з вересня 1903 р. розпочав працю на посаді викладача V державної гімназії у Львові, яка тривала до початку війни 1914 р. Станом на початок 1900-х рр.

у цій гімназії навчалось понад 100 українців (чимало як на польську гімназію), серед них Василь і Олександр Барвінські, які згодом стали відомими постатями в українському житті Львова. За словами В. Левицького, рівень навчання у гімназії був дуже високий, про що постійно дбали її директори Ф. Прухніцький і Й. Ногай. Фізику викладав В. Левицький, маючи у своєму розпорядженні зразково обладнаний кабінет фізики. Паралельно вчителював у приватній жіночій гімназії і жіночій семінарії Українського педагогічного товариства. Багато уваги приділяв виданню науково-популярних і педагогічно-дидактичних статей з фізики, математики й хімії українською мовою. До його значних здобутків належить видання підручників українською мовою для старших класів гімназій з алгебри (1906) та фізики (1912).

Чимало ліричних сторінок споминів В. Левицький присвятив описові своїх численних мандрівок на природу як рідного краю, так і країв віддалених (побував у Швейцарії, Італії, Хорватії, Німеччині, Чехії). Особливо любив Карпати: „Та ще й нині по стількох роках не зменшилася моя любов до наших гір, і були вони мені миліші як дикі повні краси Альпи чи то Австрії, чи Швайцарії, бо в них відчував я душу своєї рідної землі...”

Цікавим є фрагмент спогадів про останні місяці перед початком війни 1914 р., коли в українців появились надії на „кращу будучність, австрійська політика, що дотепер Українців трактувала як щось другосортне в порівнянні з Поляками, почала, особливо по останніх виборах до парламенту, числитися з нами як з важним чинником, на який можна опертись [...] Українська свідомість зростала, а її доказом був величавий „шевченківський“ здвиг Соколів і Січей у червні 1914 р. і нечувана річ! у здвизі взяли офіційну участь адміністраційні чинники (на превелику лютю Поляків), а на

монстр-концерті в спортовій палаті, де вперше виведено грандіозний „Кавказ“ Людкевича, сидів у ложі побіч намісника Коритовського „січковий батько“ др. Кирило Трильовський у козацьким однострої“. Свідченням зміни державного курсу щодо українців став намір призначити до кожного міністерства у Відні одного українця. До міністерства освіти була узгоджена кандидатура В. Левицького, однак війна внесла свої корективи. Саме 1914 р. закінчуються власне спогади В. Левицького.

Перший розділ книжки „Спогади“ доречно доповнюють наступні: „Дневник з війни 1914 року“, „У полоні“, „До історії „Української Бесіди“ в Тернополі в роках 1896—1902“, „Туристика“, „Світгляд“ (з підрозділами „Вартість математики“, „В ім'я вільної науки“, „В обороні свободи науки“), „Окремі листи“ (серед них листи до І. Пулюя, І. Свенціцького, С. Рудницького, І. Раковського), „Біографічні матеріали“. Зокрема, останній із перелічених розділів містить статті відомих математиків і дослідників історії науки Богдана Пташника „Володимир Левицький — основоположник української математичної культури в Галичині“ і Ярослава Притули „Володимир Левицький: штрихи до біографії“. Грунтовні примітки й коментарі у книжці уклали Я. Притула. Подано багато унікальних ілюстративних матеріалів із різних архівних джерел і приватної збірки Раїси Сахно — вона також поділилася спогадами про В. Левицького, який був для неї опікуном.

Вихід у світ „Споминів“ В. Левицького є помітним явищем української мемуаристики. Заслугують вдячних слів укладач Олег Петрук, науковий редактор Мар'яна Комариця, автор приміток і коментарів Ярослав Притула й усі, причетні до ошатного видання книжки.

Роман ПЛЯЦКО

Степан Вовканич. Твори у двох томах. Українська національна ідея та основи державотворення. Публіцистика.— Львів: Сполом, 2021.— Т. I.— 544 с.; Т. II.— 574 с.

5 листопада 2021 р. минуло два роки з того часу, коли визначний український учений, громадський діяч Степан Вовканич покинув цей грішний світ. Прожитим ним життя було насичене активною творчою діяльністю Науковця і Громадянина на ниві науки та суспільно-політичного життя. Коло наукових зацікавлень професора було дуже широким. Однак у науковому світі він найбільше відомий як дослідник проблем українського державотворення. Його публікації мають велике пізнавальне значення, вони спростовують низку міфів, що поширювалися у попередній період радянськими пропагандистами. Під гостру критику С. Вовканича потрапляють і відверті, неприховані українофоби, й ті, чия ненависть до українства замаскована, прикрита позірною науковою об'єктивністю. Він впровадив у науковий обіг численні незнані і малознані документальні матеріали, які збагачують наші уявлення про найскладніші суспільно-політичні процеси на шляху до незалежності України. На жаль, Степан Йосипович не встиг за життя видати свої численні

публікації. Трохи більше як через рік за нього це зробила його дружина — вірний друг і однодумець Зоряна Андріївна. В прекрасно оформлених вишиванкою двох томах поміщено 112 статей (у першому томі — 61 статтю, у другому — 51).

Вчений був твердо переконаний, що для того, щоб титульний народ, який дав назву державі, не був вічно відсталим, Україні потрібні нова візія буття нації, випереджальний розвиток її освіти, науки, культури на тих територіях, де ще не все українсько-традиційне знищено. На його думку, держава повинна підтримувати письменників, учених, учителів, інженерів, підприємців, акторів, книговидавців та інших патріотично-креативних людей, які творять український продукт як суспільне благо, а не зосереджуватися винятково на турботах про аферистів, корупціонерів, піарників і ошуканців національної ідеї („Україна молода“, 10.07.2017).

У статті „Еліта — найбільш конвертована валюта“ С. Вовканич виокремлює три фактори, які впливають на творення модерної нації як держа-

вотворчої: 1) матеріальний (територія, національна економіка, соціальна інфраструктура, об'єкти матеріальної культури тощо); 2) культурно-освітній (освіта, наука, культура, традиції, духовність); 3) інформаційно-комунікативний (мова, національні засоби інформації та комунікації, журнально-книжкова справа тощо) („Віче“, ч. 5, 1997). Він також вважає за потрібне відродити й закріпити на всіх рівнях суспільну пам'ять, що вимагає знання правдивої історії, повернення народіві украдених духовних і культурних надбань, замовчуваних імен видатних учених, політичних та державних діячів чи просто українських патріотів. Не менш важливо провести реформи політичної та судової систем, зменшити рівень бюрократизму, хабарництва, „совковости“; скоротити адміністративний апарат та витрати на його утримання, повернути довіру до влади.

У статті „Людський чинник творення української України“ („Львівська правда“, ч. 13, 26.01.2004) вчений причиною нерозробленості ідеологічного забезпечення державотворчих процесів вважав те, „що ми не творимо духовно-інтелектуальне забезпечення стратегії розбудови Української соборної держави. У нас немає сучасної української національної ідеї, бо всі без винятку суспільні інституції, які за своєю природою мали би творити ідеологічну базу, не підтримуються державою навіть морально, вони є роз'єднані або їх спеціально роз'єднують“. С. Вовканич пропонує заснувати спеціальну державну премію, яку щорічно 24 серпня, на День Незалежності України, вручати Людині року за її найбільший внесок у процес консолідації українського народу та зміцнення соборності України („За вільну Україну“, ч. 131, 11.11.1997).

Важливе місце у творчості вченого відведено характеристиці еліти. Вочевидь, виборця має насторожити вартість слова — слова письменника, вченого, священника, вчителя, лікаря. Інтелектуали мали б формувати громадську думку та впливати через неї на масову поведінку електорату. Однак це настане лише тоді, коли еліта дорожитиме принциповістю вибору, коли не буде провладною. Відсутність критичної маси національно свідомих еліт і нині пронизує всі рівні влади і навіть опозицію, де всі псевдолідери бачать насамперед себе гетьманами, а не багату і сильну Україну, щасливий народ. Можна безкошечно наводити переконливі історичні факти нищення української еліти впродовж віків, можна бідкатися стосовно її розбрату, самоїдства, дорікати їй зрадою національних інтересів. І все це буде правдою. Однак завдання полягає в тому, щоби в якнайкоротший строк виховати загально-визнаних лідерів як знакових особистостей нації у науці, освіті, культурі, церкві, політиці, в державі загалом.

Значною часткою творчості С. Вовканича є опрацювання дефініції — національна ідея. Національна ідея, на його думку — це програма дій, це проєкт державного майбутнього, яке всі спільно маємо збудувати, аби Україна стала Українською. Національна ідея — це також стратегічна канва, проєктована національною елітою як орієнтир поступу спільноти, що через інтегральні складо-

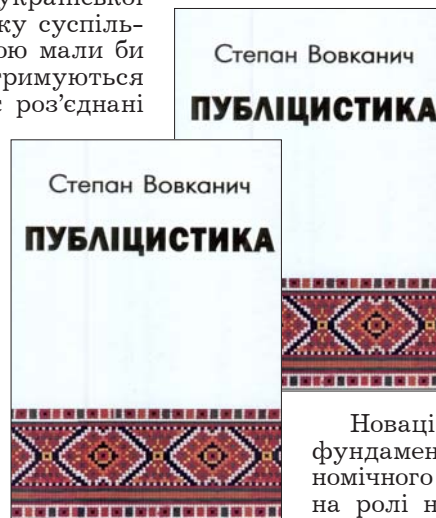
ві ідеї залучає до державотворення всіх патріотів України.

Значну увагу в своїй публіцистиці С. Вовканич звертає також на проблему відродження української мови. Він постійно підкреслював, що, випливаючи з непізнаних глибин людської природи, мова є цементуючим ферментом нації. Вона вижила насамперед тому, що Всевишній після нам великого поета Тараса Шевченка, який поставив перед нами незбагнений на Землі і в Космосі скарб — Слово. Оселившись на завойованій і спустошеній землі, російські колонізатори вимагають сьогодні для своєї мови статусу державної у країні, яка після багатовікового знущання намагається духовно та національно відродитися. Сьогодні ті, хто в жорстокій війні обстоюють Незалежну Україну, жертвуючи найдорожчим — своїм життям, як ніхто інший, розуміють: якби шанували на Донбасі українську мову, то мали б і ковбасу, і вугілля, і не було б на подвір'ях російських танків, дезінформації і гібридної війни.

І все ж Україна стала єдиною. Їй вдалося вистояти під багатовіковим пресом „старшого брата“, зберігши свою мову, культуру і батьківські традиції. Надання державності мові корінного народу на його власній території, у його природній ніші — це забезпечення його природного елементарного права. Новий закон „Про забезпечення функціонування української мови як державної“ визнає українську мову єдиною державною в Україні, визначає її невід'ємним елементом конституційного ладу, а публічне приниження чи прояв зневаги до української мови прирівнюються до поруги над державними символами.

Новації, традиції вчений розглядає як фундаментальні підвалини соціально-економічного розвитку країни. Він наголошує на ролі науки, освіти чи інтелекту людини загалом, розглядає духовно-інтелектуальний потенціал як цілісну категорію. Ці та інші проблеми соціально-економічного розвитку країни відображені в низці статей ученого, опублікованих у різних часописах протягом 2003 р. Великі претензії має С. Вовканич до можновладців, які найчастіше нехтують обов'язками й аморально зловживають довірою. На його думку, влада — це насамперед важкий хрест служіння „найслабшим і беззахисним“, а не безкарний доступ до особистого матеріального збагачення на тлі тотального зубожіння значної частини населення. Ще одна очевидна істина: стратегічна модель суспільної консолідації в Україні у своїй основі повинна спиратися на всебічний розвиток середнього класу як основної рушійної сили прогресивних перетворень у країні, що має забезпечити довгострокове економічне зростання та подолання бідності, врешті, нейтралізувати деструктивні фактори конфронтації.

Дуже хотілось би, щоб наша влада, нарешті, зрозуміла, що без ідеології державотворення як сегмента соціогуманістичної політики і надання їй належного місця в гуманітарній реформі не реалізувати вже отруєних радянським соцреалізмом і не виховати в патріотичному дусі молодь. Ще у 20-х роках минулого століття Микола Хвильовий

орієнтував українців на реалізацію трьох важливих гасел: „Дайош інтелігенцію!“, „Дайош Європу!“, „Геть від Москви!“ Вочевидь, більшовизм треба засудити як злочинну, антиукраїнську й імперську ідеологію, а націоналізм визнати як ідеологію поневоленого народу.

С. Вовканич поставив перед інтелігенцією важливе завдання — допомогти частині українців, особливо на Сході і Півдні країни, позбутися міфу про те, що будувати українську Україну слід обов'язково в Союзі зі старшим братом, а орієнтація на Європу є не тільки шкідливою, а й небезпечною. Правда ж полягає в тому, що лише застосування передових знань, досвіду, прогресивних ідей може вивести країну на шлях прогресивного розвитку, захистити її від зовнішнього ворога. Але ж як переконати українців Сходу і Півдня України в тому, що Росія тримає флот у Криму не для безпеки росіян (їм ніхто не загрожує), а як сторожу неповернення українців, грузинів чи інших колишніх завойованих; камуфлює Російську православну Церкву під Українську, аби Україна й далі не отримала справді своєї — помісної національної церкви.

Багато напрацювань аналітичного плану вчений присвятив проблемам духовності, збереження християнських цінностей. За його словами, український народ саме тому відродив катакомбну Греко-Католицьку Церкву, що вона найбільше зберегла його традиції, ментальність, започаткувала реальний екуменічний рух, що ґрунтувався

на розумному консенсусі щодо збереження традицій церковного обряду і належності церкви. Скажімо, Церква Московського патріархату в Україні — це те саме, що присутність російського флоту в Криму. Вона творить мамлюків, сучасних манкуртів і зазомбованих українофобів. Отже, мусимо усвідомити колосальну роль духовного чинника в консолідації нації, у справі формування почуття єдиної родини. Нема сумніву в тому, що створення національної помісної Церкви задіє цей потужний фактор.

Загалом, слід зазначити, що у наш час народжуються справжні бойові герої України. Україна набуває нових символів своєї державности, а її майбутнє залежатиме від того, наскільки відроджуватимуться національна свідомість, патріотизм, дисциплінованість, культура, духовність і працьовитість українського народу.

Визначний учений, активний громадський діяч, автор новаторських праць з проблем державотворення, справжній український патріот Степан Йосипович Вовканич вірив, що настане той час, коли людство житиме в еру ноосфери: коли загальнолюдські цінності стануть національними, і навпаки, коли широкий загал усвідомлюватиме невмируще значення багатовікової культурної, наукової спадщини кожного народу як запоруки вселюдського поступу, як визначального критерію панування розуму та мудрости.

Степан ГЕЛЕЙ

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗИУМИ, АКАДЕМІЇ

25—26 вересня 2021 р. в Івано-Франківській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. І. Я. Франка проходив „круглий стіл“ „Луни Первовіку“, присвячений пам'яті відомого українського культуролога, директора громадського фонду реконструкції і збереження культурної спадщини українців, члена Наукового товариства ім. Шевченка Любові Павлівни Саннікової, яка відійшла у засвіти 1 серпня 2021 р.

Любов Павлівна Саннікова (Любина Юхнюк-Коротун) народилась 12 грудня 1952 р. в м. Юхно-Сахалінськ Сахалінської області (Російська Федерація). Закінчила Харківський інститут радіоелектроніки (1976). Автор низки досліджень, присвячених народній українській культурі. Досліджувала процеси виникнення й розвитку первісних образно-символьних понять культури з позиції закономірностей Природи й тягlosti людського життя в ній.

Гіпотези, ідеї, думки автора живуть на сторінках книг „Свята Мова Творця у Звичаї Народу: еніофеноменологія староукраїнської культури“ (2005), „Гіпотези про Первину“: „Розмай — Зелен Гай“ (2012), „Зелен — Віра“ (2013), „Очерети-Роси“ і „Ріки Роду“ (2014), „Релікти живої пам'яті“: „Ірниця“, „Іриця“ і „Словник Реліктів Живої Пам'яті“ (2015), „Луни Первовіку“: „Нотатки до історії української культури“ і „Словник до історії української культури“ (2017), „Конспекти з історії української культури“ (у п'яти томах) (2021).

Майстер декоративно-прикладного мистецтва України (1994), автор кількох десятків виробів українського жіночого вбрання (сорочки, сукні), виконаних у старовинних техніках вишивки (мережка з настілками, лиштва, „зерновий вивід“, „зубцювання“, хрестик). Творчі роботи Л. Саннікової протягом 1983—2004 рр. експонувались на всеукраїнських та обласних виставках у містах Київ, Чернігів, Ніжин, Прилуки, Фастів, Біла Церква.

Автор-засновник Фастівської школи народної майстерності (1992), співзасновник (заступник голови оргкомітету) науково-практичних конференцій „Буття українців“ (2005—2007 рр.), автор численних наукових публікацій у журналах „Народне мистецтво“, „Етнологія“, „Аграрна наука і освіта“, „Карпати: людина, етнос, цивілізація“, учасниця міжнародних та всеукраїнських форумів, конгресів, конференцій.

„Круглий стіл“ організували Івано-Франківський осередок НТШ та Науково-просвітницьке товариство „Просвіта-Світовид“. У ньому взяли участь понад сорок науковців і просвітян з Києва, Черкас, Івано-Франківська, Фастова, Галича, Богородчан, Надвірної, Косова. Зі вступним словом виступив голова Івано-Франківського осередку НТШ, дійсний член НТШ Василь Мойсишин. Про життєвий та творчий

шлях Л. Саннікової розповів голова Науково-просвітницького товариства „Просвіта-Світовид“ Олег Полівчак, а про культурологічну роботу відомої майстрині декоративно-прикладного мистецтва в м. Фастові — вчитель образотворчого мистецтва Фастівської школи народної майстерності Наталія Павленко. Доповідь „Енциклопедія української культури Любові Саннікової“ виголосив директор Інституту історії, політології і міжнародних відносин, завідувач кафедри етнології і археології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка, професор Микола Кугутяк. Своїм досвідом розшифрування петрогліфів Кам'яної могили поділився молодий учений з Черкас Сергій Ющенко.

У презентації та обговоренні п'ятикнижжя „Конспектів з історії української культури“ взяли участь науковці з Івано-Франківська професори Ярослав Мандрик і Олег Малярчук, доценти Євген Баран і Володимир Сабадуха, голова Івано-Франківської обласної організації Національної спілки краєзнавців України Михайло Косило, директор громадського об'єднання „Спадщина Гуцульщини“ Любомир Держипільський з м. Косова, син Л. Саннікової Тимур (м. Київ) та ін.

Виступи доповідачів вдало доповнювали (більше того, навіть ілюстрували) художнє слово, пісні, музика, танці ансамблю „Живиця“ у складі Віти Захарії, Любові Литвинчук і Наталії Герули. Учасники „круглого столу“ мали можливість переглянути виставку книг Любові Саннікової, Анатолія Кифішина, інших науковців і культурологів.

Культурна програма „круглого столу“ передбачила перегляд феєрії-бурлеску „Енеїда“ за мотивами однойменної поеми І. Котляревського у виконанні артистів Івано-Франківського драматичного театру ім. І. Франка, екскурсії до м. Борщева на Тернопіллі та до печери Вертеба, до м. Галича та до найстарішого храму Галицько-Волинського князівства — церкви святого Пантелеймона в с. Шевченкове.

Василь МОЙСИШИН

7 жовтня 2021 р. в онлайн-форматі відбулося спільне засідання Комісії всесвітньої літератури та міжкультурної комунікації ім. Миколи Лукаша НТШ, кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики ім. Григорія Кочура ЛНУ ім. Івана Франка та Інституту україністики Пряшівського університету на тему „Юридичний переклад і вища школа“. Вітальним словом засідання відкрив голова Комісії Тарас Шмігер, який наголосив на унікальності заходу та потребі підготовки майбутніх фахівців у напрямі юридичного перекладу.

Наукові доповіді виголосили доктор філософії, доцент Пряшівського університету Ярміла Кредатусова на тему „Принципи й практика викладання судового перекладу“ та кандидат філологічних наук, доцент Львівського університету Руслана Ситар на тему „Юридичний переклад як університетська дисципліна“. У них доповідачі висловилися щодо суті юридичного перекладу й окреслили проблеми залучення юридичного перекладу до навчальної програми вищої школи, а також питання підготовки підручників з юридичного перекладу. Зокрема, Ярміла Кредатусова наголосила на потребах судового перекладу в Словацькій республіці та розповіла про особливості роботи судових перекладачів та Інститутів перекладів у цій державі. До того ж, вона поділилася підручником для перекладачів „Metodika tlmočníckých a prekladateľských úkonov“ (авторства Зузани Гульданової), який містить потрібні терміни для роботи перекладачів, закони, які регулюють діяльність перекладачів тощо. Доповідка також представила публіці власний підручник („Súdny preklad v praxi“) для студентів, які обрали судовий переклад як університетську дисципліну. Її колега, Руслана Ситар, розповіла про особливості вивчення курсу юридичного перекладу студентами Львівського університету. Вона поділилася своїми поглядами щодо шеругу проблем, з якими стикаються студенти при перекладі юридичних текстів. Доповідач також висловила надію, що в майбутньому для вивчення основ юридичного перекладу буде створено підручник, який би охоплював і методологію, і тестування у різних напрямках юриспруденції.

Доповіді викликали жваве та продуктивне обговорення, в якому взяли участь викладачі та практики юридичного перекладу — проф. Л. Черноватий і доц. О. Кальниченко (Харківський національний університет ім. В. Каразіна), проф. Людмила Славова (Київський національний університет ім. Т. Шевченка), „присяжний перекладач“ Людмила Бублик (нині — Бидгощ, Польща). Учасники дискусії звернули увагу на те, що доцільно було б створити Інститут перекладознавства в Україні, а також обговорили особливості роботи судових перекладачів у різних країнах.

Ірина ГАЛАМАЙ

22 жовтня 2021 р. під егідою Історичної комісії НТШ, Львівського торговельно-економічного університету, Галицького козацтва ім. Петра Сагайдачного, ВГО „Українське реєстрове козацтво“ і за участі ЛНУ імені Івана Франка, Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Державного історико-архітектурного заповідника „Хотинська фортеця“ у Львові відбулася Четверта Міжнародна наукова конференція „Витоки та становлення козацького руху на етнічних землях України“, присвячена 400-річчю Хотинської битви 1621 р.

У її роботі взяли участь чотири представники зарубіжних країн: Олександр Колянчук (Польща); Валентин Найденов (Болгарія); Володимир Кривонос (США); Йошіхіко Окабе (Японія). Інші доповідачі представляли 15 міст і сіл України: Київ, Львів, Броди, Вінниця, Дніпро, Дрогобич, Жидачів, Жовква, Запоріжжя, Зборів, Кульчиці, Луцьк, Руда, Хотин, Черкаси. Серед них п'ять працівників музейних закладів, сім керівників козацьких товариств, решта — викладачі та співробітники навчальних і академічних закладів.

Конференція складалася з пленарного і чотирьох секційних засідань. Її відкрив головуючий на пленарному засіданні проф. Степан Гелей, зауваживши, що вивчення Хотинської битви 1621 р. має не лише

наукове, а й суспільно-політичне значення. Із вітальним словом виступили голова НТШ акад. Роман Кушнір, ректор ЛТЕУ проф. Петро Куцик та голова Львівського обласного козацького товариства ВГО „Українське реєстрове козацтво“ к. т. н. Роман Колодій. На пленарному засіданні прозвучало сім доповідей. Вони стосувалися міжнародного контексту Хотинської війни 1621 р. (Іван Сварник), ролі і значення цієї події в європейській військовій історії XVII ст. (Богдан Якимович), її інтерпретації в „Літописі“ Самійла Величка (Тетяна Григор'єва), а також відображення в іконографії (Денис Позняков). Інші доповідачі звернулися до історії козацького руху в Маньчжурії у першій половині XX ст. у світлі праць Івана Світа (Окабе Йошіхіко), козацько-болгарських контактів (Валентин Найденов), розповіли про діяльність Державного історико-архітектурного заповідника „Хотинська фортеця“ (Єлизавета Буйновська).

Після пленарного засідання учасники конференції продовжили роботу у чотирьох секціях. На першій секції заслухано доповіді про причини зародження і становлення (Володимир Кривонос), християнські принципи формування (Олег Огірко) й деякі аспекти звичаєво-правової культури (Валентин Вісин, Тетяна Вісіна) козацтва, особливості формування правової системи (Ігор Бойко) та самоврядування (Володимир Пасічник) на Запорозькій Січі, першу писемну згадку про бойовий вишкіл „Спас“ на Хортиці (Олександр Притула). Ознайомлено із шаблями козацької доби у збірці Львівського історичного музею (Андрій Прокіп, Юрій Михальський), українським козацьким хмільним брендом (Наталія Чайківська, Тарас Чайківський).

На другій секції доповідачі обговорювали нові джерельні свідчення про Петра Сагайдачного (Роман Мелех, Роман Колодій, Мар'ян Кушнір), його релігійну політику та її апологію в українському письменстві (Петро Шкраб'юк), лінгвосоціом канцелярій Богдана Хмельницького (Ірина Фаріон), історичний портрет Остапа Гоголя (Сергій Гальчак), символічність образу Івана Мазепи (Степан Гелей), козаколюбство Миколи Лисенка (Сергій Світленко, Наталія Міщанчук), Дмитра Яворницького (Костянтин Кондрачук) та Олени Апанович (Володимир Шевчук), корені концепції Козацької революції середини XVII ст. (Ігор Фареній).

На третій секції представлено українське козацтво в системі колективної безпеки Східної Європи XVI — першої половини XVII ст. (Юрій Степанчук), його відносини із західноєвропейськими державами (Петро Куцик, Сергій Семів), Хотинська фортеця як опору роду Могили у боротьбі за молдавський престіл на початку XVII ст. (Альона Іваночко), бій під Бродами 11 червня 1651 р. (Дмитро Чобіт), припущівський рух як вияв козащини в Україні (Олександра Кендус), козацькі історичні пам'ятки, легенди та міфи (Володимир Бадяк), минуле українського козацтва крізь призму локальної історії (на прикладі Самбірщини, Дрогобиччини і Стрийщини) (Василь Футала), бої Армії УНР у Галичині 1920 р. як прояв героїзму у боротьбі проти більшовицької Росії (Микола Литвин, Олександр Коляччук, Любомир Хахула).

У четвертій секції виступаючі зосередилися на діяльності сучасних козацьких організацій в Україні, зокрема на Зборівщині (Тарас Лобур, Ганна Когут) та у Жовкві (Олег Попруженко), історії створення музеїв Івана Виговського у с. Руда на Жидачівщині (Степан Ревуцький), Петра Сагайдачного та Юрія Кульчицького в Кульчицях на Самбірщині (Богдан Сидор). Розмірковували над козацькою педагогікою як живильним джерелом формування національної свідомості в сучасних умовах російської агресії (Василь Лизанчук) та спробами російських пропагандистів видозмінити відому українську легенду про відрубану праву Івана Сірка для потреб імперської ідеології (Тарас Калянчук).

Результатом роботи конференції є збірник матеріалів, де опубліковано 38 статей, написаних 48 дослідниками.

Історична комісія

28—29 жовтня 2021 р. з нагоди 360-річчя Львівського університету та 20-річчя кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства філологічного факультету у Львівському національному університеті ім. І. Франка відбулася Всеукраїнська наукова конференція „Література та історія: антропос — топос — тропос“. Конференцію урочисто відкрив ректор Львівського університету, проф. Володимир Мельник та в. о. декана філологічного факультету Роман Крохмальний. Після вітальної частини слово взяв завідувач кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства, проф. Михайло Гнатюк, який відзначив, зокрема, внесок у становлення і розвиток кафедри її першого завідувача, члена-кореспондента НАН України, проф. Миколи Ільницького. Вітальні виступи співорганізаторів заходу, а також пленарну доповідь проф. Михайла Гнатюка (на тему „Українська урбаністична проза: проблеми верифікації“) можна безпосередньо почути на офіційній сторінці Львівського університету (за прямим покликанням: <https://lnu.edu.ua/rozpochala-robotu-vseukrainska-naukova-konferentsiia-literatura-ta-istoriia-antropos-topos-tropos>). На пленарному засіданні також прозвучали доповіді, присвячені життєтворчості В. Стефаніка і Н. Кобринської (д. ф. н. Алла Швець), українській літературі періоду Незалежності (проф. Олена Галета); від гостей конференції виступили: з Варшави (Польща) — д. ф. н. Катажина Якубовська-Кравчик, яка оригінально висвітлила воєнні простори в топосі пейзажів дитинства, та з Бердянська — д. ф. н. Софія Філоненко звернулася до творчості сучасного львівського письменника-детективіста Б. Коломійчука.

Особливий резонанс у дискусійних кулуарах викликала новаторська доповідь проф. О. Галети, яку не один раз цитували, покликаючись у своїх виступах, доповідачі, які безпосередньо долучилися до роботи п'яти таких конференційних секцій:

- 1) „Історична пам'ять, травматичний досвід та сучасне переосмислення минулого в літературі та мистецтві“;
- 2) „Транзитні простори літератури та пошуки національної ідентичності“;
- 3) „Література як культурна біографія: особисте, колективне, національне“;
- 4) „Міжмистецькі простори культури: поетика та рецепція“;
- 5) „Ландшафти пам'яті та пошуки власного Я/Ми“.

Так, у першій секції у доповідях виразно візуалізувалися „топоси“ визволеного міста і дому та обговорювалися „тропоси“ травматичного минулого на прикладах „антропосів“, які відчитуються з письма Миколи Костомарова (доповідь докторантки Ірини Терехової), поетів-січовиків (доповідь д. ф. н. Ірини Роздольської — модераторки цієї секції), Святослава Гординського (доповідь д. ф. н. Лесі Генералюк), Є. Маланюка (доповідь доц. Наталі Лебединцевої), сучасних польських та українських письменників (у доповіді доц. Остапа Сливинського), зокрема, обговорено проблеми національної ідентичності жіночого письма — крізь призму творчого феномена Вікторії Амеліної (доповідь доц. Уляни Федорів, секретаря оргкомітету конференції).

У другій секції доповідачі зосередили увагу на топосах „між дійсністю та уявою“, теоретичну проєкцію яких запропонувала доц. Марія Зубрицька. Відтак, з одного боку, транзитні простори постають із еміграційних реалій чи антиутопічних реалій радянської імперії і стосуються „антропосів“ таких письменників, як І. Франко (що є об'єктом послідовного дослідження к. ф. н. Ольги Шостак), Є. Маланюк (у доповіді доц. Миколи Крупача), Іван Багряний (у доповіді проф. Володимира Працьовитого), Софія Парфанович (у доповіді к. ф. н. Соломії Вівчар), Андрій Павловський (у доповіді к. ф. н. Людмили Даниленко), Марія Башкирцева (за романом Михайла Слабошпицького), а з другого — моделюються уявою як тропоси „голосу“, „красвиду“, „казки-гри“ і є важливими для розуміння творчості Миколи Хвильового (доповідь асп. Юліани Лесняк), Галини Пагутяк (доповідь проф. Миколи Ільницького — модератора цієї секції), Даниїла Хармса в українських перекладах (доповідь доц. Тараса Лучука).

У третій секції домінують у доповідях, які стосувалися літературної і культурної біографії, були „тропоси“ Другої світової війни (доповідь асист. Уляни Євчук), польської еміграції (доповідь асп. Лідії Пуздрак), сучасної німецької еміграції (доповідь асп. Ольги Гречешнюк). Визначальними маркерами для розуміння особистого, колективного, національного стали „топоси“ сербського міста (доповідь проф. Алли Татаренко — модераторки цієї секції — присвячено творчості Нади Гашич та білоруської „Альбарутені“ (у доповіді студента Дмитра Решетнікова розглянуто творчий феномен Людмили Рублевської). Як приклади літературно-культурної біографії розглянуто постаті таких письменників, як Катя Петровська (у доповіді доц. Софії Варецької), Драго Янчар (у доповіді доц. Мар'яни Климець), Діана Гебелдон (у доповіді студентки Альони Чернищенко).

Четверта секція представила доповіді з інтермедіальним ключем для розуміння топосів — тропосів — антропосів в українській класичній (від Т. Шевченка та І. Франка, які стали візитними „антропосами“ у доповідях Миколи Легкого й асп. Олександра Ковальчука) та модерній літературі.

Проблематика української модерністської літератури охопила „антропоси“ письменників покоління шістдесятників (доповідь доц. Мар'яни Гірняк) і сімдесятників, зокрема, йшлося про малодосліджені сторінки з творчої біографії Миколи Воробйова, Олега Лишеги, Івана Семененка, яких свого часу об'єднував „топос“ кінофакультету, що розташовувався на території Києво-Печерської лаври. Відтак, О. Лишезі з його „тропосами“ кіно- і скульптуротворчості присвячено аж дві доповіді (доц. Мар'яни Челецької та д. ф. н. Наталії Мочернюк). Про урбаністичні топоси найсучаснішої української літератури крізь призму кінотропосів Софії Андрухович доповідала асп. Світлана Земляна. Як явища жанрового міжмистецького плану у доповідях доц. Василя Будного та проф. Володимира Микитюка (модератора цієї секції) розглянуто такі проблемні „тропоси“, як невласна пряма мова наратора і персонажа та персоналістична літературна критика.

У п'ятій секції, в якій модерувала проф. Олена Галета, доповідачі зосередили свою увагу на „топосах“:

- Запорізької Січі, Гетьманської держави і Речі Посполитої (у виступах д. ф. н. Світлани Жигун, яка аналізувала дитячу літературу, та асп. Михайла Сокульського, що порушив проблеми сучасної української історичної романістики на прикладі „Унії“ Володимира Єшкільєва);

- Чорнобиля (д. ф. н. Людмила Тарнашинська мала унікальну нагоду запрезентувати ще не опублікований роман Теодозії Зарівної „Мовчання цезію“).

У цій секції також актуальними для пошуків власного Я/Ми виявилися урбаністичні та еміграційні „топоси“, принагідно торкаючись „антропосів“ Б.-І. Антонича (доповідь Тимофія Гаврилів), „тропосів“ Голокосту. Вирізнялася у способі зіставлення літератури та історії доповідь проф. Світлани Маценки, яка проаналізувала історіографічне письмо сучасного німецького письменника Уве Тімма, книги якого здобули популярність завдяки вдалим екранізаціям. Оригінальним „антропосом“ у цій секції зацікавила у своєму виступі проф. Олена Бондарева, яка ввела в літературознавчий дискурс історичну постать Степана Бандери, розглянувши його як персонажа драматургії.

До участі в конференції з доповідями зголосилися 54 доповідачі (з них виступили 17 докторів наук, 7 докторантів та аспірантів, 2 студенти) із 13 міст України, Білорусі, Польщі.

16 листопада 2021 р. під егідою Комісії всесвітньої літератури та міжкультурної комунікації імені Миколи Лукаша НТШ відбулася наукова дискусія на тему „Твори Горація в українському перекладі Андрія Содомори“. У центрі дискусії — антична література, а особливо поетичне мистецтво уславленого давньоримського поета Горація Квінта Флакка.

З вітальним словом виступив голова Комісії Тарас Шмігер. Він процитував рядки з поезії „Ars Poetica“ Святослава Гординського, які стали епіграфом наукової зустрічі, а також представив опубліковану книгу „Горацій Квінт Флакк. Оди. Еподи. Сатири. Послання“ — повну збірку творів Горація в українському перекладі Андрія Содомори (Львів: Апріорі, 2021). Повний, коментований переклад творів Горація українською мовою видано вперше. Голова також принагідно розповів про історію Горацієвих творів в українському літературознавстві й перекладознавстві, зі сумом зазначивши, що їм приділяється недостатня увага.

У своїй доповіді А. Содомора поділився роздумами про власну перекладацьку діяльність. Перекладач зазначив про свій довгий шлях до Горація — майже 60 років! — від свого першого друкованого перекладу „Од“ Горація в університетському збірнику „Питання класичної філології“ 1961 р. аж до публікації

повної збірки перекладів 2021 р. Андрій Олександрович згадав, як почав перекладати поета: „Я взявся за переклад не тому, що в мене вистачило відваги, а тому, що я й не здогадувався, які величезні і здебільшого непереборні труднощі чекають на того, хто береться за переклад Горацієвої лірики“.

Доповідь-рецензію виголосив відомий український філолог-класик Роман Домбровський, у якій проаналізував твори Горація та їх переклади авторства Андрія Содомори. Зокрема, доповідач згадав книгу перекладача „Студії одного вірша“ (Львів: Літопис, 2006), у якій автор ділиться багаторічним досвідом дослідження та перекладання лірики Горація.

До плідної дискусії долучилися Алла Паславська (Львів), Василь Зварич (Дрогобич), Богдан Чернюк (Львів), Сергій Лучканин (Київ), Ростислав Паранько (Львів) та Богдан Завідняк (Дрогобич). Дискутант поділилися своїми поглядами щодо античної поезії, перекладацький стиль Андрія Содомори і його внесок у літературу, а також щодо рецепції творчості Горація в Україні.

Ірина ГАЛАМАЙ

3 листопада 2021 р. під керівництвом доктора філологічних наук, професора Олени Галети розпочав роботу науково-методологічний семінар кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету ім. І. Франка. Два перші засідання семінару відбулися у формі обговорення нових наукових видань, присвячених творчості та культурному контекстові літературної діяльності Івана Франка і Тараса Шевченка. З доповідями виступили члени Наукового товариства ім. Шевченка — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Михайло Гнатюк і доктор філологічних наук, завідувач відділу шевченкознавства Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України Олександр Боронь.

Михайло Гнатюк **24 листопада** на семінарі під назвою „Письменник у контексті свого часу. Іван Франко і його епоха“ представив авторську книгу „Твоїми говоритиму устами... (Іван Франко в контексті його часу)“, яка з'явилася у Парламентському видавництві у Києві. Перший розділ видання під назвою „Велет думки і праці“ присвячений характеристиці постаті великого мислителя і письменника на тлі останніх десятиліть XIX та початку XX ст. У другому розділі дослідження під назвою „Постаті“ подано мікропортрети друзів по навчанню, а також видатних українських, польських, німецьких, австрійських, єврейських, чеських, російських письменників і вчених, з якими великий гуманіст контактував протягом життя. У третьому розділі „Вибрані листи до друзів, знайомих, колег по праці“ представлено вибрані епістолярій письменника, з якого постає велич його особистості. Окрему увагу автор звернув на вміщені у виданні світлини, частину яких люб'язно надав Національний музей Івана Франка у Львові. Численна наукова аудиторія, присутня на семінарі, жваво долучилася до обговорення видання й основних авторських тез. Зокрема, йшлося про історичний контекст і „дух часу“ тієї епохи, коли відбувалося становлення І. Франка як мислителя і письменника; про статус і визнання І. Франка на різних етапах його творчості, про його вплив на наступні покоління, символізацію й емблематизацію його ідей та образів; про поняття культурної епохи загалом і про конкретну національно-історичну ситуацію. Окрему дискусію викликали сама структура видання і його призначення, способи залучення читацької аудиторії і шляхи популяризації наукових напрацювань для якомога ширших читацьких кіл.

Олександр Боронь виступив на семінарі **15 грудня** з темою „Тарас Шевченко і теорія літератури“, представивши видання „Шевченківська енциклопедія: Теорія літератури. Мова“, що вийшло у видавництві „Ліра-К“. У цьому виданні зібрано статті, у яких комплексно досліджено теоретико-літературні проблеми творчості Тараса Шевченка, її провідні теми і мотиви, головні образи-концепти, представлено жанрові й поетикальні особливості, а також особливості мови Т. Шевченка. Доповідач розповів про історію та принципи підготовки „Шевченківської енциклопедії“ як тривалого академічного проєкту, про стан і спрямування шевченкознавчих досліджень, про теоретичні й методологічні засади укладання переліку енциклопедичних гасел.

У подальшому обговоренні ключовим стало питання розрізнення між теорією літератури й поетикою як різними парадигмами узагальненого знання про літературу, дилема одночасної цілісності й різнобічності представлення літературознавчого опрацювання творчості Т. Шевченка і потреба репрезентації попередньої шевченкознавчої традиції. Присутні на науковому семінарі представники різних наукових спільнот та інституцій України дискутували з приводу нових викликів і можливостей, які відкриває перед енциклопедичними проєктами цифровий формат. Окрім того, йшлося також про потребу створення предметного покажчика до подібних видань, про пошуки вмотивованого компромісу між авторськими підходами й узагальненими моделями теоретичного знання, про різні принципи укладання бібліографії, яка супроводжує енциклопедичні гасла. Енциклопедичний проєкт розглядали як підсумок попередніх пошуків і як проспект для майбутніх досліджень, аналізували його закорінення у національному контексті й відкритість до зовнішніх — насамперед теоретико-методологічних — пропозицій.

Інформація про наступні семінари доступна на інтернет-сторінці кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету ім. І. Франка: <https://philology.lnu.edu.ua/department/teoriji-literatury-ta-porivnyalnoho-literaturoznavstva>

Олена ГАЛЕТА

13 грудня 2021 р. в онлайн-форматі відбувся меморіальний вечір до 95-річчя від народження видатного українського вченого-історика та сходознавця, багатолітнього керівника Львівського відділення Інституту

української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України та голови Історично-філософської секції НТШ Ярослава Дашкевича (1926—2010).

З лекцією „Національна історія у ХХІ столітті: переосмислення українського минулого“ виступив проф. Франк Сисин. Згодом відбулася презентація збірника тематичних статей Ярослава Дашкевича „У світі книжки“ (Львів, 2021, упорядники Наталія Паславська, Галина Сварник, Андрій Фелонюк).

Вечір завершився переглядом фрагмента відеоінтерв'ю Ярослава Дашкевича на теми історії України з журналістом Василем Глинчаком (2009).

Історична комісія

21 грудня 2022 р. у Львові (вул. Просвіти, 4-а) відбувся Всеукраїнський науковий онлайн-семинар „Митрополит Петро Могила як реформатор Церкви та освіти“, присвячений 425-річчю від народження та 375 роковинам смерті Петра Могили (1596—1647). Захід організовано Історичною комісією НТШ і департаментом освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації. У ньому взяли участь освітяни і науковці зі Львова, Києва, Одеси, Запоріжжя та інших міст України.

Семинар відкрила вступним словом заступниця директора департаменту, кандидат філософських наук Ольга Котовська. Голова Історичної комісії НТШ, кандидат історичних наук Андрій Фелонюк ознайомив учасників семінару з основними віхами біографії Петра Могили.

Інтерес слухачів викликала наукова доповідь директора Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка, кандидата історичних наук Василя Кметя „Львівські контексти реформ митрополита Петра (Могили)“. Доповідач розкрив передумови та ідейні корені церковних і освітніх звершень Петра Могили, вказав на львівські джерела норм, що їх запровадив Митрополит у житті Української церкви та Київської колегії.

Виступ наукового співробітника Інституту історії України НАН України та Національного музею історії України, кандидата історичних наук Ярослава Затилюка на тему „Наставляти і дисциплінувати минулим: киево-руська історія як один з інструментів православної конфесіоналізації Петра Могили“ зацікавив своїми спостереженнями про трактування тогочасною духовною елітою України свого минулого, а також тим, що був багато ілюстрований світлинами, на яких зображені сторінки раритетних видань, фундатором, а часто і співавтором яких був Петро Могила.

У рамках семінару відбулася також презентація книги „Протоколи української мудрості“, укладеної Богданом Горбовим до 115-річчя діяльності Товариства українських наукових викладів ім. Петра Могили. Автор цієї книги — головний редактор видавництва „Левада“, заступник Голови ТНВ ім. П. Могили. У своєму виступі Богдан Горбовий представив учасникам семінару завдання та історію Товариства (1906—1939), ознайомив з внеском у його діяльність львівських науковців — членів НТШ. Слово про автора книги „Протоколи української мудрості“ виголосив журналіст-міжнародник та громадський діяч, член експертної ради департаменту науки та освіти Львівської ОДА Марко Сімкін.

За матеріалами пресслужби ЛОДА

21 грудня 2021 р. в онлайн-форматі пройшов меморіальний вечір світлої пам'яті Ігоря Скочиляса (1967—2020), доктора історичних наук, професора Українського католицького університету, колишнього голови Історичної комісії НТШ. Захід організований Львівським відділенням Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Українським геральдичним товариством та Історичною комісією НТШ.

Із доповідями та спогадами про різні етапи життя й наукової творчості вченого виступили його друзі та колеги.

Доповіді виголосили: д-р біблійного богослов'я, декан богословського факультету УКУ о. Юрій Щурко („Ігор Скочиляс як християнин“); завідувач відділу джерелознавства нової історії України ІУАД, д. і. н. Ігор Гирич („Ігор Скочиляс — історик Церкви: спроба узагальнення“); медичний директор КНП „Більче-Золотецька ОЛР ім. В. Г. Вершигори“ Наталія Скочиляс („Ігор Скочиляс: пошуки служіння світові — від школи до університету“); директор Борщівського обласного комунального краєзнавчого музею Михайло Сохацький („Ігор Скочиляс і відродження історії Борщівського краю“); провідний науковий співробітник відділу актової археографії ІУАД, д. і. н. Ярослав Федорук („Краєзнавчі дослідження Ігоря Скочиляса: тематика, архівні зібрання, типологія джерел“); старший науковий співробітник ЛВ ІУАД, к. і. н. Андрій Фелонюк („Ігор Скочиляс і НТШ“); проф. історичного факультету Вільнюського університету Альфредас Бумблаускас („Вільнюс очима Ігоря Скочиляса“); проф. Люблінського католицького університету Йоана Павла II, д-р габілітований Анджей Гіль („Ігор Скочиляс і Люблін та Люблінщина“); провідний науковий співробітник ЛВ ІУАД, д. і. н. Андрій Гречило („Ігор Скочиляс і УГТ“).

Зі спогадами про Ігоря Скочилися виступили Василь Стефанів, Василь Петрик, Ігор Соляр, Франк Сисин, Ярослав Онищук, а учасниками онлайн-зустрічі було близько 50 осіб.

За підсумками меморіального вечора планується опублікувати книгу спогадів про Ігоря Скочилися.

Андрій ФЕЛОНЮК

23 лютого 2022 р. Комісія тіловиховання і спорту імені Івана Боберського Наукового Товариства імені Шевченка спільно з кафедрою олімпійської освіти Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, Музеєм визвольної боротьби України, Львівського обласного Будинку учителя з нагоди 130-річчя від народження Івана Чмоли (1892—1941) провели наукову конференцію „Українська тіловиховна традиція“. Захід зібрав науковців, краєзнавців та поціновувачів історії з Києва, Львова та Самбора. Також було залучено учителів з фізичного виховання, історії України, захисту України зі Львова та Львівської області.

Захід відбувся у Музеї визвольної боротьби України у Львові (вул. Лисенка, 23-а). Частина доповідачів та запрошених змогли приєднатися до виступів і дискусії онлайн.

Програма конференції складалася із трьох частин. У першій з вітальними словами до учасників звернулися доктор історичних наук, професор, директор Львівського історичного музею Роман Чмелик; завідувач музейного відділу ЛОБУ Віра Романчак; завідувач відділу ЛІМ Тарас Кузь; доктор історичних наук, доцент кафедри олімпійської освіти ЛДУФК ім. І. Боберського, старший науковий співробітник відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, голова Комісії тіловиховання і спорту ім. І. Боберського НТШ Андрій Сова. Головний редактор журналу „Пластовий шлях“ Юрій Леськів виступив із доповіддю „Іван Чмола: формування свідомого українця через тіловиховання і життя в природі“. Після цього відбулася презентація книжки провідного діяча українського тіловиховання Степана Гайдучка „Відбиванка“. Упорядники репринтного відтворення видання Володимир Левків та Андрій Сова з-поміж іншого наголосили, що книга є першим україномовним навчальним посібником з волейболу, що вийшов у Галичині 1930 р. Її перевидання мало відбутися ще на початку нашої незалежності. Сьогодні триває праця над написанням біографічного нариса про життя та діяльність Степана Гайдучка та повернення його творчої спадщини в науковий обіг.

У другій частині конференції виступили: кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри спортивних та рекреаційних ігор ЛДУФК ім. І. Боберського, член Комісії тіловиховання і спорту ім. І. Боберського НТШ Володимир Левків („Особливості розвитку волейболу на західноукраїнських землях у період німецької окупації під час Другої світової війни“); доктор історичних наук, доцент, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету фізичного виховання і спорту України, член Комісії тіловиховання і спорту ім. І. Боберського НТШ Юрій Тимошенко („Діяльність гуртка старших пластунок „Україна“ у Празі впродовж 1933—1937 років“); доктор історичних наук, професор кафедри художнього дерева Львівської національної академії мистецтв, голова Комісії образотворчого та декоративного мистецтв НТШ Роман Яців („Портрет важкоатлета Олександра Гаркавенка: маловідомий епізод творчості Василя Масютина“); кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Львівського національного університету ім. І. Франка, член Комісії тіловиховання і спорту ім. І. Боберського НТШ Валерій Джузь („Іван Боберський у сучасному українському міжсвітті“); член Асоціації філателістів України, засновник, дизайнер та видавець „Козацької пошти“ Андрій Пиллюх („Спорт у Галичині у філателістичних виданнях „Козацької пошти“); модератор заходу Андрій Сова („Професор українського тіловиховання Степан Гайдучок: педагогічна праця напередодні Першої світової війни“); Тарас Кузь („Унікальні пам'ятки українського товариства „Сокіл“ у фондах Львівського історичного музею“) та Віра Романчак („Провідні діячі пластового руху в експозиції Музею історії освіти Львівщини“).

У третій частині учасники конференції мали змогу ознайомитися з виставкою „Національна героїчна спадщина України“, експозицією Музею визвольної боротьби України, новими виданнями з історії фізичного виховання і спорту, серією поштівків „Українське тіловиховання“. Тематичні екскурсії для присутніх провели Світлана Кочергіна і Тарас Кузь. Кожен із доповідачів отримав пам'ятний подарунок — настінний календар „Генерали Української Повстанської Армії“ на 2022 рік, виданий з нагоди 80-річчя створення УПА.

На завершення заходу підбито підсумки наукової конференції. Доповідачі отримали відповідні сертифікати. Вчителям і викладачам, а також учасникам науково-методичного лекторію „Українське тіловиховання: історія та сучасність“ також вручено сертифікати. Комісія тіловиховання і спорту ім. І. Боберського Наукового товариства ім. Шевченка взяла на себе зобов'язання найближчим часом видати наступний випуск наукового збірника „Українська тіловиховна традиція“.

Андрій СОВА

НАШІ ВТРАТИ

НА СВІТЛУ ЗГАДКУ ПРО ПРОФЕСОРА ЛЮБОВ ІВАНІВНУ ПЕТРУХ

З великим сумом повідомляємо, що 12 грудня 2021 р. на 76-му році життя відійшла у вічність Любов Іванівна Петрух — доктор фармацевтичних наук, професор, завідувачка кафедри фармацевтичної хімії факультету післядипломної освіти Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького у 1991—2015 рр. Українська вчена, винахідниця і педагог, укладачка медичних словників, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка (2015), член Національної академії наук вищої освіти України (1993), президент фармацевтичної асоціації Львівщини (1998), президент Світової федерації українських фармацевтичних товариств (2002) — таким є не повний перелік звань, посад і заслуг Любові Іванівни Петрух, які вона здобула, пройшовши довгий шлях і доклавши багато сили і праці.

Любов Іванівна народилася 24 травня 1946 р. у Львові. 1970 р. закінчила фармацевтичний факультет Львівського державного медичного інституту. Свій трудовий шлях розпочала з посади лаборанта кафедри фармацевтичної хімії, яку очолював всесвітньо відомий вчений професор Микола Михайлович Туркевич. 1975 р. Л. Петрух захистила кандидатську дисертацію, а 1990 р. — докторську. Працювала асистентом (1979), доцентом (1988), професором (1991) кафедри організації й економіки фармації з курсом технології ліків факультету післядипломної освіти; завідувачкою (1991—2015) кафедри фармацевтичної хімії факультету післядипломної освіти своєї alma mater.

Реалізацію важливих творчих задумів здійснила, працюючи у Львівському медичному інституті, а також у центральній лабораторії заводу „Реактив“ у Львові. Вивчала проблеми промислового синтезу похідних флуорену, фармакопейного аналізу і стандартизації показників якості лікарських засобів, впровадження нових ліків у виробництво та медичну практику.

Ця багаторічна праця увінчалась досягненнями й успіхами. Любов Іванівна — авторка оригінального українського препарату „Флуренізид“, що має протимікробну, протитуберкульозну, антихламідійну та імуномодулювальну дію, а також шести готових лікарських форм (таблетки, капсули, супозиторії, мазі, суспензії, розчини) на його основі. З любов'ю до свого фаху професор Л. Петрух втілювала в життя власні наукові ідеї, розробила концепцію створення нових українських лікарських засобів на прикладі „Флуренізиду“, здійснила повний цикл одержання нового фармакологічного засобу: від експерименту до його промислового виробництва.

На гідну повагу заслуговує велика праця Любові Іванівни в царині опрацювання української наукової фармацевтичної та медичної термінології. Вона була керівником видавничої спілки „Словник“ ЛДМІ (1990—1995), укладачкою і редакторкою збірника праць „Львівський державний медичний інститут“ (1994), „Орфографічного словника українських медичних термінів“ (1993), „Українсько-латинсько-англійського медичного тлумачного словника“ (1995), „Українсько-латинсько-англійського медичного енциклопедичного словника“ у 4-х томах (2013, 2016).

Професор Любов Петрух залишила по собі значний спадок: наукові праці, препаративні методики промислового синтезу, аналітично-нормативну і нормативно-технічну документацію на фармакологічно активні речовини флуоренового ряду, монографії фармакопейних статей до Державної фармакопеї України, патенти на винаходи України, дисертаційні роботи, захищені за її наукового керівництва. Пішла з життя велика трудівниця, мудра і добра людина, колега і педагог. Ця втрата непоправна.

Щиро сумуємо, поділяємо біль та горе рідних. Вічна пам'ять!

Колеги, друзі, учні

ЗМІСТ

Відозви. Заяви. Звернення

Рягівні підвалини планетарної єдності українства і людства. Звернення Наукового товариства імені Шевченка та Наукового товариства імені Сергія Подолинського до співгромадян та українців діаспори з нагоди Дня Соборності України	1
Плакаймо життєствердну місію українства! Звернення у день народження великого українського поета і мислителя Тараса Шевченка	3

Україна в умовах російської агресії

Україна — нездоланна! „Круглий стіл“ в онлайн-режимі, організований Історичною секцією Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. 10. 03. 2022 р.	7
Шевченко-2022.— Ростислав Чопик	17
Антиукраїнський інформаційно-психологічний терор.— Василь Лизанчук	18
Потатки журналіста.— Сергій Лазенко	20

До 150-річчя від заснування Наукового товариства ім. Шевченка

Засновники Товариства імені Шевченка у Львові. Перший Статут Товариства 1873 року.— Олег Купчинський	24
Економічна наука у виданнях Наукового товариства імені Шевченка (90-ті рр. XIX — перша половина XX ст.).— Степан Гелей	34

З поточного життя НТШ

Загальні звітно-виборні збори НТШ в Україні.— Андрій Фелонюк	42
„Навіть сам Альберт Айнштейн колись був дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка“. Бесіда з Галиною Гринь — унікальною постаттю у світовій україністиці.— Наталя Черкас, Тарас Мартин. За матеріалами газети „День“ (10 листопада 2021 р.)	46
Загальні звітні збори Наукового товариства ім. Шевченка в Україні.— Андрій Фелонюк	49
Президія НТШ щиро вітає Голову крайового НТШ у Словаччині, академіка Миколу Мушинку з його славним ювілеєм — 85-річчям від народження! Вітальне слово Миколи Жулинського, академіка НАН України, дійсного члена НТШ.— 6 лютого 2021 р.	50
Науковий форум з нагоди 80-річчя професора Степана Гелея.— Богдан Семак	50
Відкрито пам'ятник Філарету Колесі.— Редколегія „Вісника НТШ“	52
Історична довідка про українського економіста, соціолога, теоретика та історика кооперації, дійсного члена НТШ Іллю Витановича.— Степан Гелей	52

НТШ в осередках

Вінницький осередок Наукового товариства імені Шевченка.— Сергій Гальчак	56
--	----

Статті та повідомлення

Про одне із щорічних вшанувань 150-річного ювілею Лесі Українки.— Ростислав Чопик ..	58
Іван Франко і Василь Шурат: перехресні стежки. До 165-річчя від народження Івана Франка та 150-річчя від народження Василя Шурата.— Ярослава Мельник	62
Актуальність військово-політичних уроків Євгена Коновальця.— Володимир Парубій	65
Берестейські собори і Берестейська унія (До 425-річчя).— Леонід Тимошенко	67
Хотинська війна 1621 року. Передісторія Хотинської війни.— Іван Сварник	72
Кобзар у позачасі (до 207-ї річниці від народині і 160-х роковин смерті).— Микола Зубков ..	77
Горизонти духовного виміру епохи (Іван Дзюба — літературознавець).— Микола Ільницький ..	82
Степан Гайдучок: життєвий шлях професора українського тіловиховання.— Андрій Сова	85

З архівної полиці

Тадей Купчинський — діяч українського музичного і театрального мистецтва західноукраїнських земель кінця XIX — перших десятиліть XX століть (окремі спостереження, матеріали).— Олег Антонович	90
--	----

Наші славні НТШівські ювіляри

Михайло Бродин.— Роман Пляцко	105
Феодосій Стеблій.— Ірина Орлевич	106
Надія Супрун-Яремко.— Ярема Павлів	107
Ярослав Середницький.— Іван Сварник	109

Огляди нових книжок, рецензії

Шелепєць Й. Історія дослідження південнокарпатських українських говорів.— Пряшів, 2020.— 186 с.— Тарас Шмігер	110
Горацій Квінт Флакк. Оди. Еподи. Сатири. Послання / Пер. з лат. Андрій Содомора.— Львів: Апіріорі, 2021.— 432 с.— Роман Домбровський	111
Wioletta Zielecka-Mikołajczyk. Gdzie Wschód spotkał się z Zachodem. Dzieje i organizacja unickiej diecezji przemysko-samborskiej w latach 1596—1772.— Toruń: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2021.— 726 s.; mapy.— Леонід Тимошенко ..	113
Ярослав Дашкевич. У світі книжки / Упоряд. Н. Паславська, Г. Сварник, А. Фелонюк; НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Львівське відділення; Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника.— Львів, 2021.— lxxx + 504 с., іл.— Назарій Лоштин	114
Володимир Левицький. Спомини / Упоряд. О. Петрук; Наукове товариство ім. Шевченка.— Львів: Папуга, 2021.— 400 с.— Роман Пляцко	117
Степан Вовканіч. Твори у двох томах. Українська національна ідея та основи державотворення. Публіцистика.— Львів: Сполом, 2021.— Т. I.— 544 с.; Т. II.— 574 с.— Степан Гелей	118

Конференції, симпозіуми, академії

Хроніка наукових і громадсько-культурних подій: Василь Мойсишин, Ірина Галамай, Історична комісія, Олена Галета, Пресслужба ЛЮДА, Андрій Фелонюк, Андрій Сова	120
---	-----

Наші втрати

Любов Петрух.— Колеги, друзі, учні	127
--	-----

„ВІСНИК НТШ”

Інформаційне видання Світової ради Наукових товариств ім. Шевченка. Інформує про життя Товариства в Україні та діаспорі. Популяризує здобутки незалежної української науки. Змагає до відновлення історичної пам'яті, акумульованої в творчості національної еліти минулих поколінь. Виступає речником духовного відродження Галичини та усієї України, розбудови інтелектуальних сил українського народу в дусі традиції, яка плекалася в Товаристві упродовж XIX і XX століть.

Часопис засновано в березні 1991 р.

Реєстраційне свідоцтво: ЛВ № 089 від 28 лютого 1994 р.

Відповідальний редактор:

Степан ГЕЛЕЙ

Редакційна колегія:

Борис БІЛИНСЬКИЙ,
Михайло ГЛУШКО,
Юрій ДИБА,
Микола ЖЕЛЕЗНЯК,
Анатолій КАРАСЬ,
Олег КУПЧИНСЬКИЙ,
Роман КУШНІР,
Микола ЛИТВИН,
Роман ПЛЯЦКО,
Леонід РУДНИЦЬКИЙ,
Ростислав СТОЙКА,
Андрій ФЕЛОНЮК,
Олег ШАБЛІЙ

Мовний редактор:

Галина ОСТЮК

Технічний редактор:

Владислав
БАРТОШЕВСЬКИЙ

Адреса редакції:

79013, Львів,
вул. Ген. Чупринки, 21

Адреса для листування:

79005, Львів,
вул. Винниченка, 24
Телефони: (032) 276-51-55,
(032) 276-04-97
e-mail: ntsh@mail.lviv.ua
ntshoffice@gmail.com
http://www.ntsh.org

Підписано до друку 15. 03. 2022.

Формат 60 × 84 1/8.

Умов. друк. арк. 14,88.

Тираж 800 прим. Ціна договірна